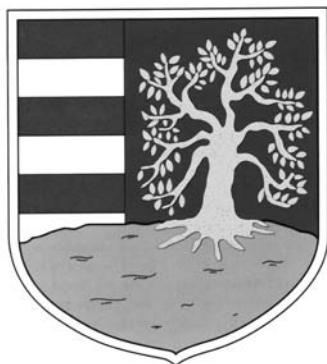

FEJEZETEK
Szada
KÖZSÉG
TÖRTÉNETÉBŐL

FEJEZETEK

Szada

KÖZSÉG
TÖRTÉNETÉBŐL

Szada, 2000

T Á M O G A T Ó K

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Pest Megye Önkormányzata
Szada Község Önkormányzata
Közhasznú Kulturális Alapítvány Szadáért

Grafikai tervezés, tördelés: Kerék Antal, VikArt Tervezőgrafikai Stúdió
Nyomdai előkészítés és kivitelezés: Várlaki Imre, Folpress Nyomda

A F É N Y K É P E K E T K É S Z Í T E T T É K :

Czangár Gyula – archív
Dulai Sándor
Dulai Zoltán
Gergely Zsolt
Gönyey Sándor – archív
Győri-Nagy Sándor
Hermann Dániel
Horváth Lajos
Kajtor Márta
Lőrincz Ferenc
Nyáry Ferenc
Papp Tibor
Sándor Gábor
Tóth Péter
(ismeretlenek)

Kiadja Szada Község Önkormányzata
Szada, Dózsa György út 88.
Felelős kiadó: Vécsey László polgármester
ISBN 963 00 4593 1

TARTALOM

Előszó	7
Horváth Lajos: FEJEZETEK SZADA KÖZSÉG TÖRTÉNETÉBŐL (1945-IG)	9
RÉGÉSZETI EMLÉKEK	11
SZADA NEVÉNEK JELENTÉSE	13
I. A MAGYAR HONFOGLALÁSTÓL A TÖRÖK HÓDÍTÁSIG (895–1541)	14
1. Szada legelső említése és birtokosai	14
2. A szadai Vár	15
3. Templomok és papok	17
4. Szentjakab falu története	21
5. Szentmargita és Szentjakab a legrégebb térképeken	23
6. Szada falu leltára 1492-ből	24
II. „KÉT POGÁNY KÖZT EGY HAZÁÉRT” (1541–1711)	26
1. A szadai nép	26
2. A szadai Somogyi Lőrinc, a parasztvármegye kapitánya	31
3. Rablómese	32
4. Hogyan szereztek szadai földet a veresegyháziak?	33
5. Kuruc világ Szadán és környékén	35
III. A HOSSZÚ BÉKE, A FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC (1712–1849)	41
1. Községbírák, esküdtek és sorgazdák	41
2. A mogyoródi bíró eltitkolta a pestisjárványt, ezért Szadán többen meghaltak	42
3. Amikor a főszolgabíró Szadán lakott	43
4. Egy nevezetes esküvő a református templomban	44
5. A szadai tanító lemondott Csokonai Vitéz Mihály szerzői jogairól	44
6. Damjanich tábornok szadai beszéde 1849-ben	46
7. Szadai 1848–49-es honvédek	47

IV. EGY VIRÁGZÓ ÉVSZÁZAD	
(1850–1945)	50
1. A Kerekes-villa színeváltozásai	50
2. Párhuzamos életrajzok	51
3. Erzsébet királyné Szadán	54
4. A Rudnyánszkyak bihari ága Szadán	54
5. Gróf Pejácsevich János kastélyt épít	56
6. Korizmicz Antal a Szabadosok dűlőben birtokos	57
7. A falusi kovácmesterségtől a fémkohómérnökségig	57
8. Székely Bertalan és Székely Árpád	58
9. Melanie és Ede íróházaspár rövid boldogsága	60
10. Egy gépgyáros villatulajdonos	61
11. Durazzo és Miskolc hőse	62
12. A faluközösség önvédelme	63
13. A Vécseyek	65
14. „Gyümölcstermő szent Szada”	67
15. Bánó László kastélyt vásárolt Szadán	68
16. A háború frontjának átvonulása 1944 decemberében	69
JEGYZETEK	73
IRODALOM ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK	81
FÜGGELÉK	83
TÉRKÉPEK, ZÁSZLÓK	97
SZADA KÉPEKBEN	107
I. A RÉGMÚLT EMLÉKEI	108
II. ÉLETKÉPEK, PORTRÉK	114
III. TEMPLOMOK, TEMETŐK, EGYHÁZAK, ISKOLÁK	186
IV. A JELEN KÉPEIBŐL	198
V. MILLENNIUM – 2000	254

ELŐSZÓ

T I S Z T E L T O L V A S Ó !

Rendhagyó munkát tart a kezében, melynek megálmodói, támogatói és alkotói különleges feladatra vállalkoztak. Nem kevesebbre, mint egy vonzó sajátosságaival együtt is átlagosként számoltartott magyar település, Szada történetét felmutatni hazánk történelmében. Személyek, családok, generációk sorsában közelről láttatni a nemzet sorsának eleven szövetét.

Nagy vállalás tehát e munka, ami ha legalább részben teljesült – s a könyvet forgatva bízást remélhetjük: nem kis részben! –, akkor az ezredforduló népeként méltón adjuk meg a tiszteletet elődeinknek, és majdan utódaink előtt sem vallunk vele szégyent.

E mű nem előzmények nélkül való azok sorában, amelyek Szada község – *mint lokalitás és közösség* – természetesen változó arculatának visszfényeit kutatják a történelem folyamának mögöttünk immár üveggé dermedt tükrén. Hármat közülük kiemelkedő jelentőségük miatt külön is meg kell említenünk. *Gönyeai Sándornak* 1942-ben a *Néprajzi Értesítő*ben megjelent munkáját, *Pásztor Pál Szada és Veregyház története*, valamint *Cziberéné Sztó Mária Sej, Szada falu* című, alig egy évtized alatt forrásértékűvé érett, összegző néprajzi alapművét. De évtizedekben mérhető a magángyűjtők buzgalmit dicsérő beszédes régészeti leletek, tárgyi emlékek, dokumentumok, sőt az éppen napjainkban megelevenedő, *újratanult* hagyományok szakszerű feldolgozása is. Ha e téren a teljesség igényével kívánánk felsorolni a községünk hálájára és megbecsülésére érdemes egyéni, csoportos és intézményi teljesítményeket és támogatásokat, akkor ez jóval terjedelmesebb lenne, mint a könyvünk két részének bevezetőiben található köszönetlisták.

Örömmel tudathatjuk, hogy a gyűjtés és feldolgozás nem állt meg e könyv kiadásával, hanem talán új lendületet nyert általa. Ez az ezredfordulós összegzés ugyan a ma lehetséges legbővebb metszetét adja mindannak, amit Szadáról tudunk, ám éppen ezáltal emeli ki élesebben az eddig jószerivel csak sejtett hiányokat, jelöli ki a további kutatások szükséges irányait.

Távolabbi korok szembetűnő, máig feltáratlan, s talán már így is maradó fehér foltjaitól, mint kevésbé fájdalmas hiányoktól eltekintve milyen nagyszerű is lett volna, mennyire szeretnénk volna, ha e mű idő-szalagján a máig lépdelhet az Olvasó! Rá kellett azonban döbbernünk arra, hogy a védhető mértékű érvényesség igényével csak 1945-ig látunk!

Az utóbbi fél évszázadról és közelmúltunkról némi túlzással talán, de kényszeredetten be kell vallanunk, hogy atomjaira bomlasztott közösségi tudatunkban e hozzánk legközelebbi korról nagyjából annyi (*és olyan, zsigeri jellegű*) tapasztalat rögzült, mint a kőkorszakbéli Szadáról. Összegyűjtött, rendszerezett, kiértékelt, dokumentum értékű anyaggal pedig tán annyival sem rendelkezünk, mint a török korból.

Marad tehát munka a XXI. századelő ma még iskolás korú, vagy még meg sem született szadai polgárai számára is. Tőlük várhatjuk, hogy a személyes érintettség gyakran tévútra sodró indulati töltése nélkül, kellő rálátást biztosító távlatból szemlélve alkossanak képet a XX. század második felének Szadájáról.

Szadáról, ami általánosságban szólva *táji, történeti és lélektani, sőt*, ennél is több: *kulturális egység*, s éppen ennek a lehető legteljesebb bemutatását tűzte ki célul ez a mű.

A festői szépségű Gödöllői-dombság teteje, a Margita, melynek oldaláról egykor a Római, később a Frank Birodalom határvidékét pásztázták őriző tekintetek. Dombvidék és síkföld ölelkezése. Szeleket terelő *völgyzáda*, színekben és árnyalatokban tobzódó napkelték, naplementék,

pompázatos felhívóulások fényjátékai, melyek Székely Bertalan vásznainak köszönhetően már nem csak a szadai ember ihlető, bensőséges kincsei.

Források földje, sejtelmes láposok, melyeknek vize táplálja a Dunáig lejtő síkokat. Rejtelmes erdők, titkokat sóhajtó vénhedett fák... Hely, ahol évezredekkel ezelőtti elődnépeink legtöbbjének már a neve is a múlt ködébevész. Hely, amit később kelták, jazigok, hunok, avarok régen elnémet nyelvvel nevezett ismeretlen nevű hazaként; elvándorolt, elűzött, kihalt, *csillagösvényre* lépett népek, akiknek legalább népvék fennmaradt.

És ugyanez a hely, a mi helyünk a nagyvilágban, ahol ezerszáz éves magyar otthonunkat, benne szadai magyar otthonunk fennállását ünnepelehetjük nemrég. Ahol ünnepeink közötti időnkben egyébként ugyanúgy tesszük a dolgunkat, mint a mindenkor szadai nép. Aki a Kárpátok bércseitől, a tengerek fövényétől mindenkor változatlan távolságra, s olykor mégis *más országban* pontosan úgy élte a maga hétköz- és ünnepnap életét, mint ebben a soknevű és mindenünnen önmagával határos, Isten áldotta-verte országban a többi sokezer falu rengeteg népe.

Bevezetőm elején azzal, hogy Szadát egyelőre átlagos településként tartják számon, mindössze arra szerettem volna utalni, hogy falunknak még formálódóban van az új arculata.

A XX. század nagy mozgásai közelről érintettek bennünket, hagyományos struktúráink szinte a felismerhetetlenségig átrajzolódtak. Közeljövők egyik legnagyobb kérdése, hogy elnyel-e bennünket az elővárosi jellegtelenség, vagy a történelmi viharok, változások még mindig mozgásban lévő hordalékán vajon átrajzolódik-e az a jellegzetes arc, ha némileg módosultan is, amelyet ez a könyv is igyekszik felvázolni.

Uniós csatlakozás küszöbén álló hazánk központi régiójának agglomerációs gyűrűjéhez tartozunk, ennek minden hátrányával és előnyével. A tragikus országos trenddel ellentétben lélekszámunk nyolcvan esztendő alatt három-négyszeresére növekedett; a több, mint háromezer magyar település között adóerő-képességben az első ötven között vagyunk; infrastruktúránk a többszörösére nőtt belterületen és saját fejlesztésű iparterületünkön néhány év alatt teljessé tehető; jövő évtől pedig már fönt leszünk a világhálón is...

Értékes és szép, nélkülözhetetlen *rész vagyunk az egészben*, méltó alkotórésze a még nagyobb egésznek is. Egy valódi *kis* Magyarország vagyunk, melyben a *nagynak* minden gondját, gubancát, de örömét, kiküzdött sikerét, megalapozott reménységét is nap mint nap leképeződni látjuk, melyben az ezredforduló nevezetes pillanatában élünk, s e művet segítségül hívva visszatekintünk az időben.

A könyvet a szadai családok könyvének ajánlom. A régi szadai családoknak, mert megtalálják benne magukat, s öreg a gyermekkel együtt élheti meg a *haza-találás* kalandos izgalmát, erősödhet öntudatban és magabiztosságban általa.

És az örömdetesesen növekvő számú új szadai családoknak is, mert megérthetik belőle, hogy Szadán, ha ők is úgy akarják, nemcsak lakóhelyre, hanem befogadó otthonra lelnek.

Önkormányzatunk szándékának megfelelően ezzel a Szada helytörténetét feldolgozó munkával köszöntjük együtt az új évezredet! Kérem, fogadják jószívvel!

Szadán, 2000. novemberében

Vécsey L.
VÉCSEY LÁSZLÓ
polgármester

HORVÁTH LAJOS

**FEJEZETEK
SZADA KÖZSÉG
TÖRTÉNETÉBŐL
(1945-IG)**

LEKTORÁLTA
DR. ASZTALOS ISTVÁN

RÉGÉSZETI EMLÉKEK

1. Az újkőkorszak (Kr.e. 4000-2500)

Az újkőkorszak ún. dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrája elsősorban a Dunántúlon virágzott, de e népszerűség a Duna-könyök irányából megszállta a Gödöllői-dombságot is, mert annak jellege megegyezik a Dunántúléval. Az újkőkorszak középső szakaszában (Kr.e. 3000-2800) már bizonyosan éltek emberek Szadán és Veresegyházon. E kultúra emberére jellemző, alul lapos, felül domború kőbaltákat találtak Szadán.

Eddigi ismereteink szerint községünk területén legrégebbiek a dunántúli vonaldíszes kerámia népének emlékei.

2. A rézkorszak (Kr.e. 2400-1900)

Az Alpokban lakó népcsoportok Kr.e. 2400 körül a rézolvastás tudományával ismertették meg a Dunántúl lakosságát. A rézkorszak utolsó szakaszában (Kr.e. 2100-1900) az ún. péceli kultúra népe egyesítette elterjedésével, gazdálkodásával a Kárpát-medence egészét.

Egyik nagy telepét éppen a közeli Pécel földjén találták meg. Erről kapta a mai nevét. Ez a nép legfőképpen növénytermesztéssel és állattenyésztéssel foglalkozott. Ebből a korból is kerültek elő cseréptöredékek Szada területéről.

3. A bronzkorszak (Kr.e. 1900-800)

Új népcsoportok érkeztek hazánk földjére délről, melyek a bronzöntés tudományát hozták magukkal, de nem rendítették meg a korábbi néptömegeket, azok helyben átfejlődtek a bronzkorba. Ebben a hosszú időszakban óriásit fejlődött az emberi élet minősége a tárgyi és a szellemi világban egyaránt.

A Tiszától nyugatra fekvő területeken az ún. urnamezős kultúra népe élt, törzsterülete ennek is a Dunántúl volt. A kései bronzkor (Kr.e. 1100-900) idejében Szada területén is urnába temették az elégetett halottak hamvait, innen kapta a kultúra a nevét. A Bali földről, a Diósvégből és Nagy Sándor földjéből kerültek elő meglehetősen épségben urnák, melyeket a Nemzeti Múzeumban őriznek.

4. A vaskor (Kr.e. 700 – Kr. születése)

Ebben az időszakban jelentek meg azok a népek a Kárpát-medencében, amelyeket már név szerint is ismerünk. A kelták nyugatról érkeztek hazánk földjére Kr.e. 400-tól kezdve. A Dunakanyarban eraviszkusz, a Gödöllői-dombságon és Nógrádban oszkusz törzsük telepedett meg.

A kelták hozták magukkal a gyorsanforgó fazekaskorong ismeretét, melyet lábbal hajtottak. Szadáról egy karcsú, ízléses, ún. lencsepálack került elő a hozzávaló pohárral.

Ők verték az első pénzt is hazánk területén görög mintára. Asszonyaik kedvelték az ékszerket, többek között a kar- és lábperecet. Egy tömör, babosdíszű kelta vas karperecet Szadán találtak.

5. A rómaiak és a szarmaták ideje (Kr.u. 10-20. – 394)

A szarmata-jazigok iráni eredetű lovaspásztor népe a Kr. utáni második évtizedben települt be a Kárpát-medencébe a Dunától keletre fekvő sík területekre. A rómaiak szövetségeseiként érkeztek, és ez a szövetség a Kr. utáni 80-as évekig jól is működött. Ezután a szarmaták betörték Pannónia római tartományba, főleg Aquincum városát és környékét támadták. Ezekhez a hadjáratokhoz a Gödöllői-dombság vidékén gyülekezett a szarmata had.

Végül az évszázados küzdelemben a rómaiak kerekedtek fölül. Létrehozták a zizais-féle vazallus szarmata államot az Alföldön, melynek védelmére római mérnökök vezetésével megépítették a Csörsz-árok nevezett sáncrendszert. Szada a Csörsz-árok déli (Dunakeszi-Kerepes-Valkó) és északi (Vác-Verseg) vonala között fekszik. Szarmatakorai régészeti leletek Szadán is előkerültek.

6. A hunok ideje (Kr. u. 395-455)

A Kr. u. 370-es évek közepén átkeltek a hunok a Volgán és ezzel a tettükkel új népvándorlást indítottak el nyugat felé. A hunok 395-ben elérték az Al-Dunát, illetve Sziléziát, ez a harapófogó menekülésre készítette a Kárpát-medencéből főleg a germán törzseket.

A Kárpát-medence egésze Kr. u. 405-ben hun uralom alá került. Attila hun király egyedül uralkodott birodalmában 444-453-ig, haláláig. Ezután Attila fiai egymás ellen, illetve a hunok ellen felkelt népekkel háborúztak. A hunok kénytelenek voltak visszavonulni a Fekete-tenger északi partján húzódó sztyeppékre Kr. u. 454-455-ben.

A hunok régészeti emlékeit sokhelyütt megtalálták a Duna-Tisza közén is. Pest megyében Törtelen került elő egy áldozati üst. Szadán és környékén hun régészeti lelet eddig még nem ismert.

7. Az avarok kora (Kr.u. 568-896)

Az avarok lovasnomád népe Nyugat-Ázsiából származott. A népvándorlás során Kr.u. 568-ban érte el a Kárpát-medencét és hamarosan az egészet birtokba vette.

Csontvázas temetőik sírjaiban sokféle mellékletet találunk, melyek tükrözik anyagi világukat és gondolkodásukat is. Például a sírjaikba edényeket raktak étellel, hogy a halott szelleme a túlvilágra való hosszú vándorlás során meg ne éhezzen. Ilyen avar edények előkerültek Szadán is.

SZADA NEVÉNEK JELENTÉSE

A szád, száda ősi magyar szó töve azonos a száj szavunk tövével. Mindkettő jelentése valaminek a nyílása, bejárata. A Kárpát-medencében sok helyet jelölnek a szád, száda szóval, illetve összetételeivel: Bikkszád, Guraszáda, Szádelő, Taktaszada stb. A mi Szadánk neve tehát nem magányos, hanem másokkal együtt a magyarság ezeregszáz évvel ezelőtti helynévadó gondolkodásának a terméke.¹

Ahogy egy régi népdalunk mondja is: *Erdőszádba kivittem / Nyírfák alá eltemettem.*

A honfoglaló magyar észjárás szerint is kétféle eredete lehet ennek a falunévnek. Az egyik a természeti felszíni formációkra vonatkozhat, a másik személyre, aki telepítette, aki birtokolta legkorábban ezt a falut.

Minek a nyílása, bejárata tehát Szada?! Legkézenfekvőbb, hogy egy völgynek a bejárata. Ez a völgy a Sződ-Rákos-patak völgye, melynek völgyfőjében található szép községünk. Mindig is egy nagy jelentőségű út vezetett a Vereckei-szoroson keresztül, a Bükk, a Mátra aljában, Hatvanon át, melyből Gödöllőnél Szada irányában ágazott ki egy másik nagyon fontos országos út. Ez Vácon keresztül a Duna északi partján haladt Pozsony és Bécs felé.

Ennek az elágazásnak bejárata a Sződ-Rákos völgyébe Szadán van, a Szentmargita, a Margita hegy aljában. Figyeljük meg, hogy az országút most is a terepen a legalacsonyabb ponton jön be a Sződ-Rákos-patak völgyébe. De ha mégse ezen a nyomvonalon haladt ezer évvel ezelőtt, akkor ajánljuk mindenki figyelmébe a Rákos-patak forrását, a Paszak völgyét, majd a szadai Vár mögött a Kisfaludy utcát és a Halyagos völgyét, amelyen keresztül szintén kijuthatunk a Sződ-Rákos völgyébe.

Szada (Zada) nevű ember is létezhetett az Árpád-korban, mert erre több példát is találunk.² Miért hívhattak egy férfit Szadának? Nagyjából azért, amiért szájasnak, nagyfőjúnak mondtunk valakit mostanában. Ha személytől vette a nevét kies Szada települése, akkor az sokkal korábban lehetett, mint az első okleveles említés, 1325 ideje, hiszen egyelemű személynévről van szó, amelyik ráadásul mindenféle toldalék (-laka, -háza, -ülése stb.) nélkül vált településnévvé. Ez a korszak, amelyikben ilyen jellegű településnevek jöttek létre tömegével, a kora Árpád-kor volt, azaz a X-XI. század. Tudományos szempontból mindkét helynéveredet helytálló lehet.

Meg kell azonban említenünk a szláv „szád”, „szádá”-nak ejtett szót is, amelyik jelentése „kert”, „kertek”. Ezzel is kapcsolatos egy vélekedés. Szappanos Sándor szadai ref. lelkész írta a „história domusban”: „... *nevét hihetően vette ezen cseh szóval Szada, melly egy kertet teszen, egy kertnek vagy Szadának nevezetvén azért, mert földje igen alkalmas levén a gyümölcsfa tenyésztésre.*”³ Ennek a helynévmagyarázatnak több tény mond ellent.

A szád szláv szó fiatal fejlemény kert jelentésben, feltételezhetően az Árpád-korban még nem is létezett. Ez az egyik ellenvetésünk. A nevezetes gyümölcsstermesztés, amire olyan büszke a szadai ember, nem régebbi Szadán 150-200 évnél, mert Mária Terézia idejében még ugyan csak a gabonatermesztés döntő súlya volt a jellemző. Budapest, mint főváros születésével függ össze a szadai és környékbeli gyümölcskultúra, melynek igazi fellendülési ideje a reformkorra esik. Szadán a jelentős gyümölcsstermesztés csak 200 éves, akkor majdnem 700 évvel ezelőtt miért nevezték volna el a gyümölcsös kertekről?! Ezt a „szláv” megoldást tehát nem szabad elfogadnunk. Már csak azért sem, mert Szadának sohasem volt névadó súlyú szláv lakossága.

I. A MAGYAR HONFOGLALÁSTÓL A TÖRÖK HÓDÍTÁSIG (895-1541)

1. Szada legelső említése és birtokosai

A falvak nevének első írott előfordulását nagy becsben tartja az emlékezet és a történetudomány. Az első írásos említés nem a születési bizonyítványa a falunak, hiszen az oklevél kiállításának évétől sokkal régebbi is lehet a nevezett település. Mégis jelentős az első említés, mert tudjuk, hogy akkor már bizonyosan létezett.

Szadát legelőször 1325. április 11-én említi oklevél.¹ Vagyis 2000-ben bizonyosan legalább 675 éves Szada. Ennek az oklevélnek a rövid tartalma a következő.

„A budai káptalan előtt Pardev-i Jakab özvegye, Erzsébet az első férjétől, Zada-i Jakab fia Domonkostól reá hagyományozott budai szőlőt elzálogosítja három márkáért óbudai Miklós fiainak, Lőrincnek, Jánosnak és Péternek Szent Mihály napig (szept. 29), ha addig nem váltaná ki a szőlőt, a birtok azoké lesz.”

Némi magyarázat szükséges az oklevélhez, hogy megértsük. Erzsébet kétszer ment férjhez, először Zada-i Jakab fia Domonkoshoz, aki elhunyt, de előzőleg szóban vagy írásban végrendekezett és legkevesebb egy budai szőlőt hagyott feleségére. A dolog természetéből az após, Zada-i Jakab még az Árpád-korban, 1301 előtt születhetett. Azután másodszor is megözvegyült Erzsébet és pénzvarába került, mert kénytelen volt a budai szőlőt elzalogosítani. A szőlő jó minőségű bort teremhetett és sokat is, mert három márkát adtak érte. A szeptember 29-i kiváltási határidő még a szüret megkezdése előtt van, vagyis Erzsébet asszony ragaszkodott az azévi terméshez. Nem tudjuk, mi lett a zálogügylet vége.

A Zada-i köznemesi család elég jelentős volt Pest megyében, ennek bizonyítéka, hogy Zada-i Péter fia, Tamás a megye négy szolgabírója közül az egyik volt 1341-ben. Sajnos fiúörökösök nélkül halt meg valószínűleg 1349-ben, mert ekkor I. Lajos király az összes birtokait, közöttük Szadát és Gödöllőt, melyek egy birtoktestet alkottak, Pohárus Péter udvari vitézének adományozta. Gödöllőt ez az 1349-es oklevél említi először.²

Ami ezekből az adatokból számunkra lényeges, hogy a Zada-i család itteni birtoka két falura, Szadára és Gödöllőre terjed ki, ez volt a központi birtokuk, az ősi. A család legalább a XIII-XIV. században, mintegy 100 évig, Szadán lakott, ezért hívták Zada-inak.

Zada-i Tamás szolgabírónak azonban volt egy lánya, Erzsébet, aki Ologh-i Bachov fia Miklós felesége lett. Mint látjuk, a Zada-i család összeházasodott az Alagi, a Párdi (Rákospalotai) családdal, vagyis a környék köznemesi családjaival. Zada-i Tamás szolgabíró özvegye, aki szintén Erzsébet volt, 1361-ben a királynéi házban lakott, ez valószínűleg Óbudát vagy Visegrádot jelenti. A szolgabíró özvegye tehát Nagy Lajos király második feleségének, Kotromanic Erzsébetnek, a bosnyák király leányának óbudai udvartartásához tartozott.³

Megállapíthatjuk, hogy a Zada-i család tagjai megyei tisztségeket, királynéi udvari állásokat töltöttek be, vagyis a köznépmesség előkelőbb rétegéhez tartoztak.

2. A szadai Vár

Koránt sincsen minden falunak vára még a középkorban sem. Szadának azonban volt. A mai napig fennmaradt helyének neve, a Várdomb, Vároldal formájában.

Ha azt kérdezzük, hogy a Zada-i család hol lakott Szadán, akkor egyértelműen azt állíthatjuk, hogy a Várdombon a XIII–XIV. században állt várban. Mint láttuk, az írott forrásokban szereplő legelső Zada-i családtagok az Árpád-kor vége felé, a XIII. század második felében születtek. A XIV. század közepén, Nagy Lajos király uralkodásakor azonban a Zada-i családban már nem született fiú utód, csak egy lány, úgynevezett magszakadás állt be.

Ősi törvényeink szerint a leánynak kiadták az örökség egy negyedét, ez volt a leánynegyed, a birtok háromnegyede pedig visszaszállt a királyra, aki azt újra eladományozhatta hívének.

Ez történt Szadával és a hozzátartozó Gödöllővel is 1349-ben, amikor Nagy Lajos király ezeket Pohárus Péternek, kedvelt udvari vitézének adományozta, amiről oklevelek szólnak.¹

Pohárus Péter, királyi udvari vitéz, Abaúj vármegye főispánja sokkal nagyobb úr volt annál, hogy Szadán lakjon. Lakása lehetett Budán, Visegrádon, Kassán stb. Nyilvánvaló, hogy Szada-Gödöllő birtoktestét rábízta valamelyik gazdatisztjére, aki megint csak nem lakott Szadán, különösen, ha több birtok igazgatása is nyomta a vállát.

Az látszik tehát valószínűnek, 1349 után Pohárus Péter kezén elárvult a szadai Vár. Írják is 1492-ben egy oklevélben, hogy Szadán létezik egy elhagyott nemesi udvarház (*curia nobilitaria deserta*).²

Ezután vagy 200 évig nincs adatunk a szadai Várról. A II. Rákóczi Ferenc vezette kuruc szabadságharc idején azonban ismét felmerül az idők homályából. Ordódy György, kuruc ezereskapitány Vácról 1705. júl. 7-én levelet keltezett Vay Ádám, udvari főkapitánynak, aki sergével éppen Szadán állomásozott. Ordódy így címezte levelét: „*In castris ad Szada positis*”.³ Úgy véljük, hogy ebben a címzésben a szadai Vár rejtőzik, melyet táborrá alakított a kuruc sereg, akár úgyis, hogy az árkot újrasta és a sáncot újraránta. Innen nézve talán az sem teljesen légbőlkapott, hogy 1868-ban egy újság a szadai Várat Rákóczi sáncnak nevezte.

Azután évszázadokig nem írták le a nevét, de a nép ajkán tovább élt mindmostanáig a Vár emlékezete. Majd a nemzeti romantika korában a Hasznos Multságok című újság 1833-ban érdekes leírást közölt a szadai Várról. „...nevezetes egy régi mély árokkal körül vett föld vára nap kelet felé a' hegy tetőn, mellynek eredetét homály fedi ugyan, de régiségét a' benne talált szer felett nagy buzogányok, rozsdás kard darabok, s' apró garas nagyságú ezüst pénzetskék nyilvánosítják.”⁴

Fényes Eleknel is feltűnik 1851-ben a szadai Vár. „Egy dombon valami régi épület maradványai is láthatók.”⁵

Pesty Frigyes a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával 1864-ben a földrajzi nevek országos gyűjtésébe fogott a közigazgatási apparátus segítségével. Szadán a bíró Szappanos Sándor református lelkészre bízta a kiküldött kérdések megválaszolását.

A református lelkész nyilván a szadai öregektől szerzett ismeretek alapján írta le a Várhegyet. „Nevezetes itt a' Várhegy, vagy Várdomb, melly egy földből magosra hányt domb, körül sánczolatva széles és mély árokkal, mellynek sánczaiból valamely pénzt kereső, ez előtt néhány év tizeddel égett buzát hányt ki. Ez a Várhegy mikori lehet? nem tudhatni, mint azt sem mi végre készítettet? 's kiáltal – De gyanítható, hogy a' protestánsok üldöztetésének idejéből veszi kezdetét, a' hol az üldözöttek menedéket találtak.”⁶

A Magyarország és a Nagyvilág c. újság 1868-ban közölt egy rövid cikket a szadai Rákóczi-sáncról, tulajdonképpen a Várról, melyet kuruc korinak határozott meg. Leszögezi, hogy „kivált a gazdánép rejté bele gabonáját, amint azt még mai nap is mutatják gabonavermek, miket ásáskor földjében találai szoktak.”⁷⁷

Márton Lajos régész, 1928-tól a Magyar Nemzeti Múzeum címzetes igazgatója 1932-ben járt személyesen Szadán. Saját szemével látta a földvárat, melyet le is írt. „A földvár sáncok által körülzárt középső kerek magaslata, amely eredetileg kb. 16x16 m átmérőjű lehetett, csaknem teljesen megsemmisült, úgy hogy abból mindössze egy kb. 6m széles és 8,5 m hosszú szabálytalan négyszög alakú földtömb áll fönn. Maguk a sáncok, amelyek kör alakban zárták körül a magaslatot, részben már egészen elsimultak az észak nyugati és kelet dél-keleti irányban húzódó hegyhát hosszanti oldalain és csupán a hegyhátat kereszte metsző részeik vannak valamennyire épségben...”⁷⁸

Miklós Zsuzsa régész 1978-ban még abban az állapotban találta a Várdombot, ahogyan azt Márton Lajos leírta. Ásatást végzett a Várban 1978. júniusában, melynek főbb eredményei a következők.

Az egész területen igen sok paticsot figyelt meg és néhány XIII. századi edénytöredéket gyűjtött. Az egykori Várat letompított „V” alakú, 260 cm mély, kb. 10 m széles árok vette körül, valamint homokkőből épített sánc. A földvár központi részén az egykori épület maradványait már korábban szétdúlták a „kincskeresők”. A felszínen nagyobb homokkövek hevertek, de habarcsos építkezésnek nyoma nem volt. Az előkerült paticstörmelék alapján arra lehetett következtetni, hogy a Várban legalább egy nagyobb épület állt, amelyik köveket is felhasználó faszervezetű épület lehetett.

A Várdomb tetején egy paticsal, faszénnel és égett rozsmagvakkal telt nagyobb gödröt tárt fel Miklós Zsuzsa. A Nemzeti Múzeumban a szadai Várdombon előkerült két XIV. század eleji, 6 és 8 ágú taréjos sarkantyút őriznek, amelyet báró Vécsey József ajándékozott a Múzeumnak.⁹

Az eddigiek alapján azt állíthatjuk, hogy a szadai Vár már fennállt és lakott volt a XIII. században, azaz a kései Árpád-korban. Ekkori birtokosai és lakói, de tán építetői is bizonyosan Szadai család tagjai voltak. Ők 1349-ig birtokolták, amikor a családban magszakadás állt be, és a Vár valamint a birtok visszaszállt a királyra.

A nagyjából kör alakú sánc kb. 150-200 m² -es területet foglalt magában, melyen a lakóépületek álltak. Nem nagy vár ez, de egy 8-10 fős köznemesi családnak elegendő. Mai fogalmaink szerint nagyon szegényes, de az akkori jobbágykúnyhókkal összehasonlítva igencsak takaros hajlék lehetett. Ezt bizonyítja az is, hogy amikor Szadát leltárba veszik 1492-ben, a majdnem 150 éve urak által lakatlan nemesi kúriát is megemlítik. Feltételezzük azonban, hogy valamire azért csak használták a szadaiak. Például ide telepítették a gabonásvermeket. Ezt bizonyítja az is, hogy sok égett gabonaszem került innen már elő. Valamikor az ellenség fel is gyújtotta ezt a várat, amelyik földből, homokkőből és többnyire fából épült.

Mégis a szadai Vár a régészet számára feltárhatóan érte meg a XX. századot. Miklós Zsuzsa kiváló régész hitelesítő ásatást végzett benne, de nem tárta fel az egészet. Szükség lett volna a Vár egészének a feltárására és azután egy turisztikai szempontú bemutatás, rekonstrukció következhetett volna.

A Vár egészének feltárását, esetleges rekonstrukcióját azonban örökre lehetetlenné tette az, hogy a szadai tanács, az 1980-as évek elején kiarcelláztatta a Várdombot. Az új telektulajdosok pedig végleg elpusztították a Vár utolsó maradvékait is. Ezzel a parcellázási akcióval

– mindössze talán négy telket kellett volna kihagyni – helyrehozhatatlan veszteséget okoztak Szada múltjában. Annak ellenére, hogy helyi értelmiségiek, a várdombi új telektulajdonosok többféle módon igyekeztek megőrizni az elpusztult földvár emlékét.

3. Templomok és papok

István király, a későbbi Szent István, második törvénykönyve (1030-1038) első pontjában rendelkezik a templomok építéséről. Eszerint: „*Tíz falu építsen egy templomot, amelyet két telekkel s ugyanannyi rabszolgával lássanak el, lóval és kancával, hét ökörrel és két tehénnel, 30 apró marhával. Ruháról és oltártakaróról a király gondoskodik, papról és könyvekről a püspök.*”¹

Ez a törvény, ez az állami központi akarat indította el a Kárpát-medencében a tömeges templomépítést. Figyelembe véve az akkori falvak kicsinységét, olykor csak 4-5 család alkotott egyet, érthetővé válik, hogy I. István király tíz falutól követelt meg egy templomot. Ez így is elég szigorú követelmény lehetett.

A Papgát-patak (Folyás-patak, Folyások) és az Ivacsi-patak (Nagy-patak) összefolyásánál Mesterházy Károly az 1970-es években feltárta Ivacs falu egyenes szentélyzáródású templomát, amelyik az 1270-es években, azaz a tatárjárás után épült. Eddigi tudásunk szerint ez a környék legrégebben épült falusi temploma.² A mogyoródi Szent Márton, majd Szent György tiszteletére szentelt apátsági templom a mogyoródi csata (1074) után épült néhány évvel. Ez azonban a hercegi-királyi, azaz állami építkezések sorába tartozik.³

Szada templomai

Zada-i Tamás leányának, Erzsébetnek a leánynegyedet 1352-ben adták ki Szada északi felén a Szent Tamás tiszteletére emelt szadai kápolna kegyúri jogával együtt. Szada templomának (kápolna) ez az első okleveles említése.

Szada templomát 1492-ben említi másodszer oklevél.⁴ A szadai templom ebben a falu-leltárban „*egyház és torony*” megnevezéssel fordul elő, ami némi következtetés levonására ad lehetőséget. Veresegyház „*kő egyház egy toronnyal*”, Gödöllő „*tornyos kőtemplom*” leírásként jelenik meg ugyanott. Nos, ha nem egyszerű írás-stílusról van szó, hanem pontos fogalmazásról, akkor következtethetünk.

Szada: „*egyház és torony*” = templom és különálló torony

Veresegyház: „*kő egyház egy toronnyal*” = a templom és tornya lehet, hogy külön, lehet, hogy együtt van

Gödöllő: „*tornyos kő templom*” = templom toronnyal egybeépítve

Továbbá figyelemre méltó, hogy Veresegyház és Gödöllő esetében kifejezetten kőből épült egyházakról van szó, míg Szada esetében a templom építőanyagát nem említi az összeírás. Azaz a kövön kívül lehetett fából, vályogból, vertfalból is.

A váci egyházmegyében 1528-1530-ig nincs nyoma a reformációnak. Pest megye legnagyobb térítője Szegedi Kis István volt, aki az 1540-es évek elején kezdte meg működését. A XVI. század második felében a bal parti Pest megyében már 35 faluban voltak protestáns egyházak, ezek közé tartozott Szada és Veresegyház.⁵

Az 1546-1590 közötti török összeírások szerint nincs pap Szadán, de azért a középkori templom még épségben fennállhatott. Amikor Bocskay István erdélyi fejedelem 1605 novemberében megszervezte a váci református egyházkerületet, melybe Szada is tartozott, nagyjából

az egész vidék már ezt a vallást követte. A ráckevei zsinaton 1628. márc. 22-én meg is jelent Bogdáni Gál Mihály, Szada református lelkésze.⁶

Az ellenreformáció első hulláma Draskovich György váci püspök idejében bontakozott ki az 1630-as évek elején. Az „*akíé a birtok, azé a vallás*” elve legkevésbé katolikus püspöki birtokon tűrhette a reformátusokat. A váci püspök 1631-ben a váci, kosdi, a szadai és a veresegyházi egyházakat zaklatta, némelyik jobbágját 10 forint büntetéssel sújtotta és egyeseket fejvesztés terhe mellett arra kényszerített, hogy a református templomokba erőszakkal behatoló katolikus papok számára a törököktől védlevelet szerezzenek.⁷

Részletesebb történeti adatok nem ismertek ebből az időből. A püspöki levél arra azonban jó, hogy bizonyosra vegyük: Szadán református prédikátor és tanító is működött az 1630-as években.

A XVII. század közepén a török tisztek lassan elhagyták a városokban lévő kaszárnyáikat és kitelepedtek javadalom-birtokaikra, hogy azokon a gazdálkodást maguk irányítsák és ellenőrizzék. Füleken 1668. áprilisában vallották a szadaiak küldöttei a vármegye tisztjei előtt, hogy „*Hallottók, hogy az nemesekre is reá száll az török az régi szokás ellen s gazdálkodtat vélek, sőt ezen falubelieknek az papjához reá is szállott s keményen gazdálkodtatott is véle, azzal meg nem elégedvén, erősen meg is verte.*”⁸

Ezek szerint az 1660-as években is volt református prédikátoruk a szadaiaknak. Nincs adatunk arra nézve, hogy 1673-1674-ben szadai prédikátort megidéztek volna a pozsonyi törvényszék elé.

A XVII. század második felében a szadai református templom „*renovált*”, bár náddal fedett volt. Dwornikovich Mihály váci püspök 1700-ban készült jelentésében azt írta a szadai templomról, hogy jól fedett. Ebben az időben Börrei Mihály volt a református lelkész Szadán.⁹

A szadai református egyházközség egyik mindmáig őrzött ón úrvacsorai boroskannája a kuruckor végén készült. Felirata: „*T: Szaczai Mihály uram feleségével N: Szokolyai Judit asszonynyal csináltatta ez kannát az Szadai Refta Ecclesianak Anno 1711. Die 17 Aprilis.*”¹⁰

Mindezek után bizonyítottnak látjuk, hogy a középkori eredetű szadai templom a református egyházközség birtokában mindvégig fennállt a XVI-XVII. században is.

Ezt a templomot 1718 pünkösöd hetében visszavették a katolikusok számára, állítólag Althan Frigyes váci püspök, mint földesúr, személyes jelenlétében. A faluból ekkor eltávozásra kényszerítették Morsányi János prédikátort és fiát, a tanítót. Jól jellemzi a nép hangulatát, ahogy Szadáról távoznak a kitiltottak: „*Azon ki küldetett prédikátorát az Ekkllésia ki kísérte Kerepes felé a határ szélire, és ott utollyára prédikállott egy körtvély fa alatt.*”¹¹

A katolikusok tehát visszavették a középkori eredetű templomot Szadán, amelyik a Gödöllő-Vác országút déli oldalán állott az 1783-as katonai felmérés térképe szerint is. Vele szemben, az északi oldalon szalagtelkeken hosszú jobbágyházak állnak, ahogy az egy rendes útmenti faluhoz illik.¹²

Állításomat megerősíti még néhány történeti térkép is. Egy 1782-1785 között készült térkép Szadán az országút délnyugati oldalán ábrázol egy keletelt szentélyű templomot, ráadásul kör alakú kerítőfallal. Ez tehát a középkori eredetű templom képe, melynek helyén 1793-1794-ben új templomot építettek. Megtartották azonban a régi templom oltárképét, mely a XVII. századból származik.

II. József ún. türelmi rendelete bizonyos feltételek mellett megengedte a reformátusoknak is, hogy templomot építhessenek. Szadán az 1783. okt. 2-án kelt helytartótanácsi rendelet értelmében újjászervezhették a református gyülekezetet. Mészáros István személyében 1787-től

külön iskolamestert tarthattak a szadai reformátusok. Egy úrvacsorai ón kanna máig őrzi emlé-két, melynek felirata: „*Mészáros István rector uram Hajnal Julianna asszonnyal csináltatta ez kan-nát a Szadai Refta Ecclesiának Anno 1794 die 8 April.*” Mészáros rektor szorgalmazása mellett 1795-re felépült a református fatemplom a Mélyárok partján, valamint a hozzátartozó paplak és iskola.

A szadai református gyülekezet 1802-ben önállósult, addig Veresegyház filiája volt. Első lelkésze Császár András Alsó-Dabasról, 1802-től Lukáts Mihály.¹³

Egy 1872–1887 között készült térkép, s egy másik, amelyik 1911–1927 között keletkezett, és az elsőként említettnek 1927-ben helyesbített változata pontosan mutatja a két templom helyzetét.

Az 1858. évi földrendés után a szadai katolikus templomot támpillérekkel vették körül. Új oltárképét Than Mór festette 1865-ben, Keresztelő Szent Jánost ábrázolja.

A reformátusok új temploma Schulek János tervei alapján 1928-ban épült fel a Gödöllő-Vác országút északkeleti oldalán volt jobbágyporták között, majdnem szemben a katolikus templommal. Egy 1959-ben készült térkép jól mutatja „szembenállásu-kat.”¹⁴

Állításmat megerősíti Fehér Géza is, a Nemzeti Múzeum munkatársa, aki 1966-ban szállt ki Szadára régészeti terepszemlére. „*A bejelentett lelőhely Tóth István szadai lakos Rákóczi út 1.sz. házának kertje. Itt a telek szélén templomkörili temető leegyengetett dombjának leszakított partja, ahonnan az esőzések faháncs és vászon alátétes, bronz fonálból font és gyöngyökkel, valamint csiszolt vörös üvegdarabkákkal ékesített pártás koponyát mostak ki. A koponyán a párta szalagjával együtt rajtamaradt és a csont környező részét textil-lenyomat és a bronz fonalaktól eredő zöld patina foltya fedte. A koponya körül néhány koporsószege és koporsó deszka korhadéka is felszínre került.*

A párta későinek látszik. Korát a XVII. század végénél korábbra nem teszem. A leszakadózott földfalban – lenyesés nélkül is – 2-3 sír metszete mutatkozik. A telken lévő ház építésével nyilván a templomkörili temető szélét pusztították el. Ez annál is biztosabbra vehető, mivel a lelőhelytől mintegy 18-20 m-nyire, a ház kertjében szőlőtelepítéskor későközépkori edénycserepek, sőt szemtanú állítása szerint kemence átégett onladéka is napvilágot látott. A ház mögötti telekrészen a templomdomb leszakadózott szélű partja mintegy 15-20 m hosszúságban és 1 m szélességben követhető. A szomszédos telek, az általános iskolához tartozó veteményes kert nem látszik bolygatottnak. Veszélyeztetettnek sem tekintjük, viszont a Rákóczi út 1.sz. ház telkének fentemlített, leszakadó partja tovább fog pusztulni, s ez által az erre a területre eső leletek is – természetesen – veszendőbe fognak menni.”¹⁵

Magyarországon a baptisták 1846-ban jelentek meg, 1996-ban ünnepelték fennállásuk 150. évfordulóját. A baptista gyülekezetek 1900-ban hozták létre egyházi szervezetüket, 1905-ben rendkívüli közgyűlésükön elfogadták az ún. ócsai hitvallást, melyet a vallás-és közoktatásügyi miniszter 77092/1905. sz. körrendelete jogerőre emelt.

A szadai baptista gyülekezet létrehozása Udvarnoki András (1865–1945), eredetileg gödöllői római katolikus földműves nevéhez kapcsolódik. Budapesten már ócsaiakat térített 1887-ben. Hamburgba ment tanulni 1889-ben, ahonnan 1893-ban tért vissza. A következő évben megalakította a Pestvidéki Alsó- és Felső Baptista Körzeteket, melyeknek vezetője lett.

Az ócsai baptista gyülekezet 1889-ben meghívta lelképászorának a szadai Seres Sámuel (1858–1923), aki 1901-ig vezette a közösséget. Szadán kezdetben a mai Székely Betalaln utca egyik házában tartottak istentiszteletet. Az 1920-as évek legelején szerveződtek közösséggé. Juhász János volt a prédikátoruk 1922–1952-ig. A közösség megvásárolt két telket, melyen felépítették imaházukat és a lelkészi lakást, ezeket 1931-ben szentelték fel.¹⁶

SZENTJAKAB TEMPLOMA

Az Illésaljai ároktól délnyugatra elterülő Szentjakab falu már 1363-ban szerepel oklevélben. Nagy Lajos királyunk korában tehát már volt temploma Szent Jakabra felszentelve.¹⁷

Ivacs falu elhagyott templomát, – „*deserta ecclesia*” – 1461-ben említi oklevél. Az ivacsi és a szentjakabi középkori templom ugyanazon Paggát-patak déli partján helyezkedtek el egymástól 3-4 kilométerre.¹⁸

Lázár deák 1528-ból fennmaradt térképén megtalálhatjuk Szentjakab falut egy templom ábrázolásával, amelyik természetesen nem lehet a szentjakabi templom valóságos ábrázolása. A falutól délnyugatra, délre egy erdő húzódik, ez pontosan megfelel a fői Somlyó és a csomádi középkori Hosszúhegy (jelenleg Lestyina) helyzetének.¹⁹

A kartográfia tudománya szerint Lázár deák fennmaradt térképe egy korábbi térkép másolata, mert adatai egy korábbi állapotnak felelnek meg. Ezt a véleményt igazolja Szentjakab is, hiszen nagy valószínűséggel 1526-ban pusztult el, amikor a törökök megszállták Budát, Pestet és ezek környékét. Budának, Pestnek 1541. évi végleges szándékú birtokbavétele alkalmával nem voltak harcok a vidéken.

Az elhagyott szentjakabi templom romlásnak indult, de még 1653-ban is azt írták róla, hogy „*az egyház fennálló alapfalával rendelkezik*”, ami akkor még jelenthette azt is, hogy a falakról csak az idő takarította le a tetőzetet.²⁰

Az ún. I. katonai felmérés térképén, amelyik 1783-ban készült, a szentjakabi templom helyén egy pontot találunk, az út mellett pedig néhány épületet jelöltek. Úgy fest, mintha a majorsági cselédlakások és gazdasági épületekkel együtt legalább még a romtemplom helye ismert volna.²¹

Megerősíti állításunkat egy 1867 utáni térkép, melyen Pusztaszentjakab templomát alaprajzszerűen tüntették fel. Egy keletelt, egyenes szentélyzáródású templom képe látható, melyhez egykor kerítőfal tartozott a templomhajó északnyugati oldalán, mintha a kerítőfal részletének felhasználásával egy helyiséget alakítottak volna ki. A templom mellett nyugatra egy kereszt is látható, amelyikkel a temetőket szokás jelölni. Tanú ez a térkép arra, hogy a XIX. század második felében a romtemplom még építészetileg értékelhető állapotban volt.

Arányi Lajos²² az 1860-as években bejárta vidékünket és több környékbeli romtemplomot le is rajzolt, de mindmáig fennmaradt gyűjteményében Szentjakab templomát nem találtak meg. Pedig Arányi műemlékkutató útjainak idejében a térképek tanúsága szerint a szentjakabi templom még romként látható volt.

Egy 1911 után, de még 1927 előtt kiadott térképen Szentjakabon egy épület sematikus ábráját fedezhetjük fel, pontosan ott, ahol a templomnak kell lennie. Mindezek alapján azt állítjuk, hogy a szentjakabi romtemplom fennmaradt az 1920-as évek elejéig.²³

Márton Lajos, a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Osztályának igazgatója 1932. márc.10-én járt Szadán, amikor megnézte a Várat, Szentjakab falu templomának a helyét (Ivacs-ként említi!) és a szadai közlegelőn egy másik régészeti lelőhelyet. Jelentéséből a Szentjakabra vonatkozó részt idézzük.²⁴

„*Báró Vécsey Gábor kalauzolása mellett felkerestem a szadai határ egy másik helyét, ahol a helyi hagyomány szerint a mogyoródi ütközet alkalmával elpusztult Ivacs nevű község állott volna. A terület birtokosa ezen a helyen kiszedette az egykori templom alapfalának köveit és az alapfal az ő előadása szerint félköríves apsisal záródott. A felszínen ezen ásások alkalmával előkerült cserepek, emberi koponyák és egyéb csontok töredékei heverték, apró vastörmelékek keverten. A helyszínen egy kisebb rézpénzt is szedtünk fel, Zsigmond király rézpénzét. Visszatérőben a községi közlegelő területén néztünk meg egy*

kisebb magaslatot, amely a terület homokbuckái közül az által válik ki, hogy felülete teljesen el van borítva apró edénytörmelékkel, ugyan innen szedtiük fel egy lakat elzárására szolgáló rugó féjét, amely szintén középkori lehet... az egyik terület a község bírójának a tulajdona, másik a községi közlegelő...”

4. Szentjakab falu története

Mostani községeink területén általában találunk egy-két hajdani középkori települést, amelyik elpusztásodott vagy elpusztult. A középkorban elhagyott, lakatlanná vált falvak területét a szomszéd falvak felosztották maguk között. Az egykori Szentjakab faluból jutott Mogyoródnak, Gödöllőnek, Veresegyháznak és Szadának, az utóbbihoz került Szentjakab belterülete, közepén a régi templommal. Természetesen jelenleg már csak cseréptöredékek, csontszilánkok jelzik a szántóföldben az egykori népes falu helyét. 2000. máj. 27-től fogva pedig egy útszéli kereszt áll a bejáratában.

Szentjakab falu templomos hely volt, erre neve a legdöntőbb bizonyíték, Szent Jakab tiszteletére emelték egyházát. Szent Jakab Jézus különösen kedvelt tanítványai közé tartozik, tisztelete Magyarországon már az Árpád-korban elterjedt.¹

Szentjakab temploma felépülhetett már a XII. században, de legkésőbb a tatárjárás (1241) után és valószínűleg félköríves szentéllyel záródott.²

Viszonylag későn, 1363-ban említi legelőször oklevél Szentjakabot, mint a váci püspökség birtokát, melyet a mogyoródi apát jobbágyaival erőszakosan elfoglalt. A budai káptalan 1363. dec. 4-én kelt oklevelében jelentette I. Lajos királynak, hogy De Surdis János váci püspöknek és a váci káptalannak kérésére eltiltotta Szentjakab birtok használatától a mogyoródi apátot.³

Sajnos, az említett oklevélből nem derül ki egyértelműen, hogy Szentjakab még lakott település-e vagy már elhagyták. A mogyoródi apát jogtalan foglalása, Szentjakabnak akár csak egy részén is, lehet, hogy éppen a falu elnéptelenedése, vagy népességének meggyérülése következtében történt meg.

Ezután csak 1430-ban említi Szentjakabot újra oklevél, amikor Szada és Veresegyház birtokának határait az óbudai káptalan megjáratta Machalfalvy Reichel Péter és felesége, Katalin számára.⁴ A hosszú határjárás egyik részlete, érinti Szentjakabot.

„... a Gárdony hegyet baloldalon megkerülve és jobboldalt teljesen elhagyva átmentek egy bizonyos régi hosszú árkon, találtak más régi árkokat, amely árkok, amint az előbb említett Dénes, Ryhel Péter és felesége prókátora állította, mind régen, mind most megvoltak és vannak Szada és Gödöllő, nemkülönben Szentjakab birtok között szeghatárul. Itt hátrahagyva a mondott Gödöllő birtok határait, a jelzett Szentjakab birtok határaihoz értek... Azután azoktól az árkoktól a Gárdony hegyet megkerülve és az előbb említett módon jobbkéz felől elhagyva elértek egy igen nagyon mély és hosszú völgynek a fejéhez, amelyben vízforrás van, nem messzire egy másik völgytől és a Püspökkuta nevű forrástól, mely völgynek a felső részén jobboldalt földből emeltek egy határjelet. Azután a völgynek mentén északi irányba terjeszkedve Szentjakab birtokot oldalt elhagyva nagy távolságon át elértek ahhoz a közúthoz, amelyik Szada birtokból Buda felé visz, amelyik út mellett jobb felől határjelet készítették és magát a völgyet hosszában hátrahagyták határjelül a két birtok, Szada és Szentjakab között, az előbb említett Veresegyház és a hozzá tartozó Ivacs puszta határait érintették. Végül ugyanazon úton nyugat felé egy holdnyi föld szélességében előre menve elértek egy dombhoz, amelyiknek a neve Dobogóhalom, amely dombon jobbkéz felől rendeltek egy földhatárjelet, hogy elkülönítsék Veresegyház, Ivacs valamint Szentjakab birtokokat...”

A leírt határokat 1452-ben újra bejárták, a résztvevők között volt Vangart (Weingart ?)-i Benedek, a váci püspök szentjakabi gazdatisztje (officiálisa).⁵

Ezek az oklevelek nem beszélnek „faluról”, falu néperől, hanem mindig a váci püspök birtokáról, utóbb pedig officiálisáról. Ezek alapján úgy véljük, hogy Szentjakab ekkor már, a XIV-XV. század fordulóján a váci püspökség uradalma (allodiuma) volt a korábbi korszakból örökölt falusi templommal, de már uradalmi (majorsági) gazdatiszti személyzettel és cseléd népséggel.

Más határjárások alkalmával 1523- és 1528-ban Fót és Szentjakab határan említik a Szentjakab szurdokát, amely meredek hely. Ebben az időben Brodarics István volt a váci püspök 1537-től, aki 1539-ben írt végrendeletében Mogyoródot, illetve annak minden jövedelmét, közte Szentjakabot is, a váci Szentlélekről elnevezett szegényház javára kötötte le.⁶

Budát 1541-ben elfoglalta a török, Vácot 1542-ben szállta meg legelőszőr, Szentjakab is ezekben az években került a kezébe. A török igazgatás kiépülésével megjelenő közpfokú egység, a budai szandzsák 1546. évi összeírásában fel is tűnik Szentjakab pusztá, amit úgy kell értelmeznünk, hogy uradalmi népessége is elmenekült. És valóban, hírmondóként 1546-ban fel is tűnik Szadán jobbágyként Szentjakabi Benedek feleségével együtt, akiknek fia András még nőtn.⁷

Megint említik 1653-ban Szentjakab pusztát Mogyoród, Veresegyház és Szada között, mint amelyik „*az egyház fennálló alapjaival rendelkezik.*” Vagyis ekkor még bizonyosan álltak a Szent Jakab templom felmenő falai.⁸

Szentjakab pusztá, mint sok másik, csak a török kiűzése és a II. Rákóczi Ferenc vezetett kuruc szabadságharc lezajlása után kezdett benépesülni. A váci püspökség is visszaszerezte középkori birtokait, közte Veresegyház és Szada falvakat, Szentjakab és Ivacs pusztákat. A XVIII. század elején megszervezte itteni uradalmait, ispánságait. Már 1738-ban említik a Püspök mál helynevet, amely nyilván a püspökség újonnan ültetett szőlőjét jelöli. A szadaiak még most is Pisokmánynak mondják a helyet, ami azért érdekes, mert sejteti, hogy a Bisofmál középkori névformából ered, vagyis a középkorban is lehetett itt szőlő.⁹

Szentjakab pusztai népe (tisztartók, cselédek, juhászok stb.) a váci püspökség veresegyházi ispánságának a joghatósága alatt élte életét. A kb. 1500 holdas majorság a XIX. század közepén erdeivel, juhászatával és kevés szántóföldjeivel nem sok hasznot hajtott. Talán a vadászat volt kedvelt és jövedelmező.

Az 1850-es években Filó Antal volt Szentjakabon a pusztagazda, a helyi vezető. Velzer Károly veresegyházi ispán 1840. nov. 24-én kelt nyugtája szerint a váci püspökség konyhájára beküldött nagyrészt Szentjakabról 8 nyulat, 17 foglyot, 2 szalonkát, 4 fűrjet, 6 örvös galambot, 3 vadkacsát, 8 harist és egy vidrát. Krenedits Antal veresegyházi ispán 1859. szept. 18-i nyugtája szerint beküldött 4 nyulat, 6 foglyot, 3 galambot és 20 fűrjet.

Úgy látszik azonban, hogy illetéktelenek is vadásztak a szentjakabi erdőben, mert 1862-ben a vadászatot tilalmazó táblákat állítottak fel a szélén és az utak mentén. A kiegyezés után, 1867-től az uralkodót illette a vadászat joga a területen. I. Ferenc József császár és király, valószínűleg nem először, 1896-ban vadászott Szentjakab pusztán. Egy szemtanú így örököltette meg az esemény egyik epizódját: „*Ahol egy mély vízmosás vize belefolyik a tóba, a hajtók elöl oda-bujt fácának egyszerre repültek fel. A király így szólt Coburg herceghez: Itt egy valóságos bokréta.*”

Gróf Csáky Albin váci püspök 1897-ben megszüntette a szentjakabi majorságot és felajánlotta a kincstárnak, de Ferenc József király nem fogadta el, csak azt a 632 hold erdőt, amelyik határos volt a Haraszi erdővel. Szentjakab pusztá fennmaradó szántóföldi és legelő területét – a király akarata szerint – a szadai, veresegyházi és mogyoródi parasztgazdák vásárolták meg.¹⁰

5. Szentjakab és Szentmargita a legrégibb térképeken

Magyarország eddigi ismert legkorábbi térképe a legendás Lázár deák munkája. Valószínűleg a Mátyás király által alapított pozsonyi egyetemen tanult, és feltételezhetően Bakócz Tamás püspök majd esztergomi érsek titkára volt.

A térkép eredetije, mely bizonyosan 1526 előtt készült, eddig még nem került elő, vagy megsemmisült. Egy 1528-ban készült fametszetének egyetlen nyomatát ismerjük, mely a Széchényi Könyvtár Apponyi-gyűjteményében van. Ez a térkép igen gazdag a települések ábrázolásában és lokalizációi elég pontosak. Ugyanakkor megállapítható, hogy ez a térkép korához képest sok régebbi adatot is tartalmaz, azaz korábbi térképek felhasználásával készült.¹

A Vác-Isaszeg-Pest háromszögben Lázár deák térképén Keresztúr, Kerepes, Szilágy, Újfalu, Némedi szerepel és a minket érdeklő Szentjakab. A Lázár deák 1528-as színezett térképén Szentjakab falutól délnyugatra zöld erdővel borított dombor látható, amelyik megfelel a fői Somlyó és a Lestyina (a középkorban Hosszúhegy) vonulatának.²

A térképen láthatjuk a települések templomait oldalnézetben. Keresztúron például kéttornyos, Kerepesen egytornyos templom áll. Kerepes, Szilágy, Isaszeg templomait – úgy látszik – kerítőfal övezi. Nehezen hisszük el, hogy ezek a templom-ábrák nem sematikusak vagy nem a képzelet szüleményei. Kétségtelen, hogy egyedi formák, de mégis nehéz elhinni, hogy Lázár deák és munkatársai személyesen látták ezeket a templomokat, és hű képüket igyekeztek térképre vinni. Szentjakab temploma egyhajós és szentélye félköríves záródású, pontosan ugyanúgy, ahogy a szadai bíró 1932-es elmondásából és más adatokból ismerjük.³ Lehet ez véletlen?!

Régi gondolatom, hogy Margita-hegyünk tulajdonképpen Szent Margitról kapta a nevét. Kérdés, hogy melyikről, mert kettő van. Antiochiai Szent Margit az Árpád-háziak és az Árpád-kor különösen kedvelt szentje. A Patrona Regni, azaz a Királyság Pártfogója címet viselte. II. Endre 1218-ban szentföldi hadjáratából hazahozta Margit koponyareklyéjét. IV. Béla királyunk a tatárok elől menekülve, nagy szorongatásában éppen Antiochiai Szent Margitra gondolva, Margitnak nevezte el Klissza (Bosznia) várában született leányát, akit azonnal Istennek ajánlott engesztelő ajándékként, hogy megmeneküljön az ország a tatár veszedelemtől.

Árpád-házi Margit a Nyulak-szigeti (Margit-sziget) zárdában hunyt el 1270-ben, sírjánál százával történtek a csodák. Boldogként való tisztelete 1789-től engedélyezett, szentté avatták 1943-ban, Budapest védőszentje.⁴

A régi gondolatomra, hogy a Margita-hegynek köze kell legyen Szent Margithoz, sokáig semmilyen adatszerű megerősítést nem találtam. Mígnem Lazius 1556-os nagy térképének II. szelvényén örömmel fedeztem fel a Z. Margreta helynevet egy Váctól Szentjakabig nyúló erdős dombor aljában. Előre leszögezzük, hogy a Szent Margaréta, Szent Margita ezen a térképen erdővel borított hegy.⁵

Ezt a térképet Lazius Wolfgang (1514–1565) I. Ferdinánd magyar király osztrák udvari orvosa és hivatalos történetírója, térképésze alkotta. Magyarországon járt 1536-ban a császári hadsereg tábori orvosaként. Térképéhez felhasználhatta Lázár deáknak már említett térképét, de azt javította és kiegészítette. Ő az, aki az 1528-as térképen még nem látható Szentmargarétát rávitte a minket érdeklő részletre. Magyarország térképét 1556-ban készítette és javításaihoz felhasználta magyarországi utazásának tapasztalatait.⁶

Abraham Ortelius 1570-ben kiadott Theatrum Orbis Terrarum (Világ Földjének Nézete) c. térképgyűjteményének Magyarországot ábrázoló lapja Lazius térképe, aki a kiadáskor már öt éve halott volt. Ezen a kiadón „javításokat” végzett, amelyek nem mindig voltak szerencsések.⁷

Az 1570-ben kinyomtatott térképén Pesttől északra Z. Margreta felirat alatt településjel látható, ettől kicsit északkeletre Z. Jacob olvasható egy templom jele mellett. Ezek szerint Szentmargita falu, tőle északra terül el Szentjakab templomos hely.

Oklevélben Szentmargaréta, Szentmargita nevű településre eddig nem bukkantam, és ilyen nevű település nem is létezett a történelem során Szada környékén. Csakis arról lehet szó, hogy Lazius Wolfgang értesült a Szent Margita hegyről, vagy azt maga is látta, és valós adatként be-rajzolta 1556-ban készített térképére. Az 1570-es kiadáskor, Lázius halála után öt évvel, azt hitték, hogy Szentmargita falu, hiszen Szentjakab is falu, ez teljesen szokványos névadás egy keresztény országban. Most tekintsünk el attól, hogy Szentjakabhoz mérten déli szomszédként tünteti fel Szentmargitát, holott az Szentjakabhoz képest északra magasodik a szemhatáron a hegy, ennek oldalába települt Szada, melyet olykor Szentszadának tituláltak a régiek. Nos, a Margita-hegy 344 méteres csúcsa Szadán van jelenleg is, és nagyon jól látszik Szentjakab falu területéről.

Ortelius atlasza 1570-1610 között 34 kiadást ért meg, ezután további korrigált kiadások követték 12 alkalommal. A Szent Margréta rajta van 1570-es és az 1664-es kiadásokon, amelyeket láttam. Feltételezhető, hogy az egész sorozaton szerepel Szentmargita. Ez hatalmas történeti bázis arra nézve, hogy a Margita neve eredetileg Szentmargita volt.

Arról van szó, hogy Árpád-házi Szent Margit kultusza gyorsan terjedt a vidékünkön. A sírjánál esett csodákban részesültek kátai (Nagykáta), boldogi, szenterzsébeti (Pestszenterzsébet), megyeri (Káposztásmegyér vagy Békásmegyér), váci, dáni (Dány, vagy Dánszentmiklós) emberek.⁸ A nép a Nyulak-szigetét Margit-szigetnek kezdte nevezni. Ebben a kultuszban a Gödöllői-dombság népe valamilyen oknál fogva Szent Margita hegyének nevezte el ezt a dombot. Talán itt járt Szent Margit apáca társaival? Valami oka azért kell legyen. Persze ebből az is következik, hogy a hegynek volt egy korábbi, netán pogány neve, melyet Szent Margit neve kiszorított a XIV. században.

Mint láttuk, a Szent Margita hegy időben utoljára 1664-ben fordul elő egy térképen. Ezután eltűnik az írott forrásokból egy időre. Csak 1863-ban említik Szadán, hogy „*egy hegylancz nyugat felőli oldalán vannak szőlők, ezeknek neveik Koplád, Margita, Csatarok, Böncsök és Öreg hegy.*”⁹ Egy 1887-es kiadású térképen is feltűnik a Margita-hegy.¹⁰ Népi szólásként közismert a „*gyümölcstermő szent Szada*”. Úgy véljük, hogy a Szent Margita hegy megnevezésből Szada szintiszta reformátussá válásának a korszakában lett Margita-hegy, hiszen a református egyház nem ismeri el a szentek kultuszát. A térképek pedig, amelyek egyébként is külföldön készültek egymás adatait átvéve, még akkor is a Szent Margita hegyet, sőt falut tüntették fel, amikor az már a szadai reformátusok ajkán régen csak Margita volt. Ez áll legfőképpen az 1664-es térképre is.

6. Szada falu leltára 1492-ből

Az történt, hogy a nagyhatalmú Rozgonyi János fia, István, fiú örökös nélkül hunyt el, és ezért Szapolyai István nádor – a király helyettese – összeíratta összes birtokait, azaz leltárt készítetett tisztviselőivel.¹ Ebben találjuk Szada falu leltárát is.

*Egyház és torony,
10 népes telek,
2 elhagyott telek épületekkel,
12 pázsittelek,
1 elhagyott nemesi kúria,
szőlőhegyen 40 királyi hold szőlő,*

*kifolyó kút,
1 királyi ekealj szántóföld,
fél királyi ekealj legelő,
75 embervágó rét,
másfél királyi ekealj használt erdő,
egy bárdos erdő.*

Nos, ennyi a faluleltár. Bontsuk ki belőle az adatok alapján Szada helyzetét. Legfontosabb természetesen a templom. Népes telek 10, épületekkel üresen álló telek 2, és régen elhagyott, azaz pázsittelek 12 volt a faluban. Összesen tehát 24 jobbágYTELEK volt Mátyás király korában a jobbágnépség lehetőségeinek kerete. De ezt sem tudták kitölteni, hiszen 1492-ben már gyomosodott, visszavadult a szántóknak a fele, kettőt pedig nem régen hagytak el. Szada lakossága 1492-ben tulajdonképpen 41 %-os volt. Mégis mennyi lehetett a szadaiak száma? Egy telekre 5-10 fővel szorozva: 60-120 jobbágyrendű személy; ehhez némi zsellér, cseléd, szolga, pásztor népességet hozzávéve kb. 90-150 személlyel számolhatunk.

A szőlőhegyen, ez nyilván a Margita, 40 királyi hold szőlő. A királyi hold 8-9000 m² volt, vagyis a 40 királyi hold területe 320-360.000 m² összesen, a Margita déli-délnyugati lejtőjének az egészét szőlő boríthatta.

A szántó teljes terjedelme egy királyi ekealj volt, amely 150 királyi holdnak felelt meg, az pedig azonos 126,63 hektárral. Ennyit műveltek a szadai jobbágyok, az a 10 család, átlagban tehát 12,5 hektárt. Ezekhez járult fél királyi ekealj legelő, nyilvánvalóan osztatlanul. A rét, amelyet kaszáltak, 75 „embervágó” volt. Egy embervágó akkora terület, amelyet egy ember egy nap alatt le tud kaszálni. Az erdő másfél királyi ekealj nagyságú volt, amelyet éltek, amelyet használtak – és volt még egy „bárdos” erdő is. A bárdos erdő (silva dolabrosa) azt jelenti, hogy épületfa vágására érett. Ez valószínűleg tölgyerdő volt.²

A „kifolyó kút”, bővizű forrást jelent, melynek a feltörését tisztán tartották, kővel kirakták. Íme, így nézett ki Szada, Mátyás király halála után két évvel.

II. „KÉT POGÁNY KÖZT EGY HAZÁÉRT” (1541-1711)

1. A szadai nép

A mohácsi vereség, 1526 előtti időből név szerint nem ismerünk egyetlen szadai jobbágyot sem. Szada földbirtokosainak nevei sűrűn szerepelnek az oklevelekben, de azok, akik megművelték a szadai földet, akik tartották az állatokat, akik a népet alkották, amely minden szenvedést elviselve magát a magyar államot tartja a vállán, név szerint alig említik más faluban is az oklevelek. Reyhel Sebald szadai és veresegyházi gazdatisztje, Tatár Dénes 1446-ban s Vince váci püspök szentjakabi gazdatisztje, Vangart-i Benedek szerepel 1452-ben oklevélben mindössze, azok közül, akik nem földbirtokosok.¹

A szadai nép a török világban

Az oszmán török birodalomban minden föld a szultáné volt. Csak a települések földjeiből nyert jövedelmeket osztotta ki a török állam tisztjeinek, különböző katonáinak, hivatalnokainak stb., ezért nem a földet tartották nyilván, hanem településenként a földet művelő családokat és a föld várható hasznát. Ennek az oszmán török rendszernek a következménye, hogy a frissen meghódított földterületek lakosságát azonnal összeírták, amint az lehetséges volt.

Buda és Pest Magyarország középső területeivel együtt 1541-ben lett a török birodalom része, 1546-ban Halil bég el is készítette a budai szandzsák összeírását, melyben a magyar családfejek és növendék fiaik név szerint szerepelnek. Az 1559-es szandzsák-összeírásnak fennmaradt egy olyan példánya, amelynek az alapja az 1546-os összeírás és a rávezetett változások. Végül 1562-ben újra összeírták a budai szandzsákot, az 1580-as és 1590-es összeírások személynevei pedig mostanáig kiadatlanok.²

A magyar személynévi rendszer, úgy ahogy a XX. században is ismertük, a XV. század közepére alakult ki, különösen a jobbágyság tekintetében. Ezt azért bocsátjuk előre, hogy érzékeltesük a szadai jobbágyságot a XVI. század közepén mintegy évszázados múltra tekintettek vissza. Vagyis a szadai családnevekből bizonyos következtetések vonhatók le a származási helyre, a foglalkozásra, a népi eredetre, a testi tulajdonságokra stb. nézve. Vegyük ezeket sorra.

Származási hely tekintetében különböztetünk meg közeli és távolabbi tájakat, amelyekről családok érkeztek Szadára, akkor is, ha ez több állomáson keresztül történt. A közelből érkezett a **Bagi** (1546, 1559, 1562), a **Csán** (1562) – Heves megye, a **Hatvani** (1546, 1559, 1562), a **Káta** (1546, 1559, 1562) – valószínűleg Nagykáta, a **Keresztúri** (1546, 1578) valószínűleg Rákoskeresztúr, a **Sági** (1546, 1559, 1562) – valószínűleg Tápióság, a **Sikátor** (1562) – Fót mellett Sikátor pusztá, a **Szentjakabi** (1546, 1559, 1562, 1578), a **Sződi** (1546), a **Varsányi** (1546, 1559, 1562) – valószínűleg Nógrád megye, esetleg Dunavarsány.

Távolabbi vidékekről származtak a **Bácsi** (1562) – Bács megye a Duna-Tisza közének déli részén, a **Csehi** (1546, 1559, 1562) – több is van az országban, a **Dóci** (1546) – Csongrád megye, a **Lándor**, a **Nándori** (1562, 1578) – ebből is sok van, a **Somogyi** (1546, 1559, 1562) – ez utóbbi családnak nagy jövője volt Szadán.

Megjegyezzük ugyanakkor, hogy „Szadai” vezetéknevben megnyilvánuló elvándorlásnak nem akadunk a nyomára.

Mesterségek tekintetében a **Csaplár** (1546, 1559, 1562), a **Kasza** (1578), a **Kovács** (1546), 1559, 1562, 1578), a **Madarász** (1578), az **Olajos** (1562), a **Pásztor** (1546), a **Pap** (1546), a **Seres** (1578), a **Szabó** (1546, 1559, 1562), a **Törő** (1546, 1559, 1562) – talán borstörő és a **Varga** (1546, 1562) családok említhetők.

Figyelemre méltó egyszer az 1546-ban szereplő Pap Orbán, aki nős, talán egy papot sejtethetünk benne, aki reformátussá lett, és feleséget vett magához. Ugyancsak figyelemre méltó, hogy a mesterségek között Molnárt nem találunk, ez bizonyíték arra, hogy Szadának nincs malma. A szadaiak minden bizonnyal a veresegyházi malomba jártak őrletni, amelyik a régi mesterséges halastó gátján állt.

A népi származás tekintetében megemlíthetjük a **Jász** (1546, 1559, 1562, 1578), a **Magyar** (1546, 1559, 1562, 1578), a **Németh** (1546, 1559, 1562, 1578) és a **Tóth** (1546, 1559, 1562, 1578) családneveket. Le kell szögeznünk azonban, hogy a Tóth semmiképpen sem vonatkozott a mai szlovákok őseire, hanem egyértelműen a Szlavónia szlávjaira, akik a Dráva-Száva közének keleti felében éltek, az akkori Tótországnak is nevezett területen. Már az előzőekben is láttuk, hogy a török hódítás elől délről északra menekültek a családok. A Szadán feltűnő számos Tóth nevet viselő ember tehát valószínűleg a Dráva-Száva közéről származott.

A családfők testi tulajdonságaira, vagy elődjeik állapotára vonatkoztak a **Balik, Balogh** (1546, 1559, 1562), a **Csóka, Csuka** (1546, 1559, 1562, 1578), a **Deli** (1559, 1562) – török eredetű, jelentése a magyar nyelvben délceg katona, délceg férfi, a **Kis** (1546), a **Nagy** (1546, 1562) és a **Pörgő** (1578). Ezek tulajdonképpen ragadványnevek, amelyek családnévként rögzültek. Nem kerülte el a figyelmünket a **Bakó** (1546, 1559, 1562, 1578) sem, ez jelenthet bárdos ítéletvégrehajtót is, de jelenthet valamilyen lesújtót is.

Végül, de nem utolsó sorban, megemlítjük Jász Máté telkes gazdát, aki 1578-ban a község bírója volt, és egyben küldötte (nuntius) is a földesurakhoz, a váci püspökséghez és a nagyváradi káptalanhoz. A váci püspökség a török elől Pozsonyba, majd Nagyszombatba menekült, Nagyváradon a püspökség és a káptalan ekkor még a helyén volt. Vagyis Jász Máté szadai bírónak olykor meg kellett jelennie Pozsonyban és Nagyváradon is.

Az ún. tizenöt éves háború (1593-1606) fő hadszíntere a Duna-Tisza közének északi részét pusztította. A Duna-Tisza között 1594-ben a tatárok dúlták fel a szokásos alaposággal, hogy alig maradt meg utánuk valaki és valami. Vác és a környező falvak szinte évente cserélődtek attól kezdve, hogy Mehmet váci pasa 1595-ben Pálffy Miklós közeledő serege elől ingóságaival együtt Budára menekült. A török ismét elfoglalta Vácot 1597-ben, de még ebben az évben elhagyni kényszerült, mikor is megint felégette a várost. A Buda és Pest felszabadítására induló császári seregek elől 1602-ben a törökök ismételten visszavonultak Vácra.⁴

Ennek a háborúnak az elején a Váctól keletre lévő helységek lakói északra menekültek, közöttük Szada népe is. Közvetett bizonyítékok alapján azt állítjuk, hogy csak az 1620-as években tért vissza Szada lakossága. Gödöllő népe csak 1649-ben települt be és vissza. A két település határai eddigre bizonytalanokká váltak, amiből sok minden következett – például – 1654-től egy majdnem száz éves határper.⁵

Nagyon jelentős az a tény, hogy a 20-30 év múlva Szadára visszatelepülő jobbágynépeség bizonyon folytonosságot mutat, a családok közül többen visszajönnek. A Csóka/Csuka (1546, 1653, 1671), a Fazekas (1546, 1653, 1671), a Magyar (1546, 1653, 1671), a Somogyi (1546, 1653, 1671), a Tóth (1564, 1653, 1671) stb.

Természetesen érkeznek új családok is, akik a váci püspökség vagy a nagyváradi káptalan más birtokairól jönnek, illetve vállalják a két földesuraság jobbágyi terheit. Új családok a **Győri**

(1666, 1669), az **Illés** (1671) a **Kőrösi** (1653, 1671) -feltételezhetően Nagykőrösről, a **Pásztoi** (Pászti) (1653, 1671), a **Simon** (1653, 1671), a **Török** (1653, 1671) és a **Zsigmond** (1653, 1671).

Ha a visszatelepült jobbágynépeség folytonosságának az eszmei, érzelmi gyökereit keressük, akkor azt a haza, a szülőföld, a föld iránti szoros kötődésben és szeretetben találhatjuk meg. Ezzel az erővel együtt kell említenünk a keresztyén, keresztyén vallást, mely a faluközösségek legösszetartóbb ereje volt ekkoriban. A szadaiak nagyobb része a 20–30 éves vándorlás során is „szadai” maradt, különösen jellemző ez azokra a közösségekre, amelyek papjukkal együtt vándoroltak. Sokhelyütt előfordult, hogy az úr asztalát vagy az oltárt szekérre rakták és eme szellemi és fizikális központ köré gyűlve menekült a falu népe a török, tatár vagy éppen a német elől.

A személyes folytonosságot – például – „öreg” Somogyi Lőrinc testesítette meg, aki már 1630 körül határjáráson vallomást tett, és aki 1654 körül halhatott meg.⁷ Az ő fiából, ifjabb Somogyi Lőrincből lett azután Pest megye parasztkapitánya. Pásztor Benedek is vallomást tett 1630 körül, foglalkozására nézve is valószínűleg pásztor volt, az ilyeneket a községbírói szervezet évente fogadta fel, a község „cselédjeiként” emlegették őket. A mindenféle pásztorok a lakosság mozgékonyabb rétegét képezték, az év végén más falu szolgálatába állhattak.

Gödöllő lakatlan lévén még ekkor, Vámosy István paraszti ispánja a szomszédos Szadán lakott az 1630–1640-es években, amíg át nem költözhetett Gödöllőre. Ő is a folytonosság képviselője. 1590-ben a törökök Gödöllőn írták össze Végh Jánost és növendék fiát, Orbánt. Végh Orbán 1638-ban 60 évesnek mondta magát.⁸

A népeség mozgására jellemző a tizenötéves háború (1593–1606) utáni időben, hogy Piros (Pörös?) Mihály 1638-ban Szadán élt, korábban a jászói apát jobbágya volt, lakott Fóton is, ekkor 40 évesnek mondta magát.⁹

Ugyanakkor elvándorlásról alig szólnak a források. Csak a katonának állás az a vonzerő, amely elviszi a legényeket falujukból. Bugyi István, Nógrád magyar végvárának tizedese valotta 1658. márc. 27.-én, hogy eredetileg szadai volt.¹⁰

A tizenötéves háború után, az 1620-as évektől visszatelepült népeség foglalkozásaira még mindig következtethetünk a családnevekből. Jelen vannak a **Fazekas** (1653, 1671), a **Harangozó** (1653), a **Juhász** (1653, 1671), a **Lakatos** (1671), a **Mészáros** (1653, 1671), a **Pásztor** (1630), a **Pintér** (1653, 1671), a **Puskás** (1653, 1671) és a **Szabó** (1671) családok. Jobbágy létkre nézve is, bizonytalannal űzték a nevükben rejlő foglalkozásokat. Figyelemre méltó a Harangozó, aki nyilván a középkorból örökölt és református használatban lévő templom harangjával harangozott. A Puskás család családfője nyilvánvalóan korábban gyalogos katona volt. A Lakatos a vasmunkához értett, melyre különösen nagy szükség lehetett egy jobbágyközösségben, amelyik falu kovácsot nem tudott tartani, az ugyanis a XVII. század közepén nincsen Szadán. Malom sem működik, mert akkor Molnár nevű családnak lennie kellett volna. Előrelépést jelent viszont a Mészáros család megtelepülése, ami azt jelenti, hogy mészárszéket tart fenn a falu, vagyis tőkehúsból legkevesebb önellátó.

A község vezetése, a paraszti elit is megjeleníthető a XVII. századi adatok alapján. Községbíró 1653-ban id. Somogyi Lőrinc egésztelkes gazda. A parasztvármegye törvényszékén Veres-egyházon 1654-ben ülnökként vesznek részt Szadáról Polyák János egésztelkes és Tóth Illés egésztelkes gazdák.¹¹

Természetesen a legvagyonosabbak intézik a falu ügyeit, hiszen a korabeli viszonyok és fel fogás szerint, aki törvényes úton vagyont tudott gyűjteni, az egyben bizonyította hozzáértését és rátermettségét is a világ dolgaiba való beleszólásra. Ebben a világban a 6 ökörrrel vagy annál

többel rendelkező családfeők számítottak vagyonosaknak, 1671-ben ennek megfelelt a Fazekas, az Illés, a Kőrösi, a Pászti, a Polyák, a Somogyi, a Stuzz, a Tóth és a Zsigmond család. A Fazekas és a Pászti családból két-két család is a gazdagok sorába tartozott. Még ezek közül is kiemelkedett Somogyi Lőrinc a 12 ökrével és különösen 25 lovával, hiszen a faluban összesen csak 35 ló volt.¹² Somogyi Lőrinc ménese nyilván parasztvármegyei kapitányi mivoltával függhetett össze. Jó volt, ha fegyveres embereit a kapitány a szükséges időben lóra tudta ültetni. Lóval ugyanis ebben az időben még egyáltalán nem szántottak, csak ökörrrel vagy tehénnel. A lovat a termények szállításában, szekér, kocsis húzásában, illetve harcban alkalmazták.

Szada községbírója 1669–1670-ben Győri János,¹³ nyilván a nagyváradi káptalan jobbágya, mert nem szerepel az 1671-es váci püspöki urbáriumban egyetlen-egy Győri sem, pedig elég népes ez a család az 1699-es összeírás szerint, mely Szada összes családfejét tartalmazza.

A községbírói szervezet rendszeresen alkalmazott küldöncöket, futárokat, postásokat is, akik a szóbeli vagy írásbeli kapcsolat tartásában játszottak nagy szerepet a megyehatósággal, a magyar és a török földesurakkal, az egyházi felsőbbbséggel stb. Szadáról Gödöllőre 1559-ben küldönc volt Kovács Dimitri, ez a legkorábbi adatunk Szadán erre a foglalkozásra. A küldönc-hálózat rendszere egyébként középkori eredetű.

A szadai Pintér Mihály a váci püspök jobbágya a váci püspöknek, Fazekas Mihály a nagyváradi püspök jobbágya a váradi püspöknek vitt levelet 1661. febr. 11-én és ápr.8-án. Magyar Tamás, a váci püspök jobbágya peres idézést vitt a váci püspöknek 1666. jan. 5-én Várossy István és Hamvay Ferenc Gödöllő földesurai részéről. Győri András ugyanakkor ugyanazt vitte Nagyváradra, mert ő a nagyváradi püspök jobbágya volt.¹⁴

Voltak, akik a törvénytelenység útján jártak, bűnözőkké lettek. A szadai Kiss Jakab a mura-szombati Horváth Ferenc rabló bűntársaként Gödöllőn lövöldözésben lelte a halálát.¹⁵

Valamikor 1678-ban a szadai Tóth István Heréden ökröket és lovakat lopott, ami már önmagában is főbenjáró bűn. Ezt megtétette azzal, hogy a saját mostohaanyjával „fertelmeskedett”. Már majdnem másfél éve ült a vármegye börtönében Füleken, amikor 1680. okt. 11-én a vármegye gyűlése felhatalmazta Bélteky Pál alispánt az ügy felülvizsgálatára azzal, hogy az alispán vagy súlyosbítja a büntetést, vagy szigorú biztosítékok mellett bocsássa szabadon Tóth Istvánt, akit néha Szaday Istvánnak neveztek.

Bélteky Pál 1680. nov. 12-én jelentette a vármegye ítélszékén a felülvizsgálat eredményét. Ezek szerint Tóth István szadai lakos több társával együtt Heréden ellopta Szilvás András és Lovász Péter lovait és ökreit. Azon kívül a saját mostohaanyjával „fertelmeskedett”. A vádlott mindkét vádat tagadta, de Dul Mihály a vármegye ügyésze halálbüntetést kért rá.

Az ítélszék (sedria) a „fertelmeskedés” ügyében a tanúk vallomásait elégtelennek találta. Megállapította, hogy a lopott jószágok már visszakerültek tulajdonosaikhoz, és a vádlott egyébként is már másfél éve börtönben ült. Tóth István a „fertelmeskedésért” földesurának, a nagyváradi püspöknek már fizetett 3 forintot.

A felsoroltak ismeretében, valamint azért, hogy Tóth István megjavulását ígérte, és késfeleségül venni azt a leányt, aki jelentkezett érte, az ítélszék kötelezi a leány feleségül vételére és arra, hogy a házaspár a nagyobb felügyelet okáért Fülek városában telepedjék le.¹⁶

A szadai nép a török kiűzésekor és a kuruc világban

Szada 1683-ban még 2 portás, azaz takaros falu volt. A portális összeírások alapja az 1609. évi 62. tc., miszerint négy olyan jobbágygazdaságot kellett számítani egy portára, amelyek 120 pozsonyi mérő földdel rendelkeznek, vagyis a gyakorlatban 480 pozsonyi mérő földet számított-

tak portánként, tekintet nélkül arra, hogy ekkora vetésterület hány jobbágygazdaság területéből adódik össze. Két pozsonyi mérő vetőmag (62, 52 liter = 42 kg búza) kellett kb. egy magyar hold (1000–1200 négyszögöl) bevetéséhez. Ennek megfelelően egy portára nagyjából 240 holdat számíthatunk. Vagyis 1683-ban az előző évek tapasztalatai alapján Szadán összesen 480 „kis magyar” hold szántóföld állt művelés alatt.¹⁷

Ebben az évben azonban a török sereg Bécs elfoglalására indult, melyhez a Krími Kánság hadserege is felvonult a Duna-Tisza közén keresztül. Ennek során 1683. júliusában Murád Giráj tatár kán főhadiszállását Cinkotán tartotta. Valószínűleg azért is, hogy a Gödöllői domság akkor még gazdag falvait seregével kiélje. Ezen a nyáron Tassy Ferenc, a váci püspök tizedbérletje jelentette is, hogy a terménytizedek beszédhetetlenek, „*mivel az török s tatár és erdélyi hadak mezejeiket el élték*”. Tassy 1683 aratás idején járta be Fótot és környékét.¹⁸

A Thököly mellé adott tatár hadat Azámet Giráj kánfi vezette, 1684. márciusában hadiszállása Jászberényben volt. Nyugat felé előretolt csapatai Bagon (Nagy Tatár ülés, Kis Tatár ülés), Csömörön (Tatár hányás, Tatárdomb), Vácdukán (Tatárhegy, Tatár ülés), Galgahévízen (Tatár hányás), Galgamácsán (Tatár árka), Isaszegen (Tatár hányás) és Valkón (Tatár hányások) táboroztak körülzárt táborokban. Ezek a tatárok 1684. jún. 27-én Vácnál, jún. 30-án Pestnél ütköztek meg keresztény seregekkel.¹⁹

A Gödöllői domság falvai, köztük Szada is, már 1683–1684-ben tönkrementek. Pedig Pest-Budának, az ország közepének a visszavétele még csak 1686 őszén következett el. Annak az évnek az elején az egész vidék népe elmenekült, Szada pusztá volt 1686–1689-ig, 1689-ben néhány lakos visszajött, de 1690-ben megint üresen állt. Negyedportás adót vetettek ki rá 1691-ben, ami nagyjából annyit tesz, hogy elkezdtek szántani. Végül sok hányattatás után 1695-ben egy portás helységnak nyilvánították adó szempontjából, aminek valószínűleg nem felelt meg, de a hatalmas hadikiadásokat valahonnan elő akarták teremteni.²⁰

Egy 1699-ben készült megyei összeírás tartalmazza a családfők neveit, melyekből – más híján – némi következtetéseket vonhatunk le.²¹ A népesség az újabb futás, elmenekülés ellenére is nagyrészt folyamatos. Visszatértek a Csuka (1653, 1671, 1699), a Fazekas (1653, 1671, 1699), a Győri (1653, 1671, 1699), a Harangozó (1653, 1699), az Illés (1671, 1699), a Kőrösi (1653, 1671, 1699), a Magyar (1653, 1671, 1699), a Pászti (1653, 1671, 1699), a Pintér (1653, 1671, 1699), a Polyák (1653, 1671, 1699), a Puskás (1653, 1671, 1699), a Simon (1653, 1671, 1699), a Somogyi (1653, 1671, 1699), a Tóth (1653, 1671, 1699), a Török (1653, 1671, 1699) és a Zsigmond (1653, 1671, 1699) családok.

Pest-Buda visszafoglalása, azaz 1686 után érkeztek Szadára a **Baracsikai, Bíró, Bozsik, Bujkai/Bajkai, Czeglédy, Csánky, Drászta, Lőrinczy, Lugosy, Oláh, Oroszi, Rab, Révész, Zsarnóczay, Sógor, Szabadi, Végh, Zsigri** családok. Közülük került ki 1689–1690-ben a bíró, Drászta Jakab és az egyetlen esküdt, Révész Tamás.

Az újonnan jöttek közül közvetett vagy közvetlen eredetre utaló nevek a következők. Baracsikai, Bujkai/Bajkai – tulajdonképpen Bujáki, Czeglédy, Csánky – Csányból (Heves m.), Lőrinczy – Lőrinci (Heves m.) a nagyváradi püspök birtoka, Lugosy – talán Lugos (Bihar m.), Oroszi – Kisoroszi, Nagyoroszi, akkor mindkettő Nógrád m., Zsarnóczay – Zsarnócza (Bars m.), Szabadi – több is van – és Zsigri – Zsiger pusztá Tápióság mellett.

Meg kell említeni Csillag Mihályt, aki 1678-ban kegyetlenkedéseiről ismert lévai végvári katona volt, és megbüntetését a megye hatósága elrendelte.²²

Elvándorlásra utaló adatok nem állnak a rendelkezésünkre. Egyedül Szaday János személyét említhetjük, aki nevének alakulása szerint már nem Szadán lakik, hiszen akkor nem kelle-

ne Szadának hívni. A vármegye fő komisszáriusának a helyetteseként 1693. márc. 13-án letette az esküt. Tehát a vármegye házi katonaságának a parancsnokhelyettese volt.²³

Az 1699-ben készült összeírás tartalmazza tehát a szadai nép családfőinek neveit, akikre még a kuruc kor viszontagságai vártak. Bizonyos mozgás azonban még 1699-1703 között is végbement, hiszen a népmozgás országosan folyt, de Szadára nézve történeti adatokkal nem rendelkezünk.

Figyelemre méltó, hogy az 1699-es összeírásban az 1704-es hat kuruc katona közül csak kettőnek a nevét találjuk meg: Bíró Istók és Zsigri János. A további négy: Révész Istók, Szadai János, Szalontai Istók és Mészáros Ádám.²⁴ Ennek a jelenségnek többféle oka is lehet. Révész családfő már 1699-ben is szerepelt Szadán, Révész Istók valószínűleg az ő fia. Szadai János, ha nem is lakik Szadán, de szadai illetőségűnek számított, ezért vonulhatott be kuruc katonának a falujáért, valószínűleg azonos az 1693-ban esküt tett komisszár helyettessel. Szalontai Istók és Mészáros Ádám vagy újonnan jöttek Szadára, vagy a község felfogadta őket pénzért, hogy teljesíteni tudja a rá kivetett katonák számát.

A II. Rákóczi Ferenc vezette kuruc szabadságharc hanyatló idejéből fennmaradt a Csajági János hajdúezredének a személyenkénti összeírása. Ez három szám alá sorolja az ezred állományát. 1. jelen lévők, 2. megszököttek, 3. elesettek, meghaltak. Szada falunál az összeírásban jelenlévők nincsenek, sem elesettek. A 2. pont alatt felsorolt megszököttek: Dudás János, Sigmond István, Kovács János, Vég Zsigmond, Csizmadia Mátyás kocsis.²⁵

Közülük szerepel az 1699-es összeírásban Kovács János és Zsigmond István. A Végh család is szerepel, éppen Végh János a bíró. A Csizmadia és a Dudás családnak még a neve is ismeretlen Szadán 1699-ben.

A kuruc szabadságharc lefelé ívelő szakaszában a „nagyaságos fejedelem” akaratából kétszer is kitelepítették a Gödöllői domság falvait, hogy ne kerüljenek a császári, a labanc vármegye katonái és adóztatási hatósugarába. Ezeket a kitelepítéseket Szada népe is elszenvedte.

2. A szadai Somogyi Lőrinc, a parasztvármegye kapitánya

A XVII. századra annyira megromlott a közbiztonság, hogy a parasztság kénytelen volt létrehozni saját önvédelmi szervezetét, a parasztvármegyét, mely hadnagyságok (járások) szövetségére épült hadnagyok vezetése alatt, fölöttük a parancsnokló parasztkapitánnyal.

Ez a fegyveres önvédelmi paraszt-szervezet tulajdonképpen válogatás nélkül irányult a török rablók és a dúló magyar, német végvári katonaság ellen. Éppen ezért az ingatag hatalmi viszonyok közepette, a bizonytalan idők beköszöntével kihívta maga ellen a török és a magyar végváriak haragját egyaránt. A nemesi megye, amelyik Pest megye területéről Fülekre menekült a török elől, alig-alig támogatta a parasztvármegyét, bár a saját függőségébe igyekezett azt vonni.¹

A török birodalom újabb támadásának jelei 1661-től érzékelhetők voltak. Ugyanakkor a Tiszántúlon 1661 telén paraszttömeges támadtak a császári német és magyar csapatok túlkapásainak következtében. A közelgő háború előszele végigfújta a három részre szakított Magyarországon.

Ebben a vészterhes időben, 1662-ben választották meg a nép közül a szadai Somogyi Lőrincet a „*Pest elejin*” lévő három hadnagyság parasztkapitányává, joghatósága alá mintegy negyven falu tartozott.²

A Somogyi családnak három férfi tagja szerepelt Szadán 1546-1559-es török szandzsák-összeírásban. A Szada és Gödöllő közötti évtizedes határvitában a tanúk többször hivatkoztak idősebb Somogyi Lőrincre, aki jól ismerte a vitás határokat, és meg is mutatta azokat kb. 1630-tól fogva. Öreg Somogyi Lőrincet az egyik tanú 1661-ben néhainak mondta.³

Valószínűleg az ő fia volt Somogyi Lőrinc parasztkapitány, aki levélben panaszt tett a magyar végvári katonák ellen 1662. júl. 20-án Pest-Pilis-Solt vármegye nemesi közgyűlésén, mert tolvajokat fogott és felküldte azokat Fülekre a bíróságra, de út közben katonák kiszabadították őket. A vármegye közgyűlése olyan súlyosnak találta az esetet, hogy elhatározta, Wesselényi Ferenc nádor, egyben Pest-Pilis-Solt vármegye főispánja elé terjeszti az ügyet.⁴

Somogyi Lőrinc szadai parasztkapitány nagyon komolyan vette a feladatát, 1662 nyarán fegyvereket gyűjtött a rablók, kóborlók és prédáló katonák ellen, és egyre jobban felfegyverezte a parasztvármegye katonáit. A keze alá tartozó felfegyverzett parasztság mintegy 200-300 hajdúféle katonát jelentett. El is fogatta Somogyi Lőrincet a budai pasa a parasztság felfegyverzéséért 1662 nyarán, és 413 tallér váltságdíj kiszabása után engedte szabadon. A váltságdíj összegét 1662. nov. 9-én tárgyalta a nemesi megye közgyűlése, és ki is vetette a községekre.

A budai pasa azonban türelmetlenkedett. Késedelmesnek találta az összeg összegyűjtését, ezért 1663. febr. 5-re ismét fogságba vetette Somogyi Lőrincet, talán éppen Budán a várbörtönben tartotta. Még 1663. jún. 21-én is raboskodott, mert ezen a napon a megyei közgyűlés felszólította Verseget, hogy a rá eső részt fizesse meg Somogyi Lőrinc mielőbbi kiszabadítása érdekében. A nádor mindössze jótanácsokkal segítette a parasztokat, hogy könyörögjenek a pasa színe előtt Somogyiért, és hangoztassák, hogy a fegyvert csak önvédelemre használták, mert ha nem védekezhetnek a rablók és útonállók ellen, akkor elpusztulnak, és nem lesz, aki adót fizethessen.⁵

A könyörgés azonban már nem segített. Köpröli Ahmed nagyvezír vezette török sereg 1663. júniusában Budára ért már, és kezdetét vette a maradék királyi Magyarország elleni nagy török támadás, melynek során elesett Érsekújvár is. A háborút lezáró vasvári béke tovább növelte a törökök által elfoglalt területeket és a török előnyeit.

Somogyi Lőrinc ezekben a vérzivataros hónapokban kiszabadult, és tovább gazdálkodott Szadán. Rövid vagyonleírását 1671-ből ismerjük: 12 ökör, 8 tehén, 25 ló, 2 fiú, 1 szőlő (korabeli sorrendben!). Ez a vagyon nem volna csekélység ma sem. Persze a két fiút előbbre kelene tenni a sorrendben. A lányokat pedig meg sem említették, pedig nyilván voltak azok is.⁶

Még egy parasztisztet ismerünk Szadáról, 1681-ben Zsigmond István hadnagy volt a gödöllői hadnagyságban. A Zsigmond család a tizenöt éves háború (1593-1606) után tűnik fel Szada jobbágytársadalmában az 1653. és 1671. évi összeírásban. 1678-ban is említenek egy szadai paraszthadnagyot, de név nélkül.⁷

3. Rablómese

Kisebb-nagyobb hadak jártak, olykor csak néhány török, tatár, német és bizony magyar katona is rárontott a párszáz lelkes falvakra ételt, italt, asszonyt, gúnyát, pénzt, ékszert stb. követelve a XVII. század második felében. Éppen ezek fékentartására, elhárítására, szétverésére alakult meg korábban a parasztvármegye fegyveres közbiztonsági szervezete.

Voltak persze rablásra vetemedő civilek is, akik még arra sem hivatkoztak, hogy végvárukban már fél éve semmilyen zsoldot sem kaptak.

Amelyik rablónak pedig már égett a lába alatt a talaj, akinek már a hóhér készítette a kötelet, az továbbállt működése színhelyéről, ha eszes volt, akkor akár fél országgal is arrébb. Egy ilyen eset történt Szadán, valószínűleg 1660-ban.¹ A faluba érkezett Horváth Ferenc muraszombati rabló, aki a helybéli Kis Jakabbal szövetekezett.

Ebben a bűnszövetségben feltehetően 1660 őszén átmentek Gödöllőre, hogy eltervezett akciójukat végrehajtsák, és ennek eredményeként valamilyen földi javakhoz jussanak. Az akció végrehajtásához előzőleg megegyeztek valamilyen végvári katonákkal, ez derül ki a későbbi vallomásokból. Ez a tény kizárólag úgy értelmezhető, hogy a végváriak szokásos adó és élelemszerzése közepette meg akarták sütni a maguk külön pecsenyéjét.

A falukon elkövetett erőszak a magyar végvári katonák, a „*magyar iszópáják*” részéről, ahogy a nép a törökökhöz hasonlította őket, tulajdonképpen napirenden volt. Az ilyen községet ért abajgatás, felfordulás, erőszakoskodás közepette nyilván fel sem tűnik, hogy valakik még a saját zsebükre dolgoznak.

Nem is lett volna ebből semmi, ha néhány szalonnát, kolbászt, sódart leakasztanak a füstől, elviszik a jobbágyuram gúnyját, jókedvükben megprücskölnek a szolgáló leányt, ha nem kezdődik el a lövöldözés.

A parasztvármegye gödöllői fegyveresei észlelvén a helytelen dolgot, igyekeztek megvédeni osztályos társaikat, a falubelieket. A muraszombati Horváth Ferenc és a szadai Kis Jakab éppen módszeresen vertek valakit, és sarcolták is, azaz mindenfélét követeltek rajta, ha azt akar-ná az illető, hogy a verést abba hagyják. Ezen kapták rajta a gödöllőiek őket.

Nem lehet tudni, hogy ki kezdte a lövöldözést, de feltételezzük, hogy a gödöllőiek lőttek először, akik megsebezték Horváth Ferencet, és megölték a szadai Kis Jakabot, miközben a gödöllői parasztvármegye is egy halottat veszített. Elég kemény tusa lehetett.

Iványi Fekete László, Pest-Pilis-Solt vármegye alispánjának ügyvédje (prokurátor), Mocsáry Ferenc 1661. ápr. 8-án a vármegye bíróságán (sedria) hivatalból vádat emelt a muraszombati Horváth Ferenc ellen, emberölés miatt. A vád szerint Horváth Ferenc meglőtt egy gödöllői embert, aki a sérülésbe belehalt.

A vádlott tagadta, hogy lőtt volna, arra való hivatkozással, hogy puskája sem volt. A muraszombati rabló szerint a szadai Kis Jakab lőtte le a gödöllői embert, mert övé volt a puska.

Elismerte, hogy vertek egy gödöllőit Kis Jakabbal együtt, és meg akarták sarcolni. Azt állította, hogy Kis Jakab vette rá, „*erőltette*” erre a tetre. Természetesen Kis Jakab már nem tudott védekezni, mivelhogy halott volt.

Pest-Pilis-Solt vármegye bírósága (sedria) – úgy látszik – nem hitt a muraszombati Horváth Ferencnek, mert az elmondottak ellenére gyilkosság bűnében elmarasztalta és kerékbetö-résre ítélte. Az ítélet végrehajtásáról nincsen adatunk, de majdnem biztosra vehetjük, hogy megtörtént.

4. Hogyan szereztek szadai földet a vere-segyháziak?

A határbeli földrajzi nevek igen beszédesek, az egykori világ és történéseinek hűséges őrzői, lenyomatai. Olyanok, mint a könyvben lepré-selt levelek és virágszirmok, sokáig őrzik a régen elmúlt tavasz és nyár illatát. Csak érteni kell hozzájuk, hogy levelekből, szirmokból meg-rajzollhassuk a virágba borult bokrot, fát.

Szada központjából a Vargán, a Varga úton juthatunk fel a Várdombhoz, azon túl a Margita északi lejtőjén, a Tüdős oldalon leereszkedve elérhetjük a Zsidai szurdokot. Ebben a szurdokban volt a Rabtemetés, a Török rab temetés, a Varga temetés, ahogy az idősebbek még mindig emlegetik Szadán és Verese gyházon. Hátborzongató történet fűződik hozzá.

A váci Püspökség, mint Szada és Verese gyház földesura, tisztviselői határjárás végzetek 1743-ban a két község határán. Ekkor vallotta egy verese gyházi ember, hogy az említett hely „... Török rab temetés és ugyan ezen Rabért bírnák a Vöröse gyháziak az szadai földet olly formán, hogy az török világban mivel a Török Rab ezen helyen agyon veretett és az török Uraságh azon török rabnak díját kérvén praetendálván, mivel szadai lakosok szeginségek miatt aztat meg nem fizethették azért Vöröse gyháziak bizonyosan alkalmasabbak lévén azon rab díját megfizették az Török Urasághnak, állítván, hogy azon emberölés az ő földeken és határokon történt, noha valóságban szadai határon esett és történt, csak hogy az szeginség miatt és az ember díjának meg nem fizetésével azon darab határ ugyan-ezen okbul az Vöröse gyháziaknak elfoglaltatott, hallotta ellenben, hogy idő jártával azon 40 forintot is régi szadaiak megfizették Vöröse gyháziaknak.” Ennek ellenére a verese gyháziak nem adták vissza a „török rab díján” megszerzett földet.¹

A történet a következőképpen értelmezhető. Van egy szegény magyar ember, akinek Varga a neve, valószínűleg végvári katoná. Valamilyen csetepaté során török fogságba esik. Olyan szegény, hogy nem tudja a váltságdíjat kifizetni szabadulásáért, és se rokona, se más sem jelentkezik, hogy fizetne helyette. Ilyen esetben a végső megoldáshoz folyamodik török rabtartója, kísérelve vagy anélkül könnyű láncra veretve elküldi a magyar falvakba, hogy koldulja össze saját szabadulásának az árát.

A szerencsétlen elindul tehát faluról-falura és megpróbálja összehozni, olykor összelopni a mindennapi betevő falatját és a váltságdíjat. Valószínű, hogy a szadaiak rajtakapták valamilyen kihágáson, büntényen, és agyonverték a Zsidai szurdokban, mindjárt el is földelték, hogy az eset ne tudódjék ki. Igen ám! De a török úr, a rabtulajdonos kereszteti a rabját, a jövedelemforrást! Ha agyonverték, az se baj, csak a váltságdíjat adják meg azok, akiknek a földjén történt a dolog.

A szadaiak azonban nem tudnak fizetni 40 forintot, amennyit ért ennek a nyomorultnak az élete. Sebaj, mondja a török úr, hiszen jelentkeztek a verese gyháziak, és már le is fizették az összeget, annak rendje és módja szerint lepengették a török úr asztalára. Ezzel török részről elintéződtött megnyugtatóan az ügy.

Minden a helyén van. Annak kell fizetnie, akié a föld, következőképpen, aki fizet, azé a föld. A verese gyháziak fizettek, a verese gyháziaké a föld.

Mostanra már kisebb legenda rakódott a Varga temetés földrajzi név köré. Bűnei miatt az egész Varga család házastól elsüllyedt és megkővült. Most is ott ülnek a föld mélyén az asztal körül, előttük az asztalon sok arany és ezüst edény. Azt volna jó kiásni, mondják az emberek.

Az esemény, a török rab agyonverésének idejére nézve pontos adattal nem rendelkezünk. Közvetett adat alapján azonban mégis következtethetünk a korára. A szadai és gödöllői határt hivatalosan bejárták 1668. jún. 26-án Egry Márton szolgabíró vezetésével. A határjárás során a szadai és babati határon Somogyi Gergely, 66 éves szentmiklósi jobbágy vallotta: „Azt is hal-lotta, hogy nem igaz határok, hanem kémekeket öltek ott meg, azok temetője.”²

Tehát a gyilkosság mindenképpen 1668 előtt történt. Az 1668-as tanúvallomás időben közelebb lévén az eseményhez, mint az 1743-as, figyelemre méltó a „kémeke” említése. Ennek alapján csak annyival egészítjük ki az eddig vázoltakat, hogy a koldulásra küldött rabok útjaik

során sok mindent megláthattak, olyasmit is, ami veszélyes lehetett rájuk nézve. Sőt, rabtartóik, akár törökök, akár magyarok voltak, sokszor megbízták őket hírszerzéssel, kémkedéssel. Ez a rab, itt Szadán, Babat és Zsidó határán valamin mindenesetre rajtavesztett.

5. Kuruc világ Szadán és környékén

A II. Rákóczi Ferenc, a „*nagyságos fejedelem*” nevében kibontakozott és lezajlott kuruc szabadságharc kezdetben kis csoportok összeverődésével indult az Erdős Kárpátokban, a Tiszántúlon 1703 júniusának közepén. De ekkor már nemcsak ezek az egzisztenciájukat veszített kisemberek, szegénylegények, megdühödött parasztok, elbocsátott végváriak, hajdúk és volt Thököly-katonák várták haza Rákóczit Lengyelországból, hanem szinte az egész ország.

A kuruc felkelés eszmeileg, katonailag lavinaszerűen terjedt ki északkeletről egész hazánkra. Lendülete és „titka” abban volt, hogy a kuruc hadsereg minden egyes csatlakozott vagy elfoglalt tanyával, községgel, várossal növekedett, így kezdetben terjedése elsőprő erejű volt.

Pest megyét Szentmártonkátánál érte el legelőször kuruc had 1703. szept. 15-én Szikszai János deák és Borbély Balázs parancsnoksága alatt. Az ekkor még labanc Pest-Pilis-Solt vármegye alispánja, Petrovai László a gödöllői és boldogi paraszt hadnagyság csapatát küldte a kurucok ellen. A parasztvármegye két hadnagyságának fegyveres ereje azonban vereséget szenvedett a kuruc seregtől, mely tizenegy zászlóaljnyi volt. A kurucok nemcsak fegyvereiket szedték el a parasztoknak, hanem lovaikat is, és meztelenre vetkőztetve hazaküldték őket falvaikba.¹ A gödöllői hadnagyság katonái között ott voltak a szadaiak is.

Borbély Balázs és Szikszai János deák kurucjai 1703. szeptember végére elérték Gödöllő, Szada és Vereasegyház térségét. Talán éppen Vereasegyházon volt előretolt őrségük. Bottyán János – ekkor még labanc tiszt – 1703. okt. 9-én kelt levelében jelentette Koháry Istvánnak a helyzetet, többek között azt is, hogy katonái „*Más rendbeliek megint, husz lovas, Vereasegyháztól emnihán kuruczot fölvervén, négyet elevenen hoztak és emnihán paripát... Eleget huzzuk-vonjuk mindenfelől őket, tovább sem szünöm meg rólok... Isten ugy segéljön, egy tikmon-süttig való nyugodalmom nincsen, épen kifáradtam. Én a Dunát Váczig és Komáromig megőrzöm, hogy által nem győmnek... Itt valóban rosszról van az dolog, sőt jó lilökkel írhatom: ha eddig itt e tájon nem lőttem volna: az kuruczság által jött volna, mivel mint az Istent ugy várják az innetső félön.*”² Valószínűleg ennek a kuruc-labanc csetepatének az emlékét őrzi a Csata, Csaták helynév a vereasegyházi-szentmiklósi határon.

Az általános sikerek hatására 1704 első hónapjaira megerősödött a kurucság Pest megyében is. Szabó Máté hatvani ezeres kapitány seregében egy 1704 májusában készült összeírás szerint a váci járás 48 települése közül már 43 szerepel, összesen 669 katonával. A szadaiak Szabó Máté ezredében és saját zászlóaljában szolgáltak.³

Szadai kuruc katonák 1704. májusában

1. Révész Istók
2. Szadai János
3. Szalontai Istók

4. Mészáros Ádám
5. Zsigri János
6. Bíró Istók

Szabó Máté ezredének nagy része 1704 májusától a Felvidéken illetve a Dunántúlon harcolt, és csak 1705. februárjában került vissza Pest vidékére. A Pesti-síkságon március elején már váltakozó szerencsével folytak a harcok, a kuruc szabadságharc katonai súlypontja ekkor a Duna-Tisza közére helyeződött át.

Bottyán János kuruc tábornok 1705. márc. 13-án Kókáról írt levelet II. Rákóczi Ferenc fejedelemnek, melyben értesítette egy Pest mellett megvívott csata részleteiről.⁴ Valamilyen véletlen találkozó harc lehetett ez az összeütközés, mert kuruc és labanc egyként megfutott a csatából, valószínűleg azért, mert nem ismerte a másik erejét.

Bottyán levele szerint: „*Szabó Máté és Zsámboki Uram hadai hét zászlóval háltak azon étszaka Szadán és Gödöllőn s reggel – az mint hallom, azon szadai, gödöllei emberek referálják – Herit (jelenleg Heréd) felé nyomultak bé.*” A megfutott kurucok tehát Szadán és Gödöllőn éjszakáztak, ami azt jelenti, hogy ezek a fálvak biztonságosak voltak a kurucok számára, idáig a pesti német katonaság kicsapása nem volt várható. A paraszti, parasztvármegyei hírszolgálatot kell felismerünk abban a mondatban, miszerint Bottyán János tábornokot Kókán szadai és gödöllei emberek tájékoztatták az elmúlt napok eseményeiről.

A szabadságharc katonai helyzete 1705 nyarán kedvezően alakult, néhány kisebb vereség ellenére is. II. Rákóczi Ferenc fejedelem 1705. júl. 1-jén Ócsáról keltezett országgyűlési meghívójában a Rákos mezejére hívta a karokat és rendeket, szem előtt tartva a magyar országgyűlési hagyományokat a hely tekintetében, és remélve, hogy Pestről hamarosan kiverheti a császáriakat.

Ócsáról azonban egy nyolcezer főből álló hadtest élén Rákóczi Vác felé nyomult 1705. júl. 3-12-e között. Ócsától jövet Veresegyházig elégséges vizet nem találtak a táborozásra, ezt maga a fejedelem írta. Ezért a fejedelem Veresegyházon, Vay Ádám kancellárja pedig Szadán veretett tábort, melyben 1705. júl. 6-10-ig állomásoztak. A szadai, veresegyházi patakok és tavak vize elégséges volt egy 8000 fős tábor ellátásához.⁵

Ordódy György, Heves vármegye alispánja, ezerskapitány képezte csapataival ekkor az elővédet Vácnál. Ordódy 1705.júl. 7-én Vácról levélben tájékoztatta Vay Ádámot, udvari főkapitányt az ellenség mozgásáról. A számunkra nagyon fontos a címzésben található. Vay Ádám címét, helyét így adja meg: „*In castris ad Szada positis.*”⁶

Egyszerű fordítása: „*A Szadához tartozó várban.*” A castrum ebben az időben a magyarországi latinságban jelentett várat, kastélyt és megerősített, erődített, sáncolt haditábort is. Ha ezeknek megfelelően Vay Ádám táborának a helyét keressük Szadán, akkor legelsősorban a Várra, a Vároldalra kell gondolnunk. Különösen, ha tudjuk, hogy 1868-ban a Magyarország és a Nagyvilág c. újság cikket közölt a szadai Várról, melyet Rákóczi-sáncnak nevez.

A Vár eredetileg is úgynevezett útmenti, útellenőrző szerepű vár volt, mely funkciója nem változott romjaiban sem. A Gödöllő-Vác fontos útvonal ellenőrzése szükséges volt a kuruc sereg számára is. A szadai Várból ellátni Vácig, a Naszályig, a Dunántúlra a Budai és a Pilisi hegyekig. Az élelem, a gabona raktározására is alkalmas volt a Vár.

II. Rákóczi Ferenc fejedelem, Vay Ádám udvari főkapitány seregeikkel 1705. júl. 10-én tovább vonultak Vácra keresztül a Csallóköz felé. Itteni táborozásuk – többek között – arra volt jó, hogy felbátorította a népet a föld megművelésére, melyre korábban alig gondolhattak az ellenség közelsége miatt.

Ordódy György továbbra is Pest környékén portyázott, 1705. júl. 24-e körül levelet mesztett a fejedelemhez, melyben írja: „*Gundelfinger Uram hadát várom, a Bezerédi Uramot is, mihelyest elérkeznek, Szabó Máté és Bezerédi Uramik ő Kegyelmeik az Ezerrel edgyütt Fejedelemsé-*

ged udvarlására el fognak menni, eddig is azon hadat elküldöttem volna, féltvén ezen plagat, hogy örössen ne maradjon az hadaktul. Az szegénység Szent Miklós, Vörös Egyház és Szada táján az mező munkához igen kabdoz, irt ugyan az iránt Méltóságos Generális Károlyi Sándor Uram ő Nagysága Budai Commendánsnak, de még válasz nem érkezett, szegénységet az munkátul igen nehezen tarthatom még eddig. Mi tévő legyek, Fejedelemséged kegyes parancsolattját elvárom.”⁷

A fejedelem válasza pedig ez volt Ordódynak: „A szegénységnek a mezei munkát Kegyelmed megengedheti, kivált ha megoltalmazhattya, de az ellenségnek usualni, behordani semmi képen meg ne engedgye.”

Mily hitelesen tetten érhető a szadai nép munka- és földszeretete már századokkal korábban is! Alig volt néhány nap, egy-két hét biztonságos, bátorságos idő az ellenségtől, máris megkezdtek a munkát a földeken. Szorította persze őket az inséges idő is, a kenyér hiánya. Bottyán János panaszolta a fejedelemnek 1705. júl. 29-én Valkóról írt levelében: „Heves, Pest vármegyinek is currentaliter ugyanazon órában paraszt-vármegyinek tudtára adtam, hogy minden háztul küilemb kenyirrel ma délig legyen Valkónál és egyezzik velem, – de semmitem lött belőle.”⁸

Éhezett a nép, éhezett a kuruc sereg, 1705. júliusában nem telt ki egy-egy kenyér egy-egy jobbágyportától, pedig már eddigre learathattak, ha volt mit.

A következő év elején a nép fokozott elnyomorodásának a jelei már annyira mutatkoztak, hogy 1706. jan. 25-én a Nagykőrösön tartott megyei közgyűlésnek figyelmeztetnie kellett Ujfalusi Ferenc „váceleji” paraszthadnagyot, ne fogyasszon túl sokat a járásban, az ellátás szabályai szerint éljen, és mindenről adjon nyugtát a népnek.⁹

A Gödöllői-dombság falvai frontvonalba kerültek 1706 nyarára. Ezt a területet a kuruc államnak szervezeten kellett kiűritenie, hogy a megmaradt nép ne legyen továbbra is az „ellenesség torkában”, ne legyen kitéve a Pest-Budán állomásozó császári és rác katonaság rablásainak. Valószínűleg a váci járási szolgabíróhoz intézett utasításban, valamikor 1706 aratása előtti időben, ezt olvashatjuk: „Minthogy azért a bé hódolt helyeknek el szállását ő Felesége szoroson kívánnya, s parancsollyais, mindgyárt bontakozzanak ki, az ki adott Patens szerint mindazonáltal, ha aratásig meg akarnak maradni, (: az hódoltak közé értvén Duna mellyéki, Pest elei, Vác elei helységeket és az Kátákat:), addig való maradásokért 3000 kila buzát, az 5000 ezeren fellyül az Haza szükségére adgyanak, az is a jövő héten ben légyen.”¹⁰

Ráadásul Rabutin császári tábornok a Hegyaljáról Debrecenen és Szolnokon keresztül Pest felé vonult 5000 fős hadával. A Heves megyébe kitelepített több tucatnyi Pest megyei falut Bercsényi Miklós 1706. október elején visszarendelte a helyére. „Mi illeti azomban Pest eleirül való helységekből elfutot lakossokat, mint hogy azoknak bizonyos consideratiokra nézve még most hertelen viszaszállása nem lehet, azért tovább is kin maradgyanak, miglen újab parancsolatomat viszaszállásokrul nem vészik.”¹¹

Szada, Veresegyház, Gödöllő sem térhetett még vissza tehát Heves megyéből, ahová 1706. augusztusában kitelepítették. Sőt a tél is rájuk köszöntött valahol Egertől délre a völgyekben, mert Rabutin lassan mozgó serege csak 1707. jan. 21-én érte el Pestet és Budát. Addig pedig nem volt tanácsos a Gödöllői dombság falvaiba visszatérni.

II. Rákóczi Ferenc fejedelem 1708. októberében megint áttelepítette az Aszód, Gödöllő, Tápióbicske körüli mintegy húsz falut a Gyöngyös és Pásztó körüli falvakba.¹² Feltételezzük, hogy Szada népe is újra áttelepült és üresen hagyta házeit.

A kuruc sereg utolsó nagy terveinek egyike, mely érintette a Gödöllői dombság falvait, élelem és csapatok bejuttatása a császáriak által körülzárt Érsekújvárra, végső soron a jelentős vár felmentése. A forrásokból úgy látszik, hogy a Galga-mente, a Sződ-Rákos-mente már ko-

rábban is a kuruc seregek kijelölt élelmiszer-bázisa volt. Az mindenképpen bizonyos, hogy évekre előre úgynevezett „*vermes jószágot*”, gabonás vermeket telepítettek ezekbe a falvakba.

Az Érsekújvár felmentésére induló nagyszabású akcióról már a Mercurius Veridicus ex Hungaria című felhivatalos kuruc újság is tudósított, mely tulajdonképpen az első hazai újság volt. A Mercurius tudósítása II. Rákóczi Ferencnek jászkiséri táborában kelt 1710. márc. 23-án.¹³

„*Felsőges fejedelmünk Károlyi Sándor tábornagy urat innen kirendelte és útba indította bizonyos létszámú katonasággal Érsekújvár felé, hogy a szükséges további intézkedéseket ott fogatosítsa. Minthogy az itteni vidék minden élelmiszerben, ti. gabonában és húspan, nemkülönbön állati takarmányban bővelkedik, ezért, hogy ez a tábornagy úrral küldött katonaság odafelé se menjen üresen, néhány ezer köböl gabonát küldött velük az újvári várba. Minthogy pedig a tisztek közül többen vonakodtak lovukat gabonával megterhelni, őfelsége az említett tábornagy urat, a melléje rendelt csapatokkal együtt előreküldte, s azt a parancsot adta neki, hogy egy meghatározott helyen, illetve a Gödöllő nevű falunál álljon meg. A tábornagy elvezette a megindított csapatokat, megtartotta őfelsége parancsát. Eközben a fejedelem őfelsége az Ujvárba szánt gabonát átadta a katonaság többi, nála maradt részének, hogy szállítsák el. Hogy pedig készségesebbé tegye a tiszteket, saját lovára, amelyen a felsőges fejedelem maga ült, ráakatott bizonyos mennyiségű gabonát. őfelsége példáját követve aztán a többiek nagy serénységgel tették meg ugyanezt. Így szállította a gabonát addig a helyig, ahol Károlyi Sándor tábornagy várakozott. Ott azután átadta a generális úr mellé rendelt csapatoknak, hogy azok vigyék Ujvárba. Miután ezeket a katonákat útnak eresztette, visszatért őfelsége, várva ugyanazon generális úr jelentését a további sikerekről.*”

Ugyan hatalmas mennyiségű élelmiszer kezdte meg útját Érsekújvár felé, de maradt még raktáron a Gödöllői-dombság falvaiban is a többi megyéből összehordott gabona. II. Rákóczi Ferenc 1710. márc. 24-én Jászberényben kelt levelében Bercsényi Miklóshoz valóságosabban írja le a történeteket. „... *de az lengyel renunciálván az élésvitelnek, mint nemességhez illetlen dolognak, a – másfelől az élésvitelnek híre elmenvén, eloszlófélben vala az had, s az miá látván szándékom haladását: hogy az élés vitele hírit eltemessem, Károlyit üresen elküldöttem Gödöllyőre, és az midőn taliterqualiter összevevescuporoztatta az hadat, – tegnapelőtt először a magam lovait megterhelvén : ugy cselekedtem mind az hajdúval, s mind udavarommal, s mind az velem lévő idegen reguláris hadakkal felvételvén az zsákokat, egy nap odavittem, – s csak elhült a katona a zsákos had gyövetelin, s tegnap reggel felrakatván vélek, megindítottam őket, s magam is ez Dunamellyékire utat adván, idecavarodtam, s hólnap, – már itt takarmány nem lévén, – kintelenítették Kisírre menni.*”¹⁴

Károlyi Sándor generális gabonát szállító serege a Sződ-Rákos völgyében, azaz Gödöllő-Szada-Veresegyház-Rátót-Vác országuTON haladt Érsekújvár felé. II. Rákóczi Ferenc fejedelem 1710. márc. 23-án indította el az élelemszállító hadsereget Gödöllőről, amelyik nyilván még aznap végigvonult Szadán és Veresegyházon. Az érsekújvári várba sikerült az élelmiszereket és a csapatokat bejuttatni.

A fejedelem újabb nyugati hadjárat tervét fontolgatta, kitetszik ez 1710. jún.7-én Munkácscon keltezett, Esterházy Antalhoz írt leveléből. „*Ezen utolsó szükségre kívántam vala én conserválni az gödöllői vermeket, és az turai, györki templomban levő gabonát, melynek látogatására elküldhet Kegyelmed; ha peniglen ott nem találkoznék: kerestesse Kegyelmed másutt, hogy az mindennapi kenyere legalább az hadnak kitehessék, – míg peniglen az collectáltatik: lehet az szólnoki magazinumbul élődni, s az másunnan hordandó gabonával azt suppleálni.*”¹⁵

A gabonás verem földbemélyített üreg a szemes gabona tárolására, lehetőleg vízmentes helyen lévő agyagos talajban ásták. Az osztó földközösség működése idején gyakran csoportosan helyezkedtek el a vermek a falu központjában vagy egy közeli domboldalon. A község, a köz-

ségbírói szervezet felügyelt a vermekre, ha kellett, védelmezte azokat. Az önálló paraszti gazdaságok elterjedésével a vermek megjelentek az udvarokban, a belső helyiségekben, esetleg a ház előtt az utcán stb.

A kuruc hadsereg is vermeléssel hozott létre élelmiszer bázisokat, amelyek a frontvonalak hullámzása következtében olykor az ellenség területére estek. A nép között nem akadván áru-ló, ezek a vermek tovább őrizték a gabonát, akár több évig is, majd egy előretörő kuruc hadjárat felhasználhatta tartalmukat. Bagon és Veresegyházon-Ivacson az általunk ismert vermek – sajnos – régészetiileg nem különíthetők el sem korok sem lakossági vagy hadi rendeltetésük szerint.

Mindezek előrebocsátása után ismét térjünk vissza a Várhegyhez, ahol valószínűleg Vay Ádám kuruc főkapitány táborozott 1705-ben. Pesty Frigyes megkeresésére Szappanos Sándor, szadai református lelkész azt írta 1864. jan. 29-én: „*Nevezetes itt a Várhegy, vagy Várdomb, mely egy földből magasra hányt nagy domb, körül sánczoltatva széles és mély árokkal, mellynek sánczaiból valamelly pénzre kereső, ez előtt néhány év tizeddel égett buzát hányt ki.*”

A Magyarország és a Nagyvilág c. újság 1868-ban Rákóczi-sáncnak nevezi és kuruc korinak tartja a Várat: „*több is volt egyszerű sáncnál, hanem redout-ul használták, kivált a gazdanép rejté bele gabonáját, amint azt még mai napig is mutatják gabonavermek, miket ásáskor földjében taláni szoktak.*”

Miklós Zsuzsa 1978-ban ásatása során maga is feltárt egy gabonás vermet, melyben égett, természet és tiszta rozst is talált kis mennyiségben.¹⁶ Magam is láttam Bese Sándor gyűjteményében öklömnyi nagyságú rögben, feketére összeégett gabonamagvakat, melyekről azt állította, hogy azok a Várból származnak.

Az írott források közvetlen bizonyítékai valamint közvetett bizonyítékok és következtetések alapján azt állítjuk, hogy Vay Ádám udvari főkapitány kuruc serege 1705. júl. 6-10-ig Szadán táborozott, melynek során a középkori eredetű földvárát is felhasználták, sáncait megújították, és esetleg gabonás vermeket telepítettek a Várdombba.

Ezeket a gabonás vermeket és a Gödöllőn, Bagon, Turán stb. lévőket is a kuruc seregek élelmezésre használták fel éveken keresztül, vagyis a kiürítetteket újra töltötték. Végül 1710-ben egy tervezett nyugati kuruc hadjárat kapcsán is számoltak velük, maga a nagyságos fejedelem is írt róluk.

Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül, hogy a Várhegyről, Várdombról előkerült gabona minden esetben égett állapotban van. Ezért fel kell tételeznünk egy tűzvészt, egy pusztulást, melyről nem szólnak az eddig előkerült és ismertté vált írott források.

Pest-Pilis-Solt vármegye hatósága valószínűleg már 1710-ben felszólította a megye településeit, hogy a községi közigazgatás útján, mintegy hivatalos úton jelentsék a II. Rákóczi Ferenc által vezetett kuruc háború alatt bármelyik hadseregtől elszenvedett káraikat. Ezek a községbírói jelentések az 1710-1712 közötti időben nagyrészt beérkeztek a nemesi megye hivatalához. Szadáról Szarvas Mihály főbíró keltezetlen jelentését ismerjük, mely összefoglaló jelleggel tárja eléink, hogy mibe került Szadának a kuruc szabadságharc.¹⁷

„*Tekintetes Nemes Vármegye!*

Hogy Isten Nagyságtokat s kegyelmeteket minden idvességes jókkel Szeretett s megromlott Hazánk öröme s javára virágzó életben s egészségben Szerencsében sok ideig éltesse Szívesen kívánjuk.

Nyilván vagyon Nagyságtok s kegyelmetek előtt, az elmúlt siralmas Esztendőkbén mennyi sok keserves károkat vallottunk; mindazonáltal praesentibus Nagyságtok s kegyelmetek kegyelmes parancsolatja szerint alázatosan kívántuk specificatióban venniünk, és igaz lelki isméréssel delegalnunk; hogy mikor

a Méltóságos Generális Rabbatin ő Excellenciaja ki jött Erdélyből, és Pestre érkezett a Hadakkal, ki küldvén Portára a Hadakat és bennünket felvervén az ő Nagysága vitézi hajtottak el: Nyolcan.). 80 ökreinket, Százhuszonegy.). 121 Tehenünket, tizenhét.). 17 Lovunkat, ruhát és egyéb jószágokat valamit szerettek mindent elvittek, úgy hogy sokan mezítelen maradtak és korpára szorultak.

2. Az Szegedi Rátzok hajtottak el 8 ökröt, 21 Lovat, mellyek is mind oda vesztek. Ezeket jó lelki ismerettel írjuk, nem tudván sok aprólékos kárainkat számba venni; mert azokat csak az Isten tudja. Mihez képest kérjük alázatosan Nagyságtokat s kegyelmeteket az Ur Jesus szerelmére, ennyi sok elfélejtethetlen kárainkat, és ezek miatt lett sok adósságinkat (:mellyekből sok esztendőig ki nem feselhetünk :) szokott könyörületessége szerint megtekintvén, és könyörülő szívére s elméjére vevén, Nagyságtok s kegyelmetek bennünket erőnk s tehetségünk felett való szolgálattal s fizetéssel ne terheljen; hanem légyen illendő proportio méltatlan személyünk, értékünk és tehetségünk és szolgálattunk s fizetésünk között; hogy a Nagyságtok s kegyelmetek szárnyai alatt csendesen nyughassunk. Tselekszik ezzel Nagyságtok s kegyelmetek Istennek és minékünk kedves dolgot, mellyet Nagyságtoknak s kegyelmeteknek alázatos hívségünkkel és szolgálattunkkal megérdemleni el nem mulatjuk; Ajánljuk Nagyságtoknak s kegyelmeteknek mindenkori gratiajában és jó akartjukban magunkat, és Nagyságtok s kegyelmetek kegyelmes hírét várván

Maradunk

Nagyságtok s kegyelmetek

Alázatos szolgálói

Fő Bíró Szarvas Mihály

és több Szadai lakosok.”

A panaszlevélből kiviláglik ennek a frontvonal nélküli háborúnak az igen nagy területre kiterjedő zűrzavara, a nép védtelensége. A szegedi rácok (szerbek) felhatoltak északra Szadaig, és rabolhattak, zsákmányolhattak a faluban. Rabutin Erdélyből jövet 1707. jan. 21-én vonult be Pestre és Budára kiéhezett császári seregével. Ez a had végromlásba taszította Szada népét, elvitte szinte a teljes állatállományt és az élelmiszereket. Utánuk a szadaiak nagyobbrészt „korpára szorultak”, azaz korpát ettek az emberek, mert nem maradt más.

Maradunk
Nagyságtok s kegyelmetek
Alázatos szolgálói
Fő Bíró Szarvas Mihály
és több Szadai lakosok.”

A panaszlevélből kiviláglik ennek a frontvonal nélküli háborúnak az igen nagy területre kiterjedő zűrzavara, a nép védtelensége. A szegedi rácok (szerbek) felhatoltak északra Szadaig, és rabolhattak, zsákmányolhattak a faluban. Rabutin Erdélyből jövet 1707. jan. 21-én vonult be Pestre és Budára kiéhezett császári seregével. Ez a had végromlásba taszította Szada népét, elvitte szinte a teljes állatállományt és az élelmiszereket. Utánuk a szadaiak nagyobbrészt „korpára szorultak”, azaz korpát ettek az emberek, mert nem maradt más.

A szadaiak és más falvak jelentései szenvedéseikről és káiraikról a megye levéltárában általában az „Instantiae sine resolutione”, azaz „Elintézés nélküli kérvények” megnevezésű sorozatban találhatóak. Ez azt jelenti, hogy a falu veszteségét nem számították be semmilyen adóba, és nem kaptak kedvezményt adóban és szolgáltatásban a jövőre nézve sem. Szada népe számára így zárult a kuruc szabadságharc.

III. A HOSSZÚ BÉKE, A FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC (1712-1849)

1. Községbírók, esküdtek és sorgazdák

Szada népe is, mint minden más falué, a kuruc szabadságharc utolsó éveiben többször elmenekült az ellenség elől, áttelepült Heves megyébe. Mire visszatértek, összeszedték magukat, eltelt néhány év.

A falut újraszervezni pedig úgy kellett, hogy megválasztották a községi elöljárókat, a bírót, a törvénybírót, az esküdteket, a sorgazdákat, a kisbírókat stb. (Ezeknek felelnek meg jelenleg a polgármester, a jegyző, a képviselőtestület.) Ahhoz, hogy a községvezetés intézkedhessen, már akkoriban is hiteles pecsét kellett.

Szada életerős, szülőföldjét szerető népe az első között „szállta meg” faluját, ezt bizonyítja, hogy községi pecsétjén az 1710-es évszám látható. Márpedig ekkoriban az újratelepülés évszámát vésték a pecsétekre. A pecsét ábrája ekevas és három csokorba fogott búzagalász. Beszédes jelképei egy gabonatermesztő magyar falunak!

Az éves bíróság általában Szent György napkor (április 24.) vette kezdetét, később a bírói hivatal kezdete átkerült november 1-jére. A szokás szerint Szadán a váci püspökség és a nagyváradai káptalan három-három jelöltje közül a gazdák választották az önkormányzati testület élére a bírót.

Az 1768. évi szadai bíróválasztás iratai fennmaradtak korunkra. Ebből megtudhatjuk, hogy a három bírójelölt Csemer György, Zsarnóczai András és Oroszi István volt. Közülük 26 szavazattal a református Oroszi István nyerte el a bíróságot a váci részről. Mellé törvénybírónak a szintén református Zsigmond János került a váradai részről. Nagyon vigyáztak arra, hogy a fele-fele arányban váci és váradai földesuraság alatt lévők között igazságosan osszák el a tisztségeket.¹

Szada elöljárósága 1768-69-ben

váci részről

Oroszi István bíró
Beke György kisbíró
Zsarnóczai András hegmester
Puskás Mihály esküdt
Zsigri Mihály esküdt
Csemer György esküdt
Szenes Márton esküdt

váradai részről

Zsigmond János törvénybíró
Csombor Mihály kisbíró
Szűcs György borbíró
Zsigmond István esküdt
Juras János esküdt
Tóth János esküdt
Zsigri Márton esküdt, tavalyi bíró

Mint látjuk, feladat szerinti munkamegosztás alapján szerveződött a testület. Az első ember természetesen a bíró, a második a törvénybíró, aki a törvények betartására ügyel és különösen az ifjúság felett van hatalma. A kisbírók vagy sorgazdák a váci és váradai „sor” gazdáinak külön ügyeit intézik saját földesuraik hivatalainál. A hegmester a Margita hegyen lévő egybe-

függő szőlő művelésének a rendjéért felelős. A borbíró a kocsmákban mért borok, sörök és pálinkák minőségét vigyázza. Az esküdtek pedig a bírói testület határozatait viszik meg a falu gazdáinak, és gondoskodnak a közösségi munkára és feladatokra való mozgósításról.

Nagyjából ez volt a rend a XIX. században a jobbágyfelszabadításig, az 1870-es évekig.

2. A mogyoródi bíró eltitkolta a pestisjárványt, ezért Szadán többen meghaltak

Magyarországon 1738-1742-ig pestisjárvány dühöngött, amelyik többször enyhülni látzott, majd újult erővel szedte áldozatait a különböző országrészekben.

A legelső megbetegedéseket azonnal jelenteni kellett a községbírói hivatalnak a megyei hivatalba. Mégis sokhelyütt előfordult, hogy különböző okokból elmulasztották a járvány fellépését a kellő időben jelenteni. Végül 1739-ben már olyan rendeletet hoztak, hogy halállal bünhődjék az, aki „gonosz szándékkal” elhallgatja vagy eltitkolja a pestisjárvány kitörését. Ezt a rendeletet minden faluban kihirdették.

Mogyoródon 1739. júliusában tetőzött a járvány, többen haltak meg pestisben. A váci püspök Újfalussy László főti földesúrral folytatott peres ügyében nem tudott tanúkat behívni Mogyoródról – a saját falujából –, attól való feltétele, hogy a járványt tovább terjeszti. Betartotta tehát a királyi rendeletet. Ekkor tehát köztudott volt, hogy a pestis szedi áldozatait a faluban.¹

Alábbhagyott a járvány 1739 második felére, másként nem állomásoztatták volna Mogyoród mellett a Kevenhiller lovasszázadot.

A fertőzések tovaterjedésének meggátolására ún. őrláncokat állítottak fel a katonaságból, mely kordon a fertőzött helyet vette körül, 1740. szept. 22-én elrendelték Vác, Kisújfalu és Pest körülzárását. A váci őrlánc Mogyoród, Veresegyház, Szada, Gödöllő falvakon át húzódott.

Úgy látszik, hogy 1740 júniusában ismét fellépett a pestis Mogyoród faluban, de a községbíró és az esküdtek úgy döntöttek, hogy nem jelentik az illetékes hatóságoknak. Ennek okát csak találgathatjuk. Június-július a mezei munkák legsűrűbb ideje, aratás, cséplés, őrlés stb. Heti piacok, esetleg kirakodó vásár, melyek jövedelmet hoznak a község pénztárába is.

A mogyoródi községi testület tehát elhatározta, hogy a pestisjárványt eltitkolja más falvak lakói előtt. Még ki is hirdették a faluban, hogy aki elárulja, ha férfi, száz botot mérnek rá, ha nő, 100 vesszőütés lesz a büntetése. A pestisben elhaltakat gyorsan és titokban eltemették.

A nem fertőzött helyek népe a mogyoródi járványról nem is értesült majdnem egy hónapig, miközben gyanútlanul ájták Mogyoródra ügyes-bajos dolgaikat intézni. A mogyoródi előljárók bűnös tette így a fertőzés veszélyének tette ki a közeli és távoli falvak népét. A legközelebb fekvő Szada – többek között – fertőzött helyé vált.

Természetesen a dolog kipattant, akkora ügy lett belőle Pozsonyban, hogy a magyar kancellária 1741. aug. 18-i kelettel benyújtotta előterjesztését Mária Terézia királynőnek a mogyoródi járvány eltitkolása ügyében. A kancellária azt javasolta a királynőnek, hogy a járvány elhallgatásának főbűnöse, Haraszi István községi bíró büntetése golyó általi halál legyen, és az ítéletet mások elrettentésére mielőbb és nyilvánosan hajtsák végre. Szabó János másodbíró és Lusinszki Márton jegyző pedig a budai várban bilincsből eltöltendő egy évi közmunkára ítélték. Mária Terézia az iratra rávezette sajátkezűleg, hogy a kancellária a törvénynek megfelelően döntsön a büntetés kiszabásakor.

Hiteles történeti forrásból nem ismerjük az ügy folytatását. Haraszi István bírónak 1740. aug. 21-én született Pál nevű fia, az anyakönyvekben tovább nincs nyoma, de az anyakönyvek hiányosak. Lusinszky Márton mogyoródi katolikus tanító és egyben jegyző 1757. júl. 4-én hunyt el.

3. Amikor a szolgabíró Szadán lakott

Megyei rendelet értelmében a szolgabírónak és az alszolgabírónak járásaikban kellett lakniuk, így volt ez a reformkorban a váci járásban is. Adonyi Mihály főszolgabíró 1812-től a váci járásban Domonyban lakott, alszolgabírója, Fáy András ugyancsak 1812-től Gombárol (pesti járás) át kellett költözön a váci járásba, Veresegyházra.

Friebeisz István az 1820-as években volt váci főszolgabíró és Szadán lakott egy ideig. Pozsonyban született 1780-ban, 1803-tól Pest-Pilis-Solt vármegye esküdt ülnöke, 1829-től főszolgabírója, 1841-től főadószedője, 1845-ben nyugállományba vonult, elhunyt 1854. ápr. 2-án.¹

Nem tudjuk, hogy Szadán melyik házban, kúriában, kastélyban tartotta hivatali lakását, de bizonyos, hogy 1829-től Szadán is lakott, bár természetesen nem adta fel váci otthonát sem. Olykor Vácról, sokszor Szadáról keltezi leveleit, rendeleteit, hirdetményeit stb. járásának falvaihoz. Példának bemutatunk egy hirdetményt, melyet 1830. jún. 6-án keltezett Szadán. Ez a „hirdetmény” tulajdonképpen egy körlevél a falvakhoz, melyet ki kellett függeszteni a község-házán, illetve ki kellett doboltatni. Nevezett hirdetmény arról szól, hogy Veresegyházon ellop-ták Szakmári János lovát.

„Szakmári János VEgyházi lakosnak 1ső juniusban nappal a Ménesbüel el vezetett Lovának leírása: Egy Piros Paripa Ló 5 Esztendő, a hátulsó bal lábára kese, és ugyan a bal farán egy kis alma forma fekete jegy van.” Ebben az időben a lólopás még nagyon súlyos bűn volt, többnyire akasztás járt érte. Ennek a szadai keltezésű hirdetménynek a másolata a csömöri „leveles könyvben” maradt fenn. A főszolgabírótól érkező körlevelet minden községben a jegyző bemásolta egy könyvbe, és azután tovább küldte a szomszéd faluba.

A főszolgabíró, aki helyben lakott egy faluban, jelentős személyiségként vett részt a község életében. Friebeisz István az anyakönyvek szerint társadalmi felkéréseket, megbízásokat is teljesített Szadán. Csömör István és második felesége, Magyar Barbara 1833. jan. 27-én született Anna nevű leányának volt a keresztszüleje Visnyovszky Klárával.

Friebeisz István felesége, Kaprinay Anna Vácott szülte első gyermekét, Istvánt.

Az első gyermek, Friebeisz István (Vác, 1822. márc. 2. – Bp., 1890. febr. 8.) híres ember lett. Gyermekkorában sokat járt Szadán. Jogot végzett a pesti egyetemen, 1840-1847-ig Pest-Pilis-Solt vármegye esküdt ülnöke. Az 1848-as szabadságharcban őrnagyi rangot ért el, mikor Klapka tábornok bezárkózott Komárom várába, vele ment, és átvette a Komáromi Lapok szerkesztését. Komárom várának kapitulációja után Pesten telepedett le, és teljesen az irodalomnak szentelte magát. A Pesti Naplónak volt állandó munkatársa 1853-tól, sok naptárt szerkesztett a nép számára. Lőnhardt Edével megalapította az első magyar színházi ügynökséget, mely nagymértékben előmozdította a magyar színészet fejlődését. Ezeken felül több népszerű jogi kézikönyvet is írt a nép számára, hogy a parasztságot jogilag pallérozza, és megtanítsa érdekei védelmére.

Édesanyja, Kaprinay Anna, 1862. okt. 16-án hunyt el Szadán a veresegyházi katolikus anyakönyv bejegyzése szerint özvegyen.

4. Egy nevezetes esküvő a református templomban

Fáy András költő, író és közéleti ember, a „haza mindenese”, ahogy nevezték, a váci járás alszolgabírája volt 1812-1818-ig. Ilyen minőségében Veresegyházon lakott a vármegye tulajdonában lévő „szolgálati lakásban.”¹

Élénken foglalkoztatta – többek között – a nőnevelés kérdése, mely a reformkor megvalósítandó eszméi közé tartozott. Nőnevelési elképzeléseinek megvalósítására legelőször Veresegyházról választott egy kislányt, hogy bizonyítsa, a „nép egyszerű gyermeke” szakszerű neveléssel művelt nővé formálható ugyanúgy, mint más osztályok leánygyermekéi. Fáy kudarcot vallott a veresegyházi kislánnyal, aki nem tűrte a fegyelmezést, aki folyton azt hajtogatta: „Nem akarok kisasszony lenni!” Végül Fáy visszaadta szüleinek.

A hivatali pályát otthagyva, néhány év főtí gazdálkodás után, 1823-ban Pestre költözött. Továbbra is fenntartotta azonban főtí szőlejét és présházát, mely mellett Vörösmarty Mihálynak és Ferenczy István szobrászművésznek is voltak szőlei egy időben.

Második nőnevelési kísérlete alanyául Fótról választotta Sziráky Zsuzsikát, egy bíróságot viselt földműves leányát. Ez a vállalkozása olyan jól sikerült, hogy a leány gyermeket szült tőle. Néhány évi felemás viszony és huza-vona után Karacs Ferenc rézmetsző, jóbarát rábeszélésére Fáy András hajlandó volt házasságot kötni gyermeke anyjával.

A Veresegyházon lakó és szőlővel bíró Karacsék az esküvő helyéül a szadai református templomot javasolták. A nevezetes esküvő Fáy András és Sziráky Zsuzsanna között végbe is ment 1832. okt. 18-án Szadán, melyről Fáy András azt gondolhatta, hogy eléggé eldugott falu ahhoz, hogy házasságának nagyobb híre ne kerekedjék.²

Az esküvés tanúja Bitskey Kovács György, Pest-Pilis-Solt vármegye alispánja, Ferenczy István szobrászművész és Nagy Benjámín ügyvéd volt. Közülük a legfigyelemreméltóbb Ferenczy István, aki éppen 1832-től lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, és aki mindmáig a magyar szobrászat egyik legkitűnőbb mestere. Portré szobrai közül is az egyik legsikeresebb Rudnay Sándor mellszobra.³

Fáy András és Sziráky Zsuzsanna egyetlen gyermeke Fáy Gusztáv, Gombán gazdálkodott a Fáy-birtokon. Fáy Gusztáv 1848-ban Gömör vármegye másod alispánja volt, zeneszerzéssel is foglalkozott. Elhunyt az 1860-as években.⁴

A nevezetes szadai esküvőt természetesen nem sikerült titokban tartani, ahogyan azt Fáy András, a férj remélte. A következő megyegyűlésen már több százan melegen gratuláltak neki, nem minden gúny nélkül, hogy „nemes nőnevelési” kísérletezései ilyen jól sikerültek.

5. A szadai tanító lemondott Csokonai Vitéz Mihály szerzői jogairól

A Csokonai család, amelyből jeles költőnk származott, olyan bőséges gyermekáldásban részesült, hogy genealógus legyen a talpán, aki a család történetével foglalkozik. Szerencsénkre és tudományos gyarapodásunkra akad ilyen napjainkban Györe Zoltán személyében. A továbbiakban alapvetően az ő kutatásaira hagyatkoztunk a szadai tanító, Csokonai Vitéz József életútjának ismertetésében.

A szadai református tanító, Csokonai Vitéz József személyéhez úgy tudunk eljutni, hogy a XVIII. században csak két szálon vezetjük le a leszármazási rendet. A kiindulási pont Csokonai László, a költő nagypapa és ennek 1720 körül született öccse, Csokonai Ferenc. Az utóbbinak

fia Csokonai József, aki 1743-ban Debrecenben tanult, majd Cegléden és Naszályban (Komárom vm.) lelkészkedett, és József nevű fiát szintén Debrecenbe küldte tanulni.

Csokonai Vitéz József 1782-ben született Naszályon, és elhunyt 78 éves korában, 1860. ápr. 4-én Cegléden. A szadai református anyakönyvben 1827. nov. 14-től 1849. máj. 21-ig találunk róla bejegyzéseket, kizárólag házassági tanúként szerepel többször. Ugyanezekben az anyakönyvekben 1834. nov. 13-án házasságra lépett Molnár László és Csokonai Mária, 1837. aug. 10-én elhunyt nemes Győry Andrásné, Csokonai Julianna 29 évesen. Nemes Szabó János feleségül vette Csokonai Esztert 1837. okt.23-án. Dobos János és Csokonai Zsuzsanna egybekeltek 1851. jan. 20-án.

Az 1834-es esetet a hévízgyörki anyakönyvben is megtalálható, hiszen az ifjú férj, Molnár László a hévízgyörki iskolarektor volt, és az ifjú feleségről, Csokonai Máriáról megjegyezték, hogy a szadai tanító lánya.

A szadai református egyház számadásában 1848. júl. 24-én bejegyezték, hogy Csokonai József tanító 2 forintot adományozott a magyar hadsereg felállítására. Jó hazafi volt tehát, mint a Csokonaiak és a szadaiak általában.

A szadai Csokonai Vitéz József felesége Tóth Lídia volt, és a mogyoródi keresztelési anyakönyv szerint leányuk, Julianna Mogyoródon született 1808. szept. 27-én. Ebből az is következik, hogy néhány évet ott is tanítókodott.

Egy nyilatkozatával bizonyos értelemben beírta egy kicsit a nevét a magyar irodalom történetébe is. Az történt ugyanis, hogy Emich Gusztáv pesti könyvkiadó elhatározta Csokonai Vitéz Mihály összes munkáinak kiadását, s ezt jogilag is előkészítette. A költő ugyan már régen halott volt (1805. jan. 28.), de Emich szükségesnek látta a rokonság hozzájárulását is megszerezni vállalkozásához. Csokonai Vitéz József szadai tanító nyilatkozatát ismerjük egyedül a széles rokonságból, az iratot máiglan az Országos Széchenyi Könyvtár Athenaeum Irtárában őrzik.

„Alol írott jelen soraim rendében meg ismerem, hogy néhai Rokonom Csokonai Vitéz Mihály összes munkáinak Pesti Könyváros Emich Gusztáv Úr által Leendő kiadásábann, nem csak hogy belé nem egyezek, sőt azonm jogról, melyet említett munkák eránt tartok, most és örökre le mondván, ugyan azt Emich Gusztáv Urra ruházom át. Költ Szadán Junius 3okán 843.

Csokonai Vitéz József

Szadai Ref. Tanító

Hogy Csokonai Vitéz József Úr, fenebbi sorainak értelmében előttem szóval is nyilatkozott, és ez egész iratot jelenlétemben szerkesztette légyen, hitelesen bizonyítom.

Friebeisz István

Ns Pest Vmgye esküdtje”

A hitelesítő közhivatalnok ifj. Friebeisz István, akinek apja főszolgabíróként Szadán lakott, és aki maga követte Klapka Györgyöt Komárom várába, amikor az még hónapokig ellenállt az osztrákoknak.

Nem tudjuk, hogy Emich Gusztáv hogyan találta meg a szadai tanítót, de arra gondolhatunk, hogy ekkoriban Szadán nagyon sok híres ember, országosan is ismert egyéniség lakott, akik nyilván tudtak arról, hogy Csokonai Vitéz József valamilyen ágon rokona a költőnek.

A szadai tanító 1850-es években vonulhatott nyugállományba. Veje, a már említett Dobos János 1854-től fogva Cegléden működött lelkészként, és ide magával vitte apósát, anyósát. Tóth Lídia, Csokonai Vitéz József egykori szadai tanító felesége 1855. júl. 30-án, özv. Csokonai József pedig 1860. ápr. 4-én Cegléden hunyt el az ottani anyakönyvek tanúsága szerint.

6. Damjanich tábornok szadai beszéde 1849-ben

Március 15-e szerdai nap volt, Pesten a Nemzeti Múzeum mellett vásárra gyűltek össze a vidékiek, főleg a Gödöllői-dombság és a Pesti-síkság falvaiból. Lehetek közöttük szadaiak, mogyoródiak, főtiai is.

Szadán már aznap este értesülhettek arról, hogy kitört a magyar forradalom, mely megújítja, fellendíti és szabaddá teszi a nemzetet és az országot. A jobbágnép, mint amilyen a szadai is volt, legfőképpen annak örült, hogy már áprilisban törvény törölte el a földesúr számára végzett robotot, azaz kötelező mezőgazdasági ingyenmunkát. Nagy sérelem volt viszont, hogy az áprilisi törvények nem törölték el a szőlődézszmát, a szőlőtermésből a földesúrnak átadandó tizedrészt. Közeledett pedig a szüret ideje.

A mi vidékünk azonban csendes maradt, máshol parasztlázadások is kitértek, ellenség pusztított. Csak a dicsőséges tavaszi hadjárat során, az 1849. április 6-án Isaszegnél aratott honvéd győzelem után látott sereget Szada. Az pedig nem volt más, mint Damjanich János III. hadteste, amely Szada és Veresegyház között pihente ki fáradalmait és itt ünnepelte meg a húsvétot.

Lengyel Sándor, a 65. gyalogzászlóalj tizedese ekkor, később hadnagy, megörököltette a szadai táborozást.

„Mi azonban tovább haladva nem nagyon messze elértünk egy falut (Szada), melyből kiérve, balra letértünk és ott a földeken szálltunk táborba (Háromfertyályok, Csonkafüzek). Tudva levő dolog, hogy a katonák minden szabad idejében kutatni szokott. Itt is alig, hogy megállottunk, a fegyvereket gulába raktuk, már a fiúk széjjel szaladtak, s az az előtt nemrég elvetett krumpliföldet keresték fel, hamar megrakodva tértek vissza és volt süítés-főzés egész éjszaka. Még alig kezdett szürkülni, amikor szép csendesen felhajszoltak bennünket és a kászálódás közben közibénk keveredett Damjanich tábornok. Fehér posztóból készült, vörös zsinóros felső kabátot viselt. Több főtiszt volt a kíséretében. Mikor a katonák észrevették, hosszas éljenzésben törtek ki. Ennek lecsillapultával beszélni kezdett és fölemlítette, hogy Vácra megyünk. Ott a németek már hat hónapja készülődnek ellenünk és élőködnek a szegény polgárok nyakán. Mutassuk meg nekik – mondá – , hogy bár sok bajjal és fáradtsággal küzdöttünk, mégis leverjük őket. Annál is inkább törekedjünk leverésükre, mert körülbelül hat hónapja dicsekednek a váciaknak, hogy csak jöjjenek azok a Kossuth kutyák, egyet sem hagynak közülük életben. Hozzátette még buzdításul, hogy vitézség által a közember is lehet hadnagy, főhadnagy, százados stb. Ekkor megérkezett lovásza, s ő lovára pattant, mi pedig indultunk Vác felé.”

Damjanich serege 1848. április 10-én reggel 6 órakor indult Szadáról a sűrű ködben, hogy menetből és arcból támadva megtisztítsa Vácot az ellenségtől, s ez sikerült is neki. Ez volt az első váci csata!

A második váci ütközet alkalmával a vidék ismét hadszínterré vált. A cári csapatok megszállták az ország jó részét. Paszkevics, a cári főparancsnok július 12-én Gödöllőn tartotta főhadiszállását és megindult a Komáromból Vác felé tartó Görgey serege ellen. Paszkevics főerői az Aszód-Váchartyán-Vác vonalon, oldalvédje pedig Szada-Veresegyház-Szód vonalon nyomult Vác felé.

Fatyiev orosz közkatonája évtizedekkel később így emlékezett vissza erre: *„De egyszerre hadosztályunk váratlanul letér az útról és oldalt hagyva egy Gödöllő nevű községet, pihenőre jut (Úrrétje, Berkek). Tűzet raknak, az üstökben főzik a kását, meg a húst, némelyek elindulnak, hogy egyet-mást beszerzzenek, mikor hirtelen megfűjják a riadót. A tábornok is lovon van. Az üstöket feldöntik, a húst zsákokba rakják és nagy gyorsasággal rendbe jövünk és indulunk a falu felé, mely messziről látszott. (Szada) Semmi különös nem tűnt föl. A nép jött elénk, kérdeztük van-e ellenség. Nincs itt senki. Ré-*

gen volt erre magyar katonaság? Húsvét óta nem láttuk. Erre aztán mindnyájan azt gondoltuk, mi az ördögnek háborgatnak minket? Még nem is lakhattunk jól! Valamivel távolabb ismét egy helységet értünk, a lakosok itt is mind az utcán ácsorogtak. (Veresegyház) Ugyanazt felelték. Mert már ki hinné el, hogy ők sem tudták, merre vannak az emberek. Menjünk tovább. Semmi nesz, híre sincs az ellenségnek. Minket ugyan felriasztottak! Szabadabban kezdtünk lélegezni. A tréfás őrmagyunk víg adomákat beszélt. Majd kártyát húzott elő a táskájából és játszani kezdett a tisztekkel. Már körülbelül 30 versztényi utat tettünk állomáshelyüinktől, fáradtak voltunk és még mindig tovább szólt a parancs. Egyszerre látjuk, hogy jó messze tőlünk mintha füstölni kezdene a föld. Aztán egy nagy porfelleg emelkedik s megáll a táj felett, mint egy oszlop. „Valami nyáj jó a mezőről!” – mondogatják. De egyszerre szuronyok fénye villog. Csakhamar puskalövéseket hallunk, azután meg a gyűk bömbölése következett. Olyan pokoli láрма volt, hogy rezgett a föld alattunk.²²

Az első összecsapások között, július 15-én a honvédek Vác előtt meghátrálásra kényszerítették Bebutov herceg cserkesz lovasezredét és Hartyánig-Rátótig szorították vissza. Ekkor már az orosz főerők, 52 ezer ember 125 ágyúval zárták körül Vácot délkeletről, hogy döntő csapást mérjenek Görgey seregére. Mivel Görgey belátta, hogy Gödöllő felé nem tud áttörni az ellenség gyűrűjén, elvonult Vácra a Rétásg-Balassagyarmat útvonalon.

7. Szadai 1848-49-es honvédek

Az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc idején többszázeges hadseregek szorongatták egymást a Kárpát-medencében, azaz az integer Magyarországon. Sűrűn aratott a halál, rendeket vágott a tüzérségi és gyalogsági sortűz, a huszár attak egész seregszárnyakat futamított meg, és ami teljesen új volt, a gyalogság szuronyrohama nemcsak az ellenséges gyalogságot kergette futásba, de szembeszállt a lovassággal is.

Ilyen események közepette, persze olykor békés tábori életben is, Szadáról 17 férfi vett részt a szabadságharcban. A törvény által megszabott újoncokat önkéntesekből, sorshúzással, pénzért való megfogadással állíthatták ki a községek és városok a közigazgatási szervezet útján. A szadaiak 1849 júliusában vonultak be, 6 sorshúzással, 11 pénzért. Mivel a katonaillesítési törvény megengedte a „helyettesítést”, ezért lehetőség volt arra, hogy a gazdag parasztok fiai helyett mások menjenek a seregbe, akiket ezért jól meg kellett fizetni.¹

Az 1848-49-es honvédek jó ügyért harcoltak, a magyar függetlenségért, szabadságért és haladásért. Ezért úgy véljük, hogy a korszak „elitjéről” van szó, legyenek akár főtisztek, tisztek, közhonvédek. Amennyire lehetséges, a források alapján, bemutatjuk szadai 1848-49-es honvédeket.

1. Jenei István, a Haynau-féle jegyzékben az áll, hogy „nem jött vissza” ami nyilván úgy értendő, hogy a jegyzék elkészítéséig. Gödöllői származású volt, 1857. nov. 25-én Szadán házasságot kötött Tamás Zsuzsannával, akitől István és János születtek. Felesége elhunyt 1863. ápr. 7-én, Jenei István nem várta meg az illendő egy évet, 1863. nov. 18-án elvette Kovács Juliannát, aki nyolc gyermeket szült ezután. Az 1882. évi birtokrészleti jegyzőkönyv szerint ifj. Jenei István a 37. sz. házban lakott.

2. Gróf András (1826. nov. 1 – 1891. szept. 12. „leesett a fejére”), házasságot kötött 1851. nov. 19-én Oroszi Zsuzsannával (1832. máj. 20.), melyből kilenc gyermek származott. Sajnos 2-3 éves korukban többen elhunytak vérhas, hasmenés, sýnylódés következtében, és egy megégett! A 87. sz. házban laktak 1882-ben. Az 1867. aug. 25-én született Zsuzsanna később ka-

tolizált és 1896. okt. 25-én férjhez ment Bara István verese gyházi vasúti raktári munkáshoz (1871. febr. 2. (. Ennek a családnak a nevéől nevezték el a Szada és Verese gyház között a Margita lejtőjén keletkezett mély vízmosást Bara-gödörnek, vagyis ezen a tájon laktak.

3. Tóth János, felső Tóth János (Dunakeszi, 1823.), 1851. dec. 12-én katolizált, 1851. dec. 16-án elvette öz. Magyar Annát (meghalt 1885. dec. 29-én végelgyengülésben), János fiuk (1854. márc. 1. – 1861. okt. 9./meghalt „erős fejfájásban”. Tóth János 69 évesen újránosult, elvette 1892. nov. 12-én Mlinár Máriát, aki 1864-ben született Jálna községben (Bars vm.), az új feleség tehát 41 évvel fiatalabb volt. Tóth János „katona” 1882-ben a 135. sz. házban lakik, valószínű, azonos a 49-es honvéddel.

4. Gazdag István ref. özvegy, sem az anyakönyvekben, sem az 1882-es birtokrészleti jegyzőkönyvben nem akadunk a nyomára. Lehetséges, hogy verese gyházi illetőségű volt.

5. Bajkai István, vár Bajkai S. István (1822. máj. 31. – 1905. máj. 9. agkori végkimerülés), 1850. nov. 15-én házasságot kötött Illyés Máriával (1828. okt. 16. – 1900. máj. 21. agkori végkimerülés). Két fiuk született, István (1854. nov. 28.), András (1860. márc. 27. – 1860. ápr. 19. görcs). Bajkai István, egykori honvéd 1882-ben a 170. sz. házban lakott, ragadványnevéből arra következtethetünk, hogy ez a Vároldalban állt.

6. Bertók István (1826. febr. 18. – 1881. szept. 29. láz), 1850. ápr. 28-án feleségül vette Zsigri Máriát († 1864. febr. 14. méhrák), aki négy gyermeket hozott a világra, egy halvaszületett, egy „idétlen” volt. Bertók István örökösei 1882-ben a 122. sz. házban laktak.

7-10. Győri Zsigmond, Árvai Mihály, Csanda János és Domberger Károly katolikus honvédeknek nincs anyakönyvi nyomuk Szadán és az 1882-es birtokrészleti jegyzőkönyvben sem fedeztük fel őket. Mindannyian nőtlenek 1849-ben, pénzért vállalták a katonai szolgálatot nyilván gazdagabb legényeket helyettesítettek. Közöttük Győri Zsigmond „hajós legény” előfordulása furcsa, csak nem a tervezett dunai, vagy adriai magyar flottában szolgált!?

11. Ványi János, felső Ványi János (1827. szept. 14. – 1902. máj. 5. agkori végkimerülés), 1849. nov. 20-án házasságra lépett Zsigri Zsuzsannával (1827. aug. 7.), aki hat gyermeket szült és elhalálozott. Ványi János újra megnősült, elvette 1872. márc. 24-én Ádám Évát (1847. máj. 9. – 1901. márc. 28. vízbetegség), aki kilenc gyermeket hozott a világra. Ványi János háza 1882-ben a 17. számot viselte.

12. Berze András (1829. febr. 15. – 1898. nov. 5. agkori végkimerülés), 1851. nov. 12-én feleségül vette Somogyi (Somodi) Juditot (1832. márc. 17. – 1901. dec. 9. agkori végkimerülés), aki hat gyermeket szült, köztük ikreket, akik egy napig éltek. Berze András és rokonsága 1882-ben a 129-130. sz. házban lakott.

13. Koczka István (1819. aug. 27 – ?) 1850. febr. 6-án feleségül vette Beke Erzsébetet. További adatokra az anyakönyvekben és az 1882-es birtokrészleti jegyzőkönyvben nem bukkanunk.

14. Tóth Sámuel (1821. dec. 4. – 1866. júl. 2. tüdőgyulladás) 1859. ápr. 2-án feleségül vette Berze Lídiát, mely házasságnak elég kalandos története van. Berze Lídia leányfejjel 1851. jan. 25-én Lídia nevű gyermekét szülte, aki öt éves korában meghalt torokgyíkban, természetes apja nevét az anyakönyv nem tünteti fel. Borbála nevű gyermekét 1853. jún. 15-én szülte, akinek apja Tóth Sámuel az anyakönyv szerint. Ugyanettől az apától született 1856. júl. 30-án Sámuel az anyakönyv szerint. Mint látjuk, a házasság megkötésére még ezek után is három év múlva került sor. Az apa azután a nevére vette a gyermekeket, Tóth Barbara később katolizált, és első felesége lett Krecsmáj Ferencnek (1850. dec. 31.), aki Csehországban született Hecsmari község Stetics pusztáján. Ifjabb Tóth Sámuel 1882-ben a 15. sz. házban lakott.

15. Csőpuskás József, nyilván a Cs. Puskás névből hallomásból írták el, azért Cs., mert az apja csizmadia volt (1821. máj. 31. – 1878. okt. 22. vízkór), feleségül vette 1861. nov. 17-én a kürti születésű Szabó Erzsébetet, első két gyermeke 1856. aug. 20-án és 1859-ben Daruváron (Baranya vm.) született házasságon kívül. Anyakönyv szerinti közös gyermekük, Lídia 1862. szept. 10-én látta meg a napvilágot. Puskás Józsefné és birtoktársa Puskás Mihályné 1882-ben a 162. sz. házban éltek.

16. Gubányi Mihály (1818. szept. 12 –) katolikus, apja Gubányi András, anyja Pintér Éva. A szadai anyakönyvekben és az 1882-es birtokrészleti jegyzőkönyvben nem szerepel.

17. Juhász János (1824. aug. 30. – 1870. szept. 1. ló rúgta agyon), B. Juhász néven is szerepel, a község törvénybírója volt. Feleségül vette 1846. nov. 18-án Seres Borbálát (1830. dec. 5. –), aki özvegyre jutva 1870. dec. 30.-án hozzáment a veresegyházi özv. Tóth András (1814 –) földbirtokoshoz, tanúk voltak Újvári Sámuel és Erdélyi József, az utóbbi Veresegyház református lelkésze.

Néhány következtetést levonhatunk adatainkból. Az egyik, hogy a tősgyökeres szadai református honvédek közül, akik legénysorban vonultak be, szinte mindegyik rövidesen meg nősült (1849-ben egy, 1850-ben három, 1851-ben három, 1857-ben egy, 1859-ben egy, de neki 1851, 1853-tól születtek már gyermekei). A néhány hónapos honvédségbeli szereplés „kiszolgált katonává” avatta őket, ami a korabeli felfogás szerint szükséges volt a nősülhetéshez.

Az öt katolikus közül egy szadai illetőségű, ő sorshúzás útján lett honvéd, a másik négy nőtlen pénzért vállalta a „helyettesítést”. Nyilvánvaló, hogy református gazdalegényeket helyettesítettek.

Az újabb házasságok megkötésénél nem várták meg az „illendő” egy évet a házastárs elhunytá után, pedig ezt az erkölcsi szabályt jelenleg is emlegetik.

IV. EGY VIRÁGZÓ ÉVSZÁZAD (1850-1945)

1. A Kerekes-villa színeváltozásai

Építtetője ismeretlen, bár valószínű, hogy Komjáthy János vagy valamelyik elődje telepedett le Szadán. Komjáthy János Szegeden született 1809-ben és Szadán hunyt el már özvegyen, szívszélhűdésben 1891. márc. 16-án. A szadai halotti anyakönyv a lakhelyét „Szőlők” megnevezéssel jelöli. Az 1882. évi birtokrészleti jegyzőkönyvben háza a 214-125. és birtoka a 847-851. számon szerepel az Öreghegyen a Csatárokban.¹

A villát Liphay Sándor vásárolta meg, akinek neve 1885-ig Schwarzel volt (Tata, 1847. dec. 9. – Bp., 1905. máj. 1.). Anyja Liphay leány, egyik Liphay családő adoptálta, így lett teljes nevén Kisfaludy Liphay Sándor, nemesi előnévéről kapta a Kisfaludy utca a nevét, tehát semmi köze sincs ennek a névnek a reformkori Kisfaludy Károlyhoz, Sándorhoz, akik beírták nevüket a magyar irodalom történetébe.²

Ez a Kisfaludy Liphay Sándor a bécsi műegyetemen szerzett vasútmérnöki oklevelet. A magyar királyi vasútépítési igazgatóság szolgálatába lépett, 1876-tól a budapesti műegyetem tanára, 1886-1889 és 1898-1900 a műegyetem rektora volt. Az Országos Közoktatási Tanács, a Vízügyi Nagytanács és a Fővárosi Közmunkák Tanácsának a tagja 1896-tól. Igen nagy ember! Több szakkönyvet írt, közülük csak egyet említünk meg: Vasútépítéstan I-III. Bp., 1885-1908.³

Liphay Sándor egyetemi hallgatóival többször látogatott Gödöllőre a Grassalkovich kastélyba. Ezen alkalmak egyikén határozta el, hogy a környéken villát vásárol magának és családjának. Választása Szadára esett. Az ő idejében járt Feszty Árpád Szadán a Liphay-villában, a szadai hagyomány szerint „A magyarok bejövetele” c. körképhez vázlatokat készített itt a Budapest és Vác között látható hegyekről.

Kisfaludy Liphay János műegyetemi tanár halála, 1905. máj. 1. után az özvegy eladta a szadai villát, amivel a családot magára haragította, annyira szerették Szadát.

Az új tulajdonos Csáky Rudolf József (Kassa, 1845. márc.4. – Bp., 1915. márc. 9.) magyar királyi honvéd huszárkapitány, a főrendiház örökös tagja. A családban csak Rucsinak hívták. Első feleségétől, Brett Jozefától négy gyermeke született. Még felesége életében Szadán gyermeket szült tőle Brett Ida, feleségének unokahúga. Ezek a gyermekek, Brett Béla festőművész és Brett Mária, később felvehették a Csáky nevet, de a grófi rang nélkül. Kövér Zsigmond szadai tanító házitánítóskodott Csákyéknál, a két anyától származó gyermekeket elkülönítve kellett tanítania egy emeleti szobában és a kertben.

A végül második feleséggé lett Brett Ida is elhunyt Budapesten 1916-ban, és ekkor egy örökösödési per kezdődött. Beregi Oszkár a híres színész, 1910-től a Nemzeti Színház tagja újrara, és fivére már az örökösödési per idején szerződést kötött az örökösökkel a kastély megvételeire. Ezt az elővételi szerződést azonban már nem lehetett érvényesíteni, mert 1919-ben a kommunista diktatúra idején Beregi súlyosan kompromittálta magát, ezért nem lehetett tovább a Nemzeti Színház tagja, el kellett hagynia az országot.⁴

A villát 1920-ban Kerekes József császári és királyi vezérkari alezredes, majd vezérezredes vásárolta meg. Természetes volt, hogy az I. világháború után a tisztikar, mondhatnánk a kaszt

tagjai sűrűn látogattak a Kerekes-villába. A vendégek közül megemlítünk néhányat. Julier Ferenc (Nagyvárad, 1878. okt.10. – ? , 1946), ezredes és katonai szakíró, Stromfeld Aurél lemondása után, 1919. júl. 3-tól a magyar Vörös Hadsereg vezérkari főnöke, aki titokban már ekkor kapcsolatot tartott Gömbös Gyulával. Vitéz Rummy Jenő tábornok, Szakáll Kálmán vezérkari ezredes, Jankovich tábornok, felesége báró Orczy Felicie, Kárpáthy Gyula vezérkari százados majd rendőr ezredes, Pirkner Ferenc, felesége Conrad von Hötendorf tábornok leánya, gróf Stomm Marcell százados, altábornagy, a 2. magyar hadsereg Don menti arcvonalán a III. hadtest parancsnoka, Makkay László nyugállományú őrnagy, Des Échezolles István alezredes, Horváth Elemér Cinkotáról, unokahuga Portia Ilona hercegnő, Papp-Váry Elemér, aki a Magyar Hiszekegyet írta és felesége, a kassai főispán leánya.

A polgári foglalkozású vendégek az 1930-as évekre voltak inkább jellemzőek. Köztük Rátay György járásbíró elnök, Kibédy András költő, akit 1945 után a kommunisták kitétek a külügyminisztériumból, Árpássy Tibor, Kerekes Józsefné anyjának öccse, aki szeretőjével, Fabinyi Kató kolozsvári színésznővel éveig lakott Szadán stb.

Kerekes József felesége, abalehotai Árpássy Johanna Mária 1944. okt. 10-e körül Szadán súlyosan megsebesült amerikai repülőök bombatámadása következtében, a család ezután bemenekült Budapestre, ahol az asszony 1944. okt.15-én belehalt sérüléseibe.⁵ A szadai Kerekes-villa a front átvonulásakor, 1944. dec. 10-11-én elpusztult, kifosztatott. A család visszatért, amint lehetett és 1945-1951-ig újjáépítette a házat.

A kisebbik fiuk, báró Kerekesházy Pál (a családnévnek ilyen formában való használatát a BM 1933. dec. 19-én 266.714/1933. számon engedélyezte), aki 1925-ben született, 1944. okt. 22-én halt hősi halált a szovjet ellenséggel vívott harcban Kecskemétnél, sanitéc őrmester volt.

Az ő bátyja, báró Kerekesházy József György Imre (Bp., 1912. ápr. 4. –) feleségül vette Balatonkenesén 1950. júl. 3-án Sípos Ilona Margitot (Besztercebánya 1920. jan. 4. –), akitől Imre fiuk született.

2. Párhuzamos életrajzok

A szadai Legéndi Julianna és Habsburg Mária Valéria sorsa találkozott, illetve párhuzamosan futott családjaik története. Alkalmos tehát, hogy a parasztlány és a hercegnő életrajzát klaszszikus műfaj szerinti elrendezésben mutassuk be.

Legéndi Julianna (Szada, 1846. aug. 27.–1922. jún. 15.) 1867. szept. 8-án ment férjhez Juhász Sámuel földműves, kapás emberhez, akivel a 20. számú házban laktak. Első gyermekük, Lídia 1868. máj. 26-án jött a világra.¹

I. Ferenc József osztrák császár és magyar király és Erzsébet, „Szizi” bajor hercegnő legkisebb leánya 1868. ápr. 22-én született Budán.² A Mária Valéria névre keresztelt hercegnő 328 év után az első volt, aki hatalmon lévő uralkodó gyermekeként magyar földön látta meg a napvilágot. Ennek köszönhette, hogy a magyar nemzet illúziókat fűzött a személyéhez, többek között „magyar gyermeknek” , „magyar hercegnőnek” titulálták. A 328 évvel korábban született gyermek János Zsigmond (Gyulafehérvár, 1540. júl. 7.) Szapolyai János király fia.

Erzsébet királyné a szülés után Gödöllőre jött, melynek Grassalkovich kastélyát a koronázás alkalmával, 1867. jún. 8-án kapta a császári és királyi pár a magyar nemzet ajándékaként.

Legéndi Julianna egy hónappal később szült, mint Erzsébet királyné. Lehet, hogy a királynénak kevés volt a teje, vagy szándékosan apasztották el, hogy keblei szépségét őrizték.

Szadáról meghívták Juhász Sámuelné, született Legéndi Juliannát dajkának. A kiválasztást nyilvánvalóan orvosi vizsgálat eredményére alapozták, ez a tény azonban még kizárólag az egészségügyi gyakorlathoz tartozik.

Figyelemre méltóbb, hogy szintizta magyar faluból parasztasszonyt, egy szőlőkapás ember feleségét választották. Ez a „politika” beleillett Erzsébet királyné 1867, a koronázás utáni magatartásába, gondolkodásába és fellépéseibe, melyekkel a magyar nemzetet kívánta előnyökhöz juttatni.

Erzsébet kívánsága volt az is, hogy Mária Valéria a budai várban szülessék meg, az ő akaratára volt, hogy Gödöllőre hozzák a csecsemőt, mely kastély koronázási ajándék volt. Erzsébet királyné viszontajándéknak szánta a magyar nemzet számára Mária Valériát, azért is volt magyar parasztdajkája, és azért is tanították magyarul a csöppseget a dajkán kívül mások is. A koronázás után pontosan 10 hónapra született meg a hercegnő, ami azt mutatja, hogy a már 10 éve válságban lévő házasság megújult. Az újabb gyermek vállalása Rudolf trónörökös születése (1858) után tíz évvel, nem történt volna meg a kiegyezés, a koronázás és a magyar nemzet iránti szeretete nélkül.

Erzsébet királyné 1868. jún. 9-én elutazott ugyan Magyarországról és magával vitte a csecsemő Mária Valériát is, de 1868. augusztus végén visszatért Budára-Gödöllőre. Ezután választották ki Szadáról az új dajkát, Erzsébet ugyanis korábban már több dajkában „csalódott”. Felfokozott lelkiállapotba került Mária Valéria legkisebb „betegségére” is, olyasmire is, mint a fogzással természetesen fellépő láz.

„A királyné esik gyakran egyik végteléből a másikba. Néha a legcsekélyebb ok is elég ahhoz, hogy elfojja a szomorúság, a melabú, sőt, hogy kétségbeessen. Azután újra féktelenül jókedvű, élcelődik s még a legünnepélyesebb alkalmakkor is kischködik a nevetésével. Különösen jól mulat Valéria új dajkáján, aki mély férfi hangján mindeféle csárdásnótát énekel s aztán meg, hogy örülten fél az egértől. Gödöllőn pedig sok az egér.”

Az Osztrák-Magyar Monarchia két fele között ingázó királyné bizonyos feltékenységek felidézésére adott okot a kor viszonyai között. Az osztrák és cseh tartományok sajtója még azt is számon tartotta és felhánytorgatta, hogy hány napot töltött a királyné a nemrég még forradalmi Magyarországon.

„A német és szláv újságok már-már panaszkodnak, hogy Erzsébet világa teljességgel magyar világ, hogy mindig magyarul beszél, csak magyar nőkkel társalog s hogy a kis Valéria számára csak olyan dajkákat fogad, akik magyar népdalokkal csittítgatják a „kis magyar királylányt”. Erzsébet ebben az esztendőben kétszázötven napot töltött Magyarországon, s ezért érthető, hogy nem valami nagy rokonszenvvel fogadják, amikor karácsony estére visszatér Bécsbe.”³

A szadai Juhász Lídia tehát tejtestvére volt Mária Valéria hercegnőnek. A magyar néphiedelmek szerint a tejtestvériség misztikus kapcsolatot teremt az egyébként egymásnak idegen gyermekek között, akik egy anya tején nőttek fel. Ez a kapcsolat a népi világ mélységeiben olyan szoros is lehet a felnőtt korban, mint amilyen a valódi vérszerinti rokonság.

Juhász Lídia 1888. aug. 15-én férjhez ment Magyar Istvánhoz, és Szadán a 110. számú házban laktak. Mária Valéria hercegnő 1890-ben férjhez ment Ferenc Szalvátor főherceghez, aki harmadfokú unokafivére volt a Habsburgok toscanai ágából, és többnyire a wallseei kastélyban laktak (Alsó-Ausztria). Lídia kilenc, Mária Valéria tíz gyermeket hozott a világra.

Lídia gyermekei

1. István	1889
2. Julianna	1891
3. István	1894
4. János	1896
5. Lídia	1898
6. Julianna	1900
7. Sámuel	1902
8. András	1904
9. Sándor	1906

Mária Valéria gyermekei

1. Erzsébet	1892
2. Ferenc Károly Szalvátor	1893
3. Hubert Szalvátor	1894
4. Hedvig	1896
5. Tivadar Szalvátor	1899
6. Gertrúd	1900
7. Mária	1901
8. Kelemen Szalvátor	1904
9. Matild	1906
10. Ágnes	1911

Magyar Istvánné, született Juhász Lídia első két gyermeke torokgyík járványnak esett áldozatul, István 1893. márc.7., Julianna 1893. márc. 18. Ezért a következő első fiú megint István és a következő második leány megint Julianna lett az apa illetve a nagynya neve után. A Sámuel névvel a Juhász nagypapa nevét örökítették tovább. Lídia és Julianna 1924-ben Budapesten a református vallásról áttért a baptistára.

Mária Valéria gyermekeit sem kímélte a sors. Ferenc Károly Szalvátor a hainburgi katonai akadémián 1915-ben hadnagyként végzett, harcolt Oroszországban, Montenegróban, Romániában. Részt vett 1916-ban a belgrádi híd újjáépítésében, ezután utászkapitánnyá léptették elő. Spanyolországban halt meg 1918. dec. 10-én, még megérte az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlását és szétszaggatását.

Hubert Szalvátor is harcolt a háborúban, 1917-ben nagy keleti utazást tett a török birodalomban, éppen a 24. órában. Az osztrák Habsburg-törvény értelmében 1919-ben ő is aláírta a trónról való lemondó nyilatkozatot.

Mária Valéria legutolsó gyermeke, Ágnes még születésének évében elhunyt. Késői gyermek volt, anyja 44 évesen szülte. A hercegő 19 év alatt 10 gyermeknek, a parasztasszony, Magyar Istvánné 17 év alatt 9 gyermeknek adott életet, ő utoljára 38 évesen szült. Úgy látszik, hogy mindketten addig szültek, amíg szülőképesek voltak.

A gyermek magyar neveltetése ellenére Mária Valériából felnőtt korára öntudatos német lett. Sok jó tulajdonsága közül most csak azt említenénk meg, hogy szociálisan érzékeny volt a katasztrófák és háború sújtotta emberek iránt. Bécsben 1881-ben leégett a Ringtheater, odaadón törődött az áldozatokkal és a sérültekkel. Az I. világháborúban Wallsee-ben katonai kórházat rendezett be.

Budapesten a hercegő alapította meg 1915-ben a Mária Valéria telepi szükségkórházat. Nem az ő hibája, hogy az I. világháború utáni lakásínségben, főleg a minden égtáj felől menekülő magyarok számára, szükséglakásokká alakították a barakkokat. Évtizedekig volt nyomortanya és járványfészek, 1957-ben bontották le az egészet.

Juhász Lídia, Magyar Istvánné elhunyt 1948-ban.

Mária Valéria, a tejtestvére, 1919-ben aláírta a Habsburg-törvényt, azaz származásából következő minden jogáról lemondott. Mivel az osztrák nép szerette, Ausztriában maradhatott „Wallsee angyala”, ahogy már korábban is hívták. Elhunyt 1924. szept.6-án, nyugszik Sindelburgban (Alsó-Ausztria).

Az Esztergomot Párkánnyal, azaz a Felvidékkal összekötő dunai hidat 1895 őszen adták át a forgalomnak és Mária Valériáról nevezték el. Ennek a nagyjelentőségű hídnak az újjáépítését a III. évezred első éveire tervezi a magyar és a szlovák kormány.

3. Erzsébet királyné Szadán

Nyilvánvaló, hogy amikor a szadai szoptatós dajkát kiválasztották a hercegi csecsemő számára, akkor mai szóval élve környezettanulmányt végeztek a szadai 20.sz. házban, ahol Juhász Sámuel családjával lakott. Feltételezhetően már ekkor megjelent Szadán Erzsébet királyné kíséretében orvosokkal, társalkodónőkkel, szárazdajkákkal stb.

A szadai előkelőségek, közöttük Pejajcevichek is, természetesen „hódolattal” megjelentek Erzsébet királyné előtt, és feltételezhetően meghívták őt frissen lakhatóvá tett kastélyukba.¹

Szadán a Pejajcevichek kastély 1870-ben már lakott volt, ez az úrilak a falu központjában állt a Gödöllő-Vác országút mellett, a többi kúria, úri ház fentebb helyezkedett el a dombokon.

A Pejajcevichek kastély mögött kb. 2 holdas kert terült el, a felső végében a domb bal oldalán egy kerek, terméskőből épült kilátótorony magasodott mintegy 3-4 méterre, az átmérője 3 méter volt. Ez volt a Bagolyvár, alatta szép fenyőfák álltak, köztük egy kb. 4x4x5 méteres épület, a víztároló. Az ide olajmotorral feljuttatott víz látta el a kastély helyiségeit, fürdőszobáit vezetékes vízzel. A kastély előtti kertben, ahol az I. világháborús emlékművet később felállították, de a kastély mögötti, ún. hátsó kertben is létesítettek vízcsapokat öntözés céljából.

A felső kertben – ott, ahol most az iskola épülete van – szép, télen fűthető üvegház állt ritka növények, virágok számára. Mellette hatalmas fügebokrok díszlettek.

A felső kertbe kocsival, hintóval a kastély mellett jobbról lehetett feljutni vadgesztenye fasoron. Az 1900-as évek elejére a felsőkertben már nagyon sok rózsabokor díszlett.

A nagy, felső kertben lévő Bagolyvárhoz kapcsolódik az a szadai néphagyomány, miszerint Erzsébet királyné Gödöllőről sokszor átlövagolt Szadára, és magányosan órákig üldögélt a Bagolyvárban a belátható környékben gyönyörködve.

Közismert volt a környéken a királyné lovagló szenvedélye, rákospalotai hagyomány is őrzi, sőt azt is tudni vélik, hogy egy-két udvarhölgyével néha parasztasszonynak öltözött, és úgy fordult meg Gödöllő környékén.

4. A Rudnyánszkyak bihari ága Szadán

Magyarország egyik legrégebbi családja, melyet oklevelekkel igazolni lehet. Az Árpád-kori Divék-nemzetségből ered a Bossányi, az Újfaluassy, a Rudnay stb. családokkal együtt, melyeknek Pest megyében is jelentős szerepük volt. A Bossányiak – többek között – Gödöllőn, az Újfaluassyak Fóton, a Rudnayak Kisnémedin voltak földbirtokosok.

A bihari ág Rudnyánszky László és felesége, Juricskay Erzsébettől ered a XVIII. század közepén. Első és egyetlen fiuk, Rudnyánszky Ferenc Sztárok Annát vette feleségül. Ebből a házasságból származott Rudnyánszky Ferenc (Nagyvárad, 1827. – Szada 1888. aug. 7.) pesti ügyvéd. Házasságra lépett 1859-ben Rába Izabellával, és a fiatal párt is elkapta a Gödöllői domboságra, azon belül a Szadára való kitelepedés láza, melyről Jászai Mari is megemlékezik naplójában.¹

Dezséri Rudnyánszky Ferenc és felesége, Rába Izabella írott forrás szerint legelőször 1864. aug. 23-án szerepelt Szadán egy katolikus gyermek keresztelőjén. Szöghy Kálmán váci püspöki uradalmi ispán és Námesy Jozefa leányát, Erzsébet Izabellát keresztelték ezen a napon, aki első nevét Erzsébet királyné, második nevét a keresztanya iránti tiszteletből kapta.

Második esetben Bócz Gyula és Lábas Mária, ugyancsak váci püspöki uradalmi ispán család gyermekének, Izabella Máriának a keresztzülei voltak 1868. jan. 13-án. Az Izabella név megint előfordul a keresztanya után.

A Rudnyánszky-villa valószínűleg erre az időre már fel is épült, bár legelső írásos említése „Rudnyánszky-ház” formában 1871. aug. 3-án fordul elő, amikor Haindзли Zsuzsanna hajdon főzőnő gyermekét keresztelték, aki nem egészen egy hónapot élt. A „megesett” hajdon a Rudnyánszky-ház alkalmazottja volt.

Az 1882. évi birtokrészleti jegyzőkönyv szerint a Rudnyánszky-villát a 86. házáson tartották nyilván, díszkert és gazdasági épületek tartoztak hozzá. A Rudnyánszky birtok három tagban feküdt, ebből kettő az Öreghegy, Csatárok nevű részen szőlő és legelő, a harmadik a Temetői dűlőben, kert, szántó és lakóház.

Rudnyánszky Ferenc és Rába Izabella házasságából született László, aki a ráckevei járás főszolgabírója volt, Erzsébet, aki dömsödi Hajós Menyhérthez ment feleségül, Mária, aki Stettina József neje lett és Róza, akit Vécsey István vett feleségül.

A Rudnyánszky családba való beházasodás révén tehát a XIX. sz. végén Szadán megjelentek a dömsödi Hajós, a Stettina, a Vécsey, majd az unokák révén az Evva, a Kvassay stb. családok lakóként, közbirtokosként, rendszeres vagy rendszertelen rokoni látogatóként, újabb vilák, kúriák építetőiként és az élet végén a Rudnyánszky kriptában nyughelyet találókként.

Megyei, sőt országos jelentőségű emberek fordultak meg Szadán ebben a néhány évtizedben, ahol nemcsak a családi politikát formálták, de bizonyosan országos jelentőségű ügyeket is megtárgyaltak. Rudnyánszky Erzsébet abba a Hajós családba került be, amelyik Hajós József személyében 1856–1883-ig a Pesti Hazai Első Takarékpénztár elnök-vezérigazgatóját adta. Hajós József 1898-ban az Országos Központi Hitelszövetkezet alelnöke. Több Hajós volt országgyűlési képviselő is.

Rudnyánszky Mária Stettina Józsefhez ment feleségül, aki Tisza István kormányában kereskedelmi államtitkár volt, és befolyással bírt a Rákospalota–Veresegyház–Vác vasútvonal megépítésére is.

Rudnyánszky Rózát Vécsey István vette feleségül, ennek révén kerültek a Vécseyek Szadára. Vécsey István a kiegyezés, 1867 után felállított honvédségben huszár főhadnagyként szolgált. Vécsey Mária Ágota Izabella leányuk 1891. aug. 20-án született, és házasságra lépett 1911. aug. 1-én Szadán Kvassay Istvánnal. A Kvassay család már korábban kapcsolatba került Szadával. Kvassay Edéné, szentpéteri Kun Melanie, a csodagyerekként emlegetett írónő sírja a XX. század végéig Szadán volt.

A Rudnyánszky famíliával rokonságba került a kelenföldi Röck István gépgyáros családja is, többen közülük a Rudnyánszky temetőkertben nyugszanak.

Rudnyánszky László unokája, Ferenc fia, Tamás 1940. okt. 3-án magyar királyi repülőhadnagyként hősi halált halt.

Amikor Rudnyánszky Ferenc ügyvéd 1888. aug. 7-én elhunyt, akkor temetni Budapestre szállították, tehát a szadai Rudnyánszky kriptá és kápolna még nem állt. Valószínűleg ezekben az években építették Kauser József (Pest, 1848. máj. 10. – Bp. 1919. júl. 25.) jeles építész terve szerint. Nevét a kriptában márvány tábla örökítette meg.

Ebben a Rudnyánszky kriptában és kertjében nyugszik egy későfeudális életvitelű, és szemléletű országos és megyei tisztségeket betöltő család és közelebbi rokonságának több tagja. A szadai és veresegyházi Rudnyánszky földek, a benősült Viczián családdal együtt, az egy tőről fakadt Rudnay család birtokai Vác közelében, a Margitától a Naszályig szinte összefüggő, mostanra már szinte kibogozhatatlan rokoni kötelékekkel egybefűzött úri és nagyúri világot él-tettek annak kultúrájával együtt.

Az I. világháborút lezáró trianoni béke szétszaggatta ezeket a családokat magyarországi, csehszlovákiai, romániai családokra, és mindenhol megkezdődött hanyatlásuk. A II. világhábo-rú azután történelmi értelemben felszámolta, megsemmisítette ennek az uralkodó osztálynak létalapját, birtokait, életvitelét, világnézetét és kultúráját, mint történelemformáló tényezőt.

5. Gróf Pejácsevich János kastélyt épít

Máiglan jól cseng a Pejácsevich név Szadán, sokan tudják, hogy a Bánó-kastélyt egy Pejácsevich gróf építette.

A Pejácsevich arisztokrata család szerteágazó családfáján természetesen több Jánost is találunk a XIX. században. Ezek közül Pejácsevich Károly (Sopron, 1825. márc.26. – Detta, Temes vm. 1880. ápr. 16.) és Telbisz Franciska (Zsombolya, Torontál vm., 1828. – Zsombolya, 1906. szept. 22.) házasságából három gyermek született, Artur, János és Leona.¹

Ez a Pejácsevich János (Zsombolya,1848. jún. 16. – Alag, 1926. febr. 23.) és felesége, Lónyay Róza (Nagylónya, Bereg vm., 1852. aug. 16. – Alag, 1940. jan. 14., házasságkötés Som, Bereg vm., 1874. szept. 10.) éltek Szadán.

Verőczei gróf Pejácsevich János az 1860-as évek vége felé választhatta Szadát lakhelyéül. Kétségtelen, hogy 1870-ben már itt lakott, nyilván a már felépült kastélyban, mely egy 1872-ben készült térképen már szerepel. Tehát megteremtette először a „fészket”, és azután hozott bele asszonyt.

Amikor 1870-ben a szadai református egyház átadta a felekezeti iskolát a községnek, akkor a helyben lakó gróf Pejácsevich János több mint 7000 forintot költött a saját pénzéből a községi iskola létesítésére különböző rovatokban és célokra megjelölve. Ez a községi fenntartású iskola népszerűtlen volt a szadai nép körében, kizárólag Pejácsevich pénzének és Tamássy István református lelkész ügybuzgalmának köszönhetően jött létre. A lakosság némi fuvar és ingyen kézi napszámon kívül egy krajcárt sem fizetett a községi iskola létrehozására.

Ehhez az állami iskolához tartozik a SZADAI KÖZSÉGI ISKOLA PECSÉTJE 1871 NEVELJÜNK köriratú, nagyméretű (42 mm) réz tipárium, amelyik saját korában is ritka volt, hiszen nem minden iskolának volt pecsétje, és ha volt is, az akkoriban már az olcsó kaucsuk (gumi) pecsétnyomó volt. Úgy véljük, hogy gróf Pejácsevich János bőséges anyagi és erkölcsi támogatása a pecsétnyomó elkészíttetésébe is belejátszott.

A pecsétkép leírása: a gyöngyosor, vonal és olajág gyűrűjébe foglalt körirat által határolt kerék mezőben két kezet fogó kéz vízszintesen, fölöttük indadíz, alattuk a NEVELJÜNK jelmondat a belső kerethez hajlik.

6. Korizmics Antal a Szabadosok dűlőben birtokos

Szadán ma már senki sem emlékszik a Szabadosok dűlőre. De a Korizmicsok földrajzinév még él, és azt is tudják, hogy hol volt. A Korizmics-földek az új köztemetőnél terültek el, tehát a Szabadosok dűlője is itt volt a jobbágyfelszabadítás előtt. A szabadosföld nem esik úrbéri szolgáltatás alá, azaz nem jobbágy-föld, hanem a pap, kántor, jegyző illetményföldje.

Korizmics Antal Szadán birtokos, aki a 64. sz. házban lakott, és a 69. ház is az övé volt 1882-ben. A Szabadosok dűlőben lévő földje szántó, legelő, rét, gazdasági épület és udvar.¹

Családjáról keveset tudunk, de az azért nem mindennapi. Az azonos nevű Korizmics Antal (1807-1866) székesfehérvári, majd veszprémi kanonok, 1848-ban a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban a katolikus egyházi ügyek vezetője. 1860-ban udvari tanácsos, majd a Magyar Királyi Kancellária előadó tanácsosa.

Korizmics László (1816-1886), Esterházy Pál herceg lévai uradalmának főmérnöke volt, 1848. ápr. 27-től a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium titkára, jún. 2-től a Magyar Gazdasági Egyesület választmányának a tagja. Szerkesztette a Gazdasági Lapok c. újságot 1849. jan. 1-től júl.1-ig, okt. 31-től a Geringer által felállított adóügyi és úrbéri bizottság tagja volt.

Úgy véljük, hogy Korizmics László utódai között kell keresnünk a szadai Korizmics Antalt, aki 1882-ben a 64. sz. házban lakott, visszaemlékezések szerint ez a későbbi Bánó-kastély, a jelenlegi Faluház. Erősíteni látszik feltevésünket, hogy Korizmics László huszárszázados 1917. aug. 7-én hősi halált halt a román fronton és ezt Szadán anyakönyvezték.

7. A falusi kovácmesterségtől a fémkohómérnökségig

Bizonyos Sztchlik, vagy Stiglic, sőt Stiglinc – mert annak már értelme is van – András csikartarsai (most Nagytarcsa) falusi kovács volt az 1820-as években. Később Szadán folytatta ezt a csengő mesterséget, ahol a 10. számú házban lakott 1839-ben. Kétszer is nősült Szadán, első felesége elhunyt agyvelőgyulladásban 1847. dec. 9-én.¹

Második felesége, Kardos Judit szülte Stiglincz Andrást, akiből szadai csizmadia lett, a 199. számú házban éltek Matusidesz Barbara nevű feleségével, akit Domonyból választott párjának.

Második gyermekük Szadán született 1879. márc. 30-án, és a keresztségben a János nevet kapta. Nyilván a szadai református elemi iskola padjait koptatta, mely a Mélyárok partján volt a lelkész lakásával, a parochiával egyetemben. Régen elhunyt kovács nagyapja vére csörgedezett benne, mert vonzódott a fémekhez. Rengeteget lábatlankodhatott a szadai községi kovácsműhelyben, melyben a 20. században Bajkaiék laktak.

Tény, hogy a selmecbányai akadémián kohómérnöki oklevelet szerzett ez a szadai fiatalember 1902-ben. Ez a selmecbányai bányászati akadémia volt Európa legelső ilyen intézménye. A szép Stiglicz, Stiglincz nevet 1905-ben Székire „magyarosította”, nem mintha a nagyapa Sztchlik nevét egyszer már a szadai nép meg nem magyarosította volna a kedves Stiglincze.

Legelső munkahelyei Kapnikbánya (Szatmár vm.), Alsófernezely (Szatmár vm.) és Zalatna (Alsó-Fehér vm.) kohói voltak. A selmecbányai akadémia tanárává nevezték ki 1913-ban, amikor az I. világháború után az akadémia áttelepült Sopronba, akkor együtt ment intézetével, és folytatta tanári munkáját.

A Miskolci Nehézipari Egyetemnek megalakulásától haláláig a tanára volt. A por alakú félkocsz darabos házi tüzelőszerré való átalakítására eljárást dolgozott ki, foglalkozott a recski érc gazdaságos felhasználásával is, másokkal együtt kutatta a hazai vasban dús bauxitok hasznosításának lehetőségeit. A csucsomi (Gömör vm.) aranytartalmú piritszínporok feldolgozására módszert dolgozott ki.

Legfontosabb művei: Magyarország fémkohászatának vázlatos története. Bp., 1942., A nagybányavidéki ércek kohászata. Bp., 1942., Általános kohászatlan – egyetemi tankönyv Horváth Zoltánnal együtt. Bp., 1953.

Elhunyt, 1952. nov. 14-én Budapesten, sírbeszédet tanártársa, Horváth Zoltán mondott felette, a beszéd megjelent a Kohászati Lapokban 1953-ban.¹ Íme, a szép mesterségek dicsérete, az iparos emberek nehéz, bár felemelő sorsa a három generáción át a falusi kovácsmesterségtől a csizmadían keresztül a kohóménökségig.

8. Székely Bertalan és Székely Árpád

A magyar történelmi festészet legnagyobb alakja és kiváló pedagógusa, Székely Bertalan (Kolozsvár, 1835. máj. 8. – Bp., 1910. aug. 21.) a nagyváros és az akadémiai festészet nyomasztó légköréből egyfajta kivonulást (szecesszió) hajtott végre, amikor a kies szadai dombokon tavasi-nyári lakot vásárolt és hozzá műtermet építtetett.¹

A jobbágyfelszabadítás után Szadán megüresedett a nagyváradi káptalan ispáni háza, melyhez nagyméretű dézsma-pince, díszkert, gazdasági épületek stb. tartoztak. Az 1882-es birtokrészteli jegyzőkönyv szerint ez az ingatlan a 174-es számot viselte, nyugati szomszédja Galambos István volt a 173-as szám alatt, aki azután a szomszédságból következően a Székely Galambos ragadványnevet kapta, hogy a sok Galambos között meg lehessen különböztetni.

Székely Bertalan 1889-ben vásárolta meg a szadai ingatlant, melynek parkjába Schulek Frigyes barátja tervezte meg a műtermet.

Nyilvánvaló, hogy a szadai táj szépsége, fényei és színei, valamint színmagyar népe vonzotta ide azt a történelmileg ihletett festőt, aki 13-14 éves korában Erdélyben már láthatta a Bem vezette erdélyi magyar sereg küzdelmeit és ágyúörgésben tanulta a hazafiságot. Ebben a munkában nem feladatunk művészetét tárgyalni, bemutatni, de elengedhetetlen, hogy Székely Bertalan és a szadai nép bensőséges kapcsolatáról írjunk.

Simon Sámuel 67 évesen (1954) sem felejtkezett el arról, hogy ahányszor édesanyjával tejet vitt „*az öreg nagyságos úréknak*”, az mindig a markába csúsztatott egy krajcárt.

Az akkori gyerekek még az 1950-es években is emlékeztek Székely Bertalannak arra a „*jószokására*”, hogy a június végi búcsú alkalmával minden évben vett valami „*búcsúfiát*” a gyerekeknek, és olykor aprópénzt szórt közjük. Amikor a természetben festett, mindig volt a zsebében pár szem cukorka, amit szétosztogatott a körülötte lábatlankodó gyerekek között.

Az idősebbek pedig az 1950-es években arra emlékeztek, hogy festés közben annyira belemerült a munkájában, hogy nem is hallott. Egy alkalommal, amikor a szadai dombokat festette, elhaladt mellette néhány szadai atyafi, akik természetesen tisztelettel köszöntötték. Anynyira belemerült a munkájába, hogy nem is vette észre a közelében elhaladókat, és nem fogadta a köszönést.

A megsértődött emberek azután egy gyűlésen fel is vetették ezt az esetet. – Hallják kendetek, igen beképzelt egy büszke ember ez a Székely nagyságos úr, még az ember tisztességes kö-

szöntését sem fogadja, igen kevély ember! A hagyomány szerint ezután Beke János kapta el a szót és így válaszolt. – Idehallgasson kigyelmed! Nem azért nem fogadja a köszönését, mert büszke, kevély ember vóna, hanem tudja, mikor fest, akkor nagy szenvedélyei vannak...

Székely Bertalan bölcs humorára több megőrződött történet, anekdota is rávilágít. Egy alkalommal a saját gyümölcsös kertjéből körtét akart küldni Budapestre Árpád fiának, aki nagyon szerette a szadai körtét. De látják ám, hogy a tegnap még körtétől roskadozó fán egy szem körte sincs már. Mikor erre a látványra a felesége méregbe gurult, így csitította: – Sose bosszankodjék! Úgy is elhozzák azt a körtét nekünk rövidesen. És valóban, másnap beállított egy aszszony, kezében kosár körte és így szólt a feleséghez; – Okvetlen vegye meg lelkem, ezt a körtét ismerem, nagyon jó fajta, minden pénzt megér.

Ekkoriban Szadának még nem volt vasútja, ezért a szadaiak Gödöllőről utaztak be a fővárosba és vissza. A nagy művész is beérte azzal, hogy egylovas kocsival vigyék át a gödöllői vasútállomásra. Egy alkalommal a „fuharos” egy forint 20 krajcárt akart kérni a fuvarért, de ezt az összeget Székely Bertalan felesége sokallotta, és csak 80 krajcárt akart adni a kocsinak. Meghallva a makacs alkudozást Székely Bertalan egy óvatlan pillanatban odacsúszta a kocsinak az egy forint 20 krajcárt és odasúgta neki: – Ha a feleségem odaadja a 80 krajcárt, hát csak nyugodtan fogadja el.

Egyszer jött haza a tehéncorda a legelőről igen nagy port verve fel, mint általában ez lenni szokott. Székely Bertalan állt kinn a kapuban, és nyilvánvalóan gyönyörködött a csordában. Galambos János, a szomszédja is éppen nyitotta ki a nagykaput a maga tehenei számára, amikor ezt meglátta. Nem is tudta szó nélkül hagyni, hogy a művész úr kinn ácsorog a hatalmas porban. – Ugyan nagyságos uram, miért éppen most áll ki a kapuba, amikor oly igen nagy port vernek fel ezek az állatok!? Székely válasza csak annyi volt: – Kedves szomszéduram, ha szeretem ennek a falunak a fáit, a dombjait, a lankáit, hogyne szeretném akkor a porát is.

A szomszéd Galambos portán lakott egy csavargó, akinek alvás közben a gyerekek lenyírták az egyik felén a bajuszát, azután természetesen le kellett borotválnia a másikat is. Karakteres feje lehetett, mert Székely Bertalan meg akarta festeni a portréját. A csavargó azonban nem fogadta el a művész ajánlatát, ki tudja mi okból, pedig pénzt is kapott volna érte. Csak sajnálhatjuk, most lenne egy szadai csavargó arcképünk Székely Bertalan ecsetjével festve.

Molnár István, volt kisgazdapárti országgyűlési képviselő 84 éves korában (1976), még emlékezett egy úri mulatságra, melyet Székely Bertalanék házában, kertjében tartottak.² Pestről művészek és hölgyek érkeztek, a szadai gyerekek pedig lesték a kerítéslecek között, hogy mit fognak csinálni. Ezen az estén lampionokat szerettek volna a fákra aggatni, amire a gyerekeket kérték meg. Azok próbálgatták parittyával, madzaggal földobni, de nem sikerült. Végül Molnár Pisti kitalálta, hogy a műteremben lévő öreg nyállal fellövik a fára a vékony madzagot, majd azzal felhúzzák a kötelekre erősített lampionokat. Sikerült is. De jött a bakter, a szomszédban szénakazlak mindenütt, nyár volt, hőség. Az éjjeliőr jelentette a bírónak, az kijött a jegyzővel együtt Székely Bertalanék mulatságára. Tűzvédelmi szempontból végül megegyeztek abban, hogy amíg a mulatság tart, minden lampionhoz egy-egy őrt állítanak a nagyobbacska gyerekek közül. Nem is történt semmi baj, mindenki jól mulatott.

Az 1970-es évekre már csak egy értelmét vesztett adoma maradt közszájon az újabb nemzedékek száján. Röviden úgy szólt, hogy Székely Bertalan mindenkitől elhagyatottan, olyan szegénységben halt meg, hogy a törös botjával a tehénlepényt is felszedte, mert nem tudott mással tüzet rakni. Nos, Székely Bertalan tanítványai, tisztelői számosak voltak, maga a szadai nép is szerette. Nem utolsó sorban talán azért, mert a felkínált áruért mindig többet fizetett,

mint a felesége és a szadai asszonyok inkább adták el terményeiket a magasabb ár reményében, a művész sohasem alkudozott. Nem volt szegény, virilistaként, azaz a legtöbb adófizetők sorában tagja volt a szadai képviselőtestületnek, de távol tartotta magát a községi politizálástól.

Önmagáért beszél, hogy végrendeletében Szadát jelölte meg végső nyughelyéül. Ebben a földben akart elporladni. Legkedvesebb virága a piros muskátli volt, amiről a szadai nép tudomással bírt még életében. A soha ennyi gyászolót nem látott faluban, a nagy temetésen, a népviseletben (akkor még a népek más nem volt) felvonuló szadai lányok és asszonyok kezében piros muskátli-csokrok pompáztak. A szadai nép azzal rötta le hálóját és tiszteletét a nemzet nagy festője előtt, hogy a nagy beszédek után tűzpiros muskátli-csokrok százaival borította be sírját.³

1943-ban Bory Jenő szobrát állították fel sírján a református temetőben.

Fia, Székely Árpád (Marchendorf, 1861. febr. 28. – Bp., 1914. máj. 10.) festő és illusztrátor elsősorban apjánál és Lotz Károlynál tanult. Sikerült elszakadnia apja nagyhatású életművétől, önálló művészé vált. Viszonylag korai halála megakadályozta abban, hogy nagyvívű művészi pályát fusson be.

9. Melanie és Ede íróházaspár rövid boldogsága

A szadai táj varázsa nemcsak festőket vonzott. Írók, költők is sűrűn megfordultak dombjai között. Voltak, akik ennél is szorosabban kötődtek a faluhoz.¹

Kvassay Ede (Pest, 1845. febr. 15. – Tapolcsány, 1927. febr. 7.) korának elég neves írója, költője, újságírója volt. A kassai katonai iskola elvégzése után jogot és teológiát hallgatott. A neves és népszerű Fővárosi Lapok munkatársa lett 1863-ban, azaz tizennyolc évesen. Első elbeszéléskötete Rövid éjek, rövid álmok címmel 1864-ben jelent meg.

Fordított és maga is írt vígjátékokat, melyek közül az Egy éji kaland című színműve már 1863-ban színpadra került. Sikert hozott számára a Szerelem politikája című 1864-ben írt vígjátéka. A Petőfi Társaság 1883-ban tagjai sorába választotta, ami 38 évesen nagy elismerés volt.

Ugyanebben az évben ismerkedett meg Kvassay Ede egy bálon Szentpétery Kun Sándor 18 éves lányával, Melanie-val, aki 20 évvel volt fiatalabb nála, Milassin Vilmos mutatta be egymásnak őket ezen a bálon. A konzervatív gondolkodású apának, nagyon tetszett lánya udvarlója, aki elismert író volt, ezenfelül előkelő család sarja és már ekkor császári és királyi kamarás, miniszteri osztálytanácsos.

Szentpétery Kun Sándor már idős ember lévén, egyetlen vágya volt, hogy a fiatalok esküvőjét még megérje. Megérte 1883-ban, és tíz napra rá elhunyt. Szadán temették el, sírjánál ott zokogott tíz napos ifiasszony lánya, számára így értek véget a mézeshetek.

Kun Melania (Pest, 1864. dec. 9. – Veresegyház, 1884. szept. 23.) gyermekfejjel induló írónő, akinek mindenki nagy jövőt jósolt. Két műve jelent meg életében, 1884-ben: Sötét pontok című kétkötetes regénye és A sors kegyencei című három kötetes regénye. A századfordulón, 1900-ban megjelentek Csak egy rózsa volt, Nem szerették egymást, Virányosiak, A jégvirág háza c. elbeszélései az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Kiadásában.

Kvassayné Kun Melanie Veresegyházon hunyt el 20 éves korában 1884. szept. 23.-án. Azokban a napokban kezdte meg a Nemzet című újság a Csak egy rózsa volt című elbeszéléseinek a közlését, amikor ravatalon feküdt. Az irodalmi kritika kezdettől fogva elismeréssel fogadta a „csodagyerek”-nek tartott írónőt. Balogh Pál, aki 1881-ben a Budapesti Hírlap egyik

alapító újságírója volt, 1883-ban a tárca rovatban elismerőleg írt Kun Melanie megjelent könyvéről.

Egy év múlva pedig ő volt, aki a szadai sírkertben földi búcsúztatót mondott a másvilágra induló gyerekkasszony felett. Balogh Pál nekrológja azután megjelent a nagyon divatos Budapesti Hírlapban. Ebben olvashatjuk: *„Az irodalom egy szép reménnyel szegényebb. Ő csaknem növendékkorban kopogtatott az ajtón, mely a valódi hivatás előtt erős próbatétek után magától feltárul. Tárca szerű rajzokkal, eleven tollal írt leírásokkal adta tehetségének első próbajeleit. Ki olvasta ez ideges, de határozott vonásokkal megnyilatkozó lelket, s ismerte a fiatal lányt, ki még alig lépte át a gyermekszoba küszöbét: az elcsodálkozott korai érettségen, komoly törekvésein, s szerencsét, sikert és avatott vezetőt kívánt neki a szellemélet dicsőségének gyakran nagy tévedésekkel s csalódásokkal járó ösvényén. „*

A szadai református temetőben stélét állítottak a sírjára, melynek vigasztaló sorai: Csillag volt, feltűnt, kialudt, „csak egy rózsza volt”, letörte a halál.

A Hölgyek Lapja című újságban a szerelmi frigyét inspiráló Milassin Vilmos írt nekrológot, megemlítve, hogy ő volt az, aki 1881-ben a 16 éves írónő első publikációját elősegítette, ez az Őszi rózsák című elbeszélés volt. Ebben a nekrológban olvashatjuk, hogy Melanie-t a szadai református temetőben az édesapja mellé temették.

A történetnek azonban még mindig nincs vége. A régi, szép református temetőt, melyben hazánk nagy fia, Székely Bertalan is nyugszik, idővel körülfolyta a falu. Új köztemető létesült a Malomvégben. Sokan exhumáltatták kedves halottaikat, és átvitették az Újtemetőbe. Rendezni kellett Kvassay Edéné Szentpétery Kun Melanie sírjának sorsát is. Kvassay Sándor, az USA-ban élő hozzátartozó engedélyével Kun Melanie földi maradványait átvittek az Őrszentmiklósi temetőbe. A Kvassay családnak nagyobb birtoka, kúriája Őrszentmiklóson volt, a község ma is ápolja a Kvassayak emlékét.

10. Egy gépgyáros villatulajdonos

Kőszegen Röck Pál szita- és rostakészítő műhelyében a családtagok dolgoztak a XVIII. század második felében. Röck István, a gyáralapító 1775. dec. 22-én született, apjánál tanulta a mesterséget, bejárta Ausztriát, majd 1802-ben letelepedett Pesten. A polgáreskü letétele után a Váci utcában szita- és kaszakészítő műhelyt nyitott. Hamarosan megnősült, elvette feleségül Murmann Krisztinát, egy pozsonyi polgár leányát.

A házasságból tíz gyermek született, Röck István János (Pest, 1812. nov. 1. – Bp., 1882. nov. 10.) a negyedik volt a fiúk sorában. Bejárta szinte egész Európát, hogy szakmai tudását gyarapítsa. Apja 1841-ben nyugalomba vonult, ettől kezdve ő vezette a vállalatot. Vidats István jönevű lakatosmesterrel társult 1842-ben, ekkoriban a gabonarostákon kívül ekék, boronák, járgányok, kisebb malomfelszerelések készültek műhelyükben. Az 1848-49-es szabadságharc idején a Honvédelmi Bizottmány igénybevette az üzemet hadfelszerelés gyártására.

Röck István gyáralapítási kérelmét a Császári és Királyi Helytartótanács 1857. júl. 31-i határozatával jóváhagyta. Az első Röck-gyár cégtáblája: Röck István Gépgyára és Köleskása Malma. Ezekben az években 40-50 munkás dolgozott a gyárban. A gyár fellendüléséhez hozzájárult a szabadalmazott Röck-féle emeltyűs, kézi meghajtású szőlőszajtoló, mely Európa szerte nagy keresletnek örvendett.

A kiegyezés, 1867 után a gőzgépek, 1874 után a hajógépek és hajókázánok gyártása indult meg szép sikerrel. Röck István szorgalmazására is, 1881-ben törvény született a gyáripar támo-

gátására tíz éves időtartamra. Röck István János nem sokáig élvezhette a törvény jótékony hatását, mert 1882-ben elhunyt. Fiai közül István gépészmérnöki, Gyula hidépítő mérnöki diplomát szerzett Zürichben. Mindketten 1878-ban tértek haza külföldről.

A végrendelet szerint a gyárat Röck István és Gyula örökölték. A főváros 1893-tól náluk rendelte meg a káposztásmegyeri vízmű szivattyú-egységeit. Ezután húsz év alatt több mint harminc város adott a cégnek hasonló megrendelést.

A gyár 1899-ben Kelenföldre költözött, 1900-ban a párizsi vilákiállításán sikeresen szerepelt. A neve ekkor: Röck István Gép- és Gőzkazángyár volt. Az ezredik gőzgépet a gyár itt készítette el a Budafoki úton. Pozsonyban 1902-ben, Kolozsvárott 1903-ban a Röck-gyár elnyerte az egyetlen kiadásra került „Állami Aranyérmét”.

A Röck-vállalat 1911-ben egyesült az Első Brünni Gépgyárral, neve Röck István és Első Brünni Gépgyár Rt. lett. Az I. világháború kitérése után hamarosan bekapcsolódott a haditermelésbe, elsősorban gránáthüvelyek megmunkálását végezte.

A Röck-család 1882 után telepedett le Szadán. A Röck-villa valószínűleg az 1890-es években épült fel. Röck István Béla Pál (Bp., 1880. dec. 13. –), akinek szülei Röck István és Hermann Emma, 1908 júl. 4-én házasságra lépett Szadán Hajós Erzsébet Mária Izabellával (1885. jan. 18. –). Az újdonsült feleség szülei Hajós Menyhért és Rudnyánszky Erzsébet voltak, a szülői ház Szadán akkor a 269. számot viselte.

11. Durazzo és Miskolc hőse

Az első világháborúban az Osztrák-Magyar Monarchia hadserege elfoglalta Montenegrót a szerb hadsereg maradványainak üldözése közben. Mintegy 150.000 szerb katona, 23.000 osztrák-magyar hadifogoly, rengeteg élő állat és fegyverzet zsúfolódott össze az albán kikötőkben, főleg Durazzóban. Az olaszok a szerb katonaságot Korfu szigetére szállították hajókon, de ennyi ember behajózására sok idő kellett.

Kövess Hermann tábornok a Lovcsen elfoglalásában kitűnt XIX. hadtestre bízta Albánia megszállását. Ez a hadtest a 63. magyar népfelkelő hadosztályból és Cattaro volt helyőrségéből (ebben is volt néhány magyar zászlóalj) állt.¹

„Az olaszok a város körül erős állásokat építettek ki, melyekkel szemben csakhamar a mi gyalogságunk is beásta magát, de bizony február 23-ig tartott, míg a nagyrészt magyar népfelkelőkből álló 63. hadosztály Sorssich altábornagy, régi honvédtiszt parancsnoksága alatt, néhány albán bandától támogatva, a döntő támadásra felkészült. Hajnalban megkezdődött a mindkét oldali tüzérségi párbaj. A Lovcen bevételénél kipróbált gyalogságunk megkezdte az olasz állások megközelítését a bozotos, ingoványos terpen. Tüzérségi tüzünk Naményi Koncz őrnagy (ma ny. tábornok) vezetése alatt hála a bő lőszerrelátásnak a pergőtűz hevességéig fokozódott. Dél tájban sikerült a Durazzo körül mintegy tíz kilométer távolságra körben futó és mindkét szárnyával a tengerre támaszkodó egész ellenséges állást elfoglalni.

Ezzel Durazzo elfoglalásának első fejezete befejeződött, de csak az első, mert az olaszok a városhoz közel még egy védőállást foglaltak el. Látszott, hogy a kikötőhídon lázas munka folyik...

A város ekkor már több ponton égett, kigyulladt a kikötőnél is. Időnként robbantások hallatszottak, az olaszok elszállíthatatlan lőszerüket robbantották fel. A hajóhad sem hagyta abba a város környékének bombázását, minden félelmetesen borzalmasan szép látványt nyújtott. Ez volt Durazzo megszállásának utolsó felvonása, éjjeltájban minden elcsendesedett.

Február 27-ike vasárnapra esett. A tenger csendes, mozdulatlan volt, fenséges pompával kelt fel a nap. Az öböl üres volt, az ellenség Durazzót végleg kiűrtette, csak a tüzek helyén szállt még fölfelé a füst, a nyoma a tomboló harcoknak. Csapataink sok élelmiszert zsákmányoltak, aminek a hallatlanul rossz utánszállítási viszonyok miatt, nagy jelentősége volt. Ezzel Észak-Albánia meghódítása befejeződött.”²

Kerekes József alezredes, vezérkari főnök Duzarro elfoglalásáért megkapta a Signum Laudis ezüst fokozatát. Eredetileg Lipót rendre terjesztették fel, de még magasabb kitüntetésben részesült.

És ez még nem minden! A magyar Vörös Hadsereg III. hadteste 1919. máj. 15-én parancsot kapott Miskolc visszafoglalására a csehektől. A legnagyobbbész munkászászlóaljából alakult 1. hadosztályra hárult a feladat végrehajtása, mely ekkor a 31. és 32. dandárból állt, de hozzá rendelték a 10. dandárt és az 5. hadosztálynak Cserépfalvánál állomásozó két zászlóalját. Az 1. hadosztály vezetését a támadás előtt megbetegedett Sípos Gyula helyett Kerekes József-re, a volt vezérkari tisztre bízta.³

Miskolc és az iparvidék visszavételére az offenzíva 1919. máj. 20.-án hajnalban Mályi térségéből indult, első hullámát a III. hadtest 1. hadosztálya képezte. A cseh hódító hadsereg minden lehetséges eszközét bevetette, hogy megtartsa a nagyon fontos várost. Az ellenséget azonban felőrölték a besötétedés után is harcoló magyar csapatok. Az utolsó cseh csapatöredék este tíz óra körül menekült el a borsodi iparvidék központjából.

Még délben egy magyar páncélonat betört a vasúti pályaudvarra, szétlőtte a csehek szerelvényeit, és tűz alá vette az Avason elhelyezett ellenséges tüzérséget is, pánikot keltve. Csapataink május 21-én birtokba vették Miskolcot, május 22.-én Sajószentpétert. A cseh és román csapatok május 23.-án összehangolt támadást indítottak Miskolc ellen, azonban a III. hadtestnek sikerült a számbeli fölényben lévő ellenséggel szemben is megtartani a várost.⁴

Kerekes József alezredes, hadosztályparancsnok minden részletre kiterjedő visszaemlékezést írt a Miskolcért, a borsodi iparvidékért folytatott harcokról.⁵ Ezek ismeretében nem csodálkozhatunk azon, hogy 1920-tól kezdve Julier Ferenc, a magyar Vörös Hadsereg volt vezérkari főnöke többször megfordult Szadán a Kerekes-villában.

12. A faluközösség önvédelme

Az egykori közsabad közösségek hajdani önállósága él tovább évszázadokon keresztül a jobbágyfalu, majd a felszabadítás után a polgári kori falu önkormányzatában. A közösség, mely szavunkból alakult a község, mindig is képes volt egységesen, egymásért kiállni, szenvedést vállalni saját községvezetői irányításával, ha a szükség úgy kívánta.

Együtt szálltak szembe a kisebb rablócsapatokkal, együtt üldözték a tolvajokat, szervezetten vették fel a küzdelmet a sajnos gyakori tüzekkel, melyekben néha házsorok égtek le. Közösen takarították az árkokat, a medreket, a lefolyókat a vadzvízek elhárítására. Még az 1940-es években is ünnep előtt mindenki takarította a portáját, a ház elejét, felszórta a fal alját friss fehér homokkal. A faluközösség felnőtt tagjainak joguk volt rászólni közterületen is a más gyerekére, ha az helytelenül viselkedett, egyébként tiltották az istenkáromlást, és megvetették azt, akinél a tiltás nem járt eredménnyel.

Idegen hadseregek jöttében-mentében védték értékeiket közösen, amennyire lehetett. A berendezkedő hódítónak ellenálltak, ahogy tudtak, ez már a török 150 éves megszállása óta a

vériükben van. A nem magyar nemzeti elvű politikai eszmék és berendezkedések nem változtatták meg elképzeléseiket, vágyaikat a magyar nemzet és állam függetlenségéről és a magyar élet milyenségéről és minőségéről.

Az 1919. márc. 21-én kikiáltott tanácsköztársaság a kommunisták és a szélsőbalos szocialisták puccsa vált, mely a négy éves világháborúban elgyengült, az őszirózsás forradalomban államilag zűrzavarossá vált és a szomszéd népek imperialista hadseregei által hódító szándékkal megtámadott Magyarországon arathatott csak sikert ideig-óráig.

Nem tudjuk pontosan, hogy Szadán mikor alakult meg az un. munkástanács.¹ (Névsorát lásd a Függelékben.)

A szadai munkástanácsnak 1919. ápr. 12. előtt már léteznie kellett, mert az ekkor megalakuló Gödöllői Járási Munkástanácsba küldöttként menesztették Péter Imre katolikus kántortanítót, aki azután 1919. ápr. 26.-án a gödöllői járás egyik küldöttje lett a Vármegyei Munkástanácsba.² Elég furcsa eljárás ez, hogy egy majdnem egészében református község képviselőjét egy katolikusra bízzák, bizonyosan van mögötte valami elgondolás. Az is eléggé árulkodó a munkástanács névsorában, hogy egyetlen „földműves” találatik benne, Petrák Sándor, az elnök, mert az összes többi a 4, 8, 20, 25 holdjával „fuvaros”, ami szerintük mégiscsak valami munkásféle foglalkozás. A valóságban ez természetesen azt jelentette, hogy maga fuvarozta a terményét a saját földjéről.

Ennek megfelelően, amikor már nyíltan lehetett beszélni és írni, 1919. dec. 7.-én jelentette Bajkai Sándor szadai bíró és a jegyző a gödöllői járás főszolgabírójának.³ „... a kommunizmus ideje alatt hatóságok (előjáróság) eltávolítása vagy üldözése meg sem kíséreltetett, direktórium és munkástanács összeállítása olyan volt, hogy abban a régi előjárók többnyire helyet foglaltak, ehhez képest működése is megfelelt összeállításának, túszoikat nem szedtek, sorozás címén – bár a lakosság egyáltalán nem jelentkezett – erőszakosságok nem történtek, a községi vagyonban egyáltalán semmi károsodás nem történt.”

Gödöllőn 1919. márc. 28-án szervezték meg a vörösőrséget, melynek gödöllői raja Gödöllő és Szada közrendjére kellett, hogy vigyázzon.⁴ A szadai jegyző 1921. jún. 6-án kelt jelentésében érzékletesen tárja elénk ennek a vörösőr rajnak a szadai működését.⁵

„Annál több baj volt a vörösőséggel, mely először gödöllői fiúkból, később arra – kizárólag helyi szolgálatra – vállalkozó szadaiakból állott, egy idegen „parancsnok” vezetése alatt. Az első parancsnok Keszler István, mivel tehát senki nem akart neki adni, s élelmezésük nehézségekre ütközött, igen sok kellemetlenséget okozott feljelentéseivel, minek következtében elnökiünknek Gödöllőn a jár. vörös parancsnok 10 évi fegyházat vagy fejbőlövést helyezett kilátásba.

Vége a harcban mi maradtunk felül, sikerült őt visszahívni, igaz, hogy csöbörből vödörbe estünk, mert ezután Bohus József személyében egy közönséges csirketolvajt kaptunk parancsnoknak, ki itt hatalma révén e mesterséget titkon folytatta, de szerencsére, mikor merészebb üzletekhez is fogott, pl. ebzárlat ellenőrzése címén minden kutya gazdájától, melyet az utcán talált 100-100 kor. bírságot zsebelt be, őt is visszahívtunk (hiába izszadta ki utólag a 100 koronát), ezt követte végre egy becsületes volt csendőrmester, Kovács József, aki közmegelegedésre működött, s legfőbb érdeme az volt, hogy Bohus Józsefnek, elődjének, egy kacsalopási esetét tökéletesen kinyomozta, őt a kacsával együtt a gödöllői parancsnokságnak átadta, hanem (ez akkor természetes volt) büntetlenül elbocsátották.”

A vörösőrségbe még csak-csak beálltak a szadaiak kizárólag helyi szolgálatra, hogy megszabaduljanak az „idegenektől”. A vörös hadseregbe való belépés azonban már teljesen más megítélés alá esett Szadán és az egész országban is. A toborzás májusban és júniusban folyt, az utóbbi időpont a mezőgazdasági munkák kellős közepére esett. Lovitsek, a gödöllői járás direktó-

riumának elnökhelyettese 1919. jún. 3.-án körtáviratot intézett a községekhez, melyben tudatolta, hogy a toborzó és sorozó bizottság újabb kiszállására szükség van-e. Szada munkástanácsa nem tartotta szükségesnek az újabb toborzást és sorozást, mert már a megelőző alkalomkor sem jelentkezett senki a vörös hadseregbe Szadáról.⁶

A szadai jegyző 1921. jún. 6.-i jelentésben ez áll: „A toborzás és sorozás példás részvétlenséggel folyt le, néhány rokkant munkástanácstagon kívül, kik a sorozó bizottságot fogadták és ebéddel, főleg a tilalmas borral bőven el is láttak, senki sem jelentkezett.”

Ugyanakkor azonban óvatosságból 1919. jún. 7.-én elkészítette a szadai munkástanács a 18-45 év közötti sorköteles férfilakosság névjegyzékét, mely 250 nevet tartalmaz.⁷

A vörös hadsereg tiszai offenzívájának összeomlása után 1919. aug. 3-án délután vonult be Gödöllőre a román imperialista hadsereg. Szadára román katonákat csak zsákmányolni küldtek. A szadai bíró, Bajkai Sándor 1919. dec. 7-i jelentéséből ismerhetjük meg a részleteket.

„A román requirálások során erőszakkal történt 36 db. vörös hadseregbeli lónak a tartó gazdáktól elvétele, mely alkalommal a községi bírót tettleg bántalmazták, az összes takarmány requirálások teljesen önkényesen a határban történtek, holott csak takarmányban 13.500 korona a károsodás, gyakori eset volt, hogy késő esete, egy ízben hajnal előtt 3 óraker jártak házról-házra, s tettleges bántalmazásokkal erőszakolták a baromfi és tojás összeszedését, a bor requirálásnál, anélkül, hogy az előjáróság véleményét kérték volna ki, - a többnyire velük jövő Schramkó Gyula „tolmács” külön hangoztatott kijelentései szerint: „onnan viszek, ahonnan akarok és nem vagyok kíváncsi az előjáróság véleményére.” – egyeseket tendenciózusan túlterheltek, holott többször hangoztattuk, hogy segítségünkkel igazságosabb elosztás szerint történhetnének a requirálások. – Legsúlyosabb sérelem volt, hogy román katonákból álló csoportok kocsival járták be a határt, különösen szőlőket, s azokat igazi vandalizmussal – az éretlen szőlőt is letépve és szétszórva – pusztítottak, s kocsiszámra szállították nap-nap után a szőlőt, dimnyét stb.

Ló, marha, sertés, takarmány, baromfi, tojás, szőlő, gyümölcs és egyéb terményeknek mérsékelt becslésünk szerint 311.929 kor. 40 fillér a községet ért károsodás... A nemzeti hadsereg sem vonult át községünkön, a nemzeti hadsereg bevonulásának tudata azonban általános örömet és lelkes hangulatot váltott ki a lakosságban.”

Figyeljünk jól oda erre a jelentésre. A gödöllői dombság falvaiban állomásozó vörös csapatok 1919. aug. 2-3-án minden felszerelést hátrahagyva megszöktek az ellenség közeledtének a hírére. A szadaiak azonnal „megmentettek” – ahogy még mostanában is kifejezik az ilyen akciókat – 36 lovat a vörös hadseregtől, és azokat szétosztották a megfelelő gazdáknak. Mindezt a községbírói szervezet irányította, mely nélkül – mint láttuk – nem lehetett megválasztani a munkástanácsot.

13. A Vécseyek

Az Abák révén az Árpád-házzal rokon, régi magyar család.

A Vécsey család nevét igazából Vécsey Károly, az 1848-49-es forradalom és szabadságharc honvédtábornoka, aradi vértanú égette bele a magyar nemzet lelkébe. Újabb időkben, a II. világháborúban pedig a név megerősítést nyert a Vécsey Zoltán honvéd százados által kifejlesztett kézigránáról. De az évszázadok folyamán adott a család a nemzetnek iskola-alapítókat, templom-építőket, papokat is szép számmal, s tudós akadémikust, balettművészt, operaigazgatót nemkülönben.

A család történetére az első biztos adat 1507-ből való, amikor II. Ulászló király címeres adománylevelet adott Szöllősy Balázs részére, aki a nagyhatalmú Perényiek és Drugethek bizalmi embere volt. Az eredeti birtok, Hernádvécse (Abaúj vm.) neve azután családnevükké vált, amikor 1517-ben II. Lajos király Balázst és fiait, Antalt, Istvánt, Györgyöt (vagy Gergelyt) új adomány címen beiktattatta Hernádvécse, Bedefölde és Pusztá-Baxa birtokába.

Sok viszontagság után a XVII. század végén emelkedni kezdett a család vagyonban és rangban. Amikor Bécs alatt 1683. szept. 12-én a török sereg és segédsapatai, köztük Thököly Imre kurucjai is, vereséget szenvedtek, akkor Vécsey III. Sándor a Thököly katonasága által megszállt Hajnácskő várát és Sirok várát csapatával visszafoglalta a Habsburgok számára. Ennek a haditettnek elismeréséül 1692. nov. 21-én I. Lipót király III. Sándort és fiait, I. Lászlót és IV. Sándort bárói rangra emelte, ekkortól viseli a Vécsey család a hernádvécsei és hajnácskői előnevet. Az apát, Vécsey III. Sándort a kurucok megölték 1697-ben, két fiának leszármazottaiból azonban egészen a XX. századik élt a család váradi és gömöri vonala. A XX. században az idősebb vagy gömöri vonal mindkét ágon kihalt. Az ifjabb, vagy váradi vonal három ágából is már csak az abaúj-zempléni ág néhány tagja él Kassán és Szada környékén.

A család összesen hét tábornokot adott a Habsburg Birodalomnak és Magyarországnak. IV. Sándor fia, II. Ferenc a grófi ág elindítója volt. II. Péter lovassági tábornok a Napóleon ellen vívott wagrami (Alsó-Ausztria) csatában halt hősi halált. II. Ferenc unokája, Vécsey Ágoston (a későbbi aradi vértanú édesapja) szintén lovassági tábornok volt. A Napóleon elleni háborúban szerzett érdemeiért a legmagasabb katonai elismerésben részesült. Ő lett a Császári Magyar Testőrség parancsnoka, Valóságos Belső Titkos Tanácsos, a császár egyik legbenső bizalmasa.

Magyarország jövőjét a Habsburg Birodalom keretében látta biztosítottnak. A Birodalom iránti elkötelezettsége olyan mély meggyőződésen alapult, hogy az 1848-49-es szabadságharc leverése után levelet írt az aradi hadbírósnak, hogy a halálra ítéletet fosszák meg kamarási méltóságuktól is. Mivel a halálra ítélték között ilyen csak egyedül saját fia, Vécsey Károly volt, nem nehéz kitalálni, hogy ki ellen íródott a levele.

És most idézzük gróf Vécsey Károly búcsúlevelét, melyet halálba menetele előtt 1849. okt. 6-án írt feleségéhez. *„Drága, Imádottn Linám! – szeretett, erényes, legkedvesebb feleségem! Látom, ez életem utolsó pillanata – meg kell hálnom, tehát még egyszer Isten veled, óvjon Isten, vezessen minden lépésedben – utolsó leheletem, Lina, hogy odaát egy jobb életben bizonyosan újra egyesülünk. – Isten veled, jó lélek, és bocsáss meg mindazért a fájdalomért, amit talán akaratlanul is okoztam neked, csókolak, csókolom kedves lányomat -lányodat – Gizellát, Isten veled. Október 6., reggel 6 óraker. Szerencsétlen Károlyod.”* Az apa levelének szellemében az aradi hadbírótság úgy döntött, hogy Vécsey Károly tábornoknak végig kell néznie társai akasztását, őt végezték ki utoljára.

Dezséri Rudnyánszky Ferenc és Rába Izabella leánya, Róza Anna Izabella Mária 1872. szept. 12-én született Szadán és férjhez ment hajnácskői és vécsei báró Vécsey István honvéd huszár főhadnagyhoz. (Első gyermekük, Ágota Mária Izabella Ida 1891. aug. 20-án született Szadán. Ez a lány eladó sorba kerülven, 1911. aug. 1-én házasságra lépett Kvassay Istvánnal Szadán. L. még a Rudnyánszky és a Kvassay családról szóló részt!)

A Vécsey család tehát a XIX. század végétől kapcsolódik Szadához, a Rudnyánszky-házasság révén. 1945-ig István és Róza, valamint hat gyermekük és unokáik életvitelszerűen laktak a szadai házban, de legalábbis sűrűn visszatértek, látogatták a család itt élő tagjait.

Trianon után legkisebb fiuk, Vécsey István a Kassa melletti Szilvásújfalura, felvidéki birtokaik egyikére költözött családjával, hogy birtokaikat kezelje a polgárinak nevezett Csehszlovákiában a két háború között. Őt gyermekük lévén, 1945-ben, amikor a hírhedt Benes-dekrét-

tumok alapján, két főbenjáró bűnben (arisztokrata és magyar) vétkesnek találtatván mindenüket elvették, kénytelenek voltak József fiukat Szadára küldeni ugyancsak József nevű nagybátyjához, hogy megélhetési gondjaikat enyhítsék.

Ez a nagybácsi jogi és közgazdasági doktorátussal rendelkezett. Az 1930–1940-es években Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye árvaszékének egyik ülnöke volt. Doktori értekezését *Csonka-Magyarország vízenergia-gazdálkodásáról* írta. A Chinoi segéd munkásaként ment nyugdíjba. 1987-ben bekövetkezett haláláig megszokítás nélkül Szadán élt és köztisztelet övezte.

Az ifjabb Vécsey József Szadán ismerte meg leendő feleségét, Bartl Erzsébetet. A férj faipari technikus oklevéllel rendelkezett, az ötvenes évek káderpolitikája ennyit engedélyezett számára. Az ifjú feleség orvos szeretett volna lenni, de férjének bárói származása miatt ez sem válhatott valóra.

Fiuk, Vécsey László építőmérnöki és gazdasági mérnöki diplomát szerzett.

Szadán 1998-ban elnyerte a szadaiak többségének bizalmát és polgármesterré választották.

14. „Gyümölcstermő szent Szada”

Ahogy született, nőtt, gyarapodott hazánk modern fővárosa, az Óbuda, Buda és Pest egyesítéséből 1873-ban létrejött Budapest, úgy keletkezett a környéken soha nem látott mértékű mezőgazdasági kereslet a főváros ipari munkássága, polgársága, hivatalnok rétege részéről. Ez a konjunktúra nemcsak mennyiségi volt, hanem minőségi is, átalakította a mezőgazdasági terményszerkezetet ennek a világvárosnak az igényei szerint. A háttérbe szoruló gabonatermesztés, új növényi kultúrák megjelenése jellemezte a XIX. század második felét az első felével szemben.

A nagyváros élelmezésében jelentkező kihívásnak a községek nem egyformán feleltek meg. Természeti adottságaik, melyek kedvezők vagy kedvezőtlenek voltak az új növényi kultúrák számára, eleve behatárolták a mozgásterüket. A különböző dinnyék, babok, borsók, paradicsomok, káposzták, répák termőterülete egy-két évtized alatt megnövekedett. Az igazi újdonság – természetesen nem minden előzmény nélkül – a gyümölcstermesztésben ment végbe.

A vidék parasztságának vagyonosodását árulja el a XIX. századi falucsúfoló is:¹

Selyem Palota, bársony Fót,
Gidres-gödörös Mogyoród,
Gyümölcstermő szent Szada,
Kenyeretlen Versegyház.

Ami nagyjából annyit tesz, hogy selyemben jártak a palotai asszonyok, bársonyban a fői férfiak, tagolt felszínű Mogyoród, a szadaiak a gyümölcstermesztésben lelték meg boldogulásuk útját, Versegyházról pedig a legtöbben kényszerültek kivándorolni Amerikába.

A bor- és az étiszőlő művelése természetesen a legkorábbi előzmények között volt, hiszen adataink szerint már a középkorban is voltak Szadán szőlők.

A diófák sem a XIX. században jelentek meg, de számuk mindenképp szaporodott. A szadai paraszti szokás szerint ugyanis a telkek végébe, az utakra kilógóan diófákat ültettek, melyeknek haszna nemcsak a gyümölcsükben volt, hanem abban is, hogy nyári hőségben hús árnyékot tartottak, alatta pihent, ebédelt a család.

A cseresznye és a meggy termesztése sem ebben a században kezdődött, de igazából a XIX. század második és a XX. század első felében volt nagyon jellemző. Kedvelt fajta volt a májusi cseresznye, a germersdorfi cseresznye, a spanyol meggy és a cigánymeggy.

A szilvák közül a magvaváló, a ringló, a muskotályos és úgynevezett kutyatökű fordult elő a szilvás kertekben.

A körték közül a citromkörte, a vöröskörte, a Kálmán-körte volt divatos és néhány télálló fajta. Az almák közül emlékezetes a rozsmaring, a borízú, a piros régi magyar fajták.

Az 1895-ös nagy mezőgazdasági összeírás szerint Szadán a következő gyümölcsfák termettek.²

alma	körte	cseresznye	meggy	őszbarack	kajszi
1.171	1.298	2.805	1.121	347	479
szilva	dió	mandula	gesztenye	eper (szeder)	összesen
6.919	674	116	12	307	15.149

Ezzel a 15.149 gyümölcsfával Szada az 1895-ös évben a váci alsó járásban a második helyen állt, mert 24.948 gyümölcsfával Gödöllő vezetett, harmadik helyen Csömör állt 11.207 gyümölcsfával a járás 26 községe közül.

A szőlők a XIX. század végéig elsősorban a Margita délnyugati lejtőin helyezkedtek el, amíg a filoxéra és peronoszpóra le nem pusztította ezeket. Azután nagyrészt immunis homoktalajokra telepítették a szőlőket a szadaiak a Bucka, Irtvány és Fölösleg dűlőkbe. A szőlőkben nagyon sok volt a gyümölcsfa, ami kedvezőtlenül hatott a szőlőtermesztésre, de a szakmai figyelemzavarok ellenére sem mondtak le a szadaiak erről a művelési formáról.

A cseresznyés és meggyes kertek a Vároldalakon, az Illés-kertekben és a Berkekben voltak első sorban. A diófák sűrűsödtek a Diós dűlőben, de máshol is előfordultak. A szilvafák legfőképpen a Boncsokban teremtek.

Az I. világháború után jelent meg a földieper, röviden eper főleg a Szögi, a Kopolya, az Ivacs dűlőben.

Ez a csodálatos szőlő- és gyümölcs kultúra virágzott a két háború között, sőt a háború frontjának átvonulása után az 1940-es évek második felében még újjáéledt. Virágzását a mezőgazdaság „szocialista átszervezése” törte meg.

15. Bánó László kastélyt vásárolt Szadán

A Bánó család a Kárpát-medence egyik, oklevelekkel igazolhatóan legrégebbi családja. Már IV. Béla (1235-1270) idejében Sáros megyében birtokosok. A család eredet hagyománya szerint Vizibor fiai, Gyármán és Nath 1241-ben a tatárokkal vitézül harcoltak, és egy elrabolt hercegasszonyt kiszabadítottak az ellenség fogságából. Ezután, amikor a németek betörték az országba, Gyármán buzogányával leterített egy betolakodó lovat. Legkorábbi címerükben a heraldika nyelvén ezt ábrázolták.

Bánó György, aki Báthori István lengyel királytól lengyelországi nemességet szerzett 1576 ápr. 18-án, új címet kapott. Címerpajzsán kárpáti barnamedve látható, pofájában szablyát tart.

Ennek a híres magyarországi és lengyelországi családnak a leszármazottja volt Bánó László (Roskovány, 1857. – Bp., 1946.), aki Budapesten a református gimnáziumban érettségizett.

Gépészmérnöki oklevelet szerzett Zürichben 1878-ban. Ekkoriban Svájcban és itthon atlétikai s vívóversenyeken is jeleskedett.

Első munkahelye a Ganz Gépgyár, majd a második a Röck Gépgyár volt. Az Amerikai Egyesült Államokban tett tanulmányutat 1882-1884 között, az utolsó évben állami ösztöndíjban részesült. Három aratógéppel tért haza az USA-ból, melyek szakmai sikert hoztak a számára. Munkáját a Röck Gépgyár igazgatójaként, majd a Láng Gépgyárban folytatta. Az 1900-as évek elején újra a Ganz Gépgyárban dolgozott Mechwart András mellett.

Az 1910-es évek elején magánmérnöki irodát nyitott Bánó és Gálócsy néven. Az I. világháború után a hadifogságból hazatért fiát maga mellé vette, és a budapesti József utcában Bánó László mérnöki tervező iroda néven magánirodát nyitott. Ebben az irodában készültek – többek között – a Magyar Királyi Operaház padlófűtési (Európában újszerű!), a Mátyás templom fűtési és világítási, a Káposztásmegyeri Vízmű, a Szent János Kórház, a Bánhidai Erőmű, a Debreceni Klinika, a Fűzfői Nitrokémiai Ipartelepek gépészeti tervei.

Közben a magyar állam többször tanulmányútra küldte külföldre, 1904-ben a St. Louis-i világiállításra, majd Párizsba, Londonba, Svájcba és Németországba. A Debreceni Klinika részére végzett terveiért 1926-ban magyar királyi kormányfőtanácsosi címet kapott. Elkészítette Budapest távfűtésének kivitelezési tervét, mely azonban életében nem valósult meg.

Bánó László hazaszeretetről országosan közsímet volt, Trianon (1920. jún. 4.) után „persona non grata”-nak nyilvánították Csehszlovákiában és többet nem léphetett családjának ezeréves szülőföldjére, Sáros megye területére. A Vág völgyében fekvő fenyőházi (szlovákul Lubochna) nyaralóháza pótlására megvette a Szada központjában álló udvarházat, amelyet Pejácsevich gróf építtetett és amelyet még nem régen Bánó-kastélynak hívtak a szadaiak. Bánó László 1926. szeptemberében költözött be a házba. Októberben Mogyoródon a Tölöslálya dűlőben megvett 21 kat. holdat, decemberben Szadán a Halesz dűlőben megvette Rada Ignác-tól, Zsolna város utolsó magyar polgármesterétől, 25 kat. holdját, majd Vécsey bárótól megvásárolt 7 kat. holdat, amelyik határos volt a haleszi birtokkal.

Házasságot kötött Bánó László 1885-ben a Pest megyei illetőségű Puky Annával. Gyermekük: László elektromérnök, Johannita lovag, aki 1886-tól 1935-ig élt, és Pálma, később Szinmay Ivánné, aki 1950-ben hunyt el. Özvegy Bánó Lászlóné 100 évet betöltve 1956 novemberében halt meg.

Szadán tavasztól ősziig főleg a hétvégéket töltötték. Az 1928-ban felépített, Schulek János által tervezett református templomhoz tetemesen hozzájárultak anyagi és erkölcsi értelemben is.

A Bánó-kastélyt 1945 után államosították, vagy ahogy itt és a környéken is kifejezte a nép, elkommunizálták. Községháza lett belőle, majd iskola, végül szépséges Faluház.

16. A háború frontjának átvonulása 1944 decemberében

A súlyos német vereségek a keleti fronton, a 2. magyar hadsereg veresége a Donnál már 1943-ra megkérdőjelezték a német győzelembe vetett hitet a németek szövetségeseinek a körében is. Románia kiugrása a német szövetségből 1944. aug. 23-án tulajdonképpen megnyitotta a szovjetek számára az utat Magyarország határai felé.

Budapesttől keletre félkörívben 1944 szeptemberétől épült ki az ún. Attila védőöv, melynek legkülső, Attila I. védőállásának árokvonalai és egyéb berendezései a Felsőgöd-Csomád-Veresegyház-Szada-Gödöllő stb. településeken át húzódtak. Alsógöd-Csomád-Veresegyház-

Szada-Gödöllő vonalon a 10. magyar gyaloghadosztály, a 12. magyar tartalékhadosztály és a német Feldherrnhalle páncélgránátos hadosztály rendezkedett be védelemre. Szadánál a Margita aljába erős légvédelmi csoport telepedett, Szada és Gödöllő között harcokcsik jelentek meg.¹

A szovjet hadsereg 30. lövész hadtestének 151. lövész hadosztálya 1944. dec. 9-10-én szembefordult az Attila I. védőövvvel az Őrszentmiklós-Verese gyház-Szada-Gödöllő frontszakaszon. December 8-án a németek felszaggatták a vasúti síneket a Vác-Verese gyház, majd dec. 10-én a Gödöllő-Verese gyház-Újpest vonalszakaszon is.

December 9-én az ellenség elfoglalta Vácot, és oldalazva megindult az Attila I. védőöv fel-számolására Csomád felé, ahová az első szovjet katonák Vác felől dec. 10-én reggel hét órakor érkeztek meg. A 151. lövész hadosztály dec. 10.-én Erdővárosról délután 2 órakor elérte a ve-rese gyházi Cigányvéget, és egységeinek egy része Fekete-pusztá irányába fordulót hajtott vég-re. Verese gyház MÁV Állomás és a Tópart csak dec. 11-én került a szovjetek kezébe. A védők – magyarok és németek – a Somlyó hegy irányába visszavonultak.²

December 11-én foglalták el a szovjetek Szadát Verese gyház felől, majd tovább haladtak Blaha Lujza-fürdő felé. Gödöllő nyugati részére dec. 12-én hatoltak be Szada, az Úrréte gy felől. Ezután ebben a térségben – többek között a Bolnoka tetőn – a front majdnem két hétre meg-merevedett. December 13-án még magyar ellentámadás is indult Fótról, melyet a II. magyar ejtőernyős zászlóalj hajtott vég-re, több szovjet páncélost kilőttek, közülük egy-kettő Csomádon az állomás felé vezető út patak hídjától keletre égett ki.³

Szadát egy napos utcai harccal foglalták el a szovjetek. A katolikus templom kertjében tö-megsírba temették el az elesett szovjet katonákat, akiket 1945. tavaszán exhumáltak és Gödöllőre vittek, itteni tömegsírjukra emlékművet állítottak. Három német katona sírja a Verese gyház-Szada között álló keresztnél volt, másik öt németet a templomkertben helyeztek nyugalomra. Ezek mind jeltelen sírok voltak.

Szadán a harcok során többen életüket veszítették. December 11-én, amikor a szovjet tá-madás elérte a falut, akna csapódott be Czeglédi István földműves házába, melynek követke-zésében a Szadán 1870. jan. 13-án született gazda elhunyt. Ugyanezen a napon aknaszilánk okoz-ta fejsérülésébe belehalt Szadán Sztregovai László kőműves.

December 12-én aknaszilánk okozta hasi sérülésébe belehalt Tóth Sándor (Szada, 1901. febr. 19.-1944. dec. 12.) földműves. Petrák Béla (Szada, 1914. aug. 8.-1944. dec. 13.) földműves ezekben a napokban légitámadás során bombaszilánktól sérülést szenvedett és elhunyt. Az őcsényi (Tolna vm.) születésű Veller József Szadán sérült meg aknatűzben, mely sérülésbe be-lehalt 1944. dec. 26-án.

Sajnos, a háború már előbb elkezdte szedni szadai áldozatait is sokféle formában. Kovalcsik István honvéd, földműves (Romacsek Erzsébet férje) bal combját, harctéren szerzett sérülése miatt csonkolni kellett. Ennek következtében szívgyengeség, majd vérmérgezés lépett fel, meghalt 1944. júl. 7-én.

Mülhauser Imre zászlós (Rákospalota, 1919. ápr. 24.-Javorow, 1944. okt. 3.) Szadán a Szőlőhegyen lakott. Galíciában a javorowi ütközetben hősi halált halt, az uzsoki magyar hősi temetőben földelték el.

Oroszi Sándor 19 éves ifjú, Oroszi Sándor és Papp Rozália gyermeke meghalt 1944. nov. 12-én tüdőlövés következtében kifejlődött mellhártya gyulladásban. Zaruha József nyugalmazott uradalmi felügyelő, néhai Berger Leontin férje Szentjakabon 1944. dec. 8-án ágyban párna között adta vissza lelkét teremtőjének. Szada és Mogyoród környékén ekkor már olyan erős volt a tűzéségi tűz és a légi bombázás, hogy a szabályos bejelentés ellenére a katolikus pap nem vállalta az egyházi temetést 1944. dec. 9-én.

Az I. és II. világháború szadai emberveszteség névsorát függelékben közöljük. (A névsor valószínűleg nem teljes.)

JEGYZETEK

Régészeti emlékek

1. Sajnos, Szadának régészeti kutatása, a Várat kivéve, még várat magára. Egyedül Miklós Zsuzsa végzett hitelesítő ásatást a Várdombon, az utolsó pillanatban, mert a várat a felelőtlen tanácsi vezetés megsemmisítette.

Meg kell említenünk Benyovszky (Bese) Sándor földmívest, aki a legjobb értelemben vett parasztrégésszé fejlődött. Földművesként ismerte és értette a föld minden színét és változását, belső hivatásként pedig gyűjtötte a múlt emlékeit, melyek a földből és máshonnan előkerültek. Szada falu történeti-néprajzi-régészeti múzeumának az alapja lehetett volna a Benyovszky-gyűjtemény, ha megszerzésére idejében gondolt volna a tanácsi vezetés. Nagyon nagy mulasztás történt, majdnem akkora, mint a Vár elpusztításával.

Ennek a könyvnek a szerzője sokszor látta a Benyovszky-gyűjteményt, sokat is tanult ifjú korában Benyovszky Sándortól, aki megérdemelné, hogy a bőséges, értékes szadai hagyományok sorában neve megőriztessék.

Szada régészeti emlékeiről először egy füzetben írtam, szekesztette Cziberéné Szitó Mária, Szada 1998. 6-7.

Szada nevének jelentése

1. Kiss L.: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp., 1983. 590-591.
2. Fehértói K.: Árpád-kori kis személynévtár. Bp., 1983. 381.
3. „A Szadai Reformata Ekklesziának Matriculája...” – a szadai ref. parochián.

I. A magyar honfoglalástól a török hódításig (895-1541/

1. Szada legelső említése és birtokosai

1. H 1987. 1.
2. H 1987. 2-3, 5.
3. H 1987. 11.

2. A szadai Vár

1. H 1987. 5. reg.
2. H 1995. 130.
3. Bánkúti I. 204.
4. Miklós 52., Magyarország és a Nagyvilág 1868. 19. sz. 219, 223.
5. Fényes, 1851. IV. 51.
6. Miklós 52.
7. U. o.

8. MNM Régészeti Osztály 33/1932. Márton Lajos jelentése a szadai terepbejárásról.
9. Miklós 52-53.

3. Templomok és papok

1. Bővebben H 1995. 103-110., Pásztor 15-49.
2. Mesterházy Károly – Horváth Lajos: Településtörténeti kutatások Veresegyház határában. Arch. Ért. 1983/1. 112-124., Mesterházy Károly: Településésátás Veresegyház-Ivacson. Communicationes Archaeologicae Hungariae 1983. 133-162.
3. Farkas György: Mogyoródi évszázadok. Aszód, 1979. 11-16.
4. DI 3022, 4104, H 1995. 130.
5. H 1995. 185-192.
6. Földváry I. 121.
7. Erdélyi József: A veresegyházi reformált egyház monográfiája. 1. (Kézirat a parochián).
8. Purjesz 188-190.
9. Varga 1997. és Visitatio Canonicae II. 37-38.
10. Telek András: A szadai egyházakról, iskolákról. In Szada helytörténeti olvasókönyv. Szerk.: Cziberéné Szitó Mária. Szada, 1998. 62.
11. Szadai református anyakönyv 1783-1802. 2.
12. A hivatkozott térképek Kajtor Márta építészmérnök, Cziberéné Szitó Mária és a saját gyűjtéséből származnak fénymásolatban.
13. H 1995. 254-261., Telek, 1998. 60-62.
14. Nem felel meg a valóságnak az az állítás, hogy a reformátusok a régi, középkori eredetű templom helyére építették volna fel saját templomukat. Ezt a katolikus egyház nem engedte volna meg. A középkori eredetű templomok telke, mint egykor megszentelt hely és egyházi tulajdon általában nem megy át más egyház tulajdonába.
15. MNM, Középkori Osztály 863-04-10/1966. Fehér Géza 1966. ápr. 21-i jelentése.
16. Drenyovszki Pál: A szadai baptista gyülekezet 100 éves történetéből. (kézirat) 4. oldal és Az ócsai baptista gyülekezet (kézirat Ócsán)
17. H 1987. 15. reg.
18. DI. 15 531., H 1995. 144.
19. Lázár deák térképét újabban többször is kiadták.
20. 1504-1566 Memoria Rerum. Szerk. Bessenyei József. Bp. 1981. 60-75.
21. H 1987. 99. reg.
22. I. katonai felmérés (1783)
23. Országos Műemléki Hivatal, Tervtárának segítőkészsége és alapos kutatás ellenére sem sikerült Arányi rajzai között megtalálni Szentjakab templomát.
24. Kajtor Márta építészmérnök térképgyűjteményéből.
25. MNM Régészeti Osztály 33/1932. – A régészeti topográfia 9. kötetében Veresegyház-Ivacshoz került ez a jelentés. Teljesen kizárt, hogy Márton Lajos Vécsey Gábor báróval és a szadai bíróval Veresegyház területén tartssanak terepbejárást hivatalosan, itt ugyanis Vécsey Gábor és a szadai bíró nem illetékesek. Egyébként is a szadai bíró birtokában van a szántó föld, ahonnan ő szedette ki a templom alapfalait. Kizárt, hogy a szadai bírónak az ivacsi templom helyén lett volna szántó földje, Veresegyház közigazgatási határában belül. Az ivacsi templom régészeti maradványait rejtő szántó föld a XX. század első felében a veresegyházi illetőségű Darabos család birtokában volt. Ivacs templomának alapfalait a XVIII.

században hordták el, Szentjakab templomának köveit az 1920-as években ásatta ki a szadai bíró. Pest megye régészeti topográfiája. A szobi és a váci járás (XIII/2. kötet). Szerk.: Torma István. Bp., 1993. 549.

4. Szentjakab falu története

1. Grabner Mária: Szentek, boldogok. Bp., 1993. 62-63.
2. MNM, Régészeti Osztály 33/1932. Márton Lajos jelentése a szadai terepbejárásról. A vele lévő, meg nem nevezett, szadai községbíró elmondása szerint félköríves volt a szentély.
3. H 1987. 12-15. reg.
4. H 1987. 30. reg.
5. H 1987. 37. reg.
6. H 1987. 58, 61-62. reg.
7. Káldy-Nagy 1977. 139. sz.
8. H 1987. 99. reg.
9. PML, VPGL, Metalia 1633-1754. no. 117. 16. tanú vallomása.
10. H 1995. 335-337.

5. Szentmargita és Szentjakab a legrégebb térképeken

1. MÉL II. 46., Legutóbb kiadta a Kartográfiai Vállalat Bp. 1982.
2. H 1987. 15, 62. sz.
3. Lázár deák térképét az utóbbi években többször is kiadták
4. MNM Régészeti Osztály 33/1932. Márton Lajos jelentése szadai régészeti terepszemléről.
5. Grabner Mária: Szentek, boldogok. Bp., 1993. 92-94.
6. Szathmáry Tibor: Egy ritka lelet. Cartographica Hungarica 1996. december 52-53.
7. MÉL II. 46.
8. Gróf László: Magyarország térképei az Ortelius atlaszokban. Cartographia Hungarica 1992. január 26-36.
9. Árpád-kori legendák és intelmek. Gondozta Érszegi Géza. Bp., 1983. 152, 163, 166, 168, 169. stb.
10. Pesty 336.
11. Umgebungskarte von Budapest 1: 75.000. 1887. Szerző saját gyűjteményében.

6. Szada falu leltára 1492-ből

1. Bártfai 1161. reg. felületes olvasatú szöveggel.
2. Horváth, 1995. 130.

II. „Két pogány közt egy hazáért” (1541-1711)

1 A szadai nép

1. PML, Ante Mohacsiana no. 79., H 1987. 37. reg., H 1980. 162. reg.
2. Az 1546-, 1559-, 1562-, 1580-, és 1590-es adatok ebben a fejezetben a következőkből való. dr. Gyula Káldy-Nagy: Kanuni devri Budin tahrir defteri. Ankara, 1971. 203-204., Káldy-Nagy Gyula: A budai szandzsák 1559. évi összeírása. Bp., 1977. 139., Káldy-Nagy Gyula: A budai szandzsák 1546-1590. évi összeírásai. Bp., 1985. 540-542.
3. Maksay Ferenc: Urbáriumok 16-17. század. Bp. 1959. 561.
4. Bővebben H 1995. 161-197.
5. Lásd H 1987. passim
6. PML, VPGL, Urbarialia 1570-1742. no. 19. és 26.
7. H 1987. 127. reg. – 1653-ban ő a községbíró Szadán.
8. H 1987. 78, 93. reg.
9. Borosy 1998. 25.
10. H 1987. 108. reg. 30. tanú, Borosy 1998. 236.
11. PML, VPGL, Urbarialia 1570-1742. no. 19., H 1987. 102, 127. reg.
12. PML, VPGL, Urbarialia 1570-1742. no. 26.
13. H 1987 167. reg.
14. H 1987. 125, 128, 139, 140. reg.
15. H 1987. 129. reg.
16. Borosy II. Bp., 1984. 2045, 2055. reg.
17. Bővebben H 1995. 205-216.
18. Hornyik János: Kecskemét város története oklevelekkel I-IV. Kecskemét, 1860-1886. II. 398-399. és Kosáry 1965. 20.
19. Fekete Lajos: A hódoltság török levéltári forrásai nyomában. Bp., 1993. 411. és Pesty Frigyes: Pest-Pilis-Solt vármegye és kiegészítések. Szentendre, 1984. 18-19, 24-25, 43, 93, 110, 161, 176, 221, 349, 401, 469.
20. Kosáry 17-18.
21. PML, CP II. 26.
22. PML, VPGL, Urbarialia 1570-1742.no. 31. Borosy II. Bp., 1984, 1694, 1794, 1927, 1971. reg.
23. Borosy III. Bp., 1985.2611. reg.
24. Kosáry 71-74.
25. Bánkúti II. 861.

2. *A szadai Somogyi Lőrinc, a parasztvármegye kapitánya*

1. Szakály Ferenc: Parasztvármegyék a XVII. és XVIII. században. Bp., 1969. 9-107.
2. U. o. 46, 122.
3. H 1987. 127. reg. második kérdéssorozat 9. és 15. tanú, 97. reg. 21. tanú
4. Borosy I. Bp., 1983. 785. reg.
5. Borosy I. Bp., 1983. 798, 806, 829. reg. Somogyi Lőrincet hol hadnagynak, hol kapitánynak nevezik. Feltételezzük, hogy évente felváltva viselte ezeket a tisztségeket 1661-1663 között.

6. PML, VPGL, Urbarialia 1570-1742. no. 26.
7. H 1981. 295. reg., H 1995. 203.

3. Rablómese

1. Horváth, 1987. 129. reg.

4. Hogyan szereztek szadai földet a veresegyháziak a török világban?

1. H 1995. 202., PML, VPGL, limbus és Veresi Hírmondó 1994/7. 19. A Török rab temetést, Rab temetést 1743. dec. 12-én említik az Alsó-Szurdok végében. Egy keltezetlen XVIII. századi térkép szerint a Sidói szurdok keleti felén Rab temetést jelölnek
2. Borosy 1999. 203.

5. Kuruc világ Szadán és környékén

1. PML, Litterae missiles 1703. no. 4.
2. Thaly 124.
3. Kosáry 50, 71-74.
4. Thaly 173-174.
5. Thaly 1873. I. 363-364.
6. Bánkúti I. 204.
7. U. o. I. 215.
8. Thaly 203.
9. Borosy V. 4425. reg.
10. Thaly 1873. I. 446-447.
11. Bánkúti I. 343.
12. Thaly 1873. I. 353-354.
13. Mercurius Veridicus 1705-1710. Bp., 1979. 131.
14. Horváth, 1987. 259.
15. U. o. 261.
16. Miklós 52-54.
17. PML, Instantiae sine resolutione VI. fol. 3-4.

III. A hosszú béke, a forradalom és szabadságharc (1712-18496/

1. Községbírák, esküdtek és sorgazdák

1. Horváth, 1990. 138-141.

2. A mogyoródi bíró eltitkolta a pestisjárványt, ezért Szadán többen meghaltak

1. Borosy 1996. 5534, 5632, 5639, 5905., OL A1 Kancelláriai lt. Originales referadae 1741. no. 65., Györe Zoltán szóbeli közlése a mogyoródiak anyakönyvezése alapján.

3. Amikor a szolgabíró Szadán lakott

1. Borovszky II. 256., MÉL I. 542., MIL I. 367., Nagy Iván IV. 275-277., PML, Csömör község iratai, Protocollum currentale 1829-1839., Györe.

4. Egy nevezetes esküvő a református templomban

1. H 1995. 303, 534.
2. Györe Zoltán: Szada lakosságának leszármazási rendje az anyakönyvek alapján a kezdetektől 1908. december 31-ig. Gödöllő, 1998. Kézirat a Szadai Polgármesteri Hivatalban. 816. sz. bejegyzés.
3. MÉL I. 301.
4. Nagy Iván IV. 133-134., Borovszky I. 452.

5. A szadai tanító lemondott Csokonai Vitéz Mihály szerzői jogairól

1. Györe Zoltán: Eddig ismeretlen kapcsolatok a Csokonai-családban. (kézirat), Vásárhelyi József: Szada Pest megyei község iskola története és oktató-nevelő munkája. (kézirat, 1963.) 19.

6. Damjanich tábornok szadai beszéde 1849-ben

1. Tragor 112-115.
2. Tragor 455-456.

7. Szadai 1848-49-es honvédek

1. Horváth, 1999. 13. táblázat. Györe.

IV. Egy virágzó évszázad (1850-1945)

1. A Kerekesházy villa színe változása

1. Dr. Kerekesházy Józsefné emlékkönyve – Szadai vendégkönyv. A vendégkönyv 1950. aug. 20-tól kezdődik, ebben található a „házigazda”, báró Kerekesházy József György Imre történeti feljegyzése, melyet 1951. aug. 12-27-ig írt. A vendégkönyv vendégkönyvszerű utolsó bejegyzése 1960. aug. 6.
2. Nagy Iván VII. 129-137.
3. MÉL II. 79
4. MÉL I. 189-190., Gudenus I. 269.
5. Gudenus II. 68-69, 192.

2. Párhuzamos életrajzok

1. Györe Zoltán: Szada lakosságának leszármazási rendje az anyakönyvek alapján a kezdetektől 1908. december 31-ig (kézirat). Gödöllő, 1998. Egy bekötött példány a szadai Polgármesteri Hivatalban. Mutatói szerinti tájékozódás.
2. Habsburg Lexikon. Szerk.: Brigitte Hamann. Bp., é. n. 128-129, 162, 333-334.
3. Gróf Conti Egon Caesar: Erzsébet. Bp., 1935. 161-167.

3. Erzsébet királyné Szadán

1. Szirmay Iván már idézett levele 1989. június.

4. A Rudnyánszkyak bihari ága Szadán

1. Nagy Iván IX. 808-814., MÉL I. 880., II.552., Szada, Birtokrészleti jegyzőkönyv 1882., Györe., Fekete Nagy A.: A br. Rudnyánszky család levéltára. Levéltári Közlemények 1933. 16-57.

5. Gróf Pejácsevich János kastélyt épít Szadán

1. Nagy Iván IX. 196., Gudenus III. 59-61., Szirmay Iván levele 1989. június, D 3000 Garbsen 6. Schumscher str. 15., Horváth, 1982. 184, 333.

6. Korizmic Antal a Szabadosok dűlőben birtokos

1. Szada. Birtokrészleti jkv. 1882., Turul 1936. 36., Spira, 1959. 648.

7. A falusi kovácmesterségtől a fémkohómérnökségig

1. MÉL II. 738., Györe.

8. Székely Bertalan és Szada

1. Vásárhelyi József: Székely Bertalan Szadán. 1954.
2. Molnár István, 84 éves, Székely Bertalanra emlékezik. Az interjút készítette Novák Lászlóné iskolaigazgató 1976-ban.
3. Székely Bertalan (1835-1910) kiállítása – Magyar Nemzeti Galéria Sorozatszerk.: Nagy II-dikő. Bp., 1999. 65-79., Magyar Nemzet 1910. aug. 25. 6. oldal.

9. Melanie és Ede íróházaspár rövid boldogsága

1. Balogh Pál: Kvassayné-Kun Melanie. Budapesti Hírlap 1884. 266., Milassin Vilmos: Irodalmunk halottjai. Hölgyek Lapja 1884. 39. sz., Pallas Lexikon. Bp., 1895. XI. 141., Szinnyi VII. 594-595., MIL I. 728., MÉL I. 99, 1038., UMIL 2. 1173. és Kvassay Ede és Melanie arcképe: Ország Világ, 1884.

10. Egy gépgyáros villatulajdonos

1. MÉL II. 548.,

11. Durazzo és Miskolc hőse

1. Julier Ferenc: 1914-1918 A világháború magyar szemmel. Bp., 1933. 159-160.
2. alistáli Bíró Jenő: Durazzo bevétele. Függetlenség, 1937. aug. 22.
3. Magyarország hadtörténete 1-2. Főszerk.: Liptai Ervin. Bp., 1984-1985. 2. 230.
4. Gerencsér Miklós: Vörös könyv 1919. Bp., 1993. 207.
5. Magyarország története 8. Főszerk.: Ránki György. Bp., 1976. 297, 1306.

12. A faluközösség önvédelme

1. Tanácsok 1919-ben a Galga és Rákos vidékén. Közreadja Asztalos István. Aszód, 1988. 75.
2. Iratok 183, 213. sz.
3. PML, IV. 427. 7512/1919., Horváth, 1989. 195. sz.
4. Vigh Károly: Vörös Pest vármegye. Bp., 1979. 156.
5. Horváth, 1989. 229. sz.
6. U. o. 40.

7. U. o. 85. sz.

8. Pest Megyei Népújság 1952. aug. 6. 3. oldal.

13. A Vécseyek

1. Nagy Iván XII. 109-115., Bánó Attila: 7 tábornok és kereskedők. Reform 1996. febr. 20. 31. oldal.

14. Gyümölcstermő szent Szada

1. H 1995. 349.

2. A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája I. Bp., 1897.

15. Bánó László kastélyt vásárolt Szadán

1. Nagy Iván I. 172-175., Karcsony Szirmay Erika levele 2000-ben. Bánó Attila: Régi magyar családok – mai sorsok. Bp., 1996. 31.

16. A háború frontjának átvonulása 1944. decemberében

1. Bank, 1984. 50. 74.

2. Horváth, 1995. 456-462.

3. Ungváry 28-29, 36-43.

4. Hősök könyve a szadai Polgármesteri Hivatalban, valamint Római katolikus halotti anyakönyv a plébánián.

IRODALOM ÉS RÖVIDÍTÉSEK

Bank	=	Bank L.: Harcok, hősök, hamvak. Aszód, 1984.
Bánkúti	=	Bánkúti I.: Pest-Pilis-Solt vármegye a Rákóczi-korban I-II. Bp., 1996.
Bártfai	=	Bártfai Szabó L.: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599-ig. Bp., 1938.
Borosy I-III.	=	Borosy A.: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638-1711. I-III. Bp., 1983-1985.
Borosy 1998, 1999	=	Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái I-II. Bp., 1998-1999.
Borovszky	=	Borovszky S.: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye I-II. Bp., 1911.
Cziberéné Szitó Mária	=	Szada helytörténeti olvasmányok. Szerk.: Cziberéné Szitó Mária. Szada, 1998.
Fényes 1851	=	Fényes E.: Magyarország geográfiai szótára I-II. Pesten, 1851.
Földváry	=	Földváry L.: Adalékok a dunamelléki ev. ref. egyházkerület történetéhez I-II. Bp., 1898.
Gudenus	=	Gudenus J. J.: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája I-III. Bp., 1990-1993.
Györe	=	Györe Z.: Szada lakosságának leszármazási rendje az anyakönyvek alapján a kezdetektől 1908. december 31-ig. Gödöllő, 1998. Kézirat Szada Polgármesteri Hivatalában.
H 1981.	=	Horváth L.: A Galga-mente történetének írott forrásai 1526-1686. Aszód, 1981.
H 1982.	=	Horváth L.: Pest megye városi, községi és megyei pecsétjei 1381-1876. Bp., 1982.
H 1987.	=	Horváth L.: Gödöllő történetének írott forrásai 1325-1711. Gödöllő, 1987.
H 1989.	=	Horváth L.: Katonák a Rákos és a Galga mentén 1918-1919-ben. Gödöllő, 1989.
H 1990.	=	Horváth L.: Községi közigazgatás Pest megyében a XVII-XVIII. században In Fejezetek Pest megye történetéből. Szerk.: Egey T. Bp., 1990.
H 1995.	=	Horváth L.: Veresegyház története 1945-ig I. Veresegyház, 1995.
Iratok	=	Iratok Pest megye történetéhez 1918-1919. Szerk.: Dr. Csicsay I. – Göndics Z. – Dr. Kende J. – Koltai Sné – Dr. Lakatos E. Bp., 1969.

Káldy-Nagy 1977	=	Káldy-Nagy Gy.: A budai szandzsák 1559. évi összeírása. Bp., 1977.
Kosáry	=	Kosáry D.: Pest megye a kuruckorban. Bp., 1965.
MÉL	=	Magyar Életrajzi Lexikon I-II. Főszerk.: Kenyeres Ágnes Bp., 1967-1969.
Miklós	=	Miklós Zs.: A gödöllői dombvidék várai. Aszód, 1982.
MIL	=	Magyar Irodalmi Lexikon I-III. Bp., 1963-1965.
Nagy Iván	=	Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal I-XII. és pótkötet. Pest, 1857-1868.
Pásztor	=	Pásztor Pál: Veresegyház és Szada Pest megyei falvak története. Szada, 1994.
Pesty	=	Pesty F.: Pest-Pilis-Solt vármegye és kiegészítések. Szentendre, 1984.
Purjesz	=	Purjesz I.: A török hódoltság Pest megyében a XVII. század második felében. Levéltári Közlemények 1958.
Spira	=	Spira Gy.: A magyar forradalom 1848-49-ben. Bp., 1959.
Szinnyei	=	Szinnyei J.: Magyar írók élete és munkái I-XIV. Bp., 1890-1914.
Thaly 1873	=	Thaly K.: Archivum Rákócziánium I. Pest, 1873.
Thaly	=	Thaly K.: M. Bottyán János vezénylő tábornok levelezései. Bp., 1883.
Tragor	=	Tragor I.: Vác története 1848-49-ben. Vác, 1908.
UMIL	=	Új Magyar Irodalmi Lexikon 1-3. Bp., 1994.
Ungváry	=	Ungváry K.: Budapest ostroma. Bp. é. n.
Varga 1997.	=	Varga L.: A váci egyházmegye történeti földrajza. Vác, 1997.

ÁLTALÁNOS RÖVIDÍTÉSEK

Bp.	=	Budapest
Dl	=	Diplomatikai levéltár, Országos Levéltár
fol.	=	folio
lt.	=	levéltár
no.	=	numerus, szám
OL	=	Országos Levéltár
passim	=	folymatosan
PML	=	Pest Megyei Levéltár
reg.	=	regeszta
sz.	=	század, szám
U. o.	=	Ugyan ott
vm.	=	vármegye
VPGL	=	Váci Püspöki Gazdasági Levéltár

FÜGGELÉK

1. Szada névszerinti összeírt férfilakossága

1546

Bagi Jakab nő
Bagi György a fia nőtlen
Bakó Lőrinc nő
Bakó Miklós nő
–
Balik Mihály nő
–
Csaplár Máté nő
–
Csaplár Mihály nő
–
Csehi László nő
Csehi András a testvére nőtlen
Csóka Benedek nő
Csóka Mihály a fia nőtlen
Csóka János nő
Csóka Ambrus a fia nőtlen
–
Csóka Albert a testvére nő
Csóka Benedek nőtlen
Csóka Orbán nő
Csóka Lukács a fia nőtlen
–
Dóci István nő
Dóci Lőrinc a testvére nőtlen
Fazokas Albert nő
Fazokas Petre nő
Fazokas Márkus a testvére nő
György István nő
Gyuró Mátyás nő
Gyuró Péter nőtlen
Hatvani György nő
–
–
Jász Petre nő
Jász Máté a fia nőtlen

1559

meghalt
Bagi György a fia nő
 meghalt
Bakó Miklós nő
Bakó Bálint a fia nőtlen
Balik Mihály nő
Balik Orbán a fia nőtlen
Csaplár Máté nő
Csaplár Tamás a fia nőtlen
 meghalt
Csaplár Máté a testvére nő
Csehi László nő
Csehi András a testvére nőtlen
 meghalt
Csóka Mihály a fia nő
 meghalt
Csóka Ambrus a fia nő
Csóka György a fia nőtlen
Csóka Albert a testvére nő
 meghalt
 meghalt
Csóka Lukács a fia nő
Deli Gergely nő, beköltözött
 meghalt
 meghalt
Fazokas Albert nő
 meghalt
Fazokas Márkus a testvére nő
György István nő
 meghalt
 meghalt
 meghalt
Hatvani Ambrus nő, beköltözött
Hatvani János a testvére nőtlen
Jász Petre nő
Jász Máté a fia nőtlen

Káta Éliás nő
Kereszturi János nő
Kis Balázs nő
Kocsi Gáspár nő
Kovács Albert nő
–
Kovács Benedek nő
–
Kovács Dimitri nő
Kovács János a fia nőtlen
Kovács Petri nőtlen
Macsag Balázs nőtlen
Magyar Kelemen nő
–
Magyar Lukács nőtlen
Magyar Simon nő
–
Máz Pál nő
Máz István a fia nő
Máz Bertalan a testvére nőtlen
Nagy Balázs nő
Német Petre nő
–
Német János a testvére nőtlen
–
Német másik János a testvére nőtlen
Pap Márton nő
Pap Orbán nő
Pásztor Mihály nő
Sági Dienös nő
–
Sági János a testvére nőtlen
Somogyi Pál nő
–
–
Szabó Márton nő
–
Szentjakabi Benedek nő
Szentjakabi András a fia nőtlen
Szódi Benedek nő
Tóth Benedek nő
Tóth Bolna nő
–
–
Törő Petri nő

Káta Éliás nő
meghalt
meghalt
eltűnt
Kovács Albert nő
Kovács Balázs a fia nő
Kovács Benedek nő
Kovács András a fia nőtlen
Kovács Dimitri nő, küldönc Gödöllő faluba
Kovács János a fia nőtlen
Kovács Petri nőtlen
Macsag Balázs nő
Magyar Kelemen nő
Magyar András a fia nőtlen
meghalt
Magyar Simon nő
Magyar János a fia nőtlen
meghalt
meghalt
meghalt
meghalt
Német Petre nő
Német András a fia nőtlen
Német János a testvére nő
Német István a fia nőtlen
Német János nő
meghalt
meghalt
meghalt
meghalt
Sági István a fia nőtlen
Sági János a testvére nő
Somogyi Pál nő
Somogyi Miklós a fia nőtlen
Somogyi Imre nő, beköltözött
meghalt
Szabó Antal a fia nő
Szentjakabi Benedek nő
Szentjakabi András a fia nőtlen
meghalt
meghalt
Tóth Bolna nő
Tóth János a fia nőtlen
Tóth Gáspár nő, beköltözött
Törő Petri nő

Varga János nő	meghalt
Varga Ambrus nőtlen	meghalt
Varsányi Gergely nő	Varsányi Gergely nő
–	Varsányi Pál a fia nőtlen
összesen: 64	összesen: 55

2. Szada névszerint összeírt férfilakossága

1562	1578 (csak a váci püspök jobbágysai!/ ³)
Bácsi Máté	–
Bagi György	–
Bakó Gáspár	–
Bakó Miklós	Bakó Miklós telkes
Bakó Bálint a fia	–
Balogh Mihály	–
Balogh Orbán a fia	–
Csán István	–
Csehi László	–
Csóka Albert	–
Csóka Ambrus	–
Csóka György a fia	–
Csóka Benedek	–
Csóka Mihály a fia	–
Csóka Lukács	Csóka Lukács telkes zsellér
Deli Gergely	–
Fazakas Márkus	–
Fazakas János a fia	–
–	Hana Péter telkes zsellér
Hatvani Ambrus	–
Jantok Orbán	–
–	Jász Máté telkes, bíró
Jász Péter	–
–	Kasza Albert telkes zsellér
Káta Éliás	–
–	Kereszturi György telkes zsellér
–	Kenyeres Benedek telkes zsellér
–	Kiss Demeter telkes
Kocsi Péter	–
Kovács Albert	–
–	Kovács Bertalan telkes
Kovács Benedek	–
Kovács Máté	–

–	Kövér Benedek telkes zsellér
Lándor Jakab	–
Macsag Balázs	–
Madarász Péter	–
Madarász Simon	Madarász Simon telkes zsellér
Magyari Farkas	–
–	Magyar Simon telkes
Mikó János	–
Nagy Mihály	–
Nagy Benedek	–
Nagy Simon	–
–	Nádori Gergely telkes zsellér
Német András	Német András telkes zsellér
Nyír Gergely	–
Olajos András	–
Péter Kelemen	–
–	Pörgö Albert telkes zsellér
Sági János	–
–	Seress Mihály telkes zsellér
–	Seress Ferenc telkes zsellér
Sikátor János	–
Somogyi Pál	–
Somogyi Imre	–
Sós Ferenc	–
Szabó Péter	–
Szentjakab Benedek	–
Szentjakab András a fia	Szentjakabi András telkes
–	Szentjakabi Lőrinc telkes zsellér
Tót Antal	–
Tós Sebestyén	–
Tót Gáspár	–
Tót István	Tóth István telkes zsellér
Tót Bolna	–
Tót Mátyás a fia	–
Törő Péter	–
Varga Miklós	–
Varsányi Gergely	–
Varsányi Pál a fia	–
Zsény Szaniszló (1546-ban Veresegyházon)	–

összesen: 58

összesen: 20

3. Szada családfei 1653-1671-ben, csak a váci püspök részén⁶

1653	1671	ö.	t.	l.	f.	sz
-	Borbély István	-	1	-	1	1
-	Csuka János	4	2	-	3	1
Csuka Simon házatlan zs.	-					
Fazekas Albert egész t. 2 ö.	Fazokas Albert	6	3	-	1	1
-	Fazokas Albert	-	-	-	1	1
-	Fazokas András	8	3	-	2	1
Harangozó Máté házas zs.	-					
-	Illés János	8	1	-	2	1
Juhász János egész t. 2 ö. -	Juhász Mihály	-	2	1	-	1
-	Kőrösi Márton	10	3	-	3	1
Kőrösi Mihály egész t. -	Lakatos Márton	-	1	-	1	1
-	Magyar Tamás	-	1	1	4	1
Magyar Tamás egész t. 2 ö.	-					
Mészáros Balázs házas zs.	Mészáros Kristóf	-	2	2	2	1
Mészáros Kristóf házas zs.	-					
Nagy Gergely egész t. 2 ö.	-					
Nagy János házas zs.	-					
Osvald Simon házas zs.	Osvald Simon	-	-	-	2	1
-	Pásztai Jancsi	7	1	-	-	1
Pásztói Mihály egész t.	Pásztai Mihály	8	2	-	2	2
Pintér Márton házas zs.	Pintér Márton	-	-	-	1	1
Polák János egész t.	Polák János	10	6	1	1	1
Puskás János házas zs.	Puskás János	4	1	-	2	1
Sándor Gáspár házatlan zs.	-					
Semberi Mihály házas zs.	-					
Simon Máté egész t.	Simon Máté	4	3	2	2	1
Somogyi Lőrinc bíró, egész t.	-					
-	Somogyi Lőrinc	12	8	25	2	1
-	Stuzz (Szuzz)	6	3	-	2	1
-	Szabó Balázs	-	-	-	1	1
Szikraj Mihály házas zs.	-					
Topoly Ferenc házas zs.	-					
Tóth Bálint egész t.2 ö.	-					
-	Tóth György	-	2	-	1	1
Tóth Éliás egész t.	Tóth Illés	6	2	1	1	1
Török István házas zs.	-					
-	Török János	-	1	-	1	1
-	Török Mátyás	2	2	-	1	2
Török Mihály egész t. 2 ö.	-					
Zsigmond András egész t.	Zsigmond András	10	3	2	2	1
összesen 26 fő	26 fő	99	53	35	41	28

Rövidítések: f = fiú, l = ló, ö = ökör, sz = szőlő, t = telek (1653) és tehén (1671), zs = zsellér.

4. Szada családfői 1699-ben

Balázsfia János, Balogh Mihály, Baracska András polgár, Bíró András, Bíró Istók (1704-ben kuruc katona), Bozsik János, Bujkai András, Czeglédy András, Csanky György, Csillag Mihály (1678-ban lévai katona volt), Csizmadia János, Csuka György, Csuka István, Csuka Mihály, Draszta János, Faragó András, Fazekas Mihály, György Deák, Győri Gergely, Győri György, Győri István, Győri Jancsi, Győri János, Győri Mihály, Győri Péter, Harangozó, Hegedűs János, Horváth Mihály, Illés András, Illés János, Kiss András, Kovács Jancsi (1710-ben szökött kuruc), Kovács János, Kovács Márton, Kőrösy István, Kőrösy János, Kőrösy Márton, Kukka István, Lőrinczy János, Lugosy István, Lugosy János, Magyar András, Magyar Istók, Mé János, Molnár, Nagy Jánosné, Nagy Miklós, Németh Mátyás, Oláh János, Oroszi András, Ökör pásztor, Pásztai Gáspár, Pásztai János, Pintér Istók, Polyák Jancsi, Puskás Mihály, Rab Istók, Révész Tamás (1689-ben esküdt), Sarnóczay János, Siket Mihály, Simon Mihály zs., Somody Dani, Sógor Mátyás, Sógor Mihályné, Szabady Panna, Szarvas Mihály, Szekeres zs., Szócs György, Tehén pásztor, Tóth Ádám, Tóth Draszta János, Tóth Gergely, Tóth Istók, Tóth Jakab, Tóth Márton, Tóth Máté, Tóth Mátyás, Tóth Mihály, Török Mihály, Turák Istvánné, Végh János bíró, Zsidai Pál polgár, Zsigmond György, Zsigmond Istók (1710-ben szökött kuruc), Zsigmond János, Zsigmond Pál, Zsigmond Tamás, Zsigri János (1704-ben kuruc katona). Összesen 88.

5. Szada 1849-es honvédei

Név	Vallás	Polgári állás	Önként	Sorshúzás	Bevonulás ideje	Hazatérés ideje	Van-e elbocsátó levele	Katonai rangja	Régebbi erkölcsi magaviselete	Megjegyzés
1. Jenei Isván	ref.	béres	pénzért		1849.júl.	nem jött vissza				
2. Gróf András	ref.	zellér fia	pénzért		1849.júl.	szeptember elején	nincs	közlegény	jó	
3. Tóth János	kat.	zellér fia	pénzért		1849.júl.	szeptember végén	nincs	közlegény	jó	
4. Gazdag István	ref.	özvegy	pénzért		1849.júl.	1849.aug.	nincs	káplár	jó	
5. Bajkai István	ref.	nőtlen	pénzért		1849.júl.	1849.aug.	nincs	tiszti inas	jó	
6. Bertók István	nem tudni	nőtlen	pénzért		1849.júl.	oda van	nincs	tiszti inas	jó	
7. Győri Zsigmond	kat.	hajós legény	pénzért		1849.júl.	1849.okt.	van		jó	
8. Árvai Mátyás	kat.	nőtlen	pénzért		1849.júl.	1849.okt.	nincs		jó	
9. Csanda János	kat.	nőtlen	pénzért		1849.júl.	1849.okt.	nincs	tiszti inas	jó	
10. Domberger Károly	kat.	nőtlen	pénzért		1849.júl.	1849.okt.	van	káplár	jó	
11. Ványi János	ref.	nőtlen		sorshúzás	1849.júl.	augusztus	van	közlegény	jó	
12. Berze András	ref.	nőtlen		sorshúzás	1849.júl.	október	van	közlegény	jó	
13. Koczka István	ref.	feleséges		sorshúzás	1849.júl.	október	van	közlegény	jó	„nincs elő”
14. Tóth Sámuel	ref.	nőtlen		sorshúzás	1849.júl.	október	van	közlegény	jó	
15. Csőpuskás József	ref.	nőtlen		sorshúzás	július	október	van	közlegény	jó	9 éves katona még nem jött vissza
16. Gubányi Mihály	kat.	nőtlen		sorshúzás	július	október	van	közlegény	jó	
17. Juhász János	ref.	feleséges		sorshúzás	5 éves katona	október	van	közlegény	jó	

6. Szada munkástanácsa 1919-ben

„Pestvármegyei Direktórium!)

Budapest

61/el. sz. rendeletre a községi tanács és intéző bizottsági tagok névjegyzékét a kívánt adatokkal alábbiakban van szerencsénk bemutatni:

	foglalkozás	szakszervezeti tag-e?	ingó és ingatlan vagyoni viszonyai	
1./Intéző bizottság				
1.	Petrák Sándor	földműves	igen	háza, 17 hold földje, 2 lova 2 tehene van
2.	Oroszi András	műegyetemi altiszt	“	háza, 6 hold földje van
3.	Bajkai Sándor ptnok	fuvaros	“	háza, 8 hold földje, 2 lova, 1 tehene van
4.	Romacsek János közgyám	“	“	háza, 4 hold földje, 1 lova, 1 tehene van
5.	Szalai Zsigmond	bognár	“	teljesen vagyontalan
2./Tanács tagok				
6.	Deák László	napszámos	“	csak 1 hold földje van
7.	Juhász András*	fuvaros	“	4 hold földje, 1 lova, 1 tehene van
8.	Juhász Sámuel*	fuvaros	“	háza, 25 hold földje, 2 lova, 2 tehene van
9.	Molnár István S.	fuvaros	“	vagyontalan
10.	Péter Imre	tanító	“	háza, 2 hold földje van
11.	Pintér András	gyári munkás	“	teljesen vagyontalan
12.	Puskás András	fuvaros	“	háza, 6 hold földje, 1 lova, 2 tehene van
13.	Puskás Sámuel	fuvaros	“	háza, 20 hold földje, 2 lova, 2 tehene van
14.	Romecsek Pál ifj.	fuvaros	“	háza, 4 hold földje, 2 lova van
15.	Szabó Mátyás	máv altiszt	“	teljesen vagyontalan
16.	Szabó Benjámín	napszámos	“	csak háza és 1 hold földje van
17.	Udvarnoki István ifj.	gépgyári munkás	“	teljesen vagyontalan

*apa és fia

Kelt Szadán 1919 május 7-én

Petrák Sándor
munkástanács elnöke”

7. A sorköteles lakosság 1919-ben

Szám	Házszám	Név	Foglalkozás	Szül. év.
1.	2.	Alberty Dénes	községi jegyző	1883
2.	3.	Szűcs István	földmives	1888
3.	6.	Bíró Béla	mészáros	1886
4.	8.	Kovács Sándor	földmives	1883
5.	10.	Tula András	„	1897
6.	11.	Petrák Sándor	„	1895
7.	11.	Petrák István	„	1901
8.	12.	Molnár Sándor	„	1892
9.	13.	Illés Sándor	„	1875
10.	14.	Balog Sándor	„	1877
11.	15.	Zsigri János	„	1876
12.	16.	Illés Sándor	„	1892
13.	19.	Tóth János	fertaller	1881
14.	19.	Tóth Sámuel	„	1879
15.	20.	Sulteisz Imre	földmives	1898
16.	21.	Szalai Zsiga	bognár	1884
17.	22.	Udvarmoki István	földmives	1875
18.	23.	Molnár István	„	1889
19.	25.	Juhász Sámuel	„	1900
20.	25.	Juhász István	„	1893
21.	26.	László Ferenc	kádár	1882
22.	26.	Zsigri András	földmives	1901
23.	28.	Tóth Sándor	„	1888
24.	29.	Petrák András ifj.	„	1883
25.	30.	Seres István	„	1896
26.	30.	Seres Gyula	„	1900
27.	32.	Galambos Sándor	„	1900
28.	33.	Hamál József	cipész, jelenleg vörösőr	1896
29.	36.	Molnár János	földmives	1883
30.	37/a	Czeglédy Sámuel	„	1880
31.	37/b	Laukó András ifj.	„	1899
32.	37/b	Laukó István	„	1901
33.	38.	Beka Béni	„	1898
34.	39.	Kurjén (?) Jenő	kovács	1878
35.	41.	ifj. b. Puskás András	földmives	1891
36.	41.	Farkas Sándor	MÁV alkalmazott	1890
37.	42/a	Galambos István	földmives	1875
38.	42/a	Galambos András	„	1898
39.	42.	Csuka István	„	1884
40.	44.	Jenei Sándor	„	1898
41.	45.	Bajkai Sándor	„	1883

Szám	Házszám	Név	Foglalkozás	Szül. év.
42.	47.	Molnár István	„	1894
43.	47.	Molnár Sándor	„	1897
44.	47.	Molnár András	„	1899
45.	48.	Illés István ifj.	„	1897
46.	49.	Török István	„	1896
47.	50.	Fábi Sándor	„	1878
48.	51.	Kaminszky Pál	lakatos	1895
49.	52.	Szántai István	napszámos	1893
50.	54.	Simon András	vasúti munkás	1884
51.	55.	B. Illés Sándor	földmíves	1901
52.	57.	Illés Dezső	„	1901
53.	58.	Szabó András	„	1898
54.	58.	Szabó József	„	1901
55.	58/c	Oroszi István	„	1897
56.	59.	Oroszi Sándor	„	1896
57.	59.	Oroszi István	„	1899
58.	60.	Szklenár Károly	MÁV munkás, jelenleg vörösőr	1886
59.	61.	Nagy István	földmíves	1884
60.	61.	Gróf Sándor	vasutas	1897
61.	62.	Tóth József	földmíves	1883
62.	67.	Illés Sámuel	„	1883
63.	64.	Juhász István	„	1900
64.	65.	Oroszi János	„	1878
65.	67.	Illés József	„	1901
66.	68.	Szinták József	egy. szolgálta	1874
67.	69.	Bajkai Sándor	földmíves	1886
68.	69.	Illés Sándor	„	1901
69.	70.	Juhász János	„	1882
70.	71.	Illés Sámuel S.	„	1885
71.	72.	Szabó Sándor	„	1889
72.	73.	Kis Sándor	„	1875
73.	73.	Kis Sándor	„	1898
74.	74.	Zsigmond Lajos	egy. alkalmazott	1887
75.	75.	Zsigri Sándor	MÁV alkalmazott	1876
76.	75.	ifj. Zsigri Sándor	villanyszerelő	1891
77.	76.	Stop János	földmíves	1886
78.	77.	Kis János ifj.	„	1883
79.	78.	Halman János	napszámos	1890
80.	78.	Petrák János	kisbíró	1892
81.	79.	Petrák János ifj.	földmíves	1901
82.	81.	Zsigri András ifj.	„	1895
83.	82.	Simon Sándor	napszámos	1895
84.	84.	Oroszi András	földmíves	1878

Szám	Hátszám	Név	Foglalkozás	Szül. év.
85.	85.	Vég Sándor	„	1897
86.	87.	Illés András	„	1878
87.	88.	Galambos János	„	1883
88.	89.	Juhász Sándor	vörösőr	1897
89.	90/a	Bajkai András	földmíves	1896
90.	93.	Illés Sándor S.	„	1882
91.	98.	Simon János	„	1900
92.	101.	ifj. Puskás Samu	„	1888
93.	131.	Bajkai István	„	1881
94.	102.	Gaál Ödön	„	1886
95.	104.	Miháli Sándor	„	1885
96.	105.	Molnár Sámuel	„	1893
97.	108.	Kovács Gábor	„	1898
98.	109.	Elek István	„	1895
99.	115.	Simon András	„	1885
100.	115.	Simon Sámuel	„	1890
101.	116.	Simon Ernő	„	1891
102.	117.	Konc István	„	1884
103.	119.	Romacsek János	„	1878
104.	120/a	Oroszi András	„	1887
105.	121.	Puskás István ifj.	„	1886
106.	122.	K. Puskás Sándor	„	1899
107.	122.	K. Puskás János	„	1901
108.	123.	Gombai István	„	1892
109.	123.	Gombai Sándor	„	1901
110.	127.	Molnár László	gyári munkás	1898
111.	127.	Udvarnoki István	vasmunkás	1881
112.	129.	Juhász András	földmíves	1875
113.	129.	Juhász András	„	1900
114.	130.	Juhász Sándor	„	1896
115.	132.	Dalmadi István	„	1879
116.	133.	Gróf István	„	1884
117.	133.	Takács Imre	„	1879
118.	140.	Vég István	„	1892
119.	140.	Huszai János	„	1887
120.	141.	Szabó György	„	1874
121.	141.	Bódog Gyula	géplakatos	1894
122.	145.	Ványi István	földmíves	1875
123.	145.	Ványi Sámuel	„	1899
124.	145.	Ványi Sándor	„	1890
125.	146.	Molnár Árpád	kocsmáros	1890
126.	149.	Udvarnoki András ifj.	földmíves	1898
127.	151.	ifj. Balla Károly	„	1895

Szám	Házszám	Név	Foglalkozás	Szül. év.
128.	151.	Balla György	„	1899
129.	153.	G. Nagy János	fertaller	1884
130.	155.	Magyar István ifj.	földmíves	1894
131.	155.	Magyar János	„	1896
132.	156.	Puskás András K. ifj.	„	1890
133.	158.	Galambos Sámuel	„	1888
134.	159.	Mátis Márton	ref. lelkész	1875
135.	160.	Tóth András P. ifj.	tűzoltó	1892
136.	160.	Tóth István	földmíves	1890
137.	160.	Tóth Sándor	„	1899
138.	161.	Kovács János	„	1892
139.	162.	Kövér Zsiga	„	1885
140.	164.	Pintér János ifj.	„	1883
141.	164.	Pintér Samu	„	1890
142.	167.	Tóth András Sz.	„	1895
143.	170.	Török Sándor	„	1900
144.	171.	Szabó Mátyás	MÁV felv.	1879
145.	172.	Petrák Sándor	földmíves	1895
146.	173.	Zsiga Sándor ifj.	„	1900
147.	175.	Horváth Sándor	„	1897
148.	176.	Villás József	„	1891
149.	177.	K. Szabó István	pásztor	1882
150.	177.	Tomasek Károly	„	1881
151.	177.	Klincsek András	„	1881
152.	178.	Petrák István ifj.	„	1891
153.	178.	Petrák János	„	1895
154.	179.	Molnár Sándor	„	1896
155.	184.	Pintér János	„	1895
156.	185.	Veitz Sándor	„	1894
157.	186.	Csernák Lajos	„	1886
158.	187.	Török János	MÁV rakt. munkás	1884
159.	191.	Petrák János	földmíves	1878
160.	191.	Petrák András	post. szerelő	1886
161.	192.	Tóth István	vörösőr	1885
162.	193.	Tóth P. József	földmíves	1901
163.	195.	Jenei Sándor	asztalos	1891
164.	196.	Tóth Sámuel	földmíves	1883
165.	198.	Romacsek Pál ifj.	„	1882
166.	200.	Benyovszki József	„	1895
167.	201.	Jávor Ferenc	cipész	1879
168.	201.	Kis József	földmíves	1891
169.	202.	Puskás Béni	„	1890
170.	203.	Molnár István	„	1892

Szám	Hátszám	Név	Foglalkozás	Szüil. év.
171.	205.	Molnár István	„	1897
172.	206.	Takács József ifj.	„	1892
173.	206.	Romacsek János	„	1891
174.	207.	Deák László	„	1882
175.	208.	Magyar András	„	1899
176.	208.	Magyar István ifj.	„	1894
177.	210.	Szűcs János	„	1880
178.	215.	Lőwi Ignác	„	1875
179.	216.	Tóth Sámuel	„	1879
180.	216.	Tóth Sándor	„	1901
181.	217.	Illés János V.	„	1881
182.	222.	Kismándor Ferenc	„	1886
183.	222.	Bajkai István	„	1891
184.	223.	Galambos Sándor	„	1894
185.	224.	Pintér András	„	1885
186.	226.	Gróf Gyula	„	1891
187.	226.	Horváth Sándor	vörösőr	1888
188.	229.	Gyöngyösi Balázs	földműves	1900
189.	230.	Szabó Béni	„	1880
190.	231.	Vitárius István	„	1893
191.	233.	Seres András id.	hiv. szolgál	1881
192.	235.	Gyöngyössi Mihály	földműves	1874
193.	235.	Gyöngyössi Mihály	„	1901
194.	237.	Molnár Aándor	„	1893
195.	237.	Molnár András	„	1900
196.	238.	Veitz Ferenc	„	1875
197.	238.	Veitz Ferenc	„	1900
198.	241.	Kismándor Sándor	„	1878
199.	242.	Csontos Mihály	„	1883
200.	242.	Ujvári Sándor	„	1895
201.	243.	ifj. Puskás Pál	„	1883
202.	244.	Seres Sándor	„	1882
203.	245.	Zsigri Sándor	„	1880
204.	246.	Illés Sándor	„	1892
205.	246.	Illés István	„	1890
206.	246.	Illés Benő	„	1901
207.	246.	Illés János	„	1899
208.	249.	Molnár István V.	„	1879
209.	250.	Nagy Lajos	„	1901
210.	251.	Korompai János	„	1875
211.	251.	Simon István	„	1893
212.	252.	Seres József	„	1888
213.	252.	Seres Sándor	„	1897

Szám	Házszám	Név	Foglalkozás	Szül. év.
214.	252.	Varga András	„	1876
215.	253.	ifj. Kis Sámuel	„	1894
216.	255.	Illés János	„	1898
217.	258.	Nagy Bálint	„	1892
218.	259.	Bauer Árpád	vincellér	1896
219.	260.	Reichmann Vince	mérnök	1886
220.	262.	Simon Sándor	földmíves	1887
221.	262.	Tóth János	„	1889
222.	263.	Oroszi Samu	„	1882
223.	263.	Oroszi Béni	„	1893
224.	263.	Oroszi József	„	1891
225.	265.	Oroszi István	MÁV munkás	1884
226.	265/a	Szabó István	műegy. szolgál	1883
227.	270.	Kosztolnyik Mihály	földmíves	1875
228.	271.	Wisznér Lajos	erdész	1889
229.	273.	Tóth Sándor	földmíves	1887
230.	276.	Simon András	szőlő munkás	1889
231.	276.	Ványi András	földmíves	1885
232.	278.	Sersing János	„	1876
233.	279.	Gatz Kurt	tisztviselő	1887
234.	279.	Gyevkó István	földmíves	1891
235.	280.	Denkovicz Tódor	bolti szolgál	1900
236.	281.	Dlauchy Guidó	gazdász	1892
237.	291.	Varga János	földmíves	1896
238.	291.	Matyó Zsigmond	„	1894
239.	293/a	Ványi András	„	1876
240.	296/a	Seres Gábor	„	1899
241.	296.	Seres István	„	1897
242.	296.	Herédi Mihály	kőműves	1882
243.	296.	Herédi József	„	1901
244.	296.	Olbricht Ferenc	gyári munkás	1895
245.	42.	Veitz Sándor	földmíves	1875
246.	297.	Kis Sándor	pályaőr	1879
247.	Halesz	Olayer János	földmíves	1882
248.	Halesz	Szabó István	„	1884
249.	89.	Berze Sándor	„	1889
250.		Gazsó István	jegykiadó	1884

8. Szada világháborús emberveszteségei

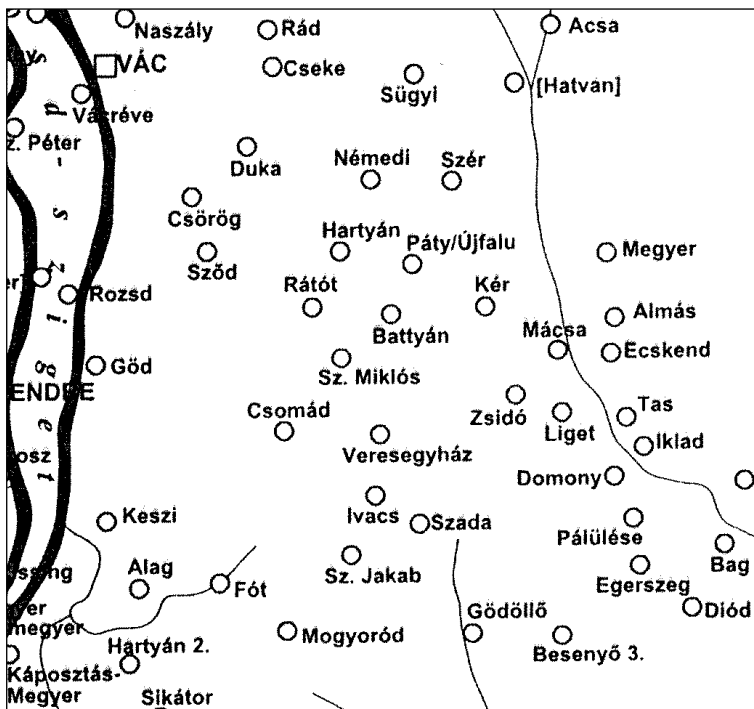
I. VILÁGHÁBORÚ

Bajkai András, Bajkai Sándor, Beke István, Benyovszky (Bese) István, Bisziga András, Csombor István, Dobi Sándor, Gál János, Gázó Ferenc, Gombai István, Gróf István, Gyöngyösi Sándor, Hajós Iván, Illés András, K. Illés István sz., Juhász János zs., Juhász Sámuel, Juhász Sándor, Kamenszki József, Kánai István, Kiss Béni, Kiss László, Korizmics László, Kovács István, Magyar Sándor, Miháli István, Miháli János, Molnár András, Molnár József, Molnár Sámuel, Molnár Sándor, Pintér István, Pintér Sándor, Puskás István, Seres István, Simon István, Simon János, Szűcs István, Takács János, Török András, Török István, Udvarnoki András, Veitz István, Zsigri István A., Zsigri István I.

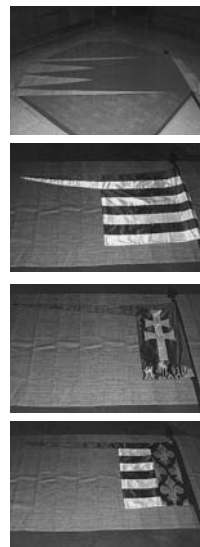
II. VILÁGHÁBORÚ

Bese Géza, Czeglédi István, Gróf István, Gróf Lajos, Huttyán Márton, Illés András, Illés József, Juhász István, Kalic Géza, Kisnándor János, Koncz András, Kovács József, Könczöl Pál, Lővi Ignác, Lővi Ignácné, Lővi Klára, Mózes Zsigmond, Oroszi Sándor, Petrák Béla, Perták Sándor, Rosenberg Jenő, Rosenberg Jenőné, Rosenberg Lili, Rosenberg Vera, Seres József, Szabó József, Szőke Jenő, Szűcs József, Sztregovai László, Tóth Sándor, Tóth Sándor, Ványi András, Virág Lajos, Zsigri István

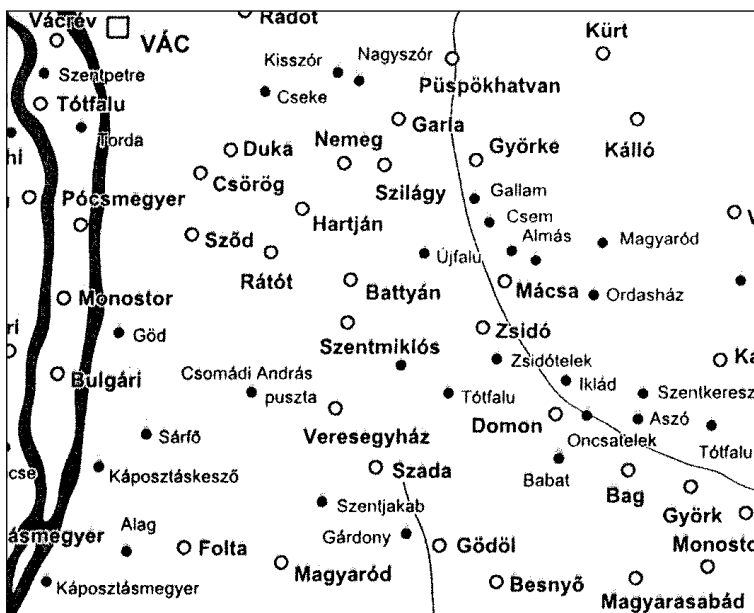
TÉRKÉPEK, ZÁSZLÓK

Szada és környéke a X–XIV. században

Szada és környéke a XVI–XVII. században

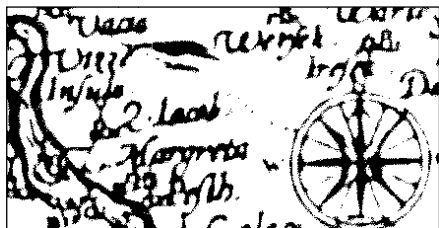

Lázár deák
1528-as
térképén
Szentjakab
és az erdős
dombsor

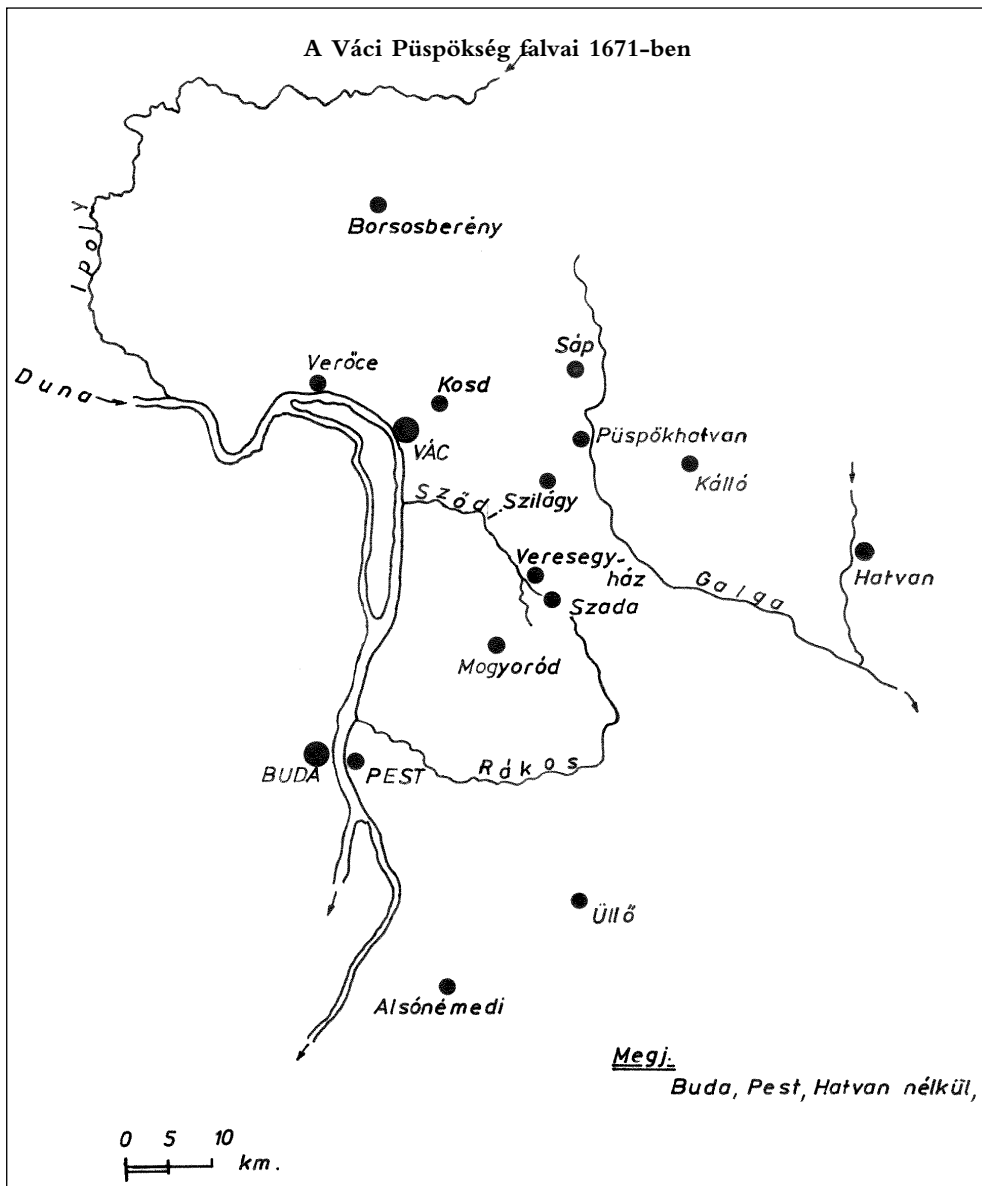

Lazius 1556-as térképén Szentjakab és mellette Szentmargita erdős dombvonulata

Ortelius 1664-ben kinyomtatott térképén Szentjakab és Szentmargita faluként tűnik fel, az utóbbi tévedésből

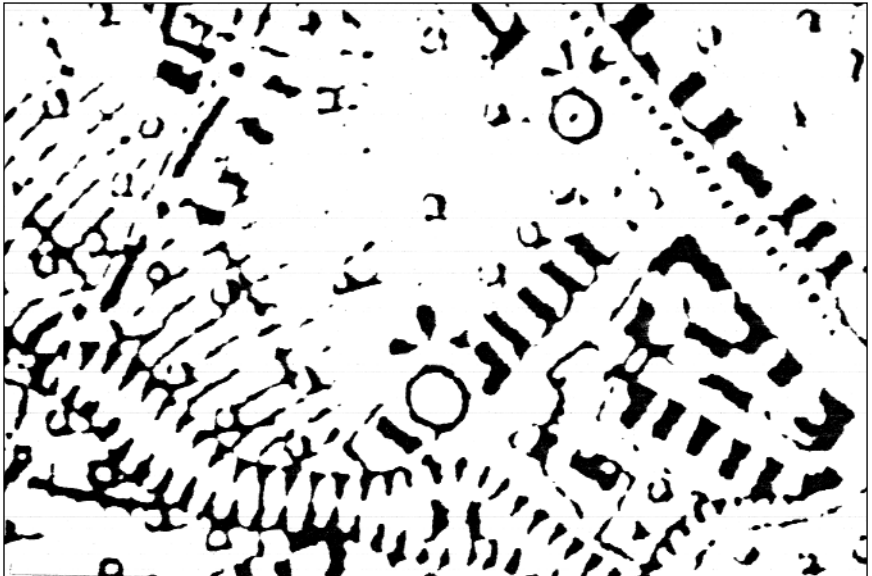
Szada 1782–1785-ben a középkori eredetű templom ábrájával, melynek ovális kerítő fala volt

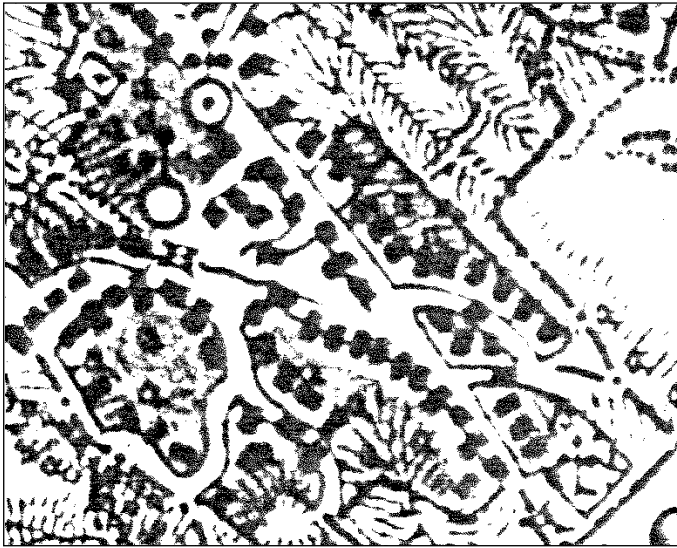
Pusztaszentjakab 1867-ben a középkori eredetű templom romjának ábrázolásával, mellette kereszt, mely a temetőt jelzi

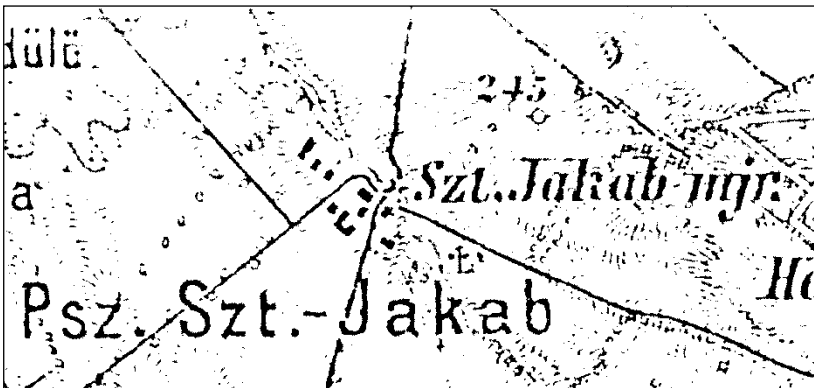
Szada 1872–1887-ben a Mélyárok mellett álló református templom és a vele szemben lévő parochia ábrájával

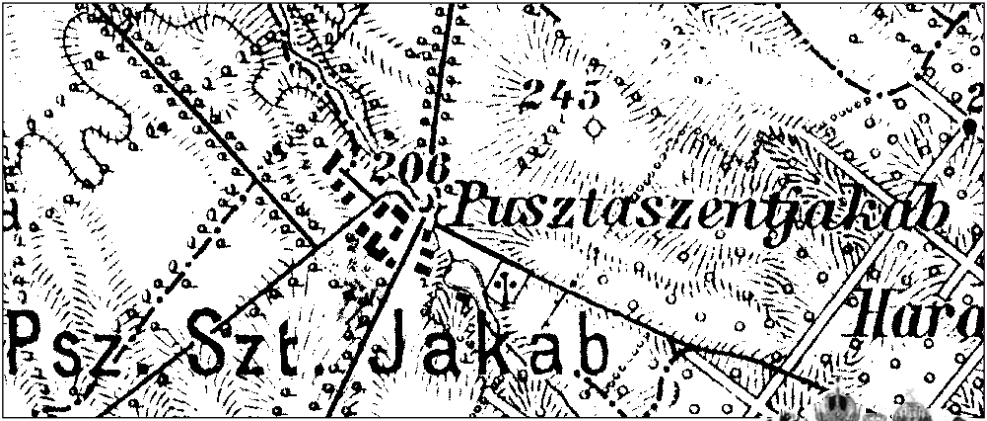
Szada 1887-ben
a katolikus
és a református
templom,
illetve a két temető
jelével

Szentjakab
puszta
1895-ben
a majorsági
épületekkel
és a
majorsági
népesség
temetőjével,
melyet
kereszt jelöl

Szada 1914-ben
a katolikus
és a református
templommal,
illetve
a református
temetővel

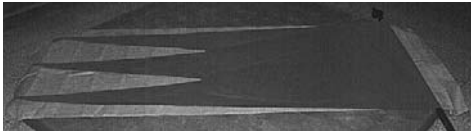

Pusztaszentjakab 1914-ben a majorsági épületekkel és a majorsági népesség temetőjével, melyet kereszt jelöl a tó partján

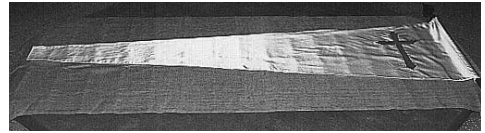

Szada 1927-ben a katolikus, a református templom és a „szegények temetője” jelével

Szt. István zászlója (1000–1038)

Dózsa seregének zászlója (1514)

Az Árpád-ház sávos zászlója (1000–1301)

Bocskai zászlója (1606)

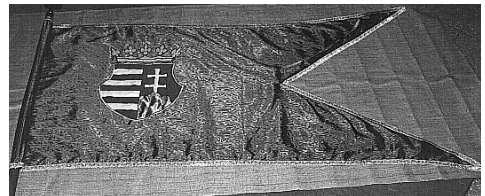
Kettős kereszt zászló (1000–1301)

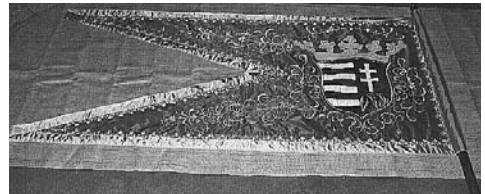
Bethlen Gábor zászlója (1613–1629)

Az Anjouk címeres zászlója (1308–1382)

Zrínyi zászlója (1664)

Thököly zászlója (1690)

Magyar Királyi közép-címer

Magyar Királyi kis-címer

Osztrák-Magyar Monarchia közös címer

ÖRÖKSÉGÜNK, ÉRTÉKEINK
SZADA KÉPEKBEN

GYŰJTÖTTE ÉS VÁLOGATTA:
CZIBERÉNÉ SZÍTÓ MÁRIA

GALAMBOS GÁBORNÉ OROSZI JULIANNA
ÉS NOVÁK LÁSZLÓNÉ
SEGÍTSÉGÉVEL

I. A RÉGMŰLT EMLÉKEI

MUZEOLÓGUSI JELENTÉS

Vásárhelyi József szadai általános iskolai tanár földmunkák alkalmával előkerült edényeket hozott be a régészeti osztályra, és jelentette, hogy a szőlő aláforgatás közben sikerült néhány sírt megfigyelnie. Négy vagy öt sír bukkant elő egy vagy több edénymelléklettel, amelyeket gondosan összegyűjtött, és belőlük néhányat be is hozott. Az edények a korai vaskor első felére keltezhetőek. A kiszállás során sikerült térképen rögzíteni az előkerülés helyét. Kisebb domb lankás részén, Nagy Sándor földjén jöttek elő a sírok, a vasútállomástól északnyugatra 4-500 m-re, az országúttól délnyugatra 150-200 m-re.

A terület pillanatnyilag nem veszélyeztetett, nagyrészt vetés van rajta. Aratás után szándékoznak megforgatni. A megmentett edények Szadán maradt részét behoztam a gyűjtemény számára. A kiszállás során néhány szarmatacserepet is sikerült a község területéről behoznom.

Javaslom a veszélyeztetett terület megásását július folyamán.

Budapest, 1957. március 29.

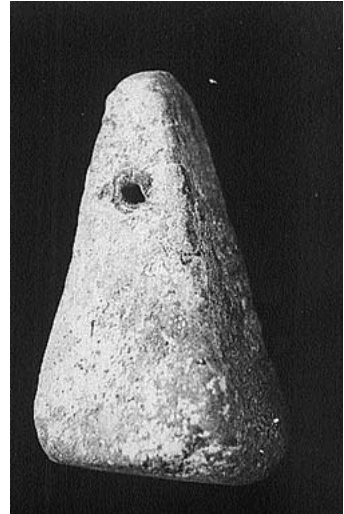
(Kőszegi Frigyes s.m.)

Bronzöntő tégely
Kr.e. 1900-1800
Zóki kultúra
(Makói csoport)

Kelta vas „babos” lábperec
Kr.e. 200-0

Szövőszéknehezék
Kr.e. 3000-2800

Avar cserépedények
Kr.u. 568-820

**Kelta lencsepalack
és pohár töredéke**
Kr.e. 200-0

A NEMZETI MÚZEUM RÉGÉSZETI OSZTÁLY VEZETŐJÉNEK LEVELE A MÚZEUM FŐIGAZGATÓJÁHOZ

Méltóságos Főigazgató Úr!

Báró Vécsey József, Pestvármegye t. főszolgabírója arra hívta fel figyelmemet, hogy Szada községben az állami ínségmunka akció keretében végzett talajegyengető munkánál az úgynevezett Várhegy sáncait is el fogják egyengetni. Ezekből a sáncokból már úgyis csak kevés áll fent, és azért célszerűnek látná, hogy ezt megvizsgáljuk teljes megsemmisülésük előtt. A szükséges munkaerőt a járás főszolgabírója készséggel fogja rendelkezésre bocsátani, amennyiben a mostani közelebbi napokat használjuk föl a munka elvégzésére. Ezért folyó hó 10-én kiszállottam a helyszínre, és elsősorban megtekintettem a Várhegyen levő sánc-maradványokat, amelyeket báró Vécsey József előadása után őskori földvár maradványainak gondoltam.

A földvár sáncok által körülzárt középső kerek magoslata, amely eredetileg kb. 16-16 m átmérőjű lehetett, csaknem teljesen megsemmisült, úgy hogy abból mindössze egy kb. 6 m széles, 8,5 m hosszú, szabálytalan négyszög alakú földtömb áll fenn. Maguk a sáncok, amelyek kör alakban zárták körül a magaslatot, részben már egészen elsimultak az északnyugati és kelet-délkeleti irányban húzódó hegyhát hosszanti oldalain, és csupán a hegyhát keresztbe metsző részeik vannak valamennyire épségben. Arról lehetne tehát csupán szó, hogy az épen maradt földtömb mintegy 50 m² területéről a kultúrreteget, amely 50 – mintegy 150 cm között váltakozó vastagságúnak látszik, lehántsuk. Ez annyival fontosabb volna, mert a kultúrreteg egyik helyén olyféle átmetszetet mutat, aminőket őskori lakóházaknál szoktunk észlelni. A báró Vécsey-család birtokában néhány középkori vassarkantyút láttam erről a helyről. A cserepek, amelyeket a helyszínen felszedtünk, kivétel nélkül középkorinak látszanak.

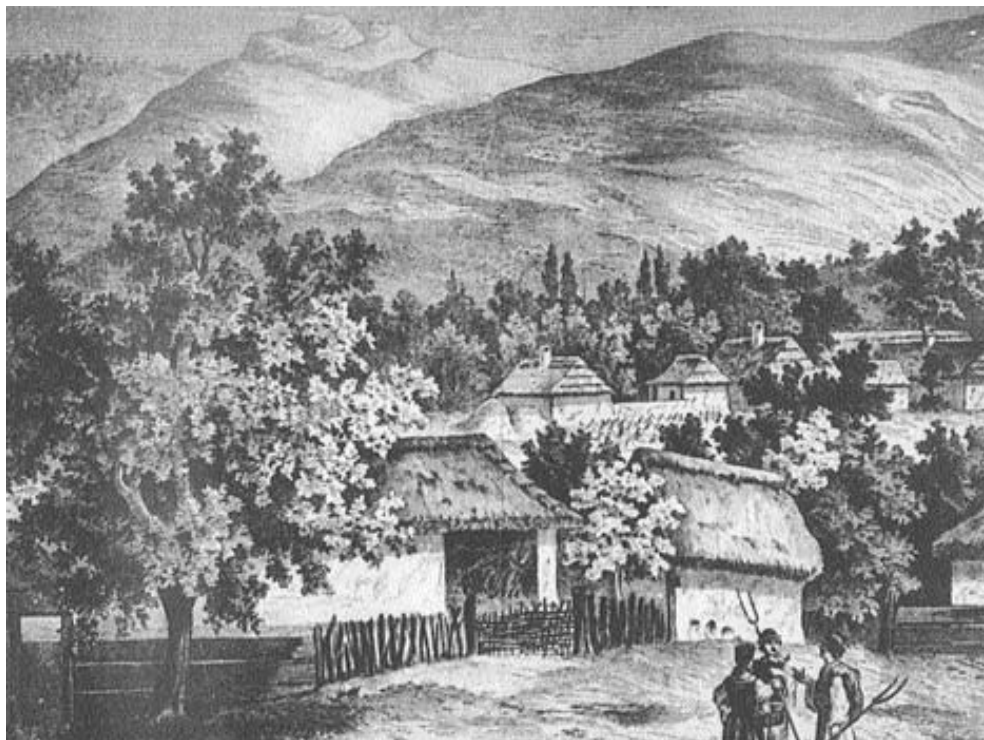
Báró Vécsey Gábor kalauzolása mellett felkerestem a szadai határ egy másik helyét, ahol a helyi hagyomány szerint a mogyoródi ütközet alkalmával elpusztult Ivacs nevű község állott volna. A terület birtokosa ezen a helyen kiszedette az egykori templom alapfalának köveit, és az alapfal az ő előadása szerint félköríves apszissal záródott. A felszínen ezen ásások alkalmával előkerült cserepek, emberi koponyák és egyéb csontok töredékei hevertek, apró vastörmelékkel keverten. A helyszínen egy kisebb rézpénzt is szedtünk fel, Zsigmond király kisebb rézpénzét. Visszatérőben a községi közlekedő területén néztünk meg egy kisebb magaslatot, amely a terület homokbuckái közül azáltal válik ki, hogy felülete teljesen el van borítva apró edénytörmelékekkel, ugyaninnen szedtünk fel egy lakat elzárására szolgáló rugó félet, amely szintén középkori lelet. Mindhárom terület feltárása kivülesik tehát a Régészeti Osztály munkakörén, és azért rövid úton felhívtam reá a Történeti Osztály figyelmét. Méltóztassék azonban mégis a jelentésemben foglalt konkrét adatok miatt a jelentésemet Varjú igazgató úrral közölni, azzal, hogy az egyik terület a község bírójának tulajdona, másik a községi közlekedő, az ottani munka elvégzésére azonban már rövid úton sikerült az illetékes gazdasági felügyelő engedélyét megnyernem. A Várhegy birtokosaival a legcélszerűbb lenne a 1929. évi 11. törvénycikk idevonatkozó intézkedésének megfelelő megállapodást kötni. Úgy Vécsey József báró, mint fivérei közül Gábor és István bárók a Nemzeti Múzeum kiküldöttének a legnagyobb előzékenységgel fognak kezére járni.

Vécsey báró ajándékként egy már régebben a Nemzeti Múzeumba került, Szadán lelt római kori barbársír kiegészítéséül, általa utólag ebben a sírban lelt szíjvégszerű ezüst tárgyat hoztam magammal.

Fogadja Méltóságod őszinte tiszteletem nyilvánítását.

Budapest, 1932. március 11.

(Márton s.k. a Régészeti Osztály igazgatója)

A Várdomb az 1800-as évekből

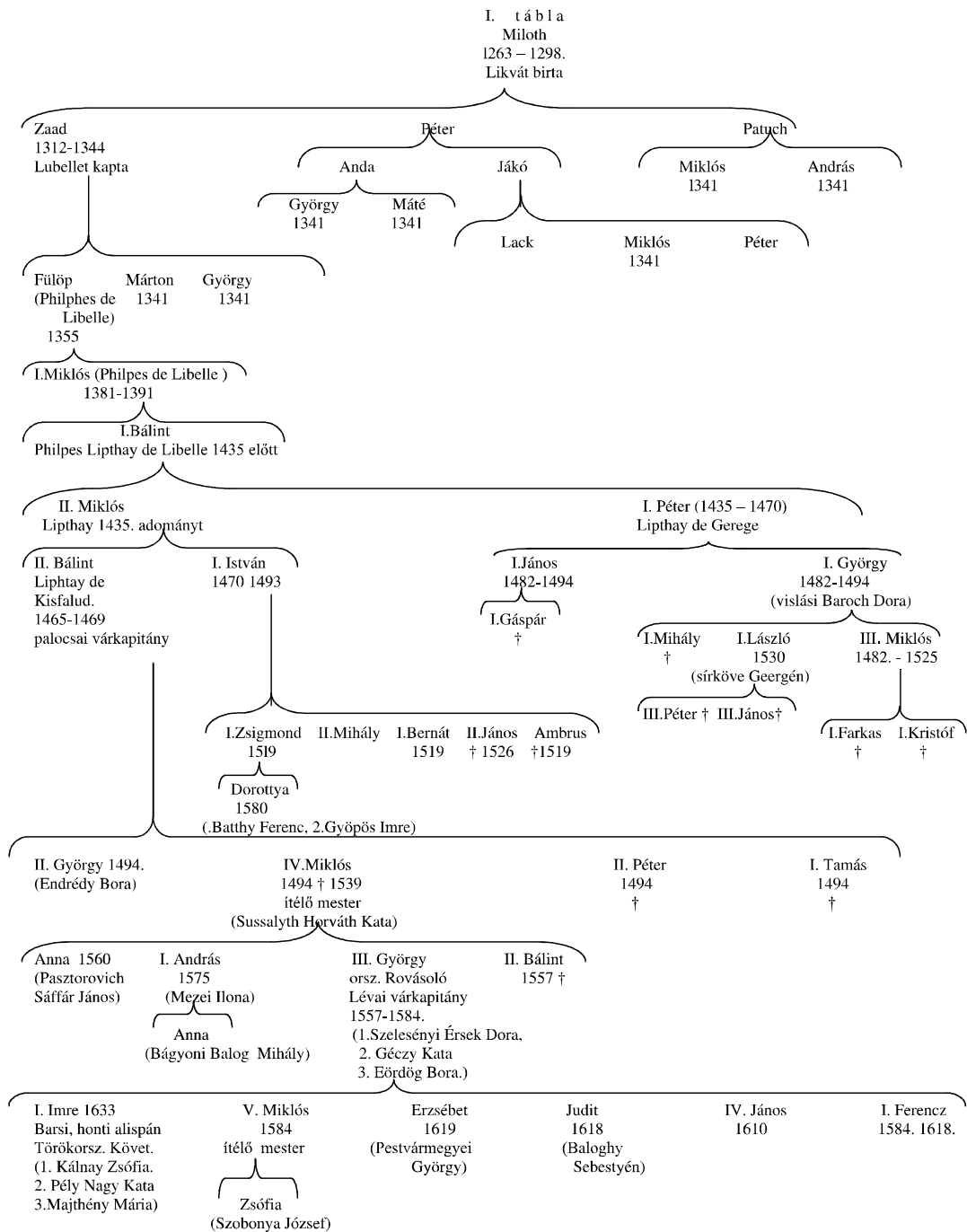
A Várdomb az 1900-as évekből

Szada látképe 1886-ból

Mint származott le a család az első tudható Myloth nevezetű törzstől, a következő táblázaton láthatjuk.

SZADA RÉGI PECSÉTJEI

(Horváth Lajos: Pest megye városi, községi és megyei pecsétjei 1318-1876)

1. SZADA FALU PECSÉTJE 1710

A vonal gyűrűbe foglalt körirat által határolt kerek mezőben jobbra hegyével fel, élével kifelé fordított, lebegő ekevas, balra keresztbe helyezett három, lebegő, leveles gabonaszál. 23 mm.

– PmL, Pecsétgyűjtemény.

– Használatban 1710-től a XIX. Sz. elejéig.

2. SZADA FALU PECSÉTJE 1710. X

Megegyezik az egyes számú pecséttel, 29 mm.

– PmL, Pecsétgyűjtemény

– Használatban XIX. Sz. első felében

3. SZADA KÖZSÉGE

A kör alakú vonalkeretben a két vízintés soros szöveg, 30 mm (gumibélyegző)

– PmL, Pecsétgyűjtemény.

– Használatban 1871 – 1876.

1

2

3

II. ÉLETKÉPEK, PORTRÉK, CSALÁDI KÉPEK...

ADATOK SZADÁRÓL 1931-BŐL
(a község részére elküldött dokumentum teljes szövege)

„PEST-PILIS-SOLT KISKUN VÁRMEGYE ÁLTALÁNOS ISMERTETŐJE ÉS CÍMTÁRÁ”-val oly művet rendeztünk sajtó alá, amely hivatva van pótolni az összes tiszt-, helyiség-, gazda-, stb. címtárakat, valamint minden pénzügyi, kereskedelmi és ipari kompaszokat, továbbá minden helység monográfiáját is közli. Ezeken kívül a vármegyék közigazgatási, közgazdasági és kulturális életének hű képét nyújtja.

A társadalom majd minden osztálya, de különösen a közgazdasági, közművelődési és hivatali körökben régóta érzik egy olyan összefoglaló, általános ismertető műnek a hiányát, amelyben minden helységre együtt találja a helyes útbaigazításokat.

Pestvármegye ily részletes ismertetésével – tekintettel nagy terjedelmére – még senki sem foglalkozott. A nagy anyagra való tekintettel a vármegyét öt kötetben jelentetjük meg. Jelen (V.) kötetünk a vármegye észak-keleti részét tartalmazza.

Áttekintési szempontból a HELYSÉG NÉVMUTATÓ nyújt tájékoztatást.

Csonka-Magyarország jövője gazdasági megerősödésunktől függ. Hatalmas kultúránkat, gazdasági helyzetünket feltárni bel- és külföldi viszonylatban szükséges. Ettől az elvtől vezérelve határozta el a VÁRMEGYEI TISZTVISELŐK ORSZÁGOS EGYESÜLETE, hogy az országot vármegyénként feldolgozva, olyan művet rendez sajtó alá, amely hivatva legyen a magyar közgazdasági élet vérkeringését előmozdítani.

Nem mulasztathatjuk el közzönetünket nyilvánosan kifejezni a főszolgabíró, polgármester, és különösen a községi jegyző úrnak, aki a szükséges adatokat megadni szívesek voltak. A helységek monográfiájánál részben felhasználtuk dr. Reiszig Ede ny. belügyi h. államtitkár „Magyarország Vármegyéi és Városai” című műben megjelent közleményeit.

Budapest, 1931. július 6.

(a szerkesztőség)

Általános adatok: Lakosság az 1920. Népsz. Szerint: 1640 lélek. Magyar: 1635., német 5. R. kath.: 350, ref.: 1000, ágh. ev.: 10, unit.: 2, izr.: 8, egyéb: 265. Házak száma: 325. Az 1930. Évi népszámlálás szerint a községben: 1736 lélek és 368 ház van.

Területe: 2900 kh., melyből a községé: 72 kh. Szántó: 1720, rét : 180, legelő: 277, erdő: 290, szőlő: 240, kert: 80, terméketlen: 110 kh. Erdőbirtok: Kincstári erdő 186 kh. (főleg tölgy), Úrbéres erdőbirtokosság 78 kh. (főleg akác).

Vasút Áll.: *helyben* (0,5 km-re) Szállás: Hangy Fogy. Szövetkezetnél. Kocsit előljáróság útján lehet rendelni. Posta, Táv., Tel.: *helyben*. Főszb., Járásb., Tkv., Adóh., Pü. Szak., Cső., Vál. Ker.: Gödöllő. Törvsz., Pü. Ig. Mezőg. Kamr., Keresk. Kamr., Iparfü., OTI.: Budapest Pü. Bizt.: Vác.

Hatóságok, intézmények:

Községi előljáróság Tel.: Gödöllő 11.

Vezetőjegyző: Alberti Dénes főjegyző

Gödöllön 1883-ban született. Oklevele megszerzése után Gödöllőn előbb mint segédjegyző, majd mint adóügyi jegyző működött. 1919 óta helyben főjegyző. Hangya szövetkezet tagja. Hitelszövetkezet felügy. biz. elnöke. Leventeegyesület ügyv. alelnöke, az Iskolánkivüli Népművelés elnöke.

Adóügyi jegyző: László Károly. Irodatiszt: *Alberti Endre*. Közs. Bíró: *Oroszi András*. Törv. Bíró: *Rójkai András*. Pénztáros: *Balogh Sándor*. Közgyám: *Rajkai Sándor*.

Magyar kir. Posta

Postamester: Papp Jolán.

Balassagyarmaton született. Középkiskoláit az aszódi leánynevelő intézetben végezte. 1918-ban került Szadára, mint postamester. A Verezegyházi Evang. Úri Egylet tagja. Atyja néhai Papp Károly mérnök volt, 1900-ban hunyt el.

Máv állomás

Állomásvezető: Nyilas Lajos.

Egyházak, iskolák

R.kath. Egyházközség. Plébános: *Radóczy Károly*. Kántor: *Vitéz Szőke László*.

Ref. Egyházközség. Lelkész: *Mátis Márton*.

1875-ben született Apáca-Szakalóson. Iskoláit Pápán és Budapesten végezte. Kiscsányoszkó, Ivánca, és Kocsér községekben működött. 1905-től helyben ref. lelkész. A Hangya Fogy. Szöv. elnöke.

Áll. Elemi iskola. Igazgató: Gaál Ödön

1886-ban született helyben. Oklevelét 1905-ben nyerte. Működését 1906-ban kezdte helyben. 1903-ban kinevezték az állami iskolához, s azóta mint igazgató-tanító működik. A MOVE, Lövész egyesület vezetője, a NMV. Vezetője, a helyi iskola Népművelés gondnoka, a TEH. Gödöllői járásának vál. tagja. 1914-ben bevonult, a szerb, orosz és román harctéren küzdött, megsebesült, 1918-ban mint t. hadnagy szerelt le. Kitüntetései: kiesz., bronz v. é. Károly cs. Ker. seb.ér. háborús emlékérem. Öccse az olasz harctéren szerzett betegségben meghalt.

Tanítók: *Csupák Aranka, Ferenczy Zoltán, Kövér Zsigmond*.

Egyesületek, pénzintézetek, szövetkezetek

Onkéntes Tűzoltóság. Parancsnok: *vitéz Szőke László*. Levente Egyesület. Elnök: *dömsödi Hajós Menyhért*. Faluszövetség fiókja. Elnök: *baró Vécsey István*. MOVE Lövészegyesület. (1927-ben alakult, 18 tagja van, akik az Orsz. Polg. Lövészegyesületnek is tagjai. Több versenyen vett részt. Isaszegen, mint 5. csapat oklevelét nyert.) Elnöke: *Gaál Ödön* áll. el. isk. igazgató-tanító. Vezetője: *László Károly* közs.ü. jegyző. Hitelszövetkezet, mint az OKH tagja. Elnök: *dömsödi Hajós Menyhért*. Hangya szöv. Elnök: *Mátis Márton*

Betűsoros címtár

Asztalos: Végh István. Ács: Molnár Lajos. Baromfikereskedők: özv. Kovács Istvánné, Zsigri József. Bognár: Szántai István. Cipészek: Homál József, Molnár József, Musitz Ferenc. Cséplőgép tulajdonosok: Máv, Gépgyár 2 db. 12 HP, Szada cséplőgéptársaság 12 HP. Dohánytőzsdés: Gyerkó István. Férfi szabó: Rempert István. Földbirtokosok: Bánó László 30 kh. Gazdatiszt: Hausdik Károly, Beke István 26 kh., Bene Jánosné 21, Dlondi Guidó 25, F. Illés István 20, S. Illés Sándor 25, Magyar István 40, Korona uradalom 177, özv. Juhász Jánosné 294, Orosz Jánosné 25, Petrák Sándor 23, Puskás Sámuel 22, Simon Sámuel 24, Szabó György 20, Szada Legelő Társaság 277 kh. Fűszer- és vegyeskereskedők: Neumann József (1899-ben született Felsőausztriában. Iskoláit Pozsonyban végezte. 1929-ben helyben önállósította magát. 1917-ben bevonult, az orosz és román hadtápterületeken teljesített szolgálatot Két évig szolgált a Nemzeti Hadseregben is.) Hangya Szöv., Petrik Sándor, Rempert Istvánné, Rosenberg Jenő, Török Sámuel. Hentesek és mészárosok: Bíró Béla, Liber István. Kádár: László Ferenc. Kerékvártó: özv. Szalay Zsigmondné. Kocsmárosok és vendéglősök: Hangya Szöv., ifj. Petrik András. Kovácsok: Bostl János, Horváth Kálmán, Komenszky József, Ócsavay János. Marhakereskedő: id. Petrik András. Pék: Posch József. Tojáskereskedő: Nagy Bálintné. Vitézek: v. Szőke László k.-tanító, v. Kisnándor Sándor fdm. Zöldségkereskedők: Fáli Sándor, özv. Kovács Istvánné, Nagy Bálintné.

SZADA NÉPRAJZI LEÍRÁSÁBÓL

A szadai határ egy része a váci püspöké, másik része a nagyváradai káptalané volt. A püspöki birtok részei: az Órhegyek, Pizsokmányok, Kelő döllő, Ivacsi döllő. A káptalani 420 holdas birtok részei: a Kapolyai döllő a Kerek tóval Papdöllők, Iszapi döllő, Hosszú döllő, Csonka fűzek, Urasági döllők, Diósok, Berkek, Öreg szőlők, Margitták, Cipősök (valamikor ez legelő volt és Cipősnek hívták, aki itt megtelepült). A páskomi döllő mind legelő volt. Művelt földek voltak: Várdombi döllő, Bereki döllő, Pazsaki döllő, Buckai döllő kivételével, melyek a páskomi döllőhöz tartoztak, az Illésetető, Irtványok, Korizmicz döllő és Szabados döllő. Ide vehető még a Fölöslegek döllője is. Szőlők („szőlő kibe szántóföld van”): Öreghegy, Koplaldok, Boncsaki döllő, Margiták. Erdő 56 hold úrbéresi birtok, 275 hold püspöki közös legelő.

Szada kertés településű magyar község. Szérűs kertjeiben ököristállók voltak, s még ezek a legutolsó évtizedekig fennállottak. Az Illés-kertek végeiben voltak Pintérnek és Galambosnak istállói. A Váradai soron is voltak istállós szérűk. A Váradai sorban (Káptalan utca) voltak többnyire a gazdák, a váci úton ellenben alig volt 6 gazda, a többi zsellér volt. A Tabányban mind zsellérek laktak. Később ezek a szőlőkben a „sutyus gunyhók”-at alakították át lakóházakká vagy ezek helyére építettek. Több gazdának volt istállója a szérűs kertekben. Még emlékeznek a Molnár András, Szűcs István, Galambos István, Seres Sámuel, Öreg Galambos, Szűcs János, Bikás Illés János, Kis Tót András, Tót Péter, Puskás Pál és Puskás Miklós istállós szérűs kertjére. A szérűs kerteket felül sövényből font kerítés zárta be, s kapuja is sövény volt alul görbe tölgyfából, melyet felgömbült végénél fogva nyitottak. Tölgyfakarókból állították össze és tölgyfavesszőkkel fonták be. Minden szérűs kert külön be volt kerítve hátul is, oldalt is, licin garádokkal. A szérűn volt szántóföld is. Hátulsó részében krumplit, kukoricát termeltek, s mikor ezt betermelték, a helyét rakodó helynek használták fel. Ma a régi szérűs kertek helyén házas telkek vannak.

Az istállókban társas életet éltek, közösen főzögettek, sütögettek, iszogattak. „Összementek esténként tízen, tizenötön is egy istállóban. Szűcs János és Puskás Pál istállójában volt a legnagyobb muri.

(Gönyey Sándor Budapest környékének községei, Szada, Néprajzi Értesítő, 1942. 3-4. szám)

Szadai cséplés (1900-as évek)

Ünnepnap pihenőben
(Illés János, Illés István, Oroszi István)

Vízhúzás kerek kútból

Kézi aratás

Szőlőmunkások pihenője

A tagosításig kevés föld volt a lakosságé; 1882-ben még csak az Irtvány, Fölöslegek, Háromfáltályok, Illés alja, Öreg hegyek, Pazsaki dűlő volt a kezükben. A talaj legnagyobb részét homok és kevés kötött agyag. Ezekben a dűlőkben rozst (szadai néven „búza”), kukoricát, krumplit termeltek. „Csak annyit szántottak fel, amennyit a maguk szükségére megteremtette az enivalót”. A Fölöslegek parlagok voltak, legeltettek rajta és csak minden hatodik esztendőben szórtak bele egy kis „búzát”, „olyan sován volt”. Akinek 60-80 csomó(kereszt) termett, az már első gazda volt, pl. Zsigri István és Magyar Sámuel. Tagosztáskor az járt jól, akinek több jószága volt s nagyobb családja. Ezek „több szógaságot csináltak, többet be bírtak dógozni, több földet kaptak”. Így akinek 4 ökre volt, jobban járt „féhejes lett” vagyis 2 *fertá* (24 hold) földet kapott, a többi csak két ökörrrel dolgozott s egy *fertá* (12 hold) jutott neki.

42 ember csak 1 *fertá* földdel dolgozott, Orosziék, Török János, Magyar Sámuel 4 ökrös, 2 *fertá* földes gazdák voltak.

Tagosításig ökrös gazdálkodást űztek, s csak tagosítás után került ló a faluba. Ez vezette az ökröket. Később a ló kiszorította az ökröket. Legtovább („utójáig”) Galambos István és Öreg Illés tartottak ki az ökör mellett, s ezért ökrös Galambosnak nevezték.

Az ökrös gazdálkodás nem járt annyi munkával. Akkor 6 család sem dolgozott annyit, mint ma egy. Mikor 20-22 évesek voltak, csak libákat őrzögettek, fehér szűrben *ökrözgettek*. Nem kapáltak mint ma. Most már a 11-12 évest is kapáltatják.

Az ökrök a nagyváradi káptalan erdejében voltak „*bevált’a*”. Ökrönként 8 forint fizetés mellett szabadon legelhettek, de legeltetésre a földek végeit, a földek közötti „licingárdokat” is felhasználták. Birka nem, volt a faluban.

A gulya a Pazsakokba járt itatni az erdőből. A Boncsok közti úton hajtották vissza s „*ott is háláltak éjjel nappal*”. Csak a fejóst hajtotta a faluba a gulyás fia. A településre nézve a szellérek élete is magyarázatot ad. Zsellér embernek nem volt szántója, csak szőlője (Margitták, Boncsokok). Ezenkívül volt páskomjuk is. A zsellér ember így a szőlőművelésre és gyümölcsstermesztésre szorított s később ebből szerzett magának földet. Így érhetjük meg a szellérek falubeli elhelyezkedését is a gyümölcsös kertek, szőlők között és a Tabánban.

Utolsó évtizedekben mindinkább áttértek a kertgazdálkodásra. A krumpliból 1865-70 körül a *disznókrumplit* és *kék krumplit* termelték, azután a jobban jövedelmező rózsza, szemle és kifli krumpli termelésére tértek át. 20 esztendeje termelik az Ellát, mintegy 50 esztendeje volt nagy felsárga héjú jófajta párizsi krumpli.

Fejes káposztát ősidőktől fogva termeltek. A dinnyét 1879-ben kezdték először termelni. Sárgából az ananászt és cserhétút ismerték. Uri tököt, sütnivalót, disznó és marhatököt termeltek, ami szecsára vágva lovaknak is adtak. Húsz esztendeje rátértek a paradicsom, spárga, zöldbab és eper termesztésére s ma ezekből van legnagyobb bevételük. Különösen nagyban űzik a zöldbabfélék termesztését a *Juliska*, *Mariska*, *Tersi babot*, a sárga hüvelyű tézstababot, aranyeső babot, tarkahasú cukorbab fajtákat becülik legtöbbszörre.

Nagyon tanulságos Szada gazdálkodásának változásait áttekinteni a jobbágyság felszabadulása utáni vetés-kényszerrel járó, ugaros extenzív rablógazdálkodástól a legbelterjesebb kertgazdálkodásig.

(Gönyey Sándor Budapest környékének községei, Szada, Néprajzi Értesítő, 1942. 3-4. szám)

Legeltető kanász

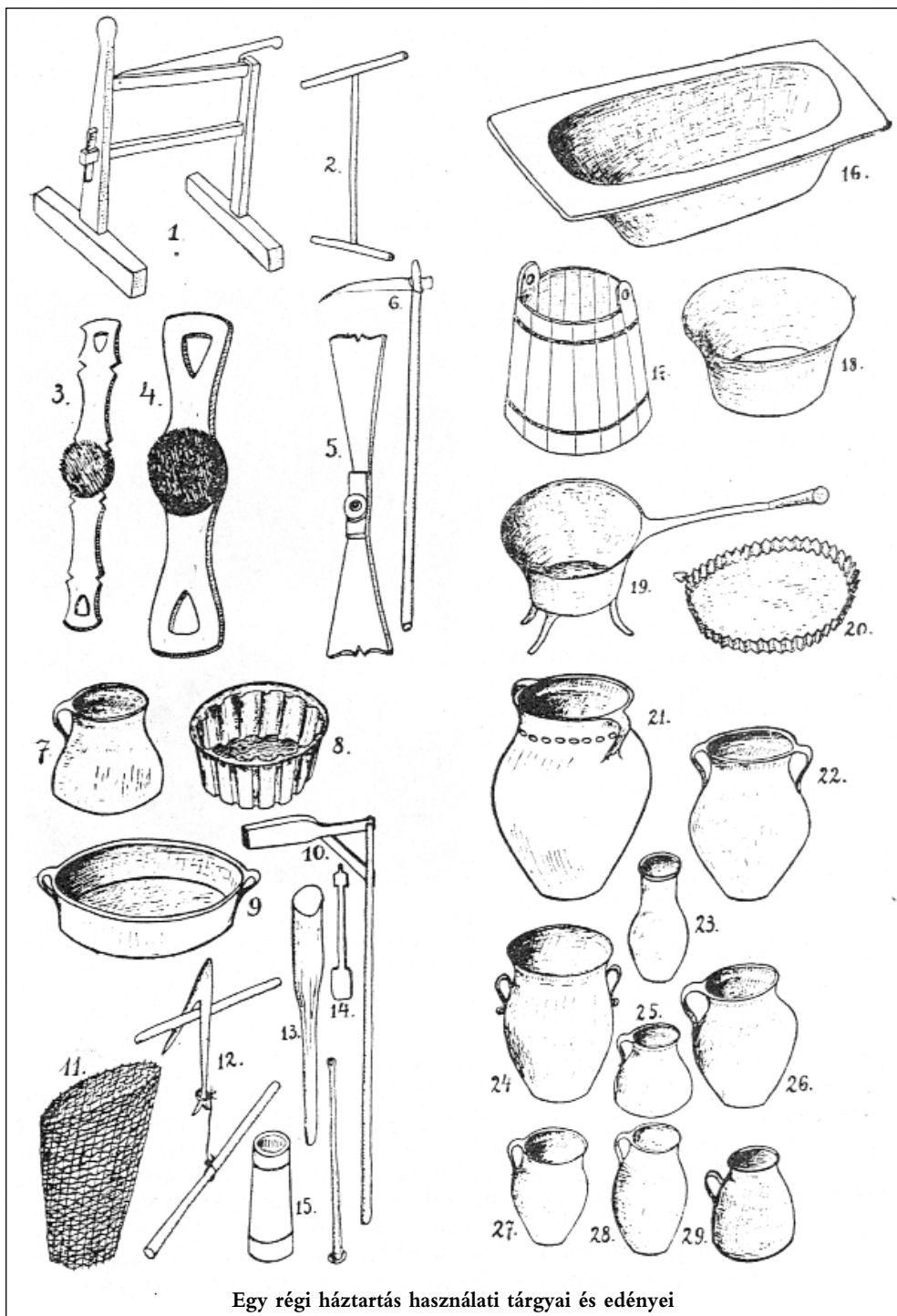
Szőlőnyitás

Szőlőkapálás az 1940-es években

Pihenő munkások

Egy régi háztartás használati tárgyai és edényei

Szántás taligás ekével

Itatás

Ismerkedés

Lóvezetés

A régi eledelek között a kukoricának is jelentős szerepe volt. A kukoricát malomban őrölték, és lisztjéből *görhent* készítettek. Ezt tejjel behabarták. *Gancát* késheggyel szaggatták egy nagy tálba. Bele lökdösték a tálba s úgy szaggatták a szélére. Túróval, tejföllel kedves eledelük volt. Főztek *sűrű babot kemindre*, kiöntötték egy nagy tálba, *kóbaszt*, zsírt, vereshagymát sütöttek rá s avval megöntötték. Krumpliból is ugyanilyen pépet készítettek, tányérba kiöntötték, mikor meg volt főve a tányér szélére kiszaggatták, megöntötték s mákkal meghintették. Volt *káposztás ganca* is.

- Levesek; Zöldségleves: Vízben elegendő petrezselyem, sárgarépa, celler, hagyma, karalábé, bors és egyéb fűszer megfő.” *Kenyérkét hántak* bele s így ették.”
Húsleves.
Huncut gulás: Hagymás, paprikás zsírba vetik a krumplit, vízben megfőzik és *csipetkét* tesznek bele.
Szaladj leves = rántott leves.
Bableves jó füstölt hússal vagy csülökkel.
Káposztaleves hússal. Rántva is jó.
Keménymagos leves.
- Főzelékek: Paradicsom, bab, kel, karalábé, tök, sóska, spenót, sárgarépa, sűrű krumpli, savanyú krumpli tejjel.
Sajátát öntve és főve eszik, vagy *ropogós eleven sajátaként* fogyasztják. Az ugorok sajátát is szeretik.
- Aszalékok: Körtét, almát, szilvát ősszel beteszik a kemencébe vagy napon is aszalják.
A kovácskörtét szalmában teszik el. Szilvából, körtéből dinnyéből és tökből keverve lekvárt főznek.

Dióhéjat, hársfát használnak teának.

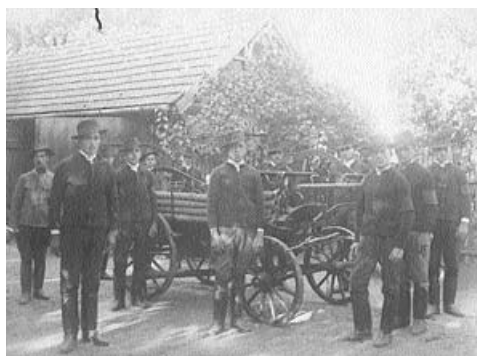
Köhögés ellen mákhéjat, vöröshagyma héjat használnak. Olajat nem csinálnak s nem használnak. Fűszernek kaprot, meggyfalevetet és egest használnak.

Heti étkezésük:

- Hétfőn*: Krumplileves vagy káposztás marhahúsleves. Kásaleves és vasárnapi maradék.
Kedden: *Többnyire* tésztát főztek.
Szerdán: Gulyásleveset esznek.
Csütörtökön: Árpakásaleves készítenek hússal.
Pénteken: Lencse, bab, sűrű bab, sült v. főtt tészta az ebéd. „Ma lencsét eszünk, hogy vasárnapra szépek legyünk.”
Szombaton: Paprikáskrumpli, rántott leves, tojásos leves van.
Vasárnap: Húsleves, sűrű káposzta, savanyú krumpli főzelék, paradicsomszósز hússal.
A húst hagymás zsírba vetik.

A lakodalmi étkezéshez reggel a szakácsnék, vőfélyek csibeaprólékot, kalácsot, bort kapnak. Délre, mikor esküvőről hazajönnek, gulyásos húst, bort süteményt esznek. A vacsora marhahús leves vágott tésztával, marhahús zsírban sütve tornával, baromfihús csigatésztával, kékkáposztával. *Sütemények*: torta, kalács, rétes (mákos, diós, káposztás). Azelőtt mikor az öregek vadásztak, nyúlhús is volt. Újbanban éjjel disznótoros vacsorát is készítenek és rizksását baromfi aprólékkal. Éjjelig tart a tánc s éjfélkor adják fel a *bujakalácsot*. Ez nagy 8-asra fonott mákos kalács.

(Gönyey Sándor Budapest környékének községei, Szada, Néprajzi Értesítő, 1942. 3-4. szám)

Tízoltók (1925)

Gyereklakodalmom (1930-as évek)

Szüret utáni tánc a Zalai-ház előtt (summások)

Öreg férfi hosszúfűrtű gubában

Férfi fényes fuszilánból készült gödöllői kabátban

Kék huszárka eleje nyakbavaló zsinór nélkül

Kék huszárka háta

Leány bodros vállkendőben,
paradicsomos mintájú pruszlikban

Öregasszony szabadujjú,
felvágott elejű ingben

Öregasszony kontyfésűvel

Asszony „kacamajkában”

**Simon Andrásné sz. Puskás Mária
gyermekével**

**Molnár Julianna és Puskás Sámuel
ünnepelőben**

Kislány hajviselete

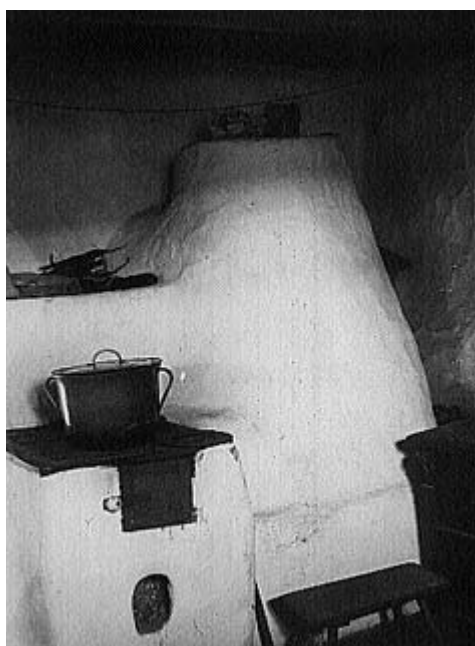
**Illés Erzsébet két sor gombolású
„trigóban”**

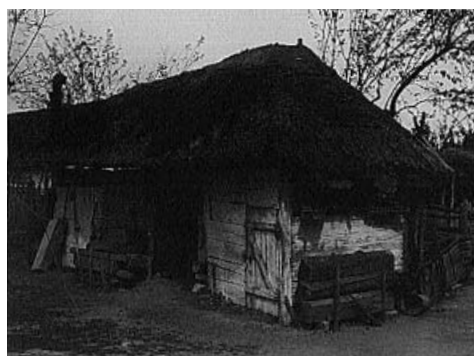
Házsor a Tabánban

Lakóházzá átalakított „sutyusgunyhó”

Kemence és „pór”

Sertésakol

1848-AS HAGYOMÁNYOK SZADÁN

Adatközlök:

Kiss Sámuel (sz. 1865)
Molnár István (sz. 1880)
Petrák István (sz. 1886)

„Kossuth Lajos azt üzente,
Hiányzik a regimentje,
Ha hiányzik egy vagy kettő,
Áll helyébe harminckettő.”

Kossuth Lajos és Petőfi voltak a nép igazi védőszentjei, felszabadították a népet a zsarnok világból.

Petőfi pipája: Puskás Sámuel 1945-ben halt meg, 87 éves korában. Tulajdonában volt egy tajtékpipa, amelyen rajta volt Petőfi képe és a neve. Ezt az oroszok elvitték. Valószínűleg Petőfi emlékére készült pipa volt.

A váci temetőben fekszenek a nagykutya. Négy muszkaár.

Ha az orosz nem ad segítséget a németnek, leverték volna, de Görgey elárulta, és nem tudták levérni az orosz. Pedig a muszka neki volt nyomulva a Dunának, oda volt szorítva 100 000 muszka, s ha Görgey nem rakja le a fegyvert, a muszka ugyan kikap itt 48-ban. Sokat agyonütöttek a községben. Pomázon, Csomádon, Dunakeszin, Fótfaluban meg elfogták a muszkákat a civilek. Akkor még csak kócot tettek a puskába, s azt gyűjtötták meg, úgy lőttek. Úgy mondták apjáék, hogy „Haj, ti Kánaán földjén vagytok, de mikor a muszkák ide jöttek, mi ponyóccokkal (zsákok) kötöztük be a lábunkat, és bocsorban jártunk ki. Fűrészporból ettünk kenyeret a szegénységben”.

Szadán volt 48-as kör. Gödöllőn is ki van írva egy házra. Télen ott tárgyaltak, beszélgettek. Karácsony böjtién vittek egy-egy szakajtó diót és kártyáztak. Fonóházakban karácsonyig szakadatlanul fontak. Nagyba ment a kender. A Pap gátjánál a tó tele volt kenderrel, a gödrökbe vizet eresztettek.

Görgeyt szidták, hogy lerakja Vácnál a fegyvert. Szadáról egy Zana Beke nevű vitte a levelet, akit Világosról küldött Görgey lóháton Vácra, az ottani ezredparancsnokhoz. Ha tudták volna, hogy mit visz, agyonütik, mert Vácnál a magyar nagy erőre kapott. Haynau, a bitang, meg Ferenc Jóska rontották el a magyarok dögát. Bánja azt tizenhárom vitéz, aki a hazáért vért ontott.

Damjanich volt a legnagyobb vezér, aki legjobban tudta igazítani a menetet. Mindig első volt, de akkor hátulra hagyta a disznó Haynau, de utolsó lett, de nem bánta, mert látta vitéz pajtásait, hogy szenvedtek. Csak azért hagyta a gaz Haynau, hogy nézzék ezt.

Áldott asszony volt Erzsébet királyné. Azt a királynak mondta, hogy „arany szíve van a magyarnak, de a keze vasbilincsen van. Ereszd ki a tömlőcből őket”.

(Gönyi Sándor gyűjtése, kézirat, 1949.)

TIZENHÁROM ARADI VÉRTANÚ

Országszerte évtizedeken át nagy becsben tartották, az első szoba falán helyezték el az aradi vértanúkat megőrző olajnyomatot. Ennek egy példánya Illés Istvánné Illés Julianna ajándéka ként a Tájházban látható. Felirata:

**Kiss Ernő, Nagy Sándor József, Damjanich János, Pöltenberg Ernő, Lachner György,
Lázár Vilmos, Schweidel József, Dessewffy Arisztid, Gróf Vécsey Károly, Knézich Károly,
Török Ignác, Aulich Lajos, Gróf Leiningen-Westerburg Károly**

1849. október 6.

Az ősök keresztet iktattak államcímerébe a vérrel szerzett magyar hazának, mely ma is ország, de nem állam. Arad pedig a magyar Golgota.

Legyen a hon szabadság mártyrjainak halálával megszentelt földjének minden porszeme termékeny honszeretben, mi szerint a polgár erények törekvése által igazoltassék a magyar szabadság diadalában, amint a hit kitűzése által igazolva lett a keresztény vallás diadalában, hogy a kereszt a feltámadás jelvénye.

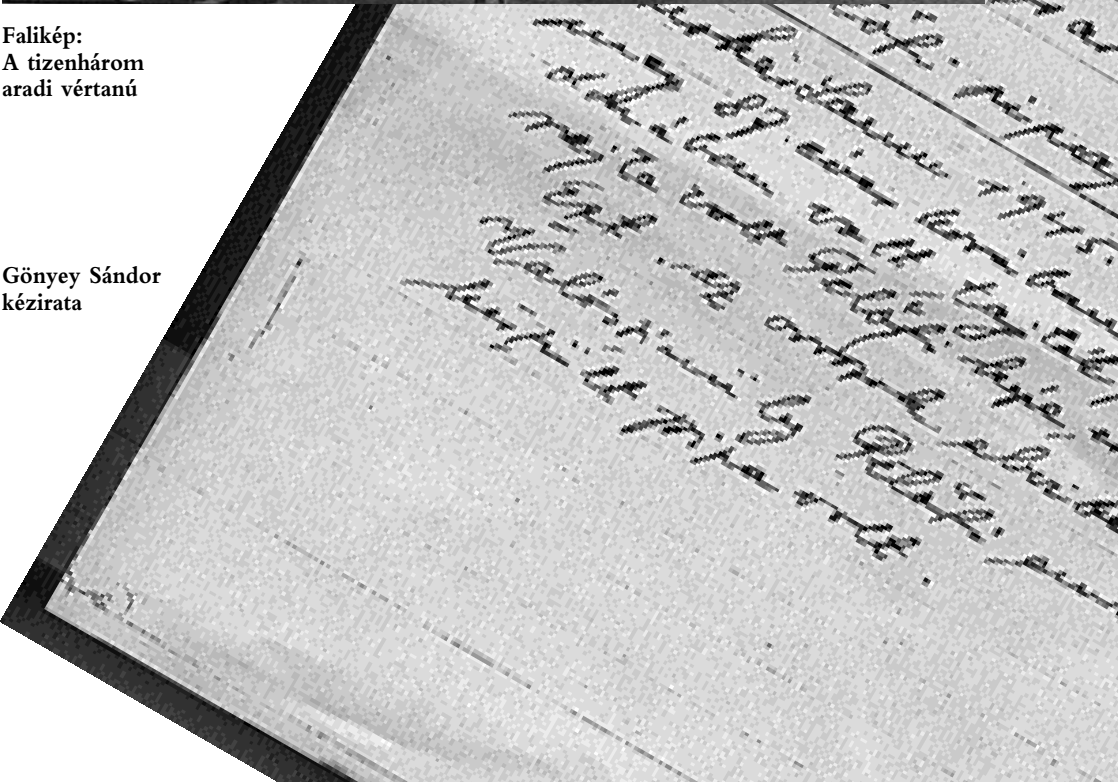
A nemzet kegyelele legyen emlékeztető a hűségre, a kötelességre a magyar Haza szabadsága iránt, melyért eme megdicsőült hősök mártyr halált haltanak. Amen.

Kossuth Lajos

Falikép:
A tizenhárom
aradi vértanú

Gönyey Sándor
kézirata

HŐSI EMLÉKMŰ FELAVATÁSA SZADÁN (1937)

Az elmúlt vasárnap Szadán bensőséges ünnepély keretében avatták fel a Hősök emlékművét. Már a község külső képe is elárulta, hogy a derék szadaiak e napon ünnepet ülnek; minden házon, még a faluszéli legszegényebb kunyhócskán is nemzeti színű zászló lengett. A szomszédos községből, így Gödöllőről, Mogyoródról, Veresegyházról sokan jöttek el az ünnepre, délután négy órakor a község ház előtti térség úgyszólván egészen megtelt a megjelentekkel, ott volt egész Szada. Szép népviseletes szadai leányok, szadai levente ifjak, a szadai MOVE lövészegylet tagjai álltak sort, a szebbnél szebb népviseletek egymást remek festői képpé egészítették ki. A helybeli dalárda által énekelt Hiszekegy nyitotta meg az ünnepélyt, a megnyitóbeszédet pedig Mátis Márton református lelkész mondta el. Az ő közismert meleg szívéből indultak ki a megható szavak, a megjelentek feszült figyelemmel hallgatták meg beszédét, a tömegben igen sokan keserű könnyeket hullattak a visszaidézett múlt emlékein. „Gyászünnepelet ülünk – mondotta Mátis lelkész úr –, de őket, Szada község 53 hősi halottját mégsem lehet eltemetni, míg itt e hazában egyetlen egy ember ajkán is hangzik a magyar szó. Úgy érzem, hogy ma, éppen a jelen pillanatban a messze távolban nyugvó szadai hőseink sírja fölött megrezdült a fűszál, a sírok mélyéből felszállott egy sóhaj; „...hát minket mégsem felejtettek el!” Nem, mi nem felejtjük őket. Hősöket termelt ki a világháború a harctéren, de hősöket termelt ki itthon is. Amikor a kis kapuból eltávozott a hitvestárs, a szerető testvér, a gyermek, az ifjú apa, nem hittük, hogy ez a kis kapu részükre többé nem fog megnyílni. Tábori levelezőlapoknak százait őrzöm kegyelettel, melyekben engem, a lelkészt kért fel a másnap tűzvonalba induló szadai ifjú, hogy ha elesne, és századosa engem haláláról értesítene, azt özvegy édesanyjának kímélettel adjam tudtára.” Ezeket mondta a szadai református egyház melegszívű lelkésze, Mátis Márton, és a lepellet még letakart Hősi emlékmű közelében szüntelenül hullottak a fájó szívek keserű könnyei.

Balla György frontharcos kisgazda szép szavát a szadai baptista zenekar előadása követte, majd pedig dr. Preszly Elemér, Pestvármegye főispánjának szoboravatató ünnepi beszéde következett. Különös melegséget adott az ünnepségnek a főispán úr Ónagyméltóságának és a kegyelmes asszonynak megjelenése. Nem a magas vendégeket, hanem Szada község derék magyar népének régi és igazi barátját láttuk a főispán úrban első sorban. És ez csengett ki a magas szárnyalású ünnepi beszédből is. Visszaemlékezett a háború előtti évtizedekre, visszaidézte azoknak a helybeli földbirtokosoknak, – báró Vécsey, Hajós Menyhért stb... – emlékét, akik a Szada egyszerű, de dolgos, egyenes jellemű, hazafias gondolkodású kisgazdáival a legnagyobb egyetértésben éltek és ez az egyetértés jótékony hatása alatt acélosodott meg mindjobban a szadaiak józan, hazafias gondolkodása. „Magyar vért, magyar erőt mindenkor csak magyar érdekért szabad feláldozni.” – mondotta a főispán úr, aki a továbbiakban foglalkozott a megszállott területeken szenvedő és magyarságért hősi küzdelmet vívó négy millió magyar sorsával, és szűnni nem akaró tapssal kísérve mondotta ki, hogy a trianoni intézkedésekbe a magyarság soha bele nem nyugodhat, és hisszük, hogy vissza fog térni az ezeréves nagy magyar birodalom. „A szadai ifjak és férfiak, ha erre mennek a Hősi emlékmű elé, emeljék fel fejüket, vegyék le a kalapjukat, a leányok, asszonyok, az anyák pedig helyezzenek el arra egy-egy szál virágot.” Mély megindultsággal hallgatta végig Szada községe a főispán úr szavait, személyével szembeni immár több évtizedes hűséges ragaszkodásával és tiszteletével fogadta a figyelmeztető szavakat. „A nagy vármegye nagynevű főispánja és a vármegye egyik legkisebb községének egyszerű magyar földműves népe talált ma, az avatásra kerülő hősi emlékmű előtt újból egymásra szeretetben és egymás megbecsülésében, a főispán úr által itt elhintett mag pedig feltétlenül termő talajra hullott.” A főispán úr szavait a szobor leleplezése követte. Siklódi Lőrinc országos híru szobrásznak – ő alkotta meg a gödöllői Hősi emlékművet is – alkotása ez a bronzszobor nagy harasztikó háttal, és mondhatjuk, hogy egyike az ország legszebb hősi emlékműveinek. A kezében fegyvert és cserfalombot tartó, bronzba öntött katonának a megjelenése a megható beszédek hatása alatt elérzékenyült kedélyekre némi megnyugvást jelentett.

A szobor leleplezése után Simon András levente szavalt a dalárda énekszáma következett. Végh István községi bíró keresetlen szavakkal, rövid beszéd kíséretében vette át a szobrot. A szobor talapatát pillanatok alatt eltakarták a koszorúk. Hatalmas koszorút helyezett a község, a helybeli egyházak, a szomszédos községek, közöttük Gödöllő község is, melynek koszorúját dr. Plachy Tibor b. főszolgabíró tette le, továbbá a helybeli egyesületek, végül az elesett hősök hozzátartozói. Pintér András szadai kisgazda nyitotta meg a hozzátartozók megható sorát saját szerzeményű, figyelemreméltó versének kitűnő elszavalása mellett. Öreg öz-

Hadirokkantak, Hadiözvegyek, Hadiárvák Országos Nemzeti Szövetségének zászlaja

Siklódi Lőrinc: Az I. világháború halottainak emlékére állított emlékmű (1937)

vegyaszonyok, őszfejú apák és fiatal hadiárvák rótták le a kegyeletüket virággal és koszorúkkal. A Himnusz zárta le az ünnepet. Mintha e napon Szadán tényleg megjelent volna egy pillanatra az 53 hősi halott. Szép és megható ünnepély volt; zavaró momentum nem merült fel sehol sem, de annál több olyan momentum kíséerte az ünnepélyt, ami ennek színt, vonalat, tartalmat és melegséget adott. *Templomban érezhettük magunkat, az áhitat vett erőt a lelkeken, oltárrá varázsolttott a szobor előtti kis térség, és úgy éreztük, hogy szent fogadalom letételére jött ide össze Szada község népe.*

Elismerés illeti azokat, akik a kezdeményezésükkel, állandó tevékenységükkel lehetővé tették a szobor felállítását, és az ünnepélyt ennyire jól rendezték. Többeké az érdem, de lehetetlen nem külön említeni Mátis Márton ref. lelkész és neje, báró Vécsey József szolgabíró, Alberti Dénes községi főjegyző nevét, az egész községi előljárást, valamint a fáradhatatlan szadai úrnőket. Szada község becsületesen megállta a helyét: egy szép emlékművel gazdagabb lett a község, amely emlékmű igen szépen illik bele ebbe a kis térségbe. Örök-ké emlékezetes marad a vasárnapi ünnepély. Az emlékmű környékét pedig megszentelte a sok szülői és hitvestársi könny, amit Szada község derék népe e napon ott hullatott. A gödöllői járás községeiben majdnem mindenütt találunk immár Hősi emlékművet, ezek között egyik legnagyobb művészi értékű emlékmű Szada községé. Hisszük, hogy a szadai embertársaink ezt a szép szobrot nemzeti ereklyének tekintik a jövőben is. Ez a szobor nemcsak emlékmű, hanem egyúttal a hazaszeretet momentuma is. Nemcsak visszaemlékezés a múlt-ra, hanem egyúttal biztatás a jövőre.

(dr. Hovhannesian Eghia)

Levente- vagy cserkészzászló
(az I. és a II. világháború között)

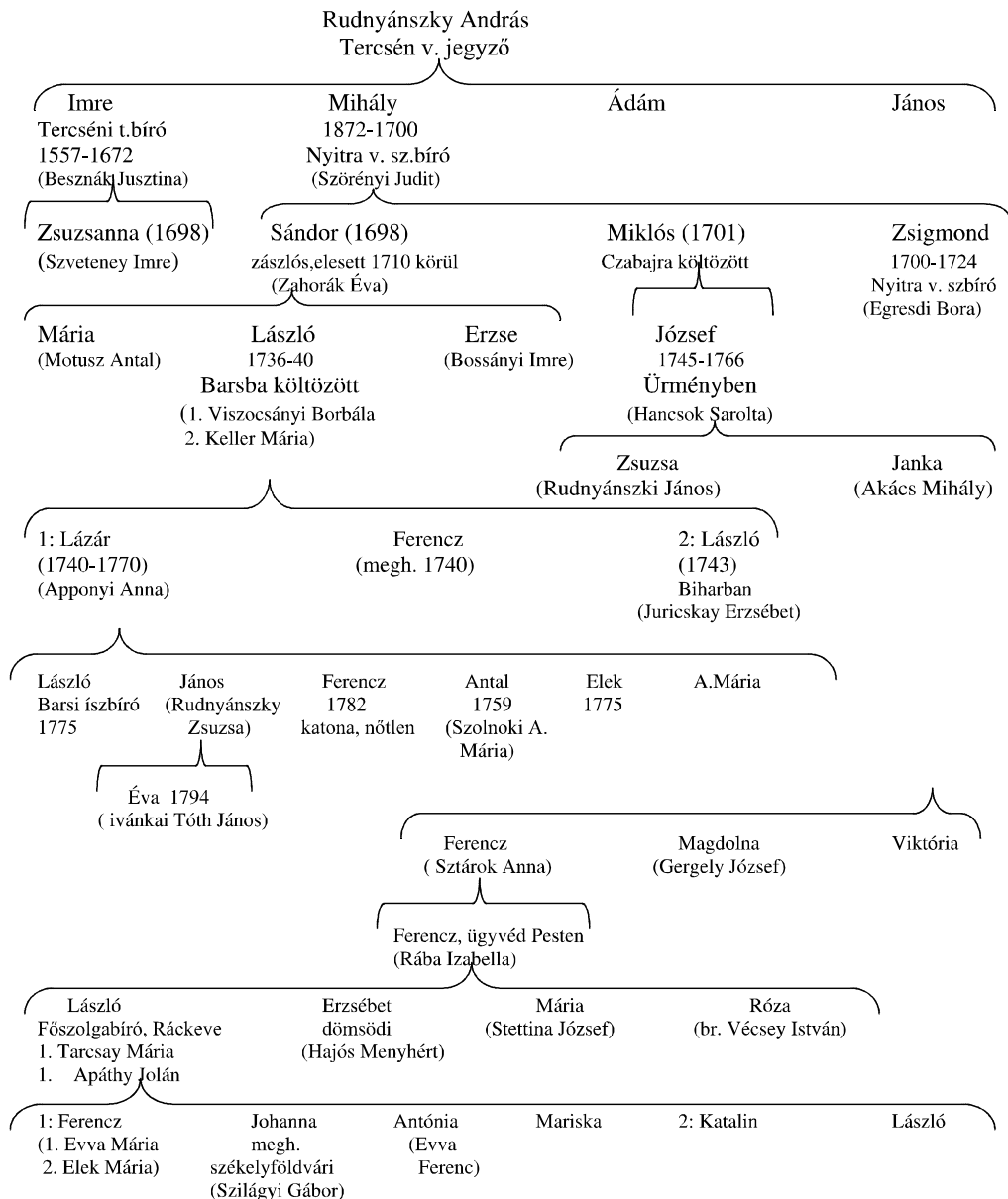

Pintér Lajos és bajtársa a II. világháborúban

A II. világháborús bombatalálat után

Rudnyánszky- családfa Trecseni ága

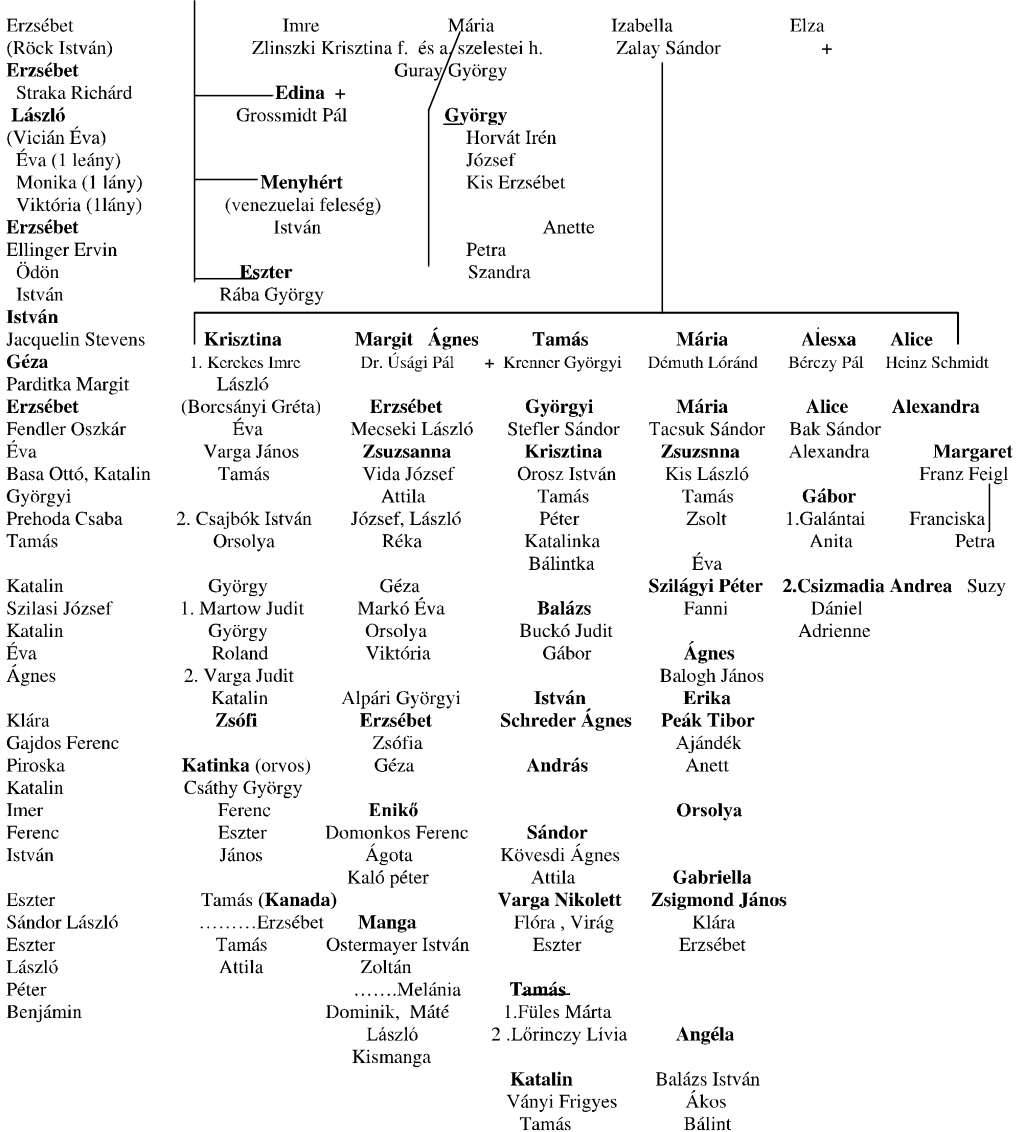

Rudnyánszky Ferenc ügyvéd, leánya: Stettina Józsefné Rudnyánszky Mária és az ő gyermekei: Stettina Mária (Guary Miklósné) és Stettina Izabella (Zalay Sándorné)

Rudnyánszky Ferencné
sz. Rába Izabella

Ferenc László Erzsébet Mária Róza
 Evva Sári Dömsödi Hajós Menyhért Stetina József ajnácskői és hernádvács
 Elek Mária báró Vécsey István
 Tamás (Lásd a genealógiai szakirodalomban)
 2 leány

Dr. Hajós Menyhért közgazdász, bankár

Dr . Hajós Imre

Rudnyánszky Ferencné sz. Rába Izabella Röck Erzsikével, Röck Istvánné sz. Hajós Erzsébet,
Hajós Menyhértné sz. Rudnyánszky Erzsébet

HULLÓ LEVELEK
DÖMSÖDI HAJÓS PISTA HÁTRAHAGYOTT KÖLTEMÉNYEI
(Részlet a kötetből)

ESTE

Megkondul a harang,
Bejárja a tájat bűgő méla hangja.
Elpihen a madár.
Rozzant hegedűjét tücsök kézbe kapja.
Hűvös esti szellő elsuhan a tájon.
Vérvörös nyugaton az ég boltozatja.

Lassacskán meg kigyúl
Fölöttem az égbolt sok picziny ablaka.
A hold is elindul,
Már megszokott útját végig vándorolja.
Le-lefut egy csillag, ott fénylik az útja:
Egy szerelmes lélek most tért nyugalomra!

Elnémul a harang,
Bejárja a tájat még utolsó hangja.
Sóhajtoz az erdő,
Hosszan, mélyen, búsan, mintha szíve fájna.
Aztán minden csendes. Minden nyugalomba.
Belemerül a vidék sötét éjszakába...

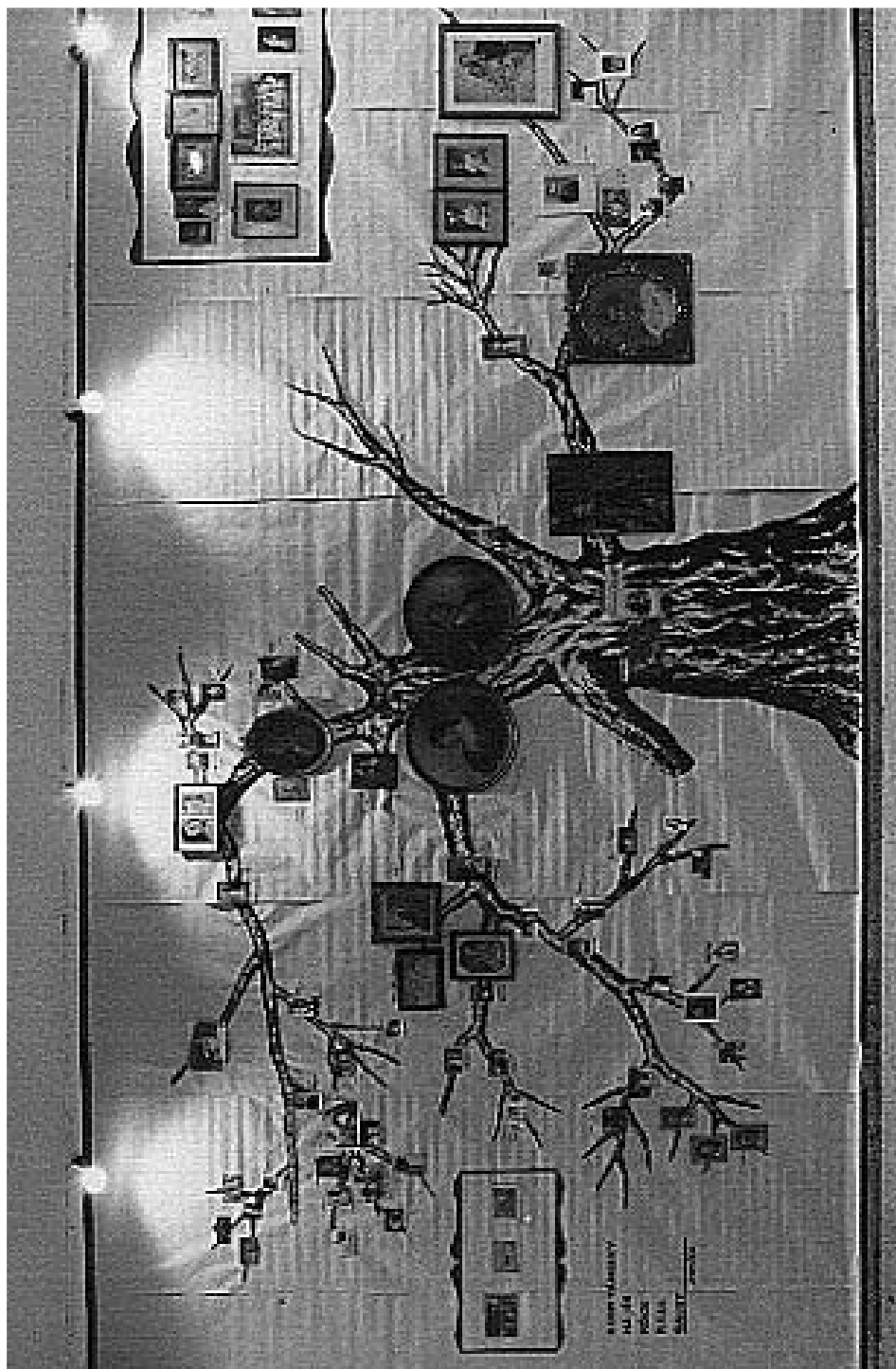
Szada, 1904

(A kézirat Rába Krisztina ajándéka)

Hajós István

Hajós Iván
huszárfőhadnagy
és felesége,
Szádeczky Margit
színésznő

Életfa-családfa kiállítás az Emlék-múzeumban 1992-ben (a Rudnyánszky-család)

Vécsey Sándor az épülő parókia kapujában (1924)

Vécsey József, István és neje, Gábor, Agathe, Róza, Sándor

Vécsey Sándor

Vécsey Gábor

Kvassay Gáborka és Vécsey Gábor

A HAGYÁROSI ZALAI CSALÁD SZADAI ÁGA

A **Stetinák** az 1700-as évek közepén kertészekként települtek Morvaországból Veszprém megyébe, de Stetina Vince már **kultúr-mérnök Somlósztőlösön**. Az 1848-as szabadságharcban tüzér hadnagyként vesz részt, és ez a tény ma is olvasható a somlósztőlői régi temető fekete márvány síremlékén: **48-iki tüzér hadnagy**. Mellette nyugszik felesége, Mészey Franciska is.

Stetina Vince úrilakot építtetett Somlósztőlös szélén, gazdasági épületekkel és kiterjedt háztájival. Kultúr-mérnöki munkájával 100 hold földet és 5 hold szőlőt szerzett. Fia, **dr. Stetina József** jogot végez, elveszi feleségül **Rudnyánszky Máriát**. Felküzd magát Baross Gábor közlekedési és postaügyi Miniszter politikai államtitkárává (1910-1914). Amikor szadai lakos lesz, nyarankint a felesége jegyajándékként kapott házában (Mária-villa = Stetina-villa = Zalay-villa) laknak, télen pedig Budapesten. Majd a 19-es közmű alatti nyugdíjazáskor teljesen Szadára költöznek. Három leányuk volt, Mária (Guaryné), Izabella (Zalayné) és a korán elhunyt Elzuska.

Dr. Stetina József nevéhez fűződik a Gödöllő - Veresegyház-i villamosvasút létesítése. A falu lakosainak a vasúttól való félelme miatt a vasút nem a falun keresztül ment. Így a szadai állomás a falutól 5 percre volt.

Dr. Stetina József a budapesti villamos közlekedésnek is nagy elősegítője. Az 1. Metró múzeumában láthatók a fényképei.

A **hagyárosi Zalay Sándor és Stetina Izabella** házasságából hat gyermek születik. **Margit** (1912), **Ágnes** (1913), **Tamás** (1914), **Mária** (1917), **Alexandra** (1923) és **Alice** (1923).

Tulajdonképpen **ez a család** népesítette be a Stetina-villát. A házat eredetileg **Mária-villának** nevezték, a homlokzatán kis félkör alakú grottában elhelyezett Szűz Mária szobor miatt.

Hagyárosi Zalay Sándor családjának lakóhelyei: **Szada** – főleg a család fő négyéves háborús szolgálata alatt – továbbá **Somlósztőlös, Győr, Budapest**. Szadán csak a nyarakat töltötték, hiszen minden gyermekük középiskolát járt. Zalay Sándor 1919-ben a betolakodók elleni érsekújvári harcokban tűnt ki mint ezredparancsnok. **A hazát szolgálta**. A Horthy-korszak elején, 1921-ben fiatalon nyugdíjazták.

A szadai közösség hagyárosi Zalay Sándor nyugalmazott ezredest kérte fel, hogy az I. világháború **szadai hősi halottai** emlékművének leleplezésekor a falu közönségéhez és ifjúságához lelkesítő beszédet mondjon és az emlékmű jelentőségét méltassa.

A hat gyermek közül Ágnes szívbillentyű hiányosság miatt **fiatalon** elhunyt. A többi gyermek mindegyike népes családot alapított. Margitnak (dr. Ujsághy Pálné) **négy**, Tamásnak (felesége Krenner Györgyi) **négy**, Máriának (Démuth Lórántné) **négy**, Alexandrának (Bérczy Pálné) (+1996) **két**, Alicenak (Heinz Schmidt-né Kanadában) **három** gyermeke van. Számos unoka és dédunoka jelenik meg a nemzetiségi táblán, Hagyárosi Zalay Sándort az oroszok 1945-ben **70 évesen** hadifogságba hurcolták, ahonnan nagybeteg TBC fertőzéssel 1947-ben jött haza, és 1948-ban betegségében elhunyt.

A Stetina Izabella tulajdonát képező szadai családi házat (édesanyjától örökölte) 1951-ben **államosították**, így a Zalay család szadai lakhatása is lehetetlenné vált.

Zalay Sándor és felesége, Stetina Izabella, valamint Stetina József és felesége, Rudnyánszky Mária a **szadai régi temető Rudnyánszky sírkertjében** nyugszanak. Ott nyugszanak még Stetina Elza és Mária (Guaryné) valamint Zalay Ágnes.

A család katonai hagyományai 1952-ben végleg **megszakadtak**. Hagyárosi **Zalay Tamás** (1914) a Horthy hadsereg vezérkari tisztje. Két év háború, két év fél év szovjet hadifogság után az új hadsereg 1948-ban hozzáértő katonaként behívta, 1950-ben őrnaggyá léptette elő. 1952 májusában koholt vádakkal Rákosi börtönében 15 hónapot töltött el, ami után vád hiányában szabadlábra helyezték. Ettől kezdve munkás, technikus, műszaki fordító. 1957-ben még a tartalékos őrnagyi rendfokozatából is lefokozták, és csak 1994-ben rehabilitálták nyugalmazott ezredessé. Ő ma a Zalay férfitag legidősebb tagja, és szűk családja 28 főből áll.

(Visszaemlékezett: Zalay Tamás 1999-ben)

Stetina József és felesége, Rudnyánszky Mária
Lányaik: Mária (Guary Miklósné),
Izabella (Zalay Sándorné)

Röck István és neje Hajós Erzsébet

Stetina József
és unokája,
Guary György

Stetina József
(a Tisza-
kormány
kereskedelmi
államtitkára
1910-1914)

Guary Miklós
és felesége,
Csubák Irén

Röck Géza
és felesége,
Parditka Margit

Vác-Veresegyház-Rákospalota

AZ ELSŐ VILLAMOS VONTATÁSÚ VASÚT TÖRTÉNETE

Magyarország lakosai majd mind úgy tudják, hogy a Győr-Hegyeshalom vonal volt az első villamos vontatású vasútvonal. Szégyellem bevallani, én is így tudtam, pedig ebben a szakmában nőttem fel. Majd harminc éve vagyok Veresegyház „másodrendű” állampolgára, akivel ezt sohasem érzékeltették.

A Rákospalota-Veresegyház-Vác-rátót villamosítását a vasutasok már rég emlegették, mert szükségét érezték a „zsák” megszüntetésének. Ekkor hallottam először a régi villamos-vonatról, részben a vasutasoktól, részben pedig az itt lakóktól. E történetet vasutas barátaim szájhagyományyaiból, részint pedig a Városi Közlekedés 1998/5-ös számából, K. Juhász Erzsébet cikke alapján állítottam össze.

A villamosvasúti vontatás Európában először 1899-ben, Svájcban, majd Olaszország, Németország és Hollandia után Magyarországon is megjelent, az első a gödöllői HÉV volt.

Itt említem meg, hogy a HÉV-jellegű villamos vontatás a kezdetektől a mai napig is egyenáramot használ, míg a magyar vasúti vontatás váltóáramot.

Rövid áttekintés:

Blaskovics Elemér földbirtokos 1900-ban előmunkálati engedélyt kért Nézsa-Rákospalota közötti gőzüzemi vontatásra.

Az első bejárók 1901.szeptember 12-én utazhattak.

Hajós Menyhért 1903-ban villamos üzemre kért engedélyt. Ennek lényege, hogy a hivatásos forgalom rövid, de sűrű követési idő a célszerű, amely villamos forgalmat igényel.

1904. május 2-án közigazgatási bejárás a Vác-Veresegyház-Rákospalota és Veresegyház-Gödöllő vonalon.

1906-ban a szükséges tőke hiányában a kérelmet visszavonták.

Az útvonal által érintett községek... társulást szerveztek, és az új engedélyezési eljárást 1907. június 8-án és november 12-én megtartották.

(Kovács Péter közlekedési szakértő, Veresi Hírmondó, 1999. március-április)

RÖCK ISTVÁN ÉS AZ ELSŐ BRÜNNI GÉPGYÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Budapest

Nagyságos
Özv. Röck Istvánné úrnőnek
Szada
Pest megye

Ezennel értesítjük, hogy kérelmére Igazgatóságunk elhatározta, hogy 1936. november 1-től visszavonásig anélkül, hogy erre kötelezve lennénk, Önnek havi 40,- azaz Negyven Pengő kegydíjat engedélyez.

Kifejezetten hangsúlyozzuk, hogy Önnek semmi néven nevezendő jogosultsága nincsen tőlünk bármily összeget is igényelni, tehát a fenti összeget sem, mert az kegydíjat képez, melyet mi bármikor egyoldalúan minden megokolás nélkül visszavonhatunk, illetve megszüntethetünk.

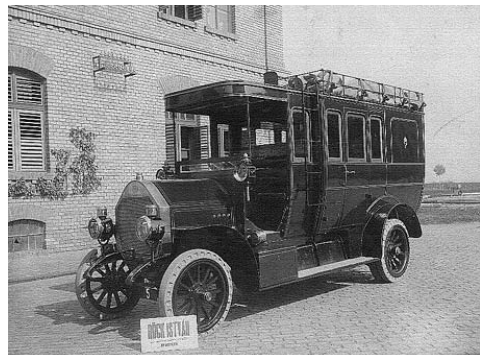
Kiváló tisztelettel

Röck István és Első Brünni Gépgyár Részvénytársaság

Fenti kegyes elhatározásunkat a legnagyobb köszönettel veszem tudomásul, és kifejezetten kijelentem, hogy tudatában vagyok annak, hogy csak egyoldalú kegydíjról van szó, melyet követelni jogom nincs és melyet a T. Cím bármikor megszüntethet.

özv. Röck Istvánné
szül. Hajós Erzsébet

Képek a Röck-gyár életéből

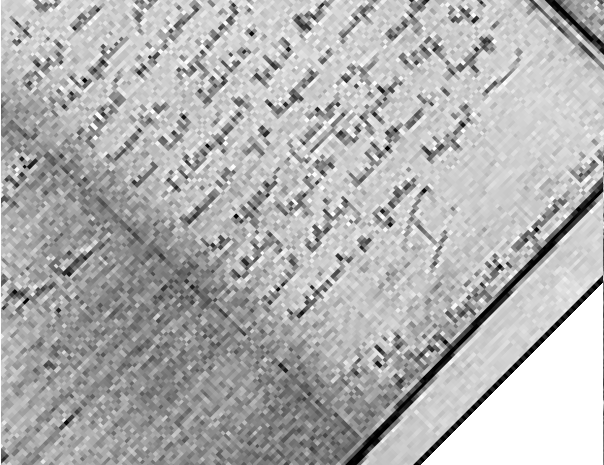

Gyovad nemzetség

(Ez több generációt jelez)

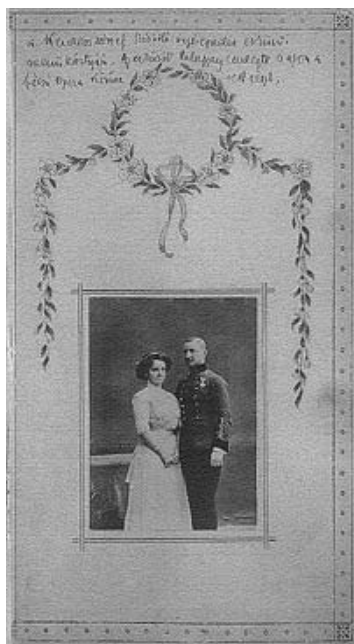
Kerekes nemzetségi tábla

Részlet Kerekes Józsefné
sz. Sípos Ilona emlékkönyvéből
(1951)

Kerekes-villa

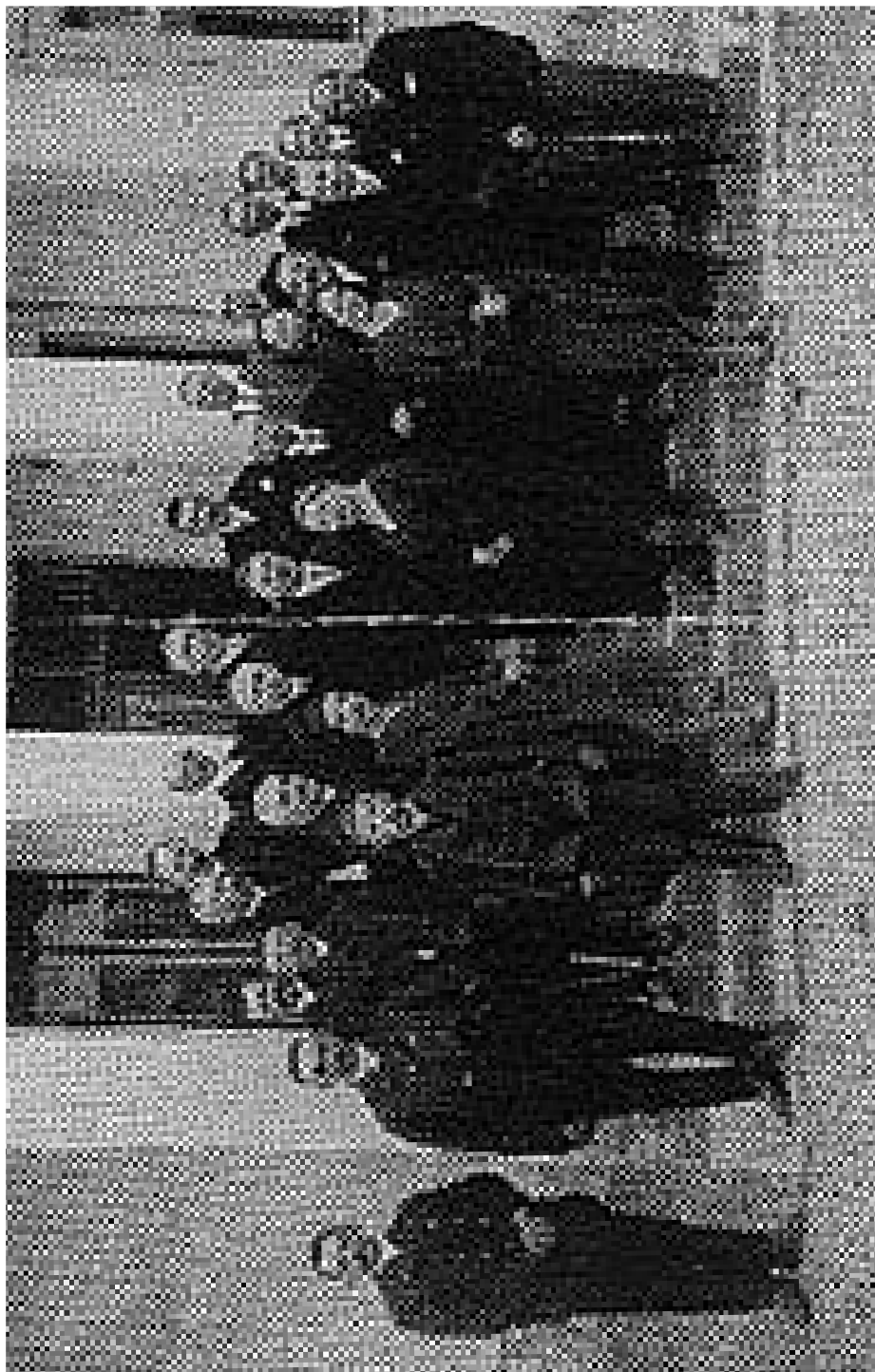

Kerekes József és Árpási Janka
esküvői meghívója

A rendbe hozott villa melléképülete
és ebédlője (képeslap)

Az Országos Központi Hitelbank és a Szadai Hitelszövetkezet vezetősége (Hajós Menyhért,
25 éves ügyvezető elnöki jubileumán 1911-ben)

A szadai
Hitelszövetkezet
székháza

A volt Hitelszövetkezet épülete (ma önkormányzati tulajdonban lévő szolgálati lakás)

A BÁNÓ-KASTÉLY TÖRTÉNETÉBŐL

(Részlet Halmágyi Csaba tanuló iskolai dolgozatából, 1993)

A kastélyt, mely Szada középpontjában fekszik, Gróf Pejacsevich János építette az 1700-as évek végén. A kastély következő tulajdonosa id. Kollerffy-Koller Mihály, aki 1830-ban született, s 1848-ban részt vett a szabadságharcban.

(Elmondta: Bánó László unokája, Szirmai Erika)

1929-től '31-ig Bánó Lászlóhoz álltam be cselédnek. Övé volt az uradalmi ház, mely a falu közepén áll: háromszögletű homlokzattal és oszlopokkal. Úgy hívták teljes nevén: Tapodlucskay Kükemezei Bánó László. Akkor, mint mérnök dolgozott, Pesten. Elment tőlük a béres az ökörtől, és engem föl fogadtak. Később eladta az ispán az ökröket, lovakhoz kerültem három évig, kocsiskodtam. Kaptam 10 mázsa gabonát egy évre, 80 pengőt egy hónapra. Az uraság csak nyári időszakban lakott a kastélyban, télen bement Pestre. Így nyáron gazdálkodtunk, vetettünk gabonát, kukoricát, krumplit, zöldséget, melyet aztán Bánóék behordtak maguknak a fővárosba. Mikor a parádés kocsis megbetegedett, akkor napokig én voltam a kocsis. Az urak mindig szombaton jöttek ki, hétfőn reggel kellett vinni őket a vere-segyházi vasúttállomásra, hogy beérjenek dolgozni. Az idősebb ispán irányította a gazdaságot, amit ő mondott, azt kellett csinálnunk.

Egyszer, mikor elvégeztük az aratást, a suhancok, akik a markot szedték, kihozták a bort, kicsit borozgattunk, majd hazafelé dalogattunk. A lovak megugrottak, az ispán, aki kövér ember volt, hanyattesett a kocsiban. Mi meg kinevettük. Az ispán se hagyta magát, mert amikor a nótában megakadtunk, kisegített minket. Az nem volt szép dolog, hogy az elkezdett nótát nem tudtuk befejezni. A nóta így szólt: „Zavaros a Tisza vize, nem tiszta...”

(Galambos János, volt kocsis)

Megvettem 1926-ban Szadán a házat, mely ház és kert valamikor Pejacsevich grófé volt, azután Korizmits Antalé (konzul-bíró-ság elnöke volt), később Kollerffyé, majd Janek Jokéé, kinek felesége bécsi báróné volt, majd Tóth nevű szabóé, Iványi Lászlóé lett. Végül az enyém.

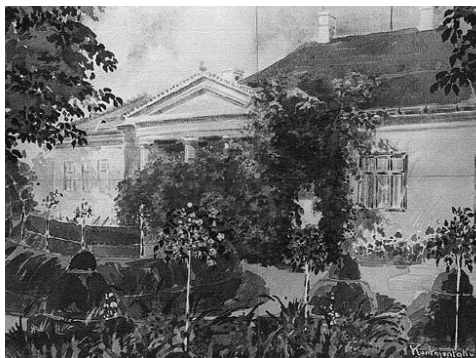
Az épületet 1943-ban megvásárolta a Népfőiskola.

(Részlet Bánó László önéletrajzából)

Kora reggel óta tart a vendéglátás a Május 1. úti szeretetotthonunkban. Kovács Margit intézetvezető testvérünk vidáman tessékkel bennünket a földszint 3. számú szobába. Éppen az Esti Budapest munkatársa fényképezi özv. Bánó Lászlóné született Puky Annát: mai napon töltötte be jó egészségben és lelki frissességben századik esztendejét.

– Én vagyok nagymama egyetlen gondviselője, vasárnap mégis negyvenhatan állottuk körül a százgyertyás tortát odahaza – mondja Erika az egyetlen rokon, Anna néni öreg napjainak megvidámítója.

(Részlet Az Út c. Országos Református Hetilap 1956/31. számában megjelent cikkből, melynek címe: Anna néni százesztendő)

Pejacsevich-Kollerffy-Bánó-kastély

Bagolyvár a kert fölött

Kollerffy Koller Mihály és felesége

Bánó László és felesége, Bizáki Puky Anna

Gombai János a parádés kocsin

A SZADAI „KALÁSZ-NÉPFŐISKOLA” TÖRTÉNETE

Először is ismertetni szeretném, mi a KALÁSZ.

Magyarországon az első világháború után, a Trianoni békével súlyos gazdasági válság lépett fel. A háború más téren is változást hozott. A falusi asszonyok szerepe megváltozott, hiszen a háborús években a férfiak helyett dolgoztak. Felelősségük, de öntudatuk is megnőtt.

Az 1920-as 30-as években a magyar értelmiség legjobbjainak figyelme egyre jobban a falu felé fordult. Ennek kettős célja volt. Egyrészt a még fellelhető hagyományokat összegyűjteni, s mint közös kultúrincset visszaadni a falunak. Másrészt felemelni a parasztságot – főleg gazdasági vonatkozásban, hogy jobb életkörülményeket teremthessen magának.

Egyre jobban sürgették, hogy végre tenni kell valamit a falvak érdekében. Ez 1934-ben az esztergomi Nyári Egyetemen történt. A lelkes csoport középpontja hamarosan Luczenbacher Rita lett, aki édesapja pettendi birtokán már összegyűjtötte a lányokat és vallás-erkölcsre és gazdasági ismeretekre tanította őket.

A Nyári Egyetem kiemelkedő előadója Stettner Andrea lett, aki az Erdélyi Nőszövetség megbízottjaként vett részt a tanfolyamon. Az Alföld képviselőjében pedig Illésy Mária volt a csoport leglelkesebb tagja.

1934-ben a Katolikus Nőszövetség vezetőképző-tanfolyamot hirdetett meg Pécelen. Akkor mindössze néhány lelkes tanítónő gyűlt össze, de amikor 1935-ben újból meghirdették a tanfolyamot, az érdeklődés széleskörűvé vált. Ekkor alakult ki kettőjükben a terv, hogy el kell kezdeniük – a Nőszövetség keretében – a katolikus falusi lányok tanítását, nevelését. Itt fogalmazódott meg a mindvégig megtartott célkitűzés: hitükben erős, erkölcsükben tiszta, nemzeti érzésükben öntudatos, gazdaságilag képzett családanyák nevelése a falu fiatal leányaiból.

A szervezőmunka a Székesfehérvári Egyházmegyében indult Shovoy Lajos megyéspüspök engedélyével 1936. január 19-én, Martonvásáron. 1936 novemberében megindult a szervezés az egész országban. Dunántúlon, Észak-Magyarországon, az Alföldön. Szükségessé vált, hogy mint önálló szervezet dolgozzék tovább, külön alapszabállyal, ügyrenddel. A Katolikus Nőszövetség Faluszervező Irodája helyett felvette a Katolikus Lánykörök Szövetsége – a KALÁSZ – nevet, s az alapszabályt először a hercegprímás, majd a belügyminiszter 1940-ben jóváhagyta, miután a szövetség 1939. február 12-én tartott alakuló közgyűlésén kimondta önállóságát. A mozgalom már 100 egyesületben 6000 tagot számlált.

A lánykori gyűléseket vasárnaponként tartották, ahol komoly tanítások és vidám, szórakoztató programok váltották egymást. Téli estéken háziipari, vöröskeresztes, főző, varró, stb. tanfolyamokon vettek részt.

Az alaposabb gazdasági képzéshez népfőiskolára volt szükség. Az első 1936. november 4-én nyílt Pettenden, Luczenbacher Rita birtokán, mint „Leányotthon”. Itt 3 hónapos, bentlakásos tanfolyamokon 12–12 leány készült fel családanyai, háziasszonyi hivatására.

A pettendi leányotthon csupán gyermekszoba volt. 1941-ben megnyílt a bodajki KALÁSZ Népfőiskola 36 fős férőhellyel. Vezetője Marzsó Hermin. Idővel ez is kevésnek bizonyult, ezért az Alföld részére, – hogy közelebb legyen – Szada községben kerestek és találtak megfelelő épületet.

A
KALÁSZ-NÉPFŐISKOLÁK

BODAJK

(Fejér megye)

és

SZADÁN

(Pest megye)

Ittükben erős, erkölcsükben tisztá,
nemzeti érzésükön öntudatos,
gazdaságilag képzett

családanyákat nevelnek

a jólu fiatal éonyokól

háromhónapos befelekedés
tanfolyamokon

NYOMTATVÁNY

BODAJK (Fejér megye)

Székelyföldönél 22 km-re, a széles-
földön-kamácra vanden felel. Le-
szólal CSÖRÖKÖ negelőnél lell, arról
a Néplőköön épülete é perc gyalog-

SZADA (Pest megye)

Gádóss és Veresegházi közt felel.
A Gádóss-eresegházi vonalról szőlő
negelőn van. A Néplőköön szőlőre
a negelőnél 15 perc gyalog. Utazás
Budapest felől: Hegyeshalom—Bá-
pálya—Újpesti—Kőszegfalva—Újpest—Ver-
esegházi; Veresegházi—Szada. Szá-
dalás 27 km.

A katolikus Leánykörök Szövetsége Népfőiskola céljára megvette Bánó László és neje, Bizáky Puky Anna (Bp. IX. Lónyai u. 45.) lakosoktól a 2557 nöl területű házas beltelki ingatlant 245 000 pengőért. A KALÁSZ 1944. január 1-jén lépett az ingatlan birtokába. Mivel az épületet részben át kellett alakítani, ezért az első tanfolyam 1944. január 2-án, 30 résztvevővel indult a Pétery József, váci megyéspüspök által átengedett verőcei Mígazzi kastélyban. Az átalakítás megtörtént február végére, és a tanfolyam már Szadán fejeződött be 1944. március 30-án. A Népfőiskola ünnepélyes szentelését március 28-án tartották, melyet Endrey Mihály váci püspök titkár végzett. Ugyanakkorra esett a növendékek vizsgája is. Ebben az időben a Népfőiskola vezetője Kurdy Piroska, segítőtársai pedig Dr. Stettner Jánosné, Jaszovszky Mária, Bodó Stefánia, Nagy Etelka, Berndt Erzsébet, Csépai Mária. A Népfőiskolának 5 holdas bérlete, törzskönyvezett állatai, konyhakertje, gyümölcsöse stb. voltak, ahol a tanulók a szükséges gazdasági ismereteket elsajátíthatták. A napi programban szerepeltek még honismereti, vallás-erkölcsi, nyelvi, ének- és játék-tanulási órák, esténként pedig szórakoztató programmal töltötték idejüket.

1944 őszén indult a második három hónapos tanfolyam, ami már a front közeledése miatt nem fejeződhetett be. A lányok november végén hazamentek. 1944. december 12-től a Népfőiskolát az orosz hadsereg tábori kórház céljára foglalta le. Több kórházi alakulat működött az épületben, az utolsó 1945. november 1-jén hagyta el a kastélyt. A Népfőiskolát kitakarítottuk, és a helybeli ifjúsággal foglalkozva adventi előadásokat rendeztünk. Kukoricaháncs- és szövőtanfolyamok tartásával segítettük falvainkat a háború utáni nehéz gazdasági beinduláshoz.

1946 nyarán a Belügyminisztérium a KALÁSZ-mozgalom működését megszüntette. A Népfőiskolán is megszűntek a tanfolyamok, a leányok azonban – a helybeliek – még együtt maradtak egészen az iskolák államosításáig. Az épületet a Gödöllői Járási Tanács 1950. április 24-én Szada községnek adta át használatra. Azóta használja a község az egész házat, amit időközben felújítottak és kulturális célokra használnak.

Sajnos, a szépen induló KALÁSZ-munka derékba tört, azonban minden reményünk megvan arra, hogy ha nem is a szadai házban, de ismét megindul a népfőiskolás élet. A megújuló KALÁSZ erre is reményt ad.

(Az adatokat, történetet megőrizte és tovább adja e sorok írója: Nagy Etelka)

A RÓNAY-CSALÁD SZADAI TÖRTÉNETÉBŐL

A családfa egyértelműen mutatja, hogy a család beházasodással került Szadára, azaz a „O”-generáció – az én dédpapám – költözött ide, és az Öreghegyi szőlőskertet, házat (Szabadság u. 8.), Diósligetet, a présházat (Szabadság u. 40.), valamint a birtokhoz tartozó gyümölcsöst, melléképületeket a Molnár-családból hozományként vette birtokába. A házasságból három gyermek született, akik között fölsoztották a birtokot: az „alsóház” az Öreghegygel és a Dióskerttel az első gyermeké (Olgáé, az én nagymamámé) lett, míg a másik két gyermek kapta a présházat kitarozva és egy emelettráuhúzással kibővítve. Családi szóhasználat szerint ez volt a „felsőház”, amely még ma is az örökösök kezében van. ...Az alapok 200 évesek vagy öregebbek is, a falak vályogból készültek.

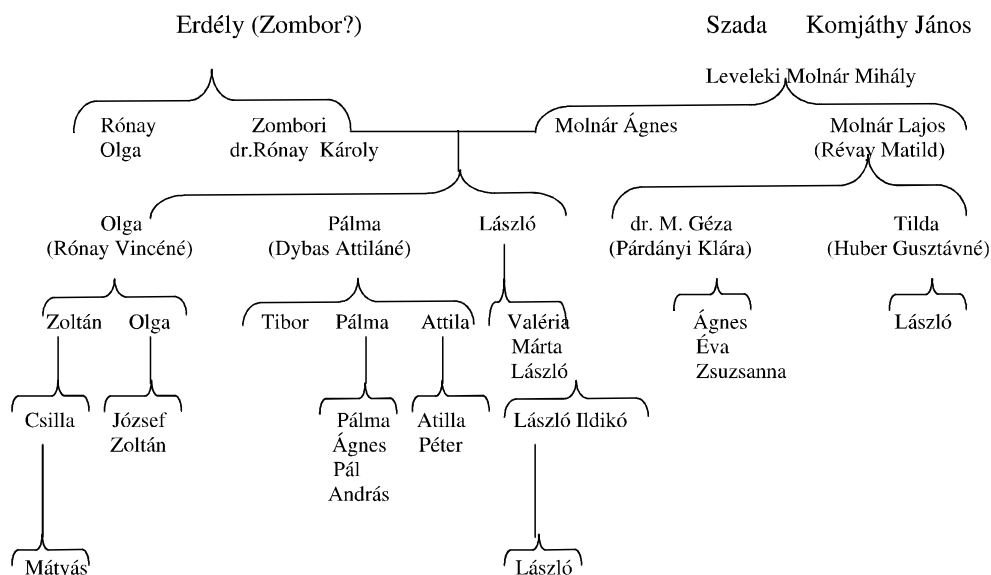
Az „alsóház”, a miénk még alkalmas időben gazdát cserélt. Nagymamám (Rónay Vincéné Olga), megelőzve az oroszok bevonulását követő „kulákká”-nyilvánítást, a birtok nagyrészét a községnek „adományozta”, mielőtt azt elvették volna. Ennek bizonyára nyoma van a Földhivatalban.

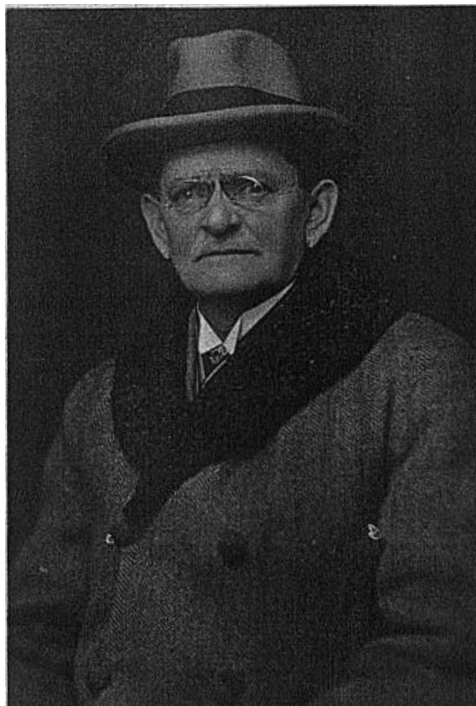
A család adományozó készsége korábban is megmutatkozott; Dédapám (dr. Rónay Károly, a „O”-generáció) a Ferenc József Lovagrend tulajdonosa lett, amely kitüntetés a lakóhelye és Pest megye általános jólétéért tett adományai révén kapott. Tudomásunk szerint részt vett a „Muki” (kisvasút) építésében (engedélyeztetés, tervezés, finanszírozás).

Ő maga szegény családból származott, egyetemi tanulmányait kétkezi munkával és magas szintű intelligenciája segítségével tudta elvégezni. A semmiből vált a közgazdasági és jogi tudományok doktorává. A tudomány tiszteletét utódaira is átörököltette.

A házat eladni azért kellett, mert megöregedett a nagymamám, és egyedül maradt. Sajnos, akik megvették azt, emlékiratait is kidobták, de a családból az idetartozást nem tudják kiirtani – mi, a 3., 4., 5. Generáció is szívesen hazajárunk –, itthon vagyunk itt. Példaként én az Öreghegyen újra letelepedtem.

(Rónay Csilla 1999. Szada-Bécs)

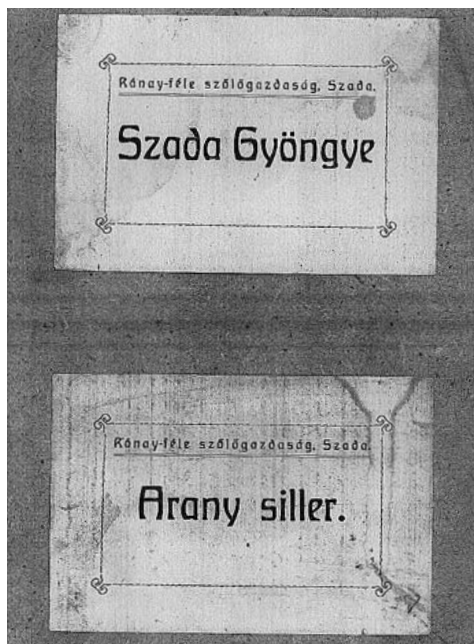

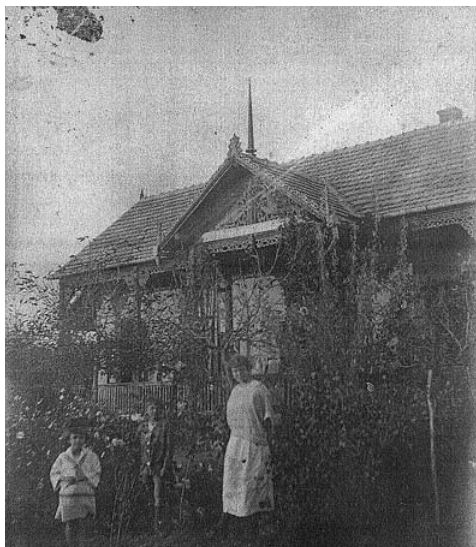
Dr. Rónay Károly

Rónay-ház Szabadság u. 40.

A Rónay-féle szőlőgazdaság borcímkéi

Rónay-ház Szabadság u. 8.

SZÉKELY BERTALAN SZADAI KULTUSZÁRÓL

A szadai Székely Bertalan kultusz az 1950-es években bontakozik ki, és kisebb-nagyobb szünetekkel napjainkig él. A háború utáni fellendülésnek köszönhetően Szada és Székely neve összeforr, a festő a kisközség emblémájává, fő vonzerejévé válik. A tisztelet kifejezési módja sokban rokon a hasonló méretű kisközségek lokális kultuszaihoz. Székely tisztelete több szinten, változatos formákban nyilvánul meg. A kultusz alapját a faluban levő emlékhelyek (múzeum, sírhely) adják meg, melyek köré kiépült a kultikus szokásrend. Az emlékhelyek fenntartására, ápolására az emlékünnepek és az azokhoz kapcsolódó rendezvények megszervezésére különféle emlékbizottságok és körök alakultak. Mindezek hatására a helyi közigazgatásból származóan veszik fel Székely Bertalan nevét. Az ilyen gesztusértékű jelenségek mellett egy jól működő kultusz holdudvarában kapcsolódó kulturális események sora jelenik meg. Szadán ilyen a művésztelep működése, művész-táborok és gyermektáborok szervezése. A helyi kultusz kibontakozásának alapfeltétele az emlékhelyek kialakulása. Ez lehet a tisztelt személy lakóháza, az épület, ahol munkálkodott vagy a sírhelye. Székely esetében kolozsvári szülőháza nem azonosítható egyértelműen, a művész erdélyi kötődése egyébként sem erős. A kultusz középpontjául Szadát a sírhely és a még álló műteremház jelöli ki. Utóbbi a lakóházzal és az azt övező kerttel kevés számú fennmaradt nyilvános gyűjteményként látogatható hazai festő-műtermeink egyike. A község vonzerejét fokozza közelsége a fővároshoz és előnyös táji adottságai. Az addigi Székely sírhely méltó megjelölése 1943-ban megteremtí a jövő évenkénti zárandoklatainak egyik színhelyét. Sokáig elhanyagolt azonban Székely utolsó éveinek alkotó tere, menedéke, művészetének „megszentelt kápolnája” – a műteremház. A műterem ereklyemúzeummá alakításának gondolata először 1935-ben, a centenáriumi évében merült fel. Mecénások híján azonban a család birtokában álló épület állagromlását nem sikerült megállítani. 1945 után a műtermet az átvonuló csapatok fosztják ki és dűlják fel. Az eseményeknek ismét egy évforduló, az 1955-ös nevezetes emlékkiállítás ad lökést. Ennek hatására megalakul a helyi Székely Bertalan Emlékbizottság. Céljuk a műteremépület helyreállítása, a Székely Bertalan Múzeum létrehozása. Az épületet a következő év végére társadalmi összefogással, felajánlásokból felújítják. A Székely Bertalan Emlékmúzeum ünnepélyes megnyitása 1956. szeptember 9-én zajlik le.

1935

A jeles év Szadán ismét feléleszti a nagy halott emlékét. A szadai sír szeptemberi koszorúzásán képvisel-teti magát a Képzőművészeti Főiskola, a Képzőművészeti Társulat, a Magyar Rajztanárok Egyesülete. Beszédet mond a helyi lelkész és a szadai bíró is, és részvevőként természetesen ott vannak „az egyszerű falusiak”, kik szellemi nagyságát megérteni nem tudják, de emberi jóságát szeretettel szívükbe zárták. A megemlékezés báró Vécsey József szolgabíró otthonában folytatódik, ahol a helyi jelesek megalakítják a Székely Bertalan Emlékbizottságot. Céljuk az elhagyott műterem ereklyemúzeummá alakítása, a mester műveinek, emléktárgyainak összegyűjtése. Az elhatározást tett nem követi. Szadán az emlékmúzeum csak két évtized múltán nyílik meg.

Csírájában azonban már ekkor megjelenik egy állandóan gyarapítható kultikus hely igénye.

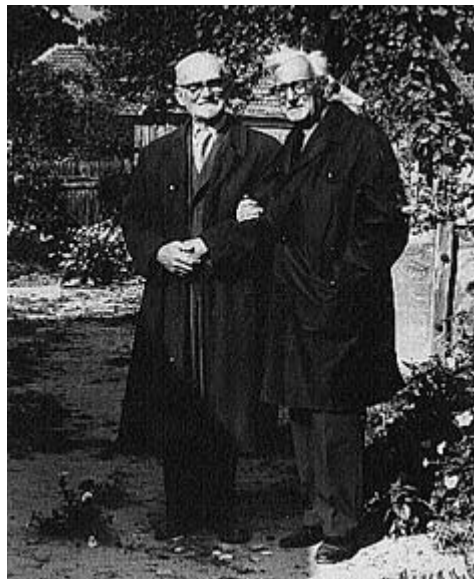
(Révész Emese: Székely Bertalan kultusza, Magyar Nemzeti Galéria, 1999., katalógusrészlet)

Temetés: Heroldok viszik az elhunyt mester palettáját és kitüntetéseit, 1910
(Református temető – Szada)

Székely Bertalan műterme, 1999

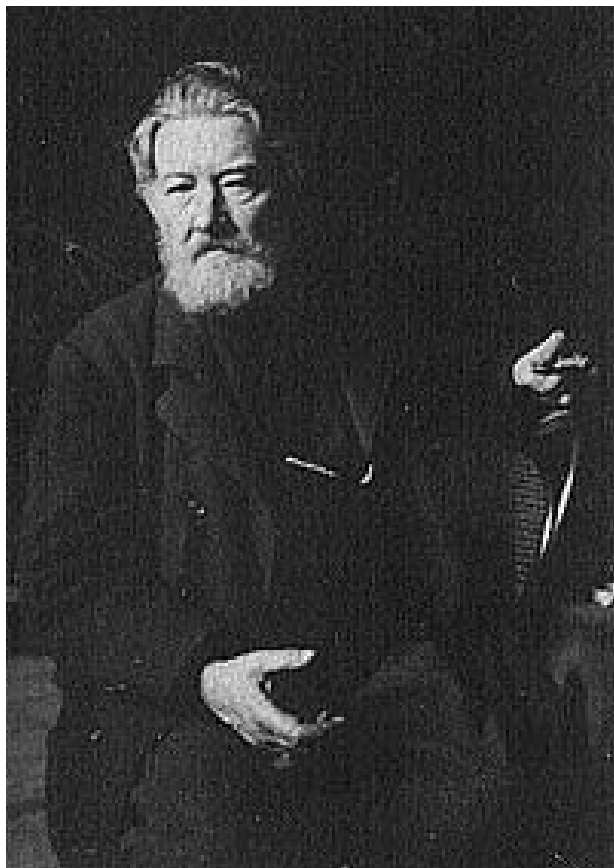

Vécsey József és Tóth Rezső
a festő kertjében (1950-es évek)

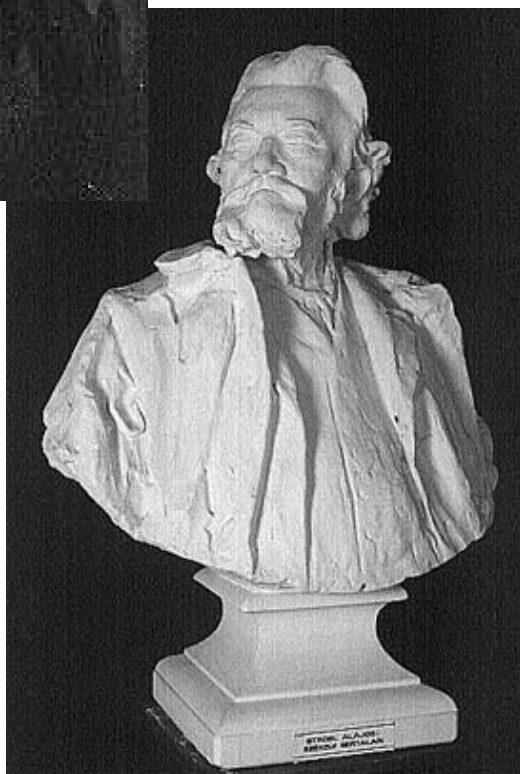
A hagyomány szerint Schulek Frigyes által tervezett kubusos, lapos tetős, pártázatos lezárású épület előtérre, nagyteremre és egy abból nyíló kis teremre tagolódik. Ez a felosztás a kiállított anyag elrendezését is megszabja. Az előtérben többnyire a Székely-ereklyék kapnak helyet, a nagy teremben a mester művei, míg a kisterembe alkalmi, kapcsolódó tárlatok kerülnek. Az Emlékmúzeum 1956 óta kisebb-nagyobb megszakításokkal napjainkig rendez kiállításokat. A tárlatok hagyományosan májusban, a Székely Bertalan emlékünnepség keretében nyílnak meg. Tárgyuk elsősorban Székely műveinek bemutatása, előbb átfogó, később tematikus kiállítások keretében. A hetvenes évektől a múzeum gyakran szolgál bemutakozási alkalommal helyi kapcsolódó rendezvények (művésztelep, gyermektábor) számára.

Az Emlékmúzeumnak kezdetben nincs saját anyaga. A bemutatott műveket rendszerint a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményéből és a Székely családtól kölcsönzik a szervezők. A tárlatok szakmai színvonalát művészettörténész szakemberek áldozatkész közreműködése emeli. A múzeum Székely-grafikákból álló saját gyűjteménye az 1980-as években több magánadománynak köszönhetően jön létre. A gyűjtemény tárgyunk szempontjából figyelemre méltó részét Székely Bertalanhoz kapcsolódó személyes tárgyak jelentik. A hagyomány szerint ezek mindegyike közvetlenül kötődik Székelyhez, bár hitelességük egyetlen esetben sem igazolható. A relikviák gyűjtése, úgy tűnik, kezdetől fogva cél volt, hisz a szervezők szándéka már 1935-ben is egy ereklyemúzeum létrehozása. A megnyitást követő közfigyelemnek köszönhetően több személyes tárggyal bővül a gyűjtemény, ami megerősíti annak emlékház jellegét. A család adományából kerül a műterembe Székely egykori pihenő széke, kis dohányzóasztala, később egy biedermeier csíkos kanapé. Ezek együttesen hangulatteremtő elemek, feladatuk a kor miliójének megidézése, az alkotás mellett a pihenés, a családi kikapcsolódás színterének érzékeltetése. A tudós festőt könyves szekrénye és benne nevezetes könyvtárának egy töredéke idézi meg.

(Révész Emese: Székely Bertalan kultusza
Magyar Nemzeti Galéria, 1999., katalógusrészlet)

Székely Bertalan fényképe, 1904

Strobl Alajos:
A festő mellszobra

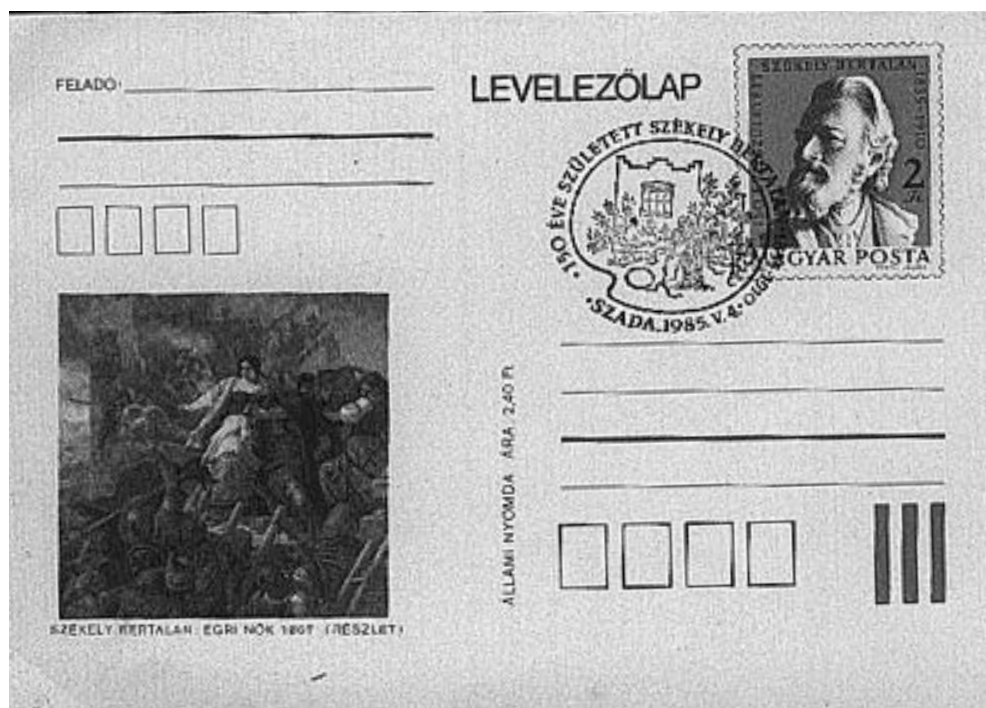
Az évenkénti megemlékezések, a Székely Bertalan Emlékünnepségek a festő május 8-i születésnapjához közeli hétvégére esnek. Bár a község a mesternek nem szülőházát, hanem sírhelyét őrzi, a tavaszi ébredésre eső születésnap lett a megemlékezések időpontja, melyen évtizedek óta összegyűlik a falu apraja-nagyja. Az ünnepségek szertartásrendje hagyományosan a múzeumban illetve a műtermekben indul beszédekkel, kiállítás-megnyitóval, kulturális programokkal, és a temetőben Székely Bertalan sírszobrának ünnepélyes megkoszorúzásával zárul. Az összegyűlt közönség ezzel évről évre világi passió játékként játssza újra a szadai kultusz kezdetét jelentő 1910-es események útvonalát. A kapcsolódó kezdeményezések időben meghosszabbítják és térben kitágítják az efemer emlékünnepségek hatását, kulturális pezsgést, az eddiginél szélesebb körű figyelmet biztosítva a helyi eseményeknek. Az 1980-as években rajzpályázatok, Székely-vetélkedők teszik élővé a mester emlékét, a Székely Bertalan Rajztanári Stúdió is feléleszti az 1970-es években elsorvadt művésztelepet, és újra működik az ifjúsági Székely Bertalan művészklub.

Különösen szerencsés az Emlékmúzeumot övező kert fennmaradása. A botanikai raritásokkal teli kert adja keretét a lakóházból és műteremből álló, épségben fennmaradt ritka épületegyüttesnek. A hazai kultúrtörténetben termékeny baráti beszélgetéseknek helyt adó kert gyakran vált művészetszervező ereje révén kultikus hellyé. A kert Székely Bertalan esetében számos szalon telítődik jelképi erővel. Tudjuk, gesztenyefái alatt gyakran hűsölt barátjával, Schulek Friggyessel. Személyes életében a kert a csendes visszavonulás helye, nyugalmas menedék a fővárosi, főiskolai harcok után, az elmélyülés, zavartalan töprengés, a feloldódás helyszíne. Művészetében jelképe a természettel való új azonosulásnak, mely oldott festőiségű, fénytel telt tájképek sorát, újfajta, kötetlen örömfestészetet indít el az életműben létrehozva a szadai tájképek lenyűgöző őszinteségű „őszikék-ciklusát”. A múzeum által az 1985-ös 150. évforduló tiszteletére kiadott levelezőlap emlékbélyegzője a műterem és a kert öreg eperfájának képét ábrázolja: az alkotás és pihenés helyét, emblematisz erővel foglalva össze Szada szerepét Székely életében. A kert a feléledő szadai kultusznak köszönhetően az 1960-as évektől megtelik élettel. A 130. évforduló évében megalakul a nyaranta itt táborozó Székely Bertalan Pedagógus Művésztelep. Az itt dolgozó művészek festészetében Székely szadai képeinek közvetlen, a falu életéhez, táji motívumaihoz kötődő látásmódja él tovább, magukat a nagybányai festészet örökösének vallják. A néhány év után elsorvadt kezdeményezés újra egy Székely-évforduló kapcsán talál folytatókra. Az 1980-as években ismét művész emberekkel telik meg a kert. Nyaranta néhány évig itt működik a Székely Bertalan Rajztanári Stúdió, majd a Képzőművészeti Gimnázium nyári tábora és gyermek rajztáborok. Utoljára 1997-évből népesítették be a Székely-kertet rajzoló fiatalok. A Székely-kultusz Szadán napjainkban is él. A község 1999 májusában, tudományos Székely-konferencia keretében, ismét megrendezte a lassan fél évszázados múltira visszatekintő Székely Bertalan Emlékünnepséget.

(Révész Emese: Székely Bertalan kultusza, Magyar Nemzeti Galéria, 1999., katalógusrészlet)

Székely Bertalan családfája
(Kiállítás az emlékmúzeumban, rendezte Kelemenné Boros Zsuzsa, 1998)

Postabélyeg és levelezőlap: 150 éve született Székely Bertalan

SZÉKELY BERTALAN SZADÁN

Visszakerült Szadára Székely Bertalannak, a Mintarajztanoda tanárának – majd igazgatójának – a rajztanítás módszertanáról írt német nyelvű kézirata. Az értékes dokumentumot a Székely Bertalan Emlékmúzeum újjáépítésének 40. évfordulója alkalmából adta át Vásárhelyi József, a múzeum újraindítója, Szada történetirója.

Székely Bertalan legszebb tájképei 1880 és 1890 között születtek, amelynek zömét Szadán, nyári lakóhelyén festette, a Schulek Frigyes által tervezett műtermében. A festő 1910-ben bekövetkezett halála után a műteremből emlékmúzeum lett, ahol több munkáját is őrizték. A második világháborúban először a német, aztán a szovjet katonák "tekintették meg" az épületet, romhalmazzá hagyva maguk után. Több mint tíz év kellett ahhoz, hogy az egykori műterem újra felépüljön. Székely Erzsébet, az unoka segítségével, Vásárhelyi József irányításával, néhány lelkes ember munkája nyomán 1956. szeptember 9-én adták át a felújított emlékmúzeumot, amelyben már csak a művész vázlatai láthatók, csizmatalpnymok emlékeztettek a rombolásra. A múltjára igen büszke és hagyományait szorgalmasan ápoló kétezer-kétszáz lakosú község az egész évben tartó millicentenáriumi ünnepségsorozat keretében emlékezett meg a Székely Bertalan Emlékmúzeum helyreállításának 40. évfordulójáról. (Talán véletlen, de mindenesetre a hagyományokat erősíti, hogy az emlékbizottságban tevékenykedő képviselőt Vécsey Lászlónak hívják, az 1935-ös, a művész születésének 100. évfordulója megünneplésére, életre hívott emlékbizottság vezetője pedig Vécsey József főszolgabíró volt). Az ünnepségre meghívták Vásárhelyi Józsefet, a tanár urat is, aki elsőként végzett a községben helytörténeti kutatásokat, és aki – a helyiek, volt tanítványai, mai tanárok szerint – ma is mérce a pedagógusok számára. Vásárhelyi József 17 éven át, 1963-ig tanított Szadán feleségével együtt. Első hosszabb írása, Szada monográfiája 1954-ben született, ennek egy – sajnos máig kéziratban maradt – példányát az ünnepségen adta át a községnek. Tanulmányt készített Székely Bertalan szadai éveiről, és megírta az 1711-től működő községi iskola negyed évezredének történetét is. A falu nem felejtí el azt a tevékenységet, amelyet Szadán kifejtett – mondta köszöntőjében a polgármester – utalva arra is, hogy nagyrészt a tanár úr tevékenységének köszönhető, hogy a hagyományok ápolása olyan fontos lett a község életében.

Maga a Székely Bertalan Emlékmúzeum – ahol jó néhány dokumentum mellett a művész tíz-tizenkét vázlatát is őrzik – nem csupán egy a turistacsoportok érkezésekor kinyitott és időnként leporolt gyűjtemény. A Kelemenné Boross Zsuzsa vezette intézmény a falu egyik kulturális központja is, ahol rendszeresen rendeznek kiállításokat, nyaranta a Székely-kertben képzőművészeti tábor működik, és itt a kertben van az az épület is, amelyben Székely Bertalan lakott, s amely ma szintén múzeum.

(Részlet Borgó János cikkéből, Népszabadság, 1996. október 13.)

Székely Bertalan műterme 1910-ben

...és napjainkban

A festő lakóháza 1910-ben...

...és napjainkban

Az 1950-es években: a műterem előtt középen Vásárhelyi József, jobbszélien Tóth Rezső

EGY FELVIDÉKI MŰVÉSZ SZADÁN

A sors különös szeszélye folytán a trianoni békekötés Szadát is érintette. Ennek köszönhető, hogy egy fiatal festőművész, aki egyben a Nemzeti Múzeum restaurátori tisztét is ellátta, ideköltözött.

Vály László régi, kassai család sarja volt. Fiatalember még, amikor a Kassa városa által kiírt pályázaton első díjat nyert „Júdás visszaadja a harminc ezüstpénzt” c. festményével. Talán Szada nevét sem hallotta még 1919-ben, amikor a Felvidék elcsatolása döntő változást hozott életében. A kassai Felső-Magyarországi Múzeum főrestaurátorát szuronyos katona kísérte végig a gyűjteményen, amíg azt átadta a hatóságok képviselőjének. Mivel szakszerű, precíz munkájának jó híre volt, a budapesti Nemzeti Múzeumba hívták, ahol restaurátor majd főrestaurátor lett. A Nemzeti Múzeum több lakást is felkínált neki (feleségével, egy sepsiköröspataki székelly fiatalasszonnyal és két piciny gyermekével utaztak embert próbáló körülmények között Budapestre), amelyek közül ő, mert megragadta a táj szépsége, a Szadán felajánlott Pejacsevics-kúriát fogadta el, amely ezidő tájt üresen állt. Talán életük legboldogabb időszakát töltötték itt, amelyet a művész szadai festményei mutatnak. A Vécsey-családdal szoros barátság alakult ki, később a család a Vécsey-kúriába költözött át. Azonban a gyermekek iskoláztatása szükségessé tette Vályék Gödöllőre majd Budapestre költözését.

(Elmondta: Vály Ágnes, a festő unokája)

A RÉGI ÉS FIATAL MESTEREK MŰHELYTITKAI

A múzeum egyik restaurátorát, Dr. Vály Lászlót kérjük meg, hogy nyilatkozzék a képek és szobrok különböző betegségeiről, és számoljon be azokról a gyógy módokról is, amelyek megakadályozhatják a további pusztulást. Beszámolóját önvallomással kezdi. – Különösen nehéz számomra a restaurálás mibenlétét megfogalmazni. Mindez a tudomány hosszú gyakorlatot követel meg hívtől, a legapróbb részletekben is alapos jártasságot. Egy reneszánsz olasz mester alkotásának restaurálása során hosszabb vizsgálat után a kép alatt egy másik festmény körvonalait véltem felfedezni. Hogy feltevésemről meggyőződhessen, az egyik sarokban kis felületen leszedtem a felső réteget. Így derült ki, hogy a felső kép egy alsót takar, majd továbbfolytatva munkámat és röntgenfelvételt készítve a műalkotásról, valószínűvé vált, hogy az eredeti a világhírű Perugino műve. Így segíti a restaurátort szakértelme, képzettsége és gyakorlata oly eredményekhez, melyek az egész művészettörténetet gazdagítják.

– A legnagyobb gond ilyen esetben: milyen eljárással távolítsuk el a felső képet anélkül, hogy az alsó a legcsekélyebb mértékben is megsérülne. A vegyi úton való eljárás nem lehet helyes, mert a maró anyag a felső kép repedésein behatolva az alsót is könnyen megsértheti. Ezért kell finom parányi késekkel hozzálátni a második festmény eltávolításához. Szinte tökéletesnek mondható eljárás ezzel szemben a sorvasztás. Lassan, felülről haladva, milliméterenként kaparva a képfelületet addig haladunk, amíg az alsó réteghez nem érkezőnk. Hogy e módszer milyen türelmet és mekkora figyelmet kíván, elég megemlítenem, hogy egy délelőtti folyamán alig egy négyzetcentiméternyi területtel készülhetek el. Ilyen példa, mint Peruginoé, ahol a restaurátor éles szeme a repedések rajzából egy eddig rejtett, teljesen új képet fedezett fel, számos akad. De gyakoribb, ahol a későbbi korokból származó átfestés csupán egyes területeket érint. Éppen most van műtermében egy középkori tábla. A művész restauráló keze nyomán eltűnt a szent barokk-korban festett keze, és előtűnik a köpeny ragyogó zöld, újabb gazdag részlete. Befejezésül beszámol még a faliképek restaurálásának mesteriségéről is. Elmondja, hogy a freskóknál a fal pusztulásnak indul, a legfelső színes vakolatréteget mintegy 2-3 milliméter vastagságban lehet lerántani, és vászonra vagy újra falra erősíteni fel. Vastag rétegű freskó esetében ezt az eljárást többször is meg lehet ismételni. Mestere Mauro Pelliccioli, a milánói Brera főkonzervátora mesélte el neki, hogy egy ízben ugyanarról a freskóról három képet sikerült levonnia. A rövid beszámoló csupán általános tájékoztatást nyújthat mindazok számára, akik érdeklődnek a műtárgyak élete és sorsa iránt. Világot vethet arra a komoly, nehéz, sok tapasztalatot és tudást kívánó, felelősségteljes műhelymunkára, amely előfeltétele minden restaurálásnak és konzerválásnak. Meggyőződhet egyben mindenki arról is, hogy a hozzá nem értők kezére juttatott műalkotás csupán rövid időre válhat frissé és tetszetőssé, de a további jövőben sorsa fokozottabb pusztulás lesz.

(Radocsay Dénes írása, Nemzeti Újság, 1942. április 19.)

Vály László olajképei a római katolikus templomban
Magyarok Nagyasszonya (1931)

Szent Imre (1931)

Vály László: Tájkép – parkrészlet (a Rudnyánszky-Vécsey kastély parkjában) olaj, 1928

A RUBLETZKY-CSALÁDRÓL

Rubletzky Géza (1909–1953) vegyészmérnök. 1939-től az FKP tagja, a budapesti szervezet elnöke, th. frakció vezetője. A felszabadulás előtt részt vesz az FKGP polgári tagozatának munkájában. Később az FKP Propaganda Osztályának vezetője, a BSZKRT alelnöke, a Magyar Reklám felelős szerkesztője 1946-tól. A Központi Híradó Rt. majd a Magyar Rádió igazgatója. 1948-tól országgyűlési képviselő. 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták, a váci börtönben halt meg 1953-ban. A magyar állam a 301-es parcellában állított emléket a politikusnak.

(Budapesti Közéleti Névmutató 1945 – 1950.
Fővárosi Levéltár, 1980.)

Rubletzky Sándor (1914–1984) Aradon született. Édesapja korai halála miatt hányatott sorsú gyermek-kora volt. Kötszövő mesteri képesítést szerzett. Felesége Kovács Erzsébet (1920–2000), női szabómester képesítést szerzett, majd Potschild Adolf műhelyében tanult 2 évet. Házasságuk után Budapesten éltek, majd a háború miatt Szadán (felesége szülőhelyén) építettek házat, később kötőüzemet, ahol a család 1957-ig élt és dolgozott. A kötőüzemet fokozatosan bővítették, kb. 12 alkalmazottal dolgoztak.

Édesapja, Rubletzky Géza: szobrászművész sokat vendégeskedett és alkotott Szadán. A katolikus templom Betlehemét ő készítette és adományozta a templomnak 1952-ben. Szada szelíd dombos vidékéről számos tus-és szénrajzot készített.

(Rubletzky Sándorné visszaemlékezése)

A Rubletzky-család: jobbról Géza, a szobrász, unokái: Erzsébet és Sándor, a másik két nagyszülő: Kovács Vendel és Kovács Erzsébet

Ebéd a kertben: jobbról a művész, Géza, majd Rubletzky Sándor

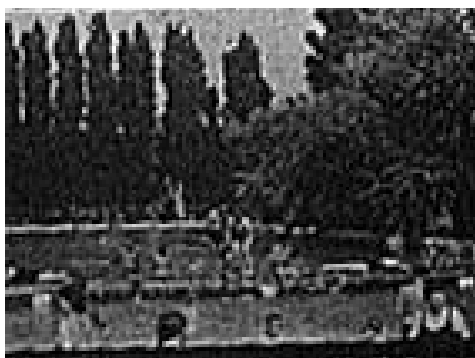
A kötőde

A műhely dolgozói

A kötőde

A szadai strand az 1940-es években (a Rubletzky-család fényképgyűjteményéből)

DR. SZÉKI JÁNOS

Dr. Széki János, aki 1913-tól egészen haláláig – 1952-ig volt a fémkohászati tanszék vezetője, 1879. március 30-án született Szadán. A születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett emlékünnepegről „A Mi Egyetemünk” is beszámolt. Részben még az emlékünnepegről folytatásaképpen ez év július 28-án avatták fel a soproni evangélikus temetőben dr. Széki János síremlékét, Orsi András szobrász alkotását.

Az ünnepségen, amelyen jelen voltak Széki János családtagjai, részt vett egyetemünk nagy hírű soproni professzora, dr. Tárczy–Hornoc Antal és a közös alma máterre emlékezve az Erdészeti és Faipari Egyetem több oktatója. Képviseletét több vállalat, intézmény, köztük az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, amelynek fémkohászati szakosztálya vállalta Rákoskeresztúron eltemetett néhai professzorunk hamvainak exhumálását és hazahozatalát Sopronba, ahol dr. Széki János 33 éven keresztül élt és alkotott. A Nehézipari Műszaki Egyetem képviselőjében megjelentek: dr. Patvaros József és Zoltán Győző, a kohómérnöki karról dr. Horváth Zoltán és dr. Káldor Mihály professzor. Dr. Horváth Zoltán professzor ünnepi beszédében röviden ismertette dr. Széki János életútját, tudományos és oktatói munkásságát, nevelői tevékenységét, emberi tulajdonságait. Az emlékmű – utalva dr. Széki János antimonkohászattal kapcsolatos kiemelkedő tudományos munkásságára – antimonkristályra emlékeztető, rézötvözetből készült térplasztikai alkotás, hirdetni fogja: tanítómesterének emlékét az utókor kohásznemzedéke nem felejtja el.

A Széki-ünnepség rendezvényei a hagyományápolás – vagy még inkább a korszerű hagyományteremtés – jegyében egy nemzedéket oktató és nevelő kohászprofesszort állítottak példaképpül. Mi, a kohászok ifjabb nemzedéke, hallgatók és mérnökök eddig csak ifj. Szabó István bronzba öntött szigorú és mégis megértő tekintetű tudósprofesszor szobrát ismertük, most viszont megismerhettük az embert is. Szeretnénk, ha rá emlékezve munkánkkal állíthatnánk ércnél maradandóbb emlékművet dr. Széki Jánosnak.

Karetka Gábor okl. kohómérnök
(Részlet a mi Egyetemünk c. lapból)

**Szadáról indult,
a falusi kovácsmesterségtől
a fémkohó-mérnökségig
vitte**

Államvizsgai írásbeli feladat a fémtechnológiából
az 1917. évi márciusi évi életrajzra.

Stasney Albert írására.

Államvizsgai írásbeli feladat 2000 tonna 99,2% Pórt tartalmazó
nyers ólom, amely 300 amperórán (24 óra) az Pórt elválasztó elektrolit-
tiszítás után fémizandó. A teleptől egy minden részecskébe, hogy az
egyéb fémekben (cellákban) az elektrolitok párhuzamosan (parallel), ezért
maga is cellák sorban (sorokban) egymáshoz képest képezve. Minden
cellát 20 amperórán tartunk el; az amperok 700^{mA} adása is 400^{mA}
sorban nyitva be az elektrolitok. Az elektrolitok általánosított áram-
erősséget 1 ut kétszer amperórán 120 amper pul, amelyből az
ólom tisztításán nyitva 90% karaktérium. A fémizésnél cellák-
ként 0,8 volt.

Részletkérdés:

1. A bontó cellák száma.
2. Az elektrolitok általánosított áramának áramának mérté-
ke (amper) és feszültsége (volt) a gép minden részén.
3. Hogy lehet az ólom tisztán a dinamit legelő tisztításán.
Ha a dinamit tisztításán 92% ?

Budapest, 1917. március 10.

1917. MÁRCIUS 10. KÖZZÉLT
FÉMTANÁRSÁGI TANFÜZET
BUDAPEST

Széki János
fém. tanár. tanár.

SZŐKE MÁRIA VISSZAEMLEKEZÉSÉBŐL

Mint diák, 19–20 évesen éltem Szadán. Tóthék voltak a szomszédaim a katolikus iskola mellett és Radóczy Károly, az „amerikás pap”, aki a pénzét elhozta hazájába. New York mellett élt kint, megcsináltatta a szadai templomot, a parókiát felépíttette, így lett a veresegyházi filiából önálló egyházi iskola. 1924-ben került oda, a mai varrodába. Apám nagyon nehezen tanított, anyám ápoló lett, mert a gyerekek reggel pálinkát ittak. A szőlőbe akkor mentünk ki, amikor a Hertzka-házat megvettük, és apám már nem tanított. Szontágh Judit kertje végén állott egy kereszt, és onnan hozattam le a mi házunk mellé. Ma Szontághék házában Forgácsék laknak. 1924-ben 400 katolikus volt, a reformátusoknak nem állt még a kőtemplomuk. Apám a négy gyerek eltartása miatt sokmindent vállalt: például a Hangyaszövetkezet vezetését. Éjjel-nappal számolt. A Hitelszövetkezet ügyvezetője, leventeoktató, szónokló, hivatalos levelezést intéző emberként mindenkin segített. Tevékenyen élt. Jó hangjáról ismerték. Előfordult, hogy Simándy és Melis György kint járt a papnál, és egy litánia után még énekelt apám. Megszólították: – „Ezt a hangot hagyta maga így...?” – „Árva gyerek voltam, felelt apám, kinek jutott eszébe, hogy a hangomból kell élnem?” Szceváknak hívták az apámat – ebből lett a Szőke. A Felvidékről származtak. Apja Sződön kántor és jegyző volt egy személyben, szintén jó hangú ember. Zeneileg művelt családban nőtt fel. Radóczy Károly, Mátis Márton református pap meg a tanítók összejártak. A vasutat, mely Veresegyházat kötötte össze Gödöllővel, a háborúban felrobbantották. Ott, a mi asztalunknál beszéltek meg a robbantást. Németek voltak beszállásolva hozzánk, azon az éjjel határoztak nálunk, apám fordította a nyelvet.

Tudja-e, hogy Endre László félrevezette az emberek egy részét? Apám azt mondta, ha Jenő szegény hazajött volna, biztos őt is „előszedték volna”. Endre László Jenőt beszervezte, olyanba vitte bele, amibe nem kellett volna. A testvérem, Jenő fiatal volt, lelkes, vállalkozó szellemű. Endre Lászlót kivégezték. Szadán voltak hívei.

Alberti Dénes jegyző volt. Emese lányát elvette egy parasztcsaládból származott fiú, egyetemet végzett, Puskás András. Orvos lett. A gödöllői Alberti család ma is él.

Apám 1964-ig dolgozott, 40 évig kántorkodott. Nem tudom, hogy hatással volt e a falura.

(Szőke László tanító leányának visszaemlékezései)

Szőke László, a tanító

Szőke László fia, Jenő a Hősök könyvében
1997-98

Feszület a szőlőben

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY ROKONAI SZADÁN

A számomra eddig ismeretlen Pásztor Pál kötet: Alapos és jó munka, túlnő a pusztá felekezeti történe-
ten. Számomra egy igen fontos adatot hozott olvasása: „Csokonai József tanító 2 pf.”-os adományáról a ha-
za oltárára (p.126.). Ez a Csokonai József a költő hasonnevű fítestvérének fia, akiről – egyik felmenőnk lévén
a családban hallottam. Két lánya volt, Csokonai Eszter, férje Szabó Mihály nevű, valamint Zsuzsanna, aki a
péceli református tiszteletes, Dobos János (1848-ban az országgyűlés református lelkésze) második felesége lett.
Csokonai József leveléből, amelyben a kiadási tiszteletdíjról lemond a kiadó, Emich Gusztáv javára, már rég-
óta tudok. A még élő - hál' istennek – Keresztury Dezsőtől azt is tudom, hogy az ötvenes években – egy Cso-
konai kiadás kapcsán – jártak is Szadán a leszármazottak. De úgy rémlett számára – persze már kilencven éves
fejjel-, hogy adatokat nemigen találtak. Régi tervem, hogy a református egyház irattárában ifj. Kőrpöly Kál-
mán segítségét kérjem, ebben az ügyben kicsit tájékozódjam.

(Részlet Illés Sándor leveléből,
MTA Nyelv-és Irodalomtudományok Osztálya)

Tisztelt Polgármester Úr!

Végre valahára sikerült a Csokonai dolgot megoldani. A közeljövőben egy kis tanulmány formájában
megjelenik majd valamelyik irodalomtörténeti folyóiratban, hiszen a tények egészen mások, mint azt az ed-
digi szakirodalomban olvashattuk. Majd elfelejtettem a szadai tanító másod-unokatestvére volt a költőnek.

Gödöllő, 1999. 05. 28.

Györe Zoltán genealógus,
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság tagja

Csokonai Ferenc

Csokonai László
(1700–1762)
Angyal Zsuzsa

Csokonai József
(1720–1782)
Borsodi Judit

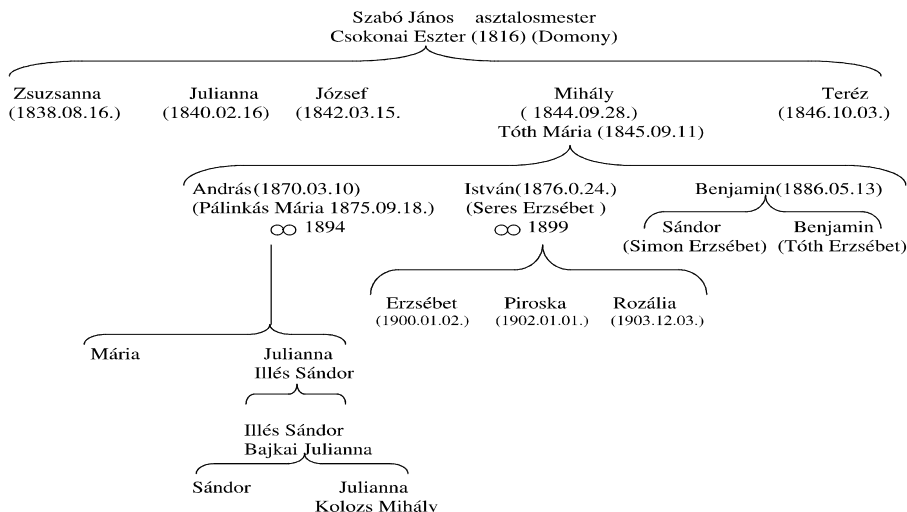
József
(1747–1786)
Diószegi Sára

József
(1752–?)
Matolcsi Mária

Mihály a költő
(1773–1805)

József a szadai tanító
(Naszály, 1783.03.11.–
Cegléd, 1860.04.06.)

A szadai Csokonai-ágot leírta Galambos János és Galambosné Oroszi Julianna

Szabó András és István családja (1932)

Szabó Mária, Illés András, Szabó Júlia
(1913–14)

Oroszi Erzsébet, Illés Erzsébet, Illés Júlia
1955. augusztus 19-én az MNG
Székely Bertalan műveiből rendezett kiállításán
(a kép a Magyar Televízió ajándéka)

Középen Illés Sándor az 1960-as években,
a Tsz-alakuló gyűlésén.
Fiából „tudós” embert nevelt.

Balról: Illés András, id. Illés Sámuel,
Illés Erzsébet, Illés Sámuelné, Illés Sándor

PETRÁK JÁNOS VERSEIRŐL – AJÁNLÁS

Ebben a könyvben versként főképp népdalok szövegét olvashatják. Ezeket íratlan, szigorú szabályai szerint csiszolta nemzedékeken át a közösség. Olvashatnak vőfélyverseket is, melyek a lakodalom gazdag szokás-zsöttesébe illeszkednek, s szintén a közösség által szentesített legjobbjai több nemzedéknyi tehetséges vőfély strófáinak. És olvashatják a szadai emberek életét élő Petrák János verseit is.

Életünket törvények szabják. Őseink üzenik a törvényt génjeikkel, s tőlük függ formánk, alakunk, minden velünk született képességünk. De kiszabja életünket a körülvevő család, rokonság, szélesebb közösség is. Törvényeit elfogadjuk vagy megtagadjuk, mindegy: onnan vétettünk. Van idő, amikor az ember választásai-ban viszonylag szabad. Korábban ez volt a ritka. Ha elsőszülött fiú volt valaki, tudta: övé a gazdaság gondja. Mondhatta a tanító a magáét – biztosan igaza is volt, hogy érdemes lenne a tehetséges fiút taníttatni. De az elsőszülöttnak más tudnivalója van: gazdaként kell helytállnia a család 17 holdján. Jó gazdává lenni: ez sem kisebb dolog, mint a gimnázium. Pedig a tanulás java még hátra van. A háború, a hadifogság kemény lecke. Azután mire helyrebillenne az élet, jön a beszolgáltatások néhány szigorú éve, aztán a föld már a téeszben van – s a család ismét új munkamegosztást tanul. Valakinek a föld, a jószág után a téeszbe kell mennie, tagnak. De ez egyelőre nem bizonyos kenyér. Ezért a legjobb munkabíró – az apa többnyire – hajnalonként elindul társaival a zsúfolt vonaton, buszon: biztos fizetésért, nyugdíjért. Eddig megszerzett tudására a gyárban nincs szükség: kezdheti segédmunkásként. A korábbi, a gazdasági évet átfogó, nagyívű, kemény, ám mégiscsak magatervezte munkafolyamat helyett a gyár napi nyolc órás munkaritmusát kell megtanulnia. A gyárban is megvan a kiemelkedés, a tanulás lehetősége: az üzem művezetővé szeretné kitaníttatni. Csakhogy nem egyszerű dolog ez: attól, hogy valaki éveken át pontosan és jól elvégzi a rábízott munkát a gyárban, még nem érzi magát „munkásnak”, az élet fontosabb színtere otthon a háztájiként meghagyott „belsőség”. Ez a két és fél hold jelent a családnak a folyamatosságot, a gazdálkodás biztonságát, a sok munkával való előrehaladást. Ezért a család fő ehhez igazítható munkát választ, a 24–48 órás beosztás lehetővé teszi az intenzív gazdálkodást. Nem Petrák János egyéni sorsa ez: egy egész nemzedék keresi helyét egy igencsak megváltozott világban, tanul új életmódot, s közben őrzi az ősei által ráhagyottakat is hűséggel. Am a hagyományok és a történelem által kiszabott úton mindenki mégis a maga sorsát éli. Petrák János – mégis volt igaza a régi tanítónak – felnőttként tanult. Leérettségizett – nem praktikus haszonért, csupán a tudásért. Saját és családja sorsa mellett a falu dolgai is érdekelték mindig. Presbiter volt egy ideig, 1950-től folyamatosan tanácstag, 15 éve titkára a Hazafias Népfront helyi bizottságának, régóta tagja az ÁFESZ Felügyelő Bizottságának is. De a sok munkával megélt, a közösségért is folyamatosan tevékeny életnek van még egy egyéni vonulata: a verselés. Ebben is szerepük van az ősöknek, a körülvevő közösségnek. Öregapjának testvérére, a híres nászragyura még jól emlékeznek, aki még a papot is megszegényítette szónoki tehetségével. A mások előtti beszéd jó képessége többnyire együtt született a Petrák család tagjaival. Petrák János a falu egyik legjobb vőfélye, Magyar András mellett „vőfélykedett”, míg megtanulta ezt a „mesterséget” is. Volt vagy 60 lagziban vőfély, még vidékre is elhívták: Hévízgyörkre, Veresegyházra. A vőfély bátor kiállású, magát jól feltaláló, jó emlékezetű ember lehetett, aki ismeri a lakodalom minden mozzanatát, aki az örökölt, megtanult verseket, ha kell, hozzá tudja igazítani az éppen adott lagzihoz. Petrák János ehhez is jól értett. Mert maga gyönyörűségére, néha mások örömére a versírás a csendes szórakozása.

A hadifogságból hazatérve, 1945 őszén (23 éves volt ekkor) írta le első versét. Néha biztatást, útmutatást kapott. A nagytiszteletű asszony poétika könyvet adott kölcsön, Tóth Rezső bácsi, Szada nagy kulturális mindenese irodalmi estekre hívta magával. Baráti szeretettel buzdítja Benda Kálmán professzor, s szép levelet őríz Dutka Ákostól is, akinek egy író-olvasó találkozó után küldött tisztelegő verset.

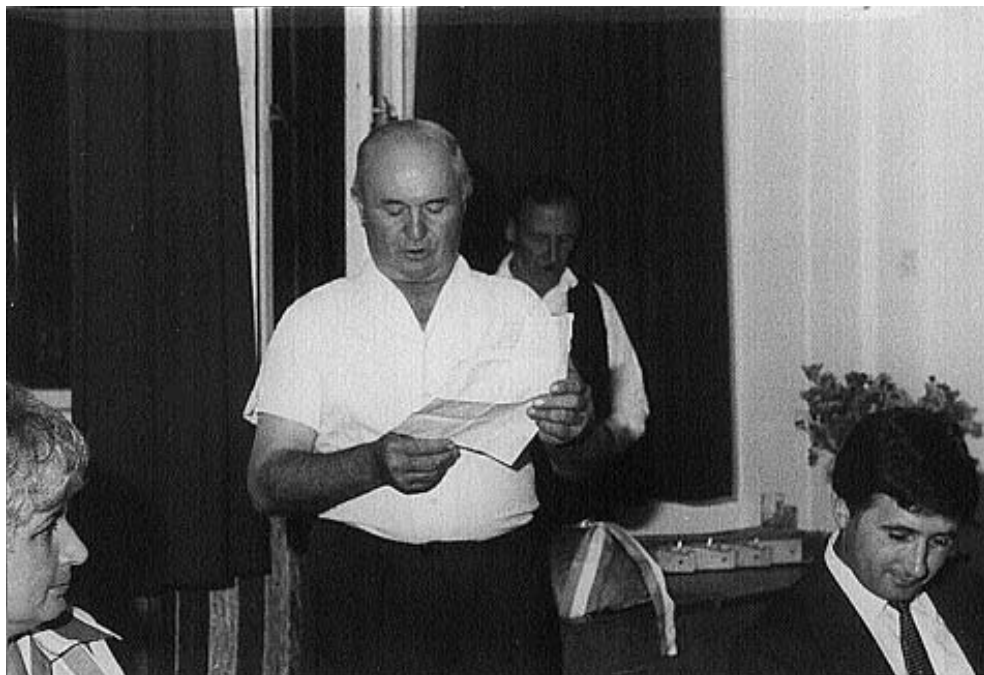
Némelyik verse megjelent a Reformátusok Lapjában, a Pest Megyei Hírlapban, a Szabad Földben, munkahelyén az üzemi újságban. Alkalmi versei is vannak: falujáról, Székely Bertalanról, a munka ünnepéről írottakat el-elmondja, s külön ízzel gazdagítja a máshol gyakran igen szokványos ünnepségeket.

A versek többségét kéziratossá nagy füzete őrzi, s ő is magányüzenék, saját szórakozásának tartja, egy-egy meghitt szép pillanat, egy hangulat emlékének. „Jöttem haza a munkából este. Megálltam, rácsodálkoztam, milyen szép a naplemente. És már megírtam róla a verset” – mondja.

Szada, a táj, az évszakok szépsége vagy kegyetlensége, a család, a munka, a hit, örömök és szomorúságok, remény és lemondás a versek anyaga: életünk.

Példái a XIX. sz. népies versei. Hangja hol emelkedett, hol elmélkedő, hol kedveskedő-humoros. Petrák János mintegy 120 verséből olvasható néhány ebben a könyvben. Fogadja az olvasó jó szívvel!

(Novák Lászlóné írása a Sej, Szada falu c. olvasókönyvből, 1987.)

Petrák János, a költő 1983-ban

ŐSZI FELHŐK

A felhők most lomha hajók
 Sötétruhás öreganyók.
 Temetésre öltözködtek
 Csoportokba idejönnek.
 Hol nyár fölött őszpap beszél
 Hangja hűvös szomorú szél.
 És a csendes öreganyók
 Fájó szívű bús siratók
 Szemeikből sűrű könnyek
 Peregnék az esőcseppek.
 Hullanak a szemfedőre
 A sok sarga falevélre.

(Petrák János)

Részlet Petrák János naplójából (1973)

1973. 22. október) Az idő nem is a hátsó, csak nagy mélyén
 Reggel 4 órában. Eltek mag a úrnő. Egyszer megpróbáltam, mert
 nem vagyok sem kitérő sem kitérő. Az úrnő feltehetően volt
 a nyár. Az úrnő ma lett 30 évvel fiatalabb. Az a tőke
 az voltam a Budapest, majd évekkel a nyár. Az úrnő
 megpróbáltam eladni a nyár, majd a nyár. Az úrnő
 az úrnő. Az úrnő az úrnő. Az úrnő az úrnő.

(23. október) Az idő nem is a hátsó, csak nagy mélyén
 a nyár. Az úrnő ma lett 30 évvel fiatalabb. Az a tőke
 az voltam a Budapest, majd évekkel a nyár. Az úrnő
 megpróbáltam eladni a nyár, majd a nyár. Az úrnő
 az úrnő. Az úrnő az úrnő. Az úrnő az úrnő.

(24. október) Az idő nem is a hátsó, csak nagy mélyén
 a nyár. Az úrnő ma lett 30 évvel fiatalabb. Az a tőke
 az voltam a Budapest, majd évekkel a nyár. Az úrnő
 megpróbáltam eladni a nyár, majd a nyár. Az úrnő
 az úrnő. Az úrnő az úrnő. Az úrnő az úrnő.

(25. október) Reggel 4 órában. Eltek mag a úrnő. Egyszer
 megpróbáltam, mert nem vagyok sem kitérő sem kitérő.
 Az úrnő feltehetően volt a nyár. Az úrnő ma lett
 30 évvel fiatalabb. Az a tőke az voltam a Budapest,
 majd évekkel a nyár. Az úrnő megpróbáltam eladni
 a nyár, majd a nyár. Az úrnő az úrnő. Az úrnő
 az úrnő. Az úrnő az úrnő. Az úrnő az úrnő.

(26. október) Az idő nem is a hátsó, csak nagy mélyén
 a nyár. Az úrnő ma lett 30 évvel fiatalabb. Az a tőke
 az voltam a Budapest, majd évekkel a nyár. Az úrnő
 megpróbáltam eladni a nyár, majd a nyár. Az úrnő
 az úrnő. Az úrnő az úrnő. Az úrnő az úrnő.

A SZADAIK BÜSZKESÉGE

(anekdota)

A szadaik mindmáig nagyra vannak vele, hogy Mária Valéria főhercegasszonyt az ő földijök: Legéni Lidi szoptatta. A hetvenes években egy szadai együgyű asszony bement Gödöllőre, s a kastély kapujában meglátta cifra ruhában a királykisasszony *szerecsenét*.

Ez hát a Valéria? – kérdi egy gödöllőtől.

Az meg tréfából ráhagyja.

No bizony – mondja az asszony, – ennél bizony a mi Lidink szebbre is szoptathatta volna!

(Tóth Béla: Magyar anekdotakincs)

A királyi család Gödöllőn (1871)

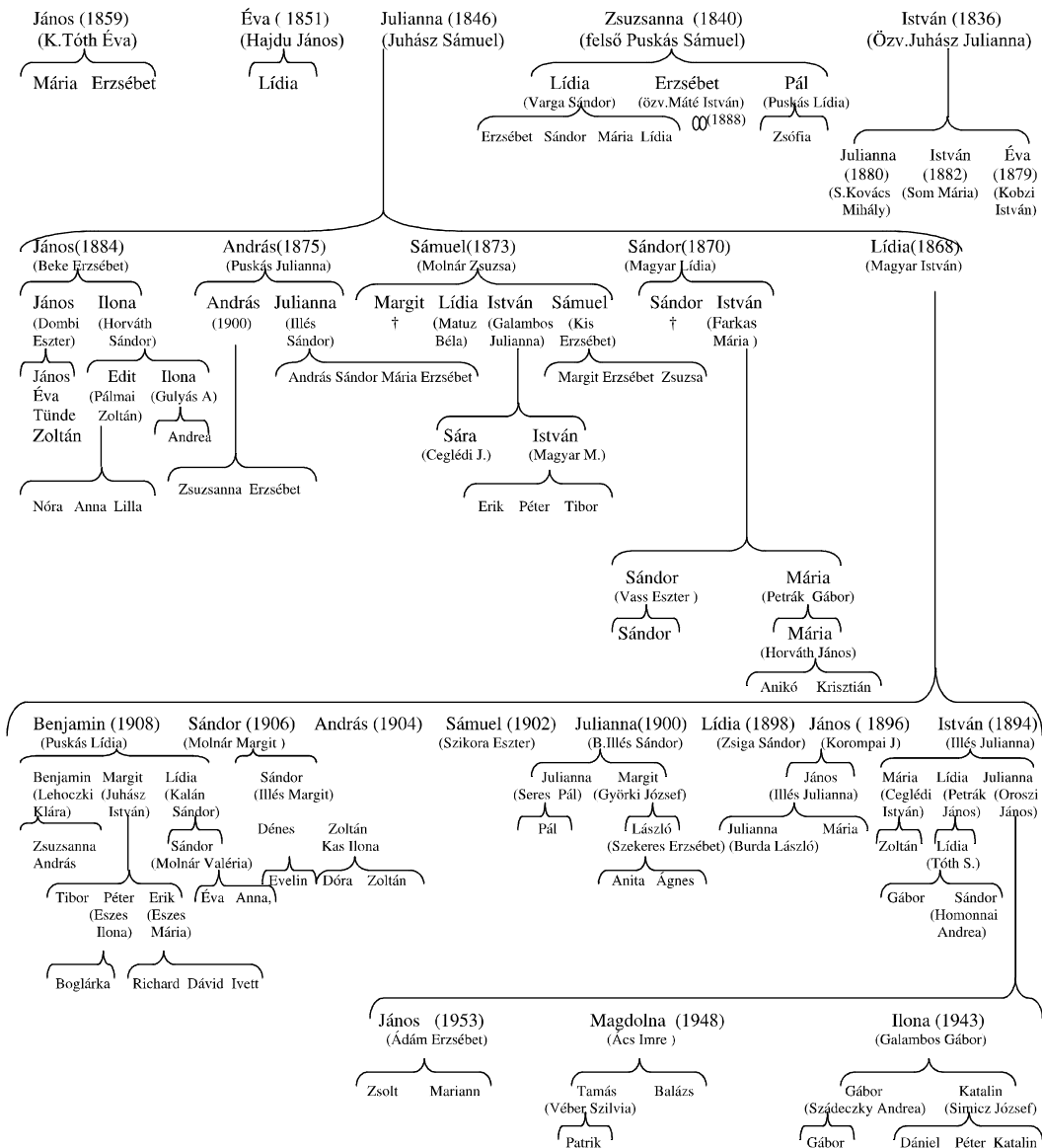
Mária Valéria dajkájának családja
a kastélyban (1896)

Balról: Juhász Sándor (meghalt az I. vh.-ban), Juhász Sámuelné Legéndi Julianna, Juhász János
(később baptista lelkipásztor), Juhász Sámuel (községi bíró), Juhász István

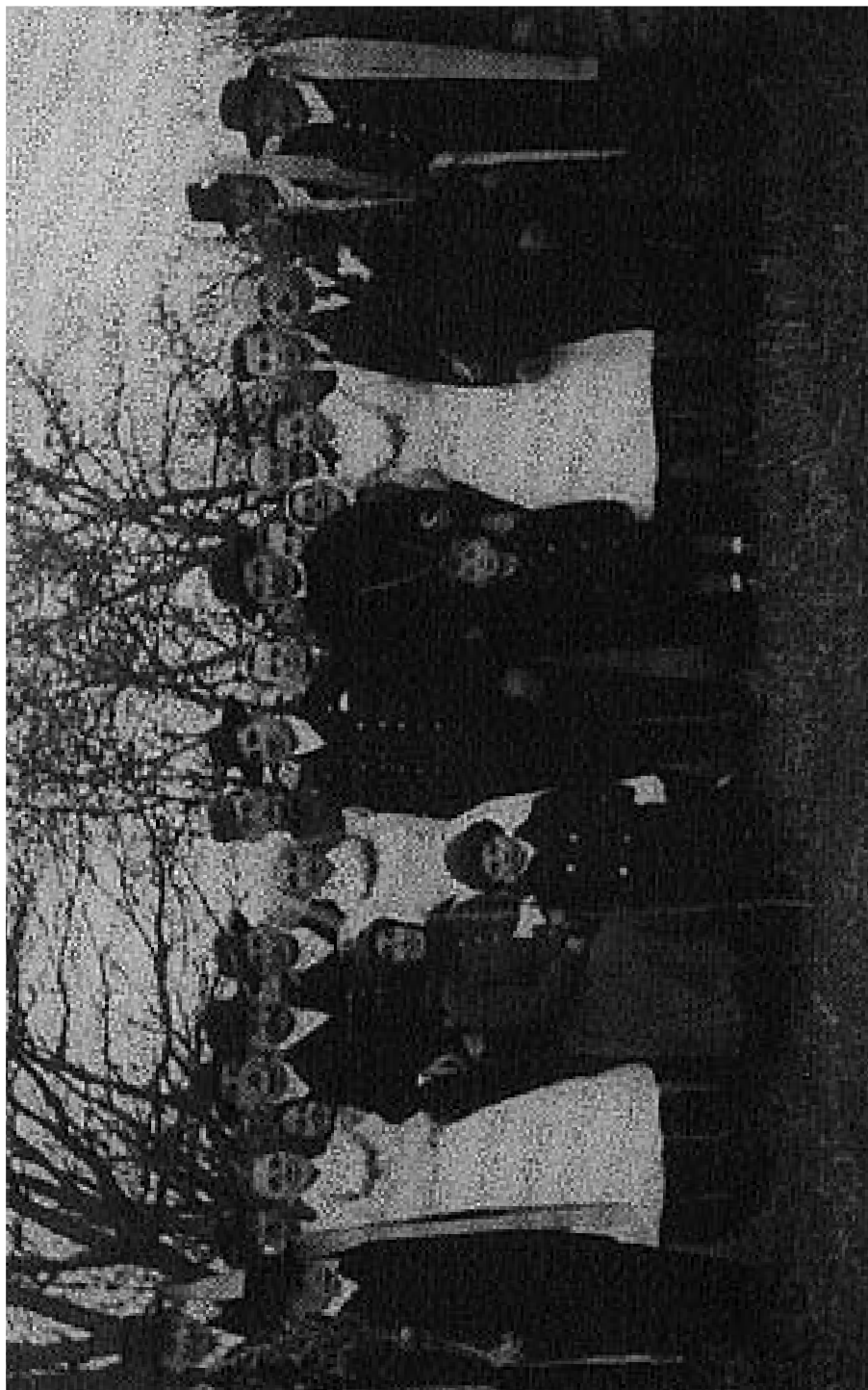
LEGÉNDI JULIANNA CSALÁDFÁJA

István (1813)
(Csuka Éva 1813) ∞ 1835

Juhász Lídia és Magyar István családja 1912 körül

Oroszi Júlia és Szekeres István esküvője 1940-ben. Az örömszülők: a menyasszony részéről – Oroszi András és Végh Julianna
a vőlegény részéről – özv. Szekeres Sándor

BENYOVSZKY SÁNDORRÓL (1903-1979)

Poeta non fit, sed nascitur – a költő nem lesz, hanem születik, – vallották a rómaiak. Úgy látszik, ez a mondas érvényes a régiséggyűjtőkre is. Valahogy így: az amatőr régész nem lesz, hanem születik. Legalábbis ezt tanúsítja Benyovszky Sándor nyugdíjas szadai harangozó példája.

Hétesztendő korában szerezte meg mai gazdag gyűjteménye első darabját, egy osztrák kardot. Pajtásának, néhai Illés Sámuelnek a nagyapja hozta magával a harctérről, emlékebe, a sebesülés mellé. Kinek a vére száradt rajta? – Nem tudni. Egy bizonyos: Benyovszky Sándor békés úton szerezte: maga faragta fapuskát adott érte cserébe.

Így kezdődött, idestova ötvenöt évvel ezelőtt, s a vályogfalú szadai házikó ma valóságos kis múzeum: két apró szobáját megtöltik az összegyűjtött régiségek.

– Ez volt az egyetlen szenvedélyem, s ez végigkísért egész életemben. Erre áldoztam szűkön mért szabad időmet, csekély anyagi erőmet. Italta, cigarettára sohasem kötöttem.

Nyolc gyermek mellett

ilyesmire nem is futotta volna. De ha valahol török handszár, ókori urnát láttam, nem bírtam ellenállni: megvettem vagy ledolgoztam az árát.

Idővel persze híre járt szokatlan szenvedélyének. Ismerősei, ha szántás közben, építkezés során találtak valamit, rögtön üzentek érte: furcsa vasdarabra bukkantak, vigye, ha kell neki. És Benyovszky bácsi nem sajnálta a fáradságot. A harmadik határba is elgyalogolt egy-egy „furcsa vasarab” hírére.

– Én nem állítom, hogy mindaz, amit itt lát, páratlan ritkaság, hogy egytől-egyig muzeális érték. De engem minden darabhoz emlékek fűznek. Azt az avar kengyelpárat a fiam találta, egy hártuskó alatt. Ezt a két fára vésett ikont a Kaukázusban vásárolta egy ismerősöm. A nagyobbik hátára ceruzával írták rá az engedélyt, hogy pénzért vette, s elhozhatja. Ezért a Kossuth-címeres tányérért nagy összeget kínált egy francia vendég: mégsem adtam. Ide csak hozni lehet, elvinni semmit! Azt

a kétfülű római kőkulacsot

Szombathelyről küldte egy barátom. S itt ez a japán tőr. Ki tudja, hányan követtek el véle harakirit, mielőtt hozzám került? Vagy nézze ezt a kardot: hol porlad vajon az a kéz, amely valaha forgatta?

A kard finom pengéjébe cizellált betűkkel vésték be tulajdonosa nevét: „Joseph Lindermaier, 13-14-15. Márc. – 15.-16.-17. Máj. emlékére.”

A múzeumnak berendezett kamra nagyságú szobák falai évezredekről mesélnek. Van itt longobárd kengyel az V.-VII. századból és huszárpisztoly 1848-ból; finom művi kapcsos imakönyv és lovagkori páncélkesztyű; honfoglalás korabeli sarkantyúk és díszes bútorveretek, ruhacsatok a

XVI. századból. Egy asztalon zöld patinás, sárgaréz török kávézó készlet, akkora tálcával, mint egy pajzs. A fal mellett, bicegő lábú stelázsín ezer esztendő sírleletek: ősanánk primitív ékszerai, csecsebecsei. Üveges tárlóban 28 nemzet régi pénzei sorakoznak. A legrégebbiket még időszámításunk előtt verték, a római birodalomban.

– Ebben a dobozban a papírpénzeket őrzöm – mondja Benyovszky bácsi, s mutatóba felém nyújt egyet. Most fogok először Kossuth-bankót a kezemben.

– Sajnos, nincs helyem, ahova kirakhatnám őket. Pedig akad körülöttük néhány érdekesség. Cári rubel, Kerenszkij-bankó és szovjet Cservonyec, Lenin képével. De van itt török font, múlt századbeli francia frank és cifra nyomású, értéktelen inflációs pénz, százmilliárd billpengő is.

A fegyverekre különösen büszke Benyovszky bácsi. Rozsda rágta, tuskés buzogányok alatt széles török szablya simul békésen Mátyás király korának nehéz kardjához. A polcon porceláncsupokról I. Ferenc József nézi a rebellis magyarok – die rebellische Ungarn – Kossuth-címerrel díszített ívóserlegét. Őfelsége pofaszakállal keretezett, kövérkés arcán jovialis mosoly: „Minden nátyon szép, minden nátyon jó, mindennel meg fátyog elégedve...”

– Meg is volnék én elégedve mindennel – szól Benyovszky bácsi, mintha gondolatimban olvasna –, csak a nyugdíjgyemem ne bántana. Huszonnyolc évig voltam a szadai katolikus templom sekrestyése és harangozója, és annyi nyugdíjat kapok, ami éhenhaláshoz sok, megélhetéshez kevés. Már nem tudok pénzért vásárolni újabb darabokat a múzeumba, csak a cserkésző út maradt. Tiszta időben kimegyek a határba, s elkóborlok erre-arra. Úgy megszoktam már ezt, hogy ha Nógrádba utazom a lányomhoz, akkor is

a gödröket, buckákat vallatom:

Mit rejtenek? Ritkán jövök haza üres kézzel, valami mindig akad. Mostanában főleg második világháborús „ereklyék”. Ezekből egész kiállításra valót szedtem már össze. Csakugyan, az udvarban külön kis „szabadtéri múzeum” táru a látogató szeme elé. Hatalmas gabonaórló kövek között gránáthüvelyek, srapellemek, bombatestek ágaskodnak. Mellettük ártalmatlanná tett gyűjtőaknáknak, láncos bombák, légiaknáknak. „Made in USA.” A lövedékek köpenyét groteszk virágformákra forgácsolta zét a robbanás ereje. Olyanok, mint a halál virágai.

Búcsúznánk, de a házigazda visszatart bennünket: előbb írjunk néhány szót a vendégkönyvbé. Így tudjuk meg, hogy az öreg házban berendezett kis múzeum híre régen túljutott hazánk határain: cseh-szlovák, román és német nyelvű bejegyzések tanúsítanak a látogatók elismeréséről.

Most már csak a hivatalos elismerés hiányzik ezért a tiszteletre méltó szenvedéllyel végzett munkásságért, amely becses értékeket őrzött meg az utókor számára.

(Nyíri Éva, Pest Megyei Hírlap, 1965. január 30.)

Benyovszky Sándor múzeumában (1960-as évek)

Benyovszky Sándor lakása (Petőfi Sándor utca 20.)

III. TEMPLOMOK, TEMETŐK, EGYHÁZAK, ISKOLÁK

A KATOLIKUSOKRÓL

A XVIII. század végén épített szadai katolikus templom homlokzati tornyos, egyhajós, átalakított, műemlék jellegű barokk templom. Az eredeti oltárképe régi, még a XVII. századból származó alkotás; ez a sekrestyében található. Az új oltárképet, mely a templom védőszentjét, Keresztelő Szent Jánost ábrázolja, amint éppen megkereszteli Jézust, Than Mór festette 1865-ben. Azóta az egyházközösség minden évben június 24-én körmenettel adózik a szent tiszteletének, így üzenvén a hívek örömét a templomfalakon kívülre is.

A szentély előtt, jobb oldalt áll a keresztkút, amelyben a keresztvizet tartják (a keresztvízszentelés minden húsvétkor, a feltámadási nagymisén történik). Bal oldalt található a copf stílusú szószék, amelynek feljárata a sekrestyéből nyílik. Közvetlen a bejárat fölött belül van a kórus, amely a katolikus templomok jellegzetes sajátja. Itt helyezkedik el a kétmanuális orgona, és ez a karzat szolgál ma is az énekesek helyéül.

1924-ben készült el a jelenlegi plébániaépület; felépítését a hívek vállalták (ők kezdeményezték azt is, hogy lehessen plébánosa a falunak.). 1978-ban újították fel.

A váci Egyházmegyei Könyvtárban őriznek egy XVIII. sz. végi barokk stílusú szép festett fa szobrot, mely Nepomuki Szent Jánost ábrázolja, s mely valaha a szadai római katolikus egyház tulajdona volt.

(Telek András: A szadai egyházakról, iskolákról – részlet, Helytörténeti olvasmányok, Szada, 1998.)

Than Mór (1828–1899)

A magyar történeti festészet jelentős képviselője. A szabadságharc eseményeinek lelkes krónikása lett, mint tábori festő, Görgey mellett festett, majd az elnyomatás idejét, tragikus következményeit örökíti meg. 1865-ben festette a Jézus megkeresztelése c. képet, melyet gróf Pejacsevich János vásárolt meg a szadai katolikus templom régi megkopott oltárképe helyére 1924-ben.

(Historia Domus)

Rubletzky Géza (1881–1970)

Szobrász. Ipariskolát végzett, majd az Országos Magyar Iparművészeti Iskolán tanult 1901 és 1904 között. Itt ismerkedett meg Balla Józseffel, aki 1906-ban Vásárhelyre hívta, hogy egy általa fővállalt nagyobb munka, a „nagytakaré”-palota szobormunkáinak kivitelezésében segítségére legyen. Balla súlyos betegsége majd korai halála miatt e munkát, így a kupola Merkur-szobrát is Rubletzky egyedül fejezte be. 1906 és 1912 között főleg Vásárhelyen, az itteni művészkörben élt, portrékat síremlékeket készített. Alapító tagja a Művészek Majolika- és Agyagipari Telepének. Vásárhelyen házasodott, itt formázta első maradandó értékű, az anyaság érzelmét megfogalmazó munkáit is. 1912 őszén Firenzébe költözött, ahol korábban az ott kiállított műveinek köszönhetően műteremben dolgozhatott, tanulhatott. 1913-ban Aradon telepedtek le, miután azonban feleségét baleset következtében elvesztette, (1921) Bukarestbe ment. A háború után Pesten élt és dolgozott, ahonnan gyakran jött le a vásárhelyi művésztelepre, itt készítette például Kiss Lajos síremlékének portréréliefjét. Firenzétől Bukarestig számos külföldi és hazai kiállításon vett részt, kiállított a vásárhelyi őszi tárlatokon is, több művét a Magyar Nemzeti Galéria őrzi. Művészi hagyatékát 1976. júliusában családja a Tornyai János Múzeumnak adományozta.

(Megjelent a Jeles Vásárhelyiek c. kiadványban)

Rubletzky Sándorné írása szerint az Ady Endréről készült szobrot a szadai Oroszi Gáborról mintázta. A szobor a család tulajdona.

Nepomuki Szent János barokk szobor

Than Mór: Jézus keresztelése (oltárkép)

Harangszentelés – Radóczy Károly plébános
(1930 körül)

Rubletzky Géza: Betlehem (1951-52)

Római katolikus plébánia (1924-ben épült)
A templom régi alapokon újjáépítve 1794-től

A REFORMÁTUSOKRÓL

A szadai templom – mint más református templomok – egyszerű: a reformáció eltávolította a szobrokat, képeket és minden olyan ábrázolást és alkotást, amely elvonhatja a gyülekezet figyelmét az igehirdetésről.

A Schulek János tervei szerint 1928-ban épült szadai református templom beosztása azonos a többi református temploméval, középen a szószék, előtte az „Úr asztala”, vele szemben jobbról és balról helyezkednek el a padosorok.

Két bejárata van, elől és hátul, ahol egy kis helyiség az iroda. A főbejárat felőli oldalon a nők, a hátsó bejárati oldalon a férfiak helyei találhatóak. Szemben az „Úr asztalá”-val külön padok sorakoznak a lányok részére: ezeket ma már sajnálatos módon nem használják. Szadán külön szertartás a kivonulás: a hívek padosoroként az első paddal kezdve hagyják el a helyeiket, és a megfelelő kijáraton távoznak. Utoljára maradnak a presbiterok, akik kézfogással búcsúznak a lelkésztől. A templom hátsó részén, a karzaton helyezkedik el a két manuális, villanyvezérelt orgona, melyet Rieger Henrik orgonaépítő készített. Az orgona a közös énekek kíséretét szolgálja. A toronyban 3 harang szólítja a szadai híveket, ugyanakkor az úgynevezett „lélekharang”, – amelyik közülük a középső – az elhunyt egyháztagról ad hírt a község lakóinak. A régi szokásnak megfelelően: ha nő az elhunyt, két csendítés (= kétszer egyperces harangszó), ha férfi, akkor pedig három csendítés előzi meg az összhangszót. Gyermek elhalálása esetén a legkisebb, presbiter elhunytakor pedig a legnagyobb haranggal csendítenek.

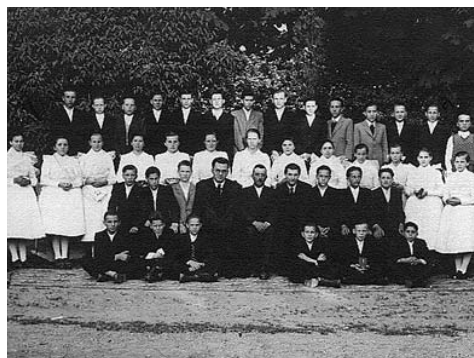
(Telek András: A szadai egyházakról, iskolákról - részlet,
Helytörténeti olvasmányok, Szada, 1998.)

**Presbiterek: Kiss Sámuel, Petrák Sándor,
Bajkai István, Tóth Sámuel,
lelkész: Mátis Márton (1930-as évek)**

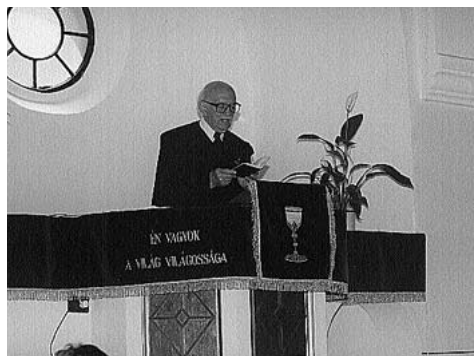
**Régi református templom
(festményről készült fénykép, 1920-as évek)**

**Konfirmációs kép 1953-ból
(lelkész: Gőblyös László,
kurátor: Magyar András)**

**A Schulek János tervezte
új református templom 1928-ból**

**Körpöly Kálmán lelkész a szószéken
(1990-es évek)**

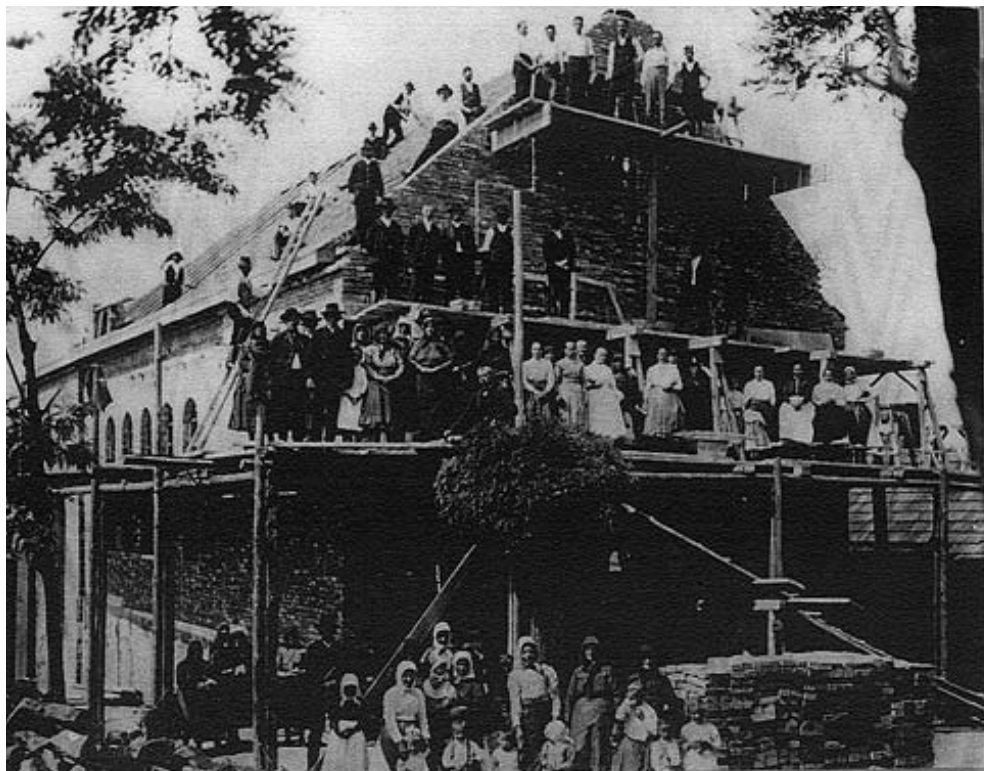
A BAPTISTÁKRÓL

A baptista közösség élete az 1920-as években kezdődött. Ekkor csak néhány család alkotta a közösséget. Kezdetben még csak a mai Székely Bertalan utca egyik házában, az egyik baptista családnál tartottak istentiszteleteket, azaz közös imádságot, bibliaolvasást.

1922-től 1952-ig Juhász János volt a prédikátoruk. Az ő ideje alatt határozta el a főlzaporodott gyülekezet, hogy imaházat kell építeniük. A közösség megvásárolt két üres telket, a mostani imaház helyét. Az új imaházat 1931-ben szentelték fel a mellette lévő telken épült lelkészlakással együtt. Az imaház érdekessége, hogy nincs tornya. Hátról, az imaház karzatán csak padok állnak, az orgona (és egy zongora is) elől található, egy magasztott részen. Közvetlen a padosorok előtt található – amikor nem használják, olyankor deszkákkal befödve és szőnyeggel letakarva – a bemerítő medence, ezen áll a szószék.

Meg kell említenünk, hogy a jelenlegi, korábban nagyobb létszámú gyülekezet mellett, amely ma már csak 54 bemerítkezett tagot számlál, a szadai lelkész látta és látja el ma is a vere-segyházi gyülekezet gondozását is.

(Telek András: A szadai egyházakról, iskolákról - részlet,
Helytörténeti olvasmányok, Szada, 1998.)

Imaházépítés (1930–1932)

Bemerítés szertartása az Úrréti-tóban

Az elkészült imaház (1932)

A RUDNYÁNSZKY KÁPOLNA–KRIPTA

A Rudnyánszky-család sírboltot alapít Szadán

Szadán a Rudnyánszky családnak óhaja teljesedésbe megy, amennyiben a Veresegyházra alapított két szentmise püspöki beleegyezéssel Szadára tétetik át, s a család kívánsága szerint az énekes misét csendes misékké változtatnák át, s mint ilyenek után járó éves kamat az intézőt illeti. Ugyanebben évben a Rudnyánszky család a kántor házi kertjéből 156 négyszögöl területet vett meg *családi sírbolt* számára. Ez püspökileg 6014/1912. szám alatt lett megerősítve, s a megerősített adásvételi szerződés egyik példánya a plébánia levéltárába 75/1912. szám alatt iktatott be, és helyeztetett el, míg a másik az Egyházmegyei Hatóságnál maradt, a harmadik pedig a Rudnyánszky családnak adatott vissza. A kántori földterület négyszögölenként 10 kor., azaz 10 koronával vétetett meg, s így a tőke 1560 koronát tesz ki, melynek kamata a mindenkori szadai kántortanítót illetendi. Ezzel is szépen javul a szadai kántortanító jövedelme. Évi kamata 5 % mellett 78 korona. Gyümölcsözteték az Egyházmegyei kegyes alapítványi pénztárnál.

(Historia Domus)

Építés- és épület történet

A Rudnyánszky kápolna–kripta építője Kauser József (1848–1919) volt. Régi pesti építész és kőfaragó család sarjaként nevezetes tagja volt annak az építésznemzedéknek, amely a múlt század fellendülő pesti építkezéseihez lelkes munkával járult hozzá. A legjobb nevű építészekhez tartozott. Az általa tervezett köz- és magánépületek száma az ötvenet is meghaladja. Ybl Miklós halála után ő fejezte be a pesti Bazilika belső kiképzését. Alkotásai a szép arányok, nemes formák szeretetét tükrözik.

A Rudnyánszky kápolna–kriptát (valamint a családot is) a II. világháború vihara zilálta szét; a tetőt megettette az idő.

Az épület tönkrement bádogtetejét az itthon maradt családtagok cseréptetőre váltották, hogy a további pusztulástól megóvják. Az 1990-es években ez a fedél újra javításra szorult.

A rendezések ellenére folyamatos rongálódást szenvedtek az oltár díszei, a márványburkolatok és a kriptasírboltja. A folyamatos pusztulás sürgette a helyreállítást.

Felirat a felújított épületen

A felújítás fő támogatói

A Nemzeti Panteon Alapítvány, Pest Megye Önkormányzata, a Gödi Piarista Szakmunkásképző Intézet, Szada Község Önkormányzata, a Római Katolikus Egyház mint tulajdonos, Ványi János Tűzép Telepe, Rudnyánszky Ferenc és Rába Izabella gyermekeinek utódai.

Köszönetet mondunk mindazoknak, akik a rendezést segítették.

Gergely Zsolt szakértelmével, valamint a helyreállítás során készített fotóival járult hozzá a rekonstrukcióhoz.

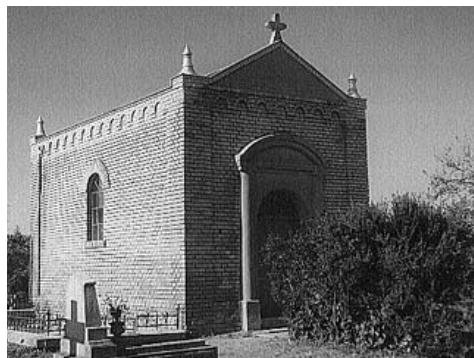
A felújítást Cziberéné Szító Mária szervezte.

Tisztelettel a múlt egy apró szeletének, a nyugalomnak, „Ég és Föld között”.

A Millenniumra készülés évében, 1999.
Közhasznú Kulturális Alapítvány Szadáért

A Kápolna márvány oltárköve a kriptában nyugvók nevével

Az eredeti formára helyreállított Rudnyánszky kápolna-kripta (1999)
(Épült 1888-ban, Kauser József tervei alapján)

Koporsók a visszafalazás előtt (1999)

A sírboltok (részlet)

KOLLERFY KOLLERF MICHÁLYRÓL - élt 81 évet:

nyugazik a szárai katolikus temetőben: 1829. Kolozsvár-
1910. Szada

A a' honfi és szives szolgálatáért önt a' honfi szép kötelessége, — a' hon' függöttségéért 's nemzete szabadságáért a' szív legnemesebb vért a' esatáterein kiönteni valamely dicső, valamely felső-
geszt — es ez a' magyar anyáknak épp oly lelkes vallása, mint hajdan a' spártai hőgyeké.

Ily szellemfól eleve lépett ki, fájdalom! már csak néhai kormányzói úrnak **JÁNOS** fia a' political világra, 's ily nemes tüztől lelkesítve kívánt ő részt venni mult évi november 13-án Szamosújvári a' legszertebb legigazságosabb szabadság esatáiban, 's itt vérzé el ifjú csak 22 éves életet, anyai szívem 's két testvérei József és Minty kimondhatalan fájdalomra. Bár mondhatnám hogy ő csak a' szabadság reudes áldozatja volt, egy az vigaszunkra leedett, sm de az ő hálála valószínűleg arulás 's árnyék következtése, es ez az, a' mi zellünk örökös bánatot okozott. — Tudjátok meg ezt magyar anyák, es ti rokoni 's barátim; tudjátok meg, 's könyörgök egyetek részt egy gyöngéden szerető edes anya végölen keserűségében.

Miatán az elhaltnak holt tetemei a' szeretetlen esatátról folyó hó 4-ön, kálitól díszes katonaság 's a' városi szép közönség kísérelében a' szamosújvári temetőbe már áthelyeztetek, nemeslelkéért a' mindének urához engesztelő áldozat-fog a' hegyes rendék egyházában folyó hó 17-en délelőtti 10 órakor bemutaták, — ráte is a' résztvevők ezennel tisztellett meghivatnak. Kolozsvár, febr. 15-n 1849.

BERINGER THERESIA,

erdélyi számvetőségi tanácsos néhai Kollerfi Vilmos özvegye.

J. Banyai Urad.

Kollerfyné levele (melyben János fia temetésére hívja a gyászolókat, aki a szabadságharcban 1848. november 13-án halálos sebet kapott)

Koszorúzási ünnepség (1992)
Beszédet mond: Dr. Martonyi János,
koszorúz: Nádaski László polgármester
és Pálmai Zoltán képviselő

Kollerffy Mihály, 48-as honvéd sírja
a szadai régi katolikus temetőben.
(Meggalt 1910-ben)

Székely Bertalant, a 19. század egyik legnagyobb festőművészt 1910. augusztus 24-én temették el a szadai református temetőben. Sírjára 1943-ban a tanítvány, Bory Jenő kőszobrot készített. Felirata:

AZ ESZMÉNYI SZÉP APOSTOLA,
NEMZETI TÖRTÉNELMÜNK FESTŐJE,
A MAGYAR RAJZTANÁROK NEVELŐJE.
A KÉPZŐMŰVÉSZETI FŐISKOLA IGAZGATÓJA.
(1835-1910)

A HÁLA ÉS KEGYELET JELÉÜL ÁLLÍTOTTA
KÖZADAKOZÁSBÓL A MAGYAR RAJZTANÁROK ORSZÁGOS EGYESÜLETE
1943

Kvassay Edéné Kun Melanie író nő síremléke volt a református temetőben. Ma a családi sírkertben, Óriszentmiklóson található

Juhász Sámuelné, Legéndi Julianna sírhelye

Székely Bertalan síremléke a régi református temetőben (Bory Jenő, 1943)

Kopjafák a régi temetőből

IV. A JELEN KÉPEIBŐL

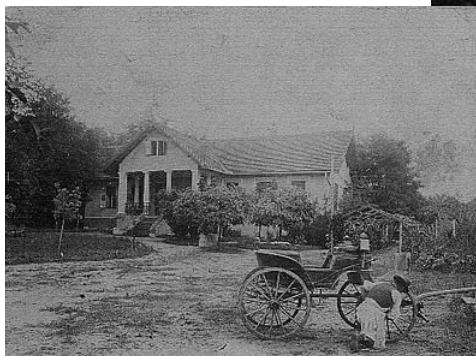

A Guary-féle villa (tulajdonosa nem változott)

A Hajós-villa (tulajdonosa nem változott)

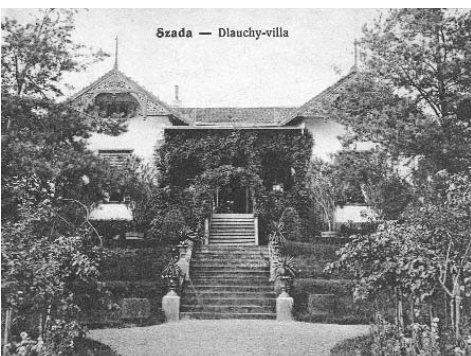

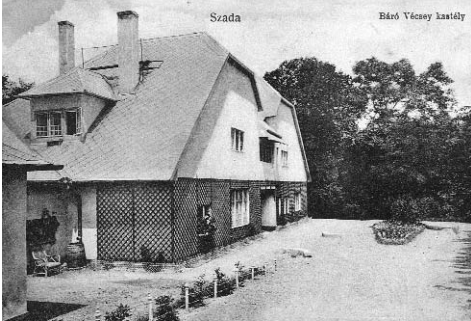

A Götz-villa (ma Gesztenyés panzió)

A Dlauchy-villából Édesipari Gyári
Üdülő, majd Martonyi-ház lett

A Rudnyánszky-Vécsey-kastély (ma Szociális Otthon)

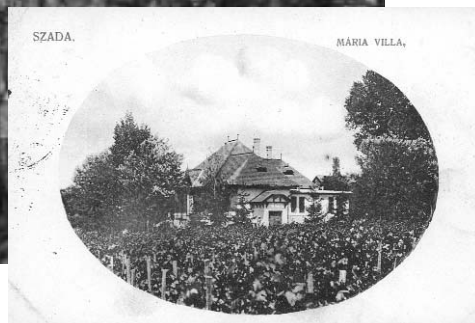

A Pejacsevich-Bánó-kastély (majd TSZ-iroda, tanács-
ház, óvoda, iskola, ma Faluház)

A Stetina-Zalay-villa (Mária-villa), ma családi ház

Rosenberg fűszerüzlete, majd Keppich Mór vendéglője,
Bíró néni kocsmája, disco, ma vendéglő

Katolikus iskola, majd művelődési otthon, varroda, – napjainkban közösségi házzá formálódik

Református iskola, községi iskola majd Tanácsháza, ma Polgármesteri Hivatal

Hangyaszövetkezet, ma ÁFÉSZ-üzlet

Főtér

A megóvott örökség – szép régi szadai házak

A KÖZSÉGI ISKOLA ALAPÍTÁSÁRÓL ÉS MŰKÖDÉSÉRŐL

1870^{dk} évben az egyház átadta eddigi felekezeti iskoláját a községnek. E községi iskolára az akkor itt lakó Pejácsevich János gróf úr, ki igen nemes szívű igen buzgó emberbarát volt, 7000 azaz hétezer forintnál többet áldozott 700 Forintot adott telek megvételre, 3000 Forintot építkezésekre, 3000 Forintot pedig az egyik tanító javadalmazásának alapjául a gödöllői takarékpénztárba helyeztet el. Hathatós közbenjárás folytán a magyar kormány is 2000 – kétezer forintot adott az építkezési költségekre, de ezen összeget oly feltétel alatt adta, hogy ez az építendő iskolára az állam részére bekebeleztessek, hogy azon esetben, ha a községi iskola megszűnnék, kárpótolhassa magát. A községi iskolaépület többre került 6000 forintnál a felmerülendő költségeket a fentnevezett Gróf úr a saját pénzéből fedezte, így a községi iskola érdekében 7000 forintnál többet áldozott. A lakosság némi fuvar és csekély ingyenes napszám teljesítésén kívül egy krajcárt sem fizetett. A községi iskola népszerűtlen volt, Gróf úr áldozatkészségének Tamássyi lelkész ügybuzgalmának köszönhető létrejötté.

A felekezet átadta felekezeti iskolájának padjait s tanszereit, a tanító fizetésére átengedte az eddigi felekezeti tanítója által hasznélvezett 21 hold szántóföldet, a tanító fizetéséhez járulni ígérkezett az eddigi egyházi tanítói fizetéssel, oly feltétellel, hogy ezért a tanító az iskolában a vallást tanítja s a felekezeti teendőket végzi a templomban s templomon kívül. Az iskola felépítése után a tanítói állás szervezetetett. Két tanterem lévén először egy rendes és egy segédtanítói állás gondolatott célszerűnek, majd elejtetett e vélemény s rendes két tanítói állás szervezetetett, oly módon, hogy a községi iskola épületben lakó tanító kizárólag községi tanító, a felekezeti épületben lakó tanító pedig az egyházi szolgálatokat teljesítse.

Az egyik tanító fizetése 10½ hold szántóföld, az iskola utáni kerti föld hasznélvezete mellett 508 frt 50 krajcárban, a felekezeti teendőket teljesítő tanító fizetése pedig, kit a felekezet is külön fizet, 10½ hold szántóföld s az iskola utáni kerti föld hasznélvezete mellett 268 frt 50 krajcárban állapított meg. A tanítók s az iskola évi szükségletei fedeztettek, 1^{szor} Gróf Pejácsevich János úr 3000 forintos takarékpénztári alapítványának 6%^{val}, 2^{szor}

A község által a községi iskola alapjául tett 1000 ftros alapítvány 5 %^{val}, 3^{szor}. Az állami egyenes adó 5 %^{val}, 4^{szor} a tanulókra kivetett 2 frt 50 kr. tandíjjal, végül a hiányzó összeget a magas kormány pótolta évenként államsegéllyel. A törvény által korlátozott 5 %^{os} kivetés, a törvény által biztosított állami segély alapján jött létre a községi iskola.

Az első községi tanító volt Gyurász Ferenc róm. cath. vallású, ki 1870^{ben} jött Szadára 1873^{ban} elment Kasára. 1873^{ban} volt Katona János mint ideiglenes 1874 évig. 1874^{ben} Kállai Ferenc választatott meg, itt volt 1875^{ig}... 1875. szeptember havában megválasztatott Gál János. A felekezeti teendőket teljesítő tanítói állásra 1870^{dk} évben megválasztatott Obernyik József. A régi rendes felekezeti tanító Farkas Benő rossz hallása miatt nyugdíjaztatott a gróf úr által évi 300 forintos fizetése mellett élte tartamáig, s az egyház által, az eddigi felekezeti tanítói épület lakása által.

(Részlet a Református Matriculából 1783-tól)

Pedagógusok
találkozója
(1997)

Iskolatörténeti
kiállítás
- részlet.
(Készítette
Tóth Zsuzsa,
1997)

Új iskola 1980-tól

Iskola: emelet- és tetőtér-ráépítéssel, 1997

HÁZUNK TÁJA

A szadai Tájház tájékoztató hírlevele

Ahogy elkezdődött – 1997. március 15.

„Az ember értékét nem az adja, hogy mennyit tud elvenni és kisajátítani vagy szétosztani a közösből, hanem hogy mennyit hajlandó adni a közösségnek a sajátjából”. Értékválságba jutott századunkban a mai ember kezében van talán az utolsó esély, hogy átmentsen a jövőbe azokból az értékekből, amelyek ezredévek alatt emberré tették és emberségében megtartották az embert. Baráti beszélgetéseinknek régóta tárgya, hogy vajon mit tehetnénk ennek érdekében mi, itt, Szadán. A Millecentenárium évének termékenyítő légkörében szinte természetes volt számomra, hogy ezt a kis házat erre a célra ajánlom föl, nem sokkal azután, hogy megvásároltam. Különösen azért, mert az első pillanattól kezdve kitűnő támogatókra, önzetlen segítőkre leltünk, s a munkálatok előrehaladtával egyre többen lettünk. 1996. október 23-án megszületett Alapítólevelünk, s ma, 1997. március 15-én fölavatjuk községünk Tájházát. Lám, egy jól kitűzött közösségi cél érdekében még mindig mozdul a helyi társadalom! Mi is lehetne ennél szebb üzenet március idusán: áttörtük a közöny korlátait, talán nem veszett még el minden!

Szándékaink, terveink

Erről hadd szóljon Alapítólevelünk alábbi részlete: Tájházunk többirányú közhasznú cél ellátására hivatott. A Tájház méltó otthont nyújt a szadai néprajzi és helytörténeti gyűjteménynek. Távlatokat nyit a további tárgyi emlékek gyűjtése és elhelyezése, gyűjtemény bővítése előtt. A kiállítás állandó, a látogatók számára folyamatosan megtekinthető, tudományos vizsgálódás céljából kutatható. A Tájház keretül szolgál olyan kulturális rendezvényekhez, így például ismeretterjesztő előadásokhoz, amelyek alkalmasak a helyi népi kultúra és a magyar kultúra szerves kapcsolódásának tudatosítására, a nemzeti öntudat élesztésére. A Tájház történelmünk és kultúránk folyamatosságát és erejét a szadai család egykori életterének bemutatásával szeretné személyes élményünké varázsolni. Ebben a meghittségben az ökumenikus és világi karitás hatékonyan szolgálhatná a rászoruló szadai honfitársaink lelki egyensúlyának visszanyerését. A helyi mesterségek, munkaeszközök, gazdálkodási szokások és ismeretek felvonultatása lehetőséget kínál a gazdaságilag is fokozódó magunkra utaltságunkban arra, hogy ősünk évszázadok alatt kiteljesedett bölcsességének fényében újragondoljuk szülőfalunk/lakóhelyünk és környező világunk kapcsolatát. Arra, hogy öröklött kultúránk egyéb elemei mellett újratanuljuk a szülőföldünk kincseivel való helyes gazdálkodást. A Tájház a helyi közéletnek is új színhelye. A civil büszkeséget, a polgár személyes függetlenségének élményét erősíti már azáltal is, hogy működésének biztosítása érdekében sem állami, sem önkormányzati támogatást nem igényel. E vonatkozásban a Tájház hivatása, hogy az alapértékekben egyetértő embereket ráébressze az élő közösségek erejére, az emberi és állampolgári lojalitás felszabadító irányaira. A lehetőség tehát ezennel adott, valamennyiünkön múlik, hogy mennyire tudunk élni vele.

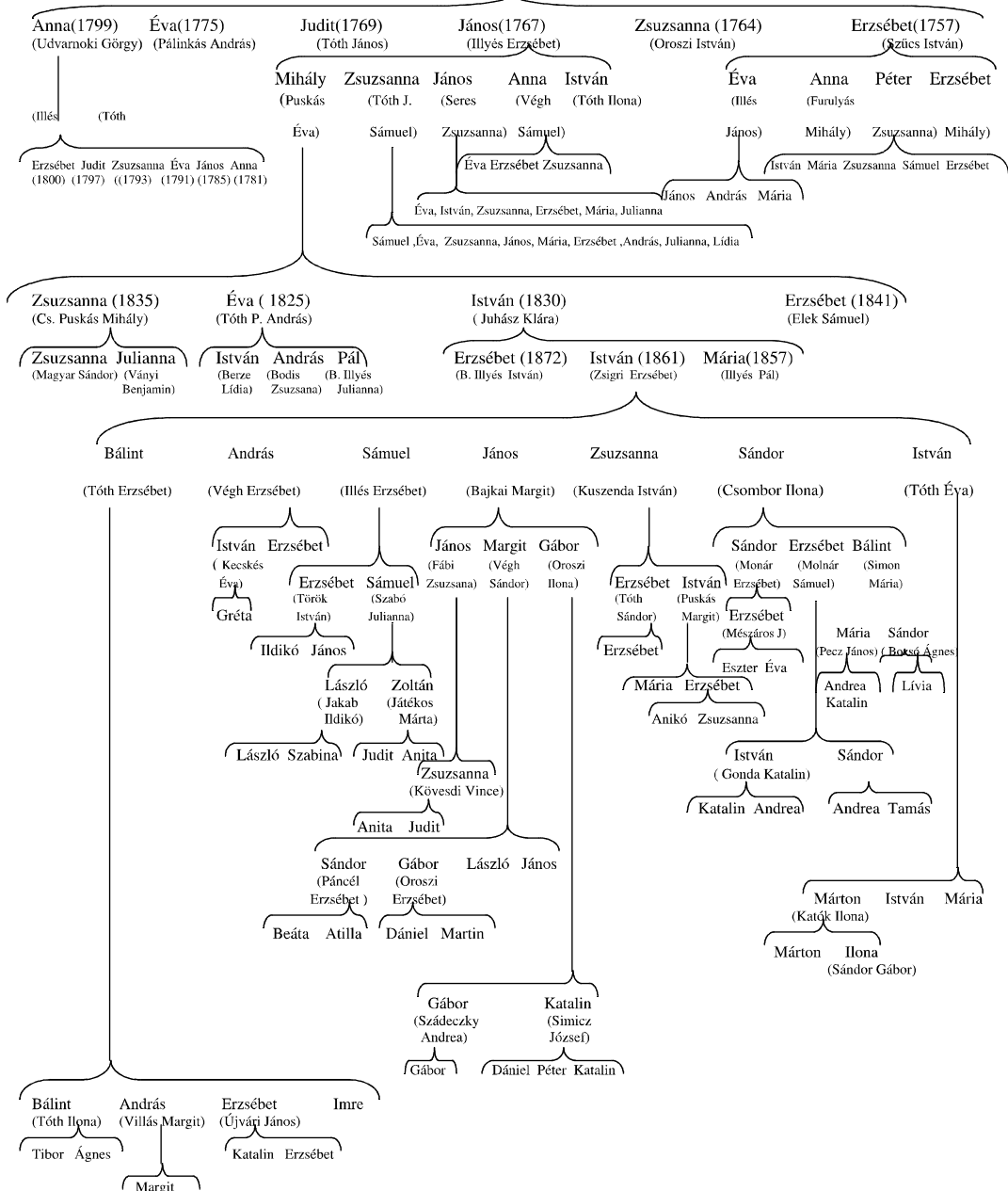
(Vécsey László)

Tájékozatás (1997. március 15.)

Galambos János családja

Galambos István (1725) Baracscai Judit (1735)

Galambos János
(A Tájházi beszélgetést vezeti: dr. Győri-Nagy Sándor)

Családi szüret: Simiczné Galambos Katalin, Galambosné Oroszi Ilona, Galambos János, Galambos Gábor, ifj. Galambos Gábor és a legifjabb Galambos Gábor

HÁZUNK TÁJA

Tévé helyett

Január 28-án a 92 esztendőes Galambos János bácsit hívták vendégül a nemrég kezdődött téleesti beszélgetésre a Tájházba. A sorozat célja, hogy Szada öregjei által jobban megismerjük falunk régmúltját, a korábbi életet.

Nagyon értékesnek tartom a kezdeményezést, annál is inkább, mert lassan elfogynak azok az idős emberek, akik erről első kézből, hitelesen beszélhetnek nekünk a még fiatalabb korosztályoknak. János bácsit egy kicsit én is ismerem, mivel az unokája a barátom, és így gyakran megfordulok náluk. Az estére Katival együtt mentem. Kezdsére csaknem megtelt a kis parasztház belseje, melyet a sparheltban pattogó tűz melegített fel és tett hangulatosabbá.

A megjelentek között többen voltak az idősebb korosztályból, akiknek az elhangzott történetek jórészt már ismerősek voltak. Jó volt látni azonban az ott lévő néhány kisgyermeket, akik a beszélgetés alatt egymással remekül eltársalogtak a sarokban, talán vagy inkább egészen más dolgokról. Kevesen voltak azonban a mi korszakunkból nem is beszélve a nálunk fiatalabbakról, akik szinte teljesen hiányoztak. Pedig úgy gondolom, addig kell hallgatni és kérdezni öregjeinket, amíg közöttünk vannak, mert a fénykép és a videó már csak az emléküket idézi. János bácsitól megtudhattuk, milyen volt régen a gyerekek élete, hogyan tanultak, milyen csínytevéseik voltak, miből és hogyan éltek a régiek. A legapróbb részletekig képet kaptunk a régi Szadáról. Közben is lehetett kérdezni bárkinek, bármiről. Sajnos csak otthon jutott eszembe, hogy a gyermekeknek vajon milyen mesét mondtak. De azt hiszem magunktól is rájöhetünk a válasza: szüleink, nagyszüleink becsületes életüket mesélték. Nincs is ennél jobb, emberformálőbb mese egy gyermek számára. A hallottakon túl – ami önmagában véve is érdekes és értékes volt – János bácsi előadásmódja, ahogyan mesélt, az volt számomra a rendkívüli, nem mindennapi élmény. Mert bár lehet, hogy mi szadaiak ezekről már hallottunk eleinktől, de így, ilyen jóízűen, ilyen eredeti élő formában, jókedvvel, tréfával és nótával megtöltve sohasem.

Úgy gondolom, János bácsinak biztosan „gazdag”, boldog gyermek-és felnőttkora lehetett, hiszen csak így maradhatott az élmény benne ilyen friss, csak így válhatott ilyen vidám, életszerető öregemberré. Őt látván, így hallván merül fel bennem a kérdés: vajon lesz e belőlünk ilyen öregember? Becsüljük, tiszteljük, szeressük a még közöttünk élő időseket. Legyünk kíváncsiak azokra a kincsekre, amiket magukban hordoznak, hogy megmutathassuk másoknak, mesélhessünk gyermekeinknek az ő csodás világukról. Egy ilyen este minden fiatal számára jó időöltés lehetne, ahonnan különleges élményekkel gazdagodva térhet haza mindenki.

(Nagyné Balla Mónika, 1998.)

HÁZUNK TÁJA

Dunától a Donig

Aligha felejtethem többé az arcukat. Nem külön-külön. Nem Pálinkás István bácsiét vagy Tóth Pista bátyámat. Így együtt, ahogy a három ember ül előtünk. Mintha nem is a Tájház beszélőpadján szorongának, hanem a kínpadon. Mintha az emlékektől rettegnének, amelyek a vigyázatlan kérdések nyomán váratlanul törnek rájuk a romló emlékezetből.

Pedig készültek. Ki-ki a maga egyéni módján. Pálinkás Pista bácsi ünnepélyesre simított lélekkel. Tóth István katonásra fegyelmezett derékcal, Takács József még jegyzetekkel is. Gránátzilánkos orosz helynevekkel, mint Uriv, Korotevoje, Novi Oszkol. A Második Magyar Hadsereg tragédiájára emlékeztünk az 55. évfordulón. A Don-kanyarra, melyet évtizedekig még csak helyesen le sem írhattunk. A szovjet szénbányászati híres Donyec-medencéje mellől kihagyták a helyesírási szótárból. Aligha feledhetem többé az arcukat. Nem külön-külön. Nekem ők már egy arc, örökre. Nem csak egymással. Azokkal is, akik hazatértek ugyan a poklok poklából, de nem lehettek közöttünk. Mint Illés János, akit a betegség már nem engedett eljönni közénk. Vagy Pintér Lajos, akihez sajnos már személyesen nem értem el. A beszélgetés estéjén tudtam meg, hogy ide tartozna.

Szoronganak hárman a kínpadon. És emlékeznek. Emlékeznünk kell. Hiába minden férfiszemérem, s a szadai ember oly rokonszenves visszafogottsága. Hisz emlékgyűjtögető szadai nemzedékek szoronganak a pokrócos lócákon is. Itt két iskolás: az elsős Simon Eszti, meg a harmadikos Elek Balázs. Amott a katonasorba serdült Szabó Gyuri és jökötésű legénybarátja. Harmincas, negyvenes apák, édesanyák. Meg nagyszülők.

Aligha feledhetem többé az arcukat. Így együtt. Akik embertelen sorsot emberül tudnak megállni. Úgy, hogy rontó erők alatt sem romlik meg bennük a lélek. Mert öröklük. Az öregé vigyázza a fiatal. Mert ez a rend. Emlékezz, gyerek, és akkor megmaradsz! Akkor megmaradunk.

(Győri-Nagy Sándor, 1998.)

Don-kanyar

... ahol 1943-ban húsz-egynéhányezer magyar katona halt hősi halált. Még csak pontosan sem tudjuk. Hősi halál. Hősi halottak ... A magyar haza védelmére küldték őket a doni pokolba? Mégis mentek. Muszájból. Kötelességtudatból. Becsületből. A mi halottaink. Gyerekkori pajtások, legénybarátok. Apák, férjek, szeretők. Örökre elnémult magyar emberek. Tíz mai Szada.

De hallgatagon hordozták magukban az iszonyatot azok is, akik túlélték ezt a poklot. Jártak közöttünk naponta. Tették a dolgukat. Azok helyett is, akik nem tértek vissza. Ahogyan tesszük mindannyian. Magyar emberek. Nem mutogatják sebeiket. A külsőket amúgy sem lehet titkolni. A belsőket meg lehetetlen kibeszélni.

De közülük hármat mégis sikerült szóra bírni a február 10-i Tájházi beszélgetésen. Ahogy hallgattam őket, s most visszagondolok szavaikra, mintha az ő szájukkal mindazokat hallanám beszélni, akik hazatértek. A borzalmak emléke olykor könnyekkel tömte el az emlékező szavak útját. A 45 fokok hideg. A temetetlen magyar katonák, a megtizedelési parancs szégyene és rettenete. A "katonaszökevény" apa kivégzése ...

A 2000 kilométeres gyaloglás hazáig. S hogy miből is éltek közben? Elcsukló hangon hangzott a válasz: házaltak. Ukrán asszonyok, nélkülöző családok segítették őket. Feleségek és anyák. Talán épp azok hozzátartozói, akikkel egymást ölték ott kinn a fronton.

Persze, kérdezni sem volt egyszerű. Mert hát milyen lehetett hazaérni? Emlékszem, valaki mesélte, hogy a határra érve hasra vetette magát a hóban. Addig kaparta a fagyos havat, míg elő nem tűnt a föld. Az éltető, keserves-édes magyar anyaföld. Megcsókolta. Elzokogott egy Miatyánkot, majd összeszedve maradék erejét megindult immár hazai földön haza, a szeretteihez.

Számukra valóság lett hát az annyit elsírt katonanóta reménye:

„Nádfedél, faluvég,
Eljutok-e haza még?
Vár otthon reám az édesanyám,
Visszavár a szép magyar hazám.”
(Petrák András)

Tájházi beszélgetés

Amint kézhez kaptam a szadai Házunk Tája Hírmondót, első átfutáskor megakadt a szemem a Tájházba hívogató Életünket meséljük ... című sorozaton. Felkeltette az érdeklődésemet a télesteri beszélgetésre invitálás, és elhatároztam, hogy elmegyek. Én ugyan nem nagyon szeretek beszélni, de annál jobban hallgatni mások elbeszéléseit. Rozsi Sándort ismerem és tisztetem. Ő az első beszélgető. Győri-Nagy Sándorról meg tudom, hogy szereti a régmúltat kutatni és minél többet megtudni választott, új környezetéről. A szomszédasszonyomat is rábeszéltem, jöjjön el velem. A meghirdetett estén kíváncsiságtól hajtva ballagtunk a Tájházba. Az utcán arról beszélgettünk, hogy vajon hányan lesznek kíváncsiak a szadai régmúltra. Közledvén a házhoz láttuk, hogy jönnek mások is. Idős házaspár botra támaszkodva, fiatalabbak is. No, már nem legyünk egyedül, az biztos! Összegyűltünk vagy huszonöten. A szomorú az volt, hogy a régebbi vagy úgy is mondhatnám: tősgyökeres szadai kevesebb volt, mint az ideköltözött. Elkezdődött a beszélgetés. Győri-Nagy Sándor szépen terelgette a szót. Sándor meg csak mesélte a sok-sok régi, igaz, megtörtént dolgot. Olyan családias volt az egész. A rakott pórban pattogott a tűz, a sütőben sült a krumpli, mintha gyermekkoromban volna, mikor öreg szüleim igaz meséit hallgattam. Magamban helyeselve, hogy én is éppen így tudom. Azt is jó volna látni, amikor Sándor a kérdézet befejezte, nem rohant senki sietősen haza, hanem előkerültek a magunkkal hozott pogácsák, a pohár bor, tea, krumpli és tovább folyt a beszélgetés.

Akik elmentünk, nem bántuk meg és várjuk a következő beszélgetést.

(Galambos Gáborné)

Tájházi beszélgetés

– Gyuri, amit te csinálsz, azt úgy hívják, hogy körforgásos gazdálkodás. Nagyjából ugyanazt teszed, mint nagyapád nemzedéke tett valamikor. Mindenki biogazdálkodást folytatott, hiszen nem lehet elképzelni, hogy valaki csak növényt termesztett, állatot egyáltalán nem tartott volna. Az állatok fajtájához és számához kalkulálod ki a termesztendő növényfajtákat? Hogyan látod, hogyan látjátok a Gyümölcsstermő Szent Szada gazdálkodásának alakulását? Látjátok-e hányan látják a termesztési lehetőségeket: a táj adottságainak és a hagyományozott gazdálkodási mód ismeretében?

– Most mindenki abban a stádiumban van, hogy próbálja visszatulni ezeket, hiszen nemrég került abba a helyzetbe, hogy földet kap és önállóan kell kezdjen vele valamit. Pl. a gyümölcsösök hosszútávon hoznak eredményt majd. Azt mondják, hogy hiába van négy gyerekem, nem fog segíteni senki a földön. Azt látom, hogyha mindenki mérnök lenne, akkor sem találna magának munkahelyet, megélni pedig meg kell. Az egyéni ambíciót ebben is meg lehet találni. A mi falunk szerencsés helyzetben van: például minden évben ültethet valamennyi krumplit. Egy pesti gyerek idejött és azt kérdezte: Miért ásd el a krumplit? Vagy például nem ismerte meg a tehenet, kecskét. Elfordult a világ, csak akinek az idősebb szülei élnek, azok rendelkeznek területismerettel, és nagyobb előnnyel indulnak azokkal szemben, akiknek ilyen ismeretük nincs. A telkes gazdák, akik Budapestről, vagy az Alföldről jöttek, megbíznak munkával, aztán szólnak, hogy erre vagy arra szántsak. Megmondom, hogy egyszer szétszántunk a lóval, máskor össze. A géppel szántás egyszerűbb már. A telkesek megbíznak bennem: 20–30 kapukulcsot is rám bíztak. Adok tanácsot, kérdeznek elfogadják, beinvitálnak és öröm ránézni a fákra, amikor rendben vannak. A tanácsokból egyet mondok: A szőlőt nem a barázdába kell ültetni, hogy a szomszéd hajtásokat megtartsuk, a fák koronájának tér kell, azt is ültetéskor figyelembe kell venni. Aki nem fogadta meg, az később a maga kárán megtanulta.

Elmondok még egyet. Nemrég hirdették a vállalkozók bálját az iparosok, akik kiváltották az igazolványukat. Gondoltam, és is elmegyek. Találkoztam valakivel, aki megjegyezte, hogy oda ilyen magamfajta nem való, mert nem vállalkozó. Ezt azért nem értem, mert aki maga próbál boldogulni, igaz, hogy a mezőgazdaságból, az sem vállal kevesebbet az iparoshoz képest. 1990-től ez is egy lehetőség. Dehát menjetek a bálba, éreztétek jól magatokat – mondtam.

– Gyuri, azt olvastam Karácsony Sándortól, aki az egyik legnagyobb néprajztudós, hogy a parasztembernél okosabb és nagyobb vállalkozó nem kell, és én ezzel mélyen egyetérték.

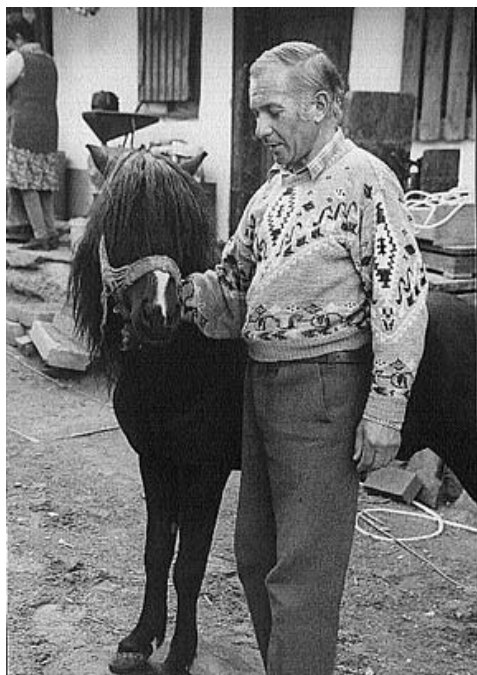
(Vendég: Szabó György és fia,
Kérdez: dr. Győri Nagy Sándor)

Életét meséli: Oroszi Sándor és felesége
Tóth Julianna (1998)

Megjárták a Don kanyart: Pálinkás István,
Tóth István, Takács József (1998)

Szabó György és családja

FENYVESLIGET

A Fenyvesligetet legkönnyebben a Szadát és Mogyoródot összekötő országrútról letérve, egy földúton lehet megközelíteni. A liget két patak által kialakított sekély völgyben fekszik. Nagysága kb. kétszáz hektár, nagy része meszes homok, a nedves mélyedésekben tőzeg is előfordul. Tengerszint feletti magassága 200 méter, így a környék legmélyebben fekvő része. A legnagyobb szintkülönbség nem éri el a 10 métert, a lankás táj ennek ellenére változatos képet mutat. A völgyet kialakító két patak a „Vízállás” nevű részen folyik össze, együtt táplálják a veresegyházi horgásztavat. A patakok vízmennyisége a pillanatnyi csapadék mennyiségétől függ. Szárazabb nyarakon szinte teljesen kiszáradnak, csak foltokban marad meg a nyílt vízfelület. A két vízfolyás közötti kiemelkedést érte mindaddig a legkevesebb károsító hatás, így talán itt találhatók a legértékesebb ökológiai társulások.

Errefelé a táj és a növényzet emberi beavatkozás nyomait viseli. A földfelszín göröngyös, ami a talaj néhány évvel ezelőtti felszántására utal. Ugyanerre lehet következtetni a növények alapján is. Gyakori errefelé ugyanis a szösös ökórfarkkóró, a terjőke, kígyószisz, a szösös pipitér, a mezei szarkaláb, a mezei iringó, a kantáng és a betyárkóró. Ezek a fajok mind degradációra utalnak. A terület nedvesebb részein előfordul a farkasalma, a nagy csalán, az út menti társulásokban a feketebodza és a gyalogbodza. Ezek a növények nitrogén indikátor lévén a műtrágyázás hatását mutatják. A környék tetszetős növényfajtái a parlagi ligetszépe és a tájat egész nyáron lila virágszőnyeggel borító ékes vasvirág. A rovarok közül elsősorban egyenes szárnyúak élnek itt, de a juhlegeltetés következtében nagy faj- és egyedszámban fordulnak elő a ganéjtűrők is. A terület meleg mikroklimáját bizonyítja, hogy sok itt a hólyaghúzó bogár, tavasszal pedig igen gyakoriak az óriás nünükék. Nem ritka az sem, hogy a szántók határán lévő erdősávból vagy a magasabb gyom közül fácán röppen fel. A búbos banka, a kerti rozsdafarkú és a barázdabillegető is errefelé szerzi meg rovatáplálékát. A védett emlősök közül itt él a közönséges vakondok és a keleti sün.

A terület egy részét a közelmúltban felparcellázták, és lakóházak építését vették tervbe. Az építkezés nemcsak a munkálatok helyét, hanem a tőle néhány tíz méterre lévő patakot és a patak mentén kialakult életközösségeket is veszélyeztetné. A Fenyvesligeten a Sződ-Rákos-patak egyik mellékága folyik át. Környékén fűzliget alakult ki. Társulásalkotók a fehér, törékeny és néhol a rekettyefűz. Nagy foltokban található még a nád, a különböző sások és a buzogányáról már messziről felismerhető bodnározó gyékény. A keskeny levelű békakorsó még a patakmederben is megtalálható. Partján a különböző mentafajok, a mocsári gólyahír, a vízi peszérce, a réti fűzény a közönséges lizinka, a borzas fűzike és a feketenadálytó a legfeltűnőbbek. Itt él a védett buglyos székfű is. A patak menti rétek jellemző növényei a sziki cickafark, a vérfű, és a keskeny levelű ezerjófű.

A fűzfákon gyakran látni a fűzcincért, a patak menti talajszint rovarai közül jellegzetes ragadozó gömböcfturinka. A vízben is sokféle állat él, melyek tiszta vizet jeleznek: planária, kandicsrák, bolharák, kagylósrák fajok. Sok azonban itt a csíkbogár és a csíbor faj, valamint a víziskorpó és a tarka hanyattuszó poloska is. A kétélűek közül érdemes megemlíteni az erdei és a mocsári békát, valamint a zöld varangyot. Ez utóbbiakkal táplálkozik a környéken gyakran látható vízisikló. A terület védett gerince még a közönséges vízcickány. A patak túlpartjára egy durván 100 méter széles sávban feketefenyőt, akácot és fehér nyárat telepítettek. Ez nem tartozik a legértékesebb társulások közé, mégis említésre méltó az itt fészkelő vagy éppen táplálékot gyűjtő madarak miatt (egy ízben rétisast is láttam a patak felett). A leggyakoribbak a szajkók és a gerlék. A nyárfákba vájt odúkban fészkel a búbos banka, amelynek szintén nagy populációja és a ligeterdőben. Táplálékát többnyire a szomszédos sztyepprészekén szerzi, de elrepül a közeli víkendövezetbe is (legalábbis hétköznap). A búbos bankával ellentétben a sárgarigó maga készíti fészket, és sokkal ritkább errefelé. A nagy fakopáncs és a mókus az erdők sűrűbb részeinek lakója. A Sződ – Rákos – patak két ága közötti magasabb, így szárazabb területen homokpuszta-gyep alakult ki. A védett részeken zárt, a szélnek kitett északnyugati dombtetőkön pedig nyílt homokpuszta-gyep található. Az előbbieken a csüdfű fajokon és a pusztai csenkeszen kívül veszélyeztetett rákosi csenkesz, az utóbbiban a homoki csenkesz a társulásalkotó. A terület védett növényfajai a homoki vértó, a tömegesen előforduló báránypirosító és a kora nyáron virágzó homoki árvalányhaj. Az aransyárga alapszínű homokpusztába tarka színeket visznek a különböző pillangósok, a szürkés és a vajszínű ördögzem, a naprózsa, a macskafarkú veronika és a bunkós hagyma. Sok védett rovarfaj is él a ho-

Papp Tibor fényképei a Páskomról

mokpuszta-gyepen, így tömegesen fordul elő a sisakos sáska, az imádkozó sáska, a hangyalesők, pl. a pusztai hangyaleső, a selymes és az érdes futrinka vagy a bíborcincér. Előfordul itt hazánk legnagyobb testű pókja is, a szongáriai cselópók.

A lankás vidéken néhol (emberi beavatkozás eredményeképpen) meredek homokfalak alakultak ki. Itt él az egész terület legnagyobb természeti értékét jelenő gyurgyalag. Legnagyobb telepükön 1996-ban úgy 10 pár fészkelte ('95-ben többen voltak), 1995 őszén itt gyülekeztek a vonuló gyurgyalagok, ekkor szinte ellepték a környéket. Másik, általam felfedezett telepük jóval kisebb, csak néhány párból áll. Nem kizárt azonban, hogy a közelben még máshol is fészkelnek, mivel sok meredek, csupasz homokfal van a környéken. Táplálékuk jó része szitakötőkből és különböző egyenes szárnyúakból áll. A gyurgyalagokhoz hasonló körülmények közt, ám jóval nagyobb tömegben költ a területen a partifecske. A Szód-Rákos-patak főágának vízhozama nagyobb, vízminősége, élővilága viszont mellékágához hasonló. Körülötte sáros láprét a két patak összefolyásánál pedig mészkedvelő láprét alakult ki. Az üde láprét ma már a tőzegkitermelés miatt eltűnően van. Sok védett növénynek ad otthont a láp, pl. a hússzínű ujjkocsborna, a széles levelű gyapjúsásna vagy az üde lápréten hazánkban már csak itt-ott található fehér zászpanak. Az egész környéken nagy egyedszámban található védett lepkefajok. A látványos nappali lepkék közül megfigyeltem a kardoslepkét, a gyászlepkét, a kis színjátszólepkét, az atalanta lepkét, a nappali pávaszemet és a csőröslepké több példányát. Még több éjjeli lepkefaj (bagolylepké) élhet erre.

A terület délkeleti végében a Szada felőli oldalon, néhány éve még szeméttelep volt. A hulladéklerakást azóta betiltották, ennek ellenére továbbra is ide hordják a szemetet. Az építési törmeléktől kezdve az autórongsig mindenféle méretű hulladék előfordul itt. A szemét lerakása a mechanikai zavaráson túl a talaj nitrogénben való dúsulásához vezet. Ezt jelzik az itt jelenlévő gyomnövények. Külön gondot jelent, hogy a szeméttelep a patakhoz közel fekszik, így a szennyező anyagok elfertőzhetik azt. (Messziről bűzlő – feltehetően sertéspestistől elpusztult – házisertés-tetem mindenképpen a szennyező anyagok közé sorolható.)

A környék szemétteléhez közel eső része a cross motorosok kedvelt terepe. A motorkerékpárok szabályosan felszántják kerekeikkel a laza homokos talajt. Nem csoda tehát, hogy az általunk bolygatott területen a növényzet nagyfokú degradációját lehet tapasztalni. Ezek a motorosok itt a legjelentősebb szemetelő, mind a területen hagyott szemét mennyiségét, mind veszélyességét illetően. A környéken nyüzsgönek a kiürült olajos flakonok és a használt gumiabroncsok. Mivel a liget szántóföldekkel van körülvéve, sok gyomirtó, rovarirtó szer érheti a természetes társulásokat. A mezőgazdasági munkagépek tartós hatása sem lebecsülendő, főleg amikor a patakmedren keresztül közlekednek. A közeli farmról, főleg szárazabb időben rendszeresen hajtának át nagyszámú juhot a terület nedves részére. Az állatok taposásukkal és rágásukkal károsítják a növényzetet. Az elmúlt évtizedekben a terület egy részét katonai gyakorlótérként használták. A gyakorlatozást ugyan bezüntették, ám a lövészárkok, épületmaradványok, töltényhüvelyek stb. őrzik emléküket. Komoly gondot jelent a betelepülő illetve betelepített növény- és állatfajok jelenléte. Nagy területeket borítanak a vágásérett akác- és feketefenyő-erdők. Szintén terjedőben van a bálványfa és az ostorfa. A nedves területeken néhol még a nádat is kiszorította a magas aranyvessző, amely szintén megjelent a patak mentén.

Szándékosan hagytam dolgozatom végére azt a tényezőt, amely esetleg megvalósulásával tönkre tenné Fenyvesliget összes természeti értékét. Egy nemzetközi cég szándékozik ugyanis a terület túlnyomó részét elfoglaló golfpályát létesíteni. Ez a terv felszámolná a környék egyetlen természetes életközösségét, hiszen körülötte csak mezőgazdasági kultúrterületek és telepített akácok, feketefenyvesek vannak. A golfpálya megépítésével a Kárpát-medence középső részének meszes homokpusztáin található sajátos bennszülött pannóniai növényzet helyét néhány fűfajból álló gyp váltaná fel.

A stuttgarti székhelyű Német–Magyar Társaság által kiírt Biodiverzitás-különdíjra nyolc dolgozat érkezett szerkesztőségünkbe.

A pályázatokat dr. Major István, Dr. Kalotás Zsolt és Kapitány Katalin értékelték.

A bizottság az alábbi döntést hozta:

I. díj: Markó Károly – Piarista Gimnázium, Budapest

(tanára: Balogh Tamás)

1998.

MI LESZ A RÁKOS-PATAKKAL?

Ahogy arról lapunkban hírt adtunk, jövőre megkezdődhet a Pestet átszelő Rákos-patak fővárosi szakaszának rehabilitációja. A program célja a vízfolyás egykori kibetonozott medrének a feltörése, átalakítása, némely helyeken jelentős bővítése, s a partokon fasorok, sétányok, sétáló- és kerékpárutak létrehozása. A tervezett munkák nyomán a patak és a környezete úgy újulna meg, hogy az építkezések következtében, valamint a ma még befolyó szennyvizek elvezetése révén visszanyerné természetes jellegét. A Rákos persze nem csupán a fővárosé, hanem Pest megyéé is. Szadán a Boncsoki-dűlő tájékán ered, s halad Gödöllőn, Isaszegen és Pécelen át négy pesti kerületet érintve a torkolatig, egészen Angyalföldre, ahol a Margit- és a Népsziget között ömlik a Dunába. Ez indokolja a kérdést: vajon a felső szakaszt illetően milyen a patak állapota, s vannak-e tervek a térségben a „szabályozásra”

Szada polgármesterétől, Vécsey Lászlótól megtudtuk, hogy nekik nincs különösebb gondjuk vele, mert a település határain belül legfeljebb kétszáz méternyi a Rákos hossza. Ám, ha a környezetvédők egyszer alaposabban körülnéznének, akkor éppenséggel lenne, hiszen az eredet környéke – például – elvadult, iszapos, gazos. A víz minősége valószínűleg elfogadható, ám elkelne az alapos medertisztítás, hogy száraz időszakban ne folyjanak szerte, ne vesszenek el a patakot tápláló források vizei, amelyek a mélyen fekvő völgybe a környező hegyekből, dombokról, rétekből érkeznek.

Gödöllőn több ágban halad, majd folyik egybe a Rákos. A patak állapota a városban helytől függően nem azonos. Az északi részen, körülbelül a Dózsa György útig a természetes medret rendbe tették. Onnantól kezdődően azonban a part menti folyóágot beton takarja, s évente több milliójába kerül az önkormányzatnak a tisztítása. Gondok vannak a keleti ággal is – különösen a Rét utca fölötti térségben – a rossz vízvezetés miatt. Komoly eső után a patak gyakorta kilép a medréből, mert jószerével nincs is igazi vízgyűjtő medre. A másik alsó szakaszon a meder állapota elfogadható, ám komoly problémát jelent az, hogy a kibetonozott ág gyakorlatilag szennyvízcsatornává silányult. A város anyagi lehetőségeihez mérten igyekszik a lehető legtöbbet tenni a Rákos bajainak orvoslásáért, a helyi tervekben mindig szerepelnek ezek a munkák, de kellő erő híján csak apró lépésekkel haladhatnak.

Sokat javít majd a mai állapotokon, ha a remények szerinti központi, állami támogatással 2002-re lényegében befejeződhet Gödöllő csatornázása, hiszen megszűnhetnek az illegális szennyvízbekötések, s jócskán mérséklődhet a patak szennyezettsége, alaposan javulhat a víz minősége a szennyvíztisztítási program végrehajtása által is – hallottuk dr. Fábían Zsolt alpolgármestertől, aki egyben a Rákos Menti Települések Fejlesztési Társulásának (RTFT) az elnöke. Úgy véli, cseppet sem ideális az a helyzet, hogy a patak – a meder – az érintett önkormányzatok tulajdona, a kapcsolódó tavak viszont államiak. Az önkormányzatok csak-csak áldoznak a saját feladataikra, ám az állam a magáéra szinte egyetlen fillért sem. Pedig a tavak karbantartása egyértelműen állami teendő. Súlyosan eliszaposodtak, rendszeresen kéne kotorni őket. Információink szerint a gondok hasonlóak Isaszegen és Pécelen is.

Fábían Zsolt tájékoztatott bennünket arról is: mivel a Rákosnak igen jelentékeny a térségben a szerepe, hiszen fontos vízvezető, az RTFK célja a patak mielőbbi újjáélesztése. Vannak tervek, ám ma még nincs válasz, hogy az elképzelések miből finanszírozhatók. Most még csak annyi bizonyos: egyedül nem megy, tetemes állami segítségre lenne szükség, továbbá a főváros és a Rákos mentén húzódó települések valódi összefogására. A patak revitalizációja akár példája lehetne egy pályázat benyújtása alkalmával a regionális felélesztés igazi, jövőbe mutató szemléletének. S ha ebben a szellemben kezdődnek és fejeződnek majd be egyszer a munkák, akkor egy gyönyörködtető vizet adhatunk vissza Szadától Gödöllőn, Isaszegen, Pécelen és a pesti kerületeken át egészen a Dunáig magunknak és a természetnek.

(Deáki László, Népszabadság, 1998.)

Ajánlás a Közhasznú Kulturális Alapítvány Szadáért pályázathoz

Gödöllő környékén több forrás is található, amelynek rendbetétele fontos és hasznos lenne. Ezek egyike, a Csintoványi csárda melletti teljesen elszemetesedett Petőfi-forrást legutóbb társadalmi összefogással tisztították ki. A Rákos-patak tervbe vett rehabilitációjának igen lényeges eleme lenne a jelen pályázat által javasolt kitisztítási és kiépítési munka, amely az elmoscsarasodott forrást hozná helyre. Ezzel nemcsak maga a forrás több évtizeddel ezelőtti szépsége állna helyre, hanem a Szada környéki természeti értékek megővését is elősegíthetné. Ezért mindenképpen ajánlom a pályázat elfogadását, úgy is, mint a Petőfi-forrás helyreállításában résztvevők egyike.

(Gergely Zsolt építőmérnök, műemlékvédelmi szakmérnök
Architecton Építő- és Műemlékfelújító Rt.)

Támogató ajánlás

A Rákos-patak forrásvidéke a Gödöllői-dombvidék egyik legértékesebb, védelem alatt álló egysége. A patak forrása és környéke rendbetételre szorul, állapota mindenképpen indokolja a kiemelt törődést. A szadaiak eddig végzett munkája e tekintetben is példányértékűnek számít, s mint rendkívül hasznos, sőt nevelő hatású kezdeményezés, feltétlenül támogatásra érdemes. A Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium részéről tehát egyetértünk a Rákos-patak forrásának kiépítésére irányuló programmal. A szadai Általános Iskola pályázatát, amellyel újabb forrást lehet biztosítani a munkákhoz, támogatjuk, s azt a tisztelt Természetvédelmi Alap figyelmébe ajánljuk.

(Varga Kálmán; miniszteri biztos 1998.
Pest Megye Önkormányzata Természetvédelmi Alap

A történelmi Rákos-patak forráshelye

Vargaút, mely a főúttól a Földvárhoz vezet

A Földvár emlékkő

A KÖZSÉG VÁLASZTOTT TESTÜLETEI, ÖNSZERVEZŐDŐ KÖZÖSSÉGEI ÉS JELLEMZŐ ADATAI, KÉPEI

ÖNKORMÁNYZATI KÉPVISELŐ-TESTÜLET

Polgármester:
Vécsey László

Alpolgármester:
Dr. Szemerédy István

Képviselők:

Farkas Károly
Homonnai Tibor
Oroszi Sándor (Kossuth utca)
Oroszi Sándor (Szabadság utca)
Pálmai Zoltán
Petrák Árpád
Török László
Verébné Kovács Rozália

Jegyző: Králik Jánosné

**Polgármesteri
Tanácsadó Testület:**

Ványi Mihály
Nell István
Galambos Bálint
Juhász István
Gelle János
Romacsek István
Puskás János
Molnár András
Tóth András
Takács József
Szabó György
Illés András
Magyar János
Juhász János
Horváth Béla
id. Zsigri János
Galambos István

Romacsek Ferenc
Szekeres Márton
Seres István
Berze János
Galambos Sámuel
Kiss István
Dr. Pénzes János
Török István +
Török Sándor
Félix Vilmos
Bándli Katalin
id. Oroszi Sándor
ifj. Oroszi Sándor
Oroszi Sándor (fúvaros)
Katók József
Bajkai János
Pintér Lajos
Krautzsieder István
Sípos Bulcsú Kadosa
ref. lelkipásztor

Háziorvosi rendelő és szolgálati lakás

Háziorvosi rendelő és nővérszoba

Fogorvosi rendelő és szolgálati lakás

Állatpatika

Ezüstkehely Patika

REFORMÁTUS EGYHÁZ

A református egyház vezetője:

Sípos Bulcsú Kadosa, lelkész

A református egyház presbitériuma

id. Oroszi Sándor
gondnok
Zsigri János
pénztáros
Zsigri Sándor
jegyző

Presbiterek:

Berze János
Balambos Bálint
ifj. Galambos Sámuel
Gruber József
Horváth János
Illés János
Illés Tibor
Juhász Istvánné
Juhász János
Katók József
Kiss István
Molnár András
Nell István
Oroszi István
ifj. Oroszi Sándor
Petrák Árpád
Sélei András
Szabó András
Tóth Sándor
ifj. Török István
ifj. Zsigri Sándor

Pótpresbiterek:

Bartók József
Berze Zoltán
Galambos Tibor
Puskás Ibolya
Simon László

Tiszteletbeli presbiterek:

Balogh András
Galambos János
id. Galambos Sámuel
Petrák János
Pintér Lajos
Szabó Sándor
Tóth István
id. Török István
Ványi Mihály

Református Énekkar:

Berze János
Berze Jánosné
Galambos Bálintné
Galambos Sámuel
Galambos Sámuelné
Galambos Bálintné
Gulyás Pálné
Juhász Istvánné
Juhász Eszter
Juhász Márta
Kiss Andrea
Kiss István
Kiss Istvánné
Kiss Zoltánné
Kiss Istvánné
Kosik Vendelné
Nagy Sándorné
Nell Istvánné
Oroszi Sándorné
Pintér Mihályné
Szabó Gáborné
Puskás Ibolya
Török Istvánné
Zsigri János
Zsigri Jánosné
Zsigri Sándor
Illés Krisztina
Czifra Éva

Missziós asszonyok:

Bartók Józsefné
Galántai Gáborné
Gróf Jánosné
Galambos Bálintné
Horváth Jánosné
Illés Lajosné
Juhász Istvánné
Juhász Márta
Kiss Isvánné
Kosik Vendelné
Mocker Mónika
özv. Molnár Andrásné
Nagy Bálintné
Nagy Lajosné
Nagy Sándorné
Pál Imréné
Pintér Mihályné
Seres Istvánné
Szabó Gáborné
Puskás Ibolya
Tóth Istvánné
Tóth Jánosné
Tóth Mária
Török Sándorné
Verebélyi Mihályné

**Római katolikus
egyházvezetők:**

Halász Endre
 Szecsődi Péter
 Kecskés Attila lelkészek;
 Farkas Béla
 Romacsek Ferenc
 Gombai István
 Szabó György
 Szekeres Márton
 Szekeres János
 Puskás László
 Borbál Gábor
 Farkas Márta
 Guary Józsefné
 Balla Györgyné
 Nagyné Balla Mónika

Kalásztagok:

(lásd a 230. oldalon)

Baptista egyházvezetők:

Baranyi László lelkész
 Pálmai Zoltán (diakónus)
 néhai Pálinkás István (diakónus)
 Pálinkás Győző
 Horváth Béla
 Kovács Sándor
 Mihály Sándor

Baptista énekkar:

Karvezető:
 Mihály Sándor

Pálmai Zoltánné
 Pálinkás Győzőné
 Pálmai Lilla
 Kovács Magdolna
 Györki Árpádné
 Kovács Sándorné
 Kovács Judit
 Kovács Karolina
 Pálmai Nóra
 Pálmai Anna
 Horváth Ágnes
 Veressné Györki Melinda
 Háy Lajosné
 Györki Árpád
 Horvát Béla
 Veress Csaba
 Pálmai Zoltán
 Kovács Sándor
 Juhász István
 Juhász János
 Györki Gyula
 Pálinkás Győző
 ifj. Pálinkás Győző
 Mihály Sándorné

**EGYHÁZAK,
KERESZTÉNY JELLEGŰ
KLUBOK,
SZERVEZETEK**

1. Református Egyház

Lelkészs: Sípos Bucsu Kadosa

Gyülekezetvezető:

id. Oroszi Sándor

2. Katolikus Egyház

Lelkészek:

Halász Endre

Szecsódi Péter

Kecskés Attila

Gyülekezetvezető: Farkas Béla

3. Baptista Egyház

Lelkészs: Baranyi László

Gyülekezetvezető: Pálmai Zoltán

**4. KIK Klub
(Keresztyén Ifjúsági
és Film Klub)**

Működési hely:

Székely Bertalan lakóház

Vezető: Szigeti Péter

5. Karitászs Egyesület

Működési hely:

A volt varroda épületében

Vezető: Guary Erzsébet

**ÖNSZERVEZŐDŐ
KLUBOK MŰVÉSZETI,
VAGY KÖZÖSSÉGI
CÉLLAL**

1. ÁMK

(Általános Művelődési

Központ) kiscsoportjai

a.) NÉPI EGYÜTTES

Vezető: Cziberéné Szító Mária

b.) LENOLAJ SZÍNHÁZ

Vezető: Buzogány Márta

c.) GYERMEK NÉPTÁNC

Vezető: Rónai Lajos

d.) DZSUDÓ-KLUB

Vezető: Vámos Zsolt

2. Meseház

**(Óvodáskorú gyermekek
alternatív foglalkoztatása)**

Működési hely:

Székely Bertalan lakóház

Vezető: Haás Ildikó

3. Baba-Mama Klub

Működési hely: Faluház

Vezető:

Haás Ildikó, Pálmai Zoltánné

4. Nyugdijas Klub

Működési hely: Faluház

Vezető: Kissné Tóth Zsuzsanna

**5. Szőlőhegyi Családi Sport
és Szabadidő Központ
(Szada S. E. szakosztálya)**

Vezető:

Unger Róbert, Unger Róbertné

6. Petáng Klub

(Közösségi jellegű alkalmak)

Házi Barack Galéria

(Képzőművészeti időszakos
kiállítások)

Működési hely: Jókai út 46.

Vezető:

Benke Éva, Horváth Ibolya

7. Szülői Munkaközösség

Működési hely: ÁMK Iskola

Vezető:

Kurilla Jánosné, Zsigri Sándorné

**ALAPÍTVÁNYOK,
HELYI EGYESÜLETEK,
ORSZÁGOS
EGYESÜLETEK
HELYI SZERVEZETEI**

**1. Közhasznú Kulturális
Alapítvány Szadárért**

Vezetője: Cziberéné Szító Mária
ügyintéző

Titkárok:

Galambos Gáborné,

Oroszi Ilona

Puskás András

**2. Székely Bertalan ÁMK
Kulturális Alapítvány**

Vezető: Varga Józsefné

3. Tábor Alapítvány

(hátrányos helyzetű gyermekek
üdültetéséért)

Ezen belül: Örömhír Klub

kisiskolásoknak hétvégi
és szünidei foglalkozásokkal

Vezető: Pálinkás Ibolya

4. Szada Sport-Egyesület

Vezető: Farkas Károly

5. Polgárórség

Vezető: Suhajda István

6. Bio-Kultúra Egyesület

Gödöllői Szervezetének

Helyi Csoportja

Vezető: Zöld Lászlóné

**7. Nagycsaládosok Egyesülete
Gödöllői Szervezetének**

Helyi Csoportja

Vezető: Fakasné Fülöp Hajnalka

8. Rákosmente

Együtműködés

(Egyesület Gödöllői Központtal)

9. Margita 344,2

Turisztikai és Sportegyesület

(Gödöllői Központtal)

Vezető:

Varga András – szadai polgár

TESTVÉR- TELEPÜLÉSEK

Ipolyvarbó – Szlovákia
Kecsetkisfalud – Románia
Mühlen – Ausztria
Vitrolles – Franciaország
Wageningen – Hollandia

SZADAI VÁLLALKOZÁSOK

GNU
Csomagolóanyag Gyárak Kft.
GINO
Jégkrém Baldauf és Társa Kft.
Autószerelv és Alkatrész bolt
(Tóth Szerviz)
Teocolor BT
(Bútorok felületkezelése)
Trans-Motor Kft
„Ági” Szikvíz
(üvegek, ballonok töltése,
árusítása)
Autópiac
Vino-Thék Bt.
(Bor nagykereskedés)
Gesztenyés Panzió
„Trapéz” Műszaki kereskedés
„Lobbi” Építőipari Ker.
és Szolgáltató Bt.
Pannon – Protect Kft.
Veitz Bt. (Gumijavító)
Feim Hungária Kft
(ipari elektromos szerszámok)
Nagy Ferenc (gépi földmunka)
Gáll Sándor építési vállalkozó
Nánási Belső Építészeti Kft.
Margita Trans Kft.
Gabonaforgalmi
Takarmányfejlesztési
és Szogl.Kft. raktár
Gödöllő és vidéke ÁFÉSZ
Kerakomplex Kft (
cserépkályha, kandalló)
AGROBIOSZ
P+P Fémmegmunkáló Bt.
ORVI TRANS Kft.
Szeszfőzde
Hűtőgépszerviz
Frikosa Műanyag
és Fémmeldolgozó Kft.
Puskás és Társa Kft.
(tetőfedés, bádgozás)
Végh „Diszkont”
VÁNYI TŰZÉP
VITA-NOR Kft (MINI ABC)
Kírong Kft Vastelep
Dallóskért Faiskolai lerakat
SANIVET Állatklinika Bt.

Borókás BT
(Kertépítés, kerttervezés)
Petrák Gazdabolt
Galambos Gábor kőészeti
vállalkozó
Mártika ABC
„Margita” Idősek Otthona
Autó Hifi
Állateledel
Homonnai és Társa
Sziráki András asztalos
Bajkai János víz-gáz- fűtésszerelő
Borostyán vendéglő
Lila AB-Z
Oroszi János tűzoltókészülék
javítás
Kiss István építési vállalkozó
Szőlőhegyi Borozó
Harsányi Sándor vésnök
GRAV-ART2000
Ipari Szolgáltató Bt.
VikArt Bt. – Tervezőgrafika

Kiemelt vonzásokörzeti cégek:

GANZ Mérőgyár Kft.
Schlumberger
- Gödöllő
AVON Cosmetics Hungary Kft.
- Gödöllő
SONY Hungaria Kft.
- Gödöllő
PHARMAVIT Rt.
- Veregyház

ÓVODAI CSOPORTOK A 2000/2001-ES TANÉVBEN

Kiscsoport

Ács Evelin
 Bogdán Zoé Rebeka
 Czibula Mátyás
 Czobor Bence
 Csermák Nikolett
 Diósi Laura
 Hajdú Zoltán Botond
 Hodgyai Attila
 Homok Péter
 Jaszper Marcell
 Juhász Vivien
 Kecskés Fábán
 Kis Gyöngyvér
 Közép Rebeka
 Králik Oszkár
 Magyar Zoltán
 Marienfeld Mandy
 Megyeri Bianka
 Meszlényi Merse
 Molnár Anna
 Molnár Bence
 Molnár Dániel
 Molnár Krisztián
 Nagy Bernadett
 Oroszi Alexandra
 Papp Fanni
 Sándor Tamás
 Simicz Péter
 Sziráki Péter
 Szlovák Ádám
 Szolárd Tünde
 Tóth Cseri Regina
 Újvári Rebeka
 Ványi Norbert
 Ványi Vivien
 Walter Bianka
 Zsigri Noémi

Középső csoport

András Hunor
 Bársony Bernárd
 Bársony Virág
 Demeter Szabolcs
 Dévai Csaba
 Fehér Tímea
 Harsányi Annamária
 Hodgyai Zsolt
 Kálmán Eszter
 Kecskés Fanni
 Molnár Alexandra
 Molnár Noémi
 Oláh Olívia
 Ottó Michel
 Papp Evelin
 Papp Richárd
 Pető Bence
 Pop Lajos
 Reményi Anna
 Sándor Attila
 Seres Anita
 Szentjánosi Zsófia
 Szentpétery Kadosa
 Szili Balázs
 Tóth Kristóf
 Tóth Zsófia
 Veréb Pál

Nagycsoport

Bánfia Boldizsár
 Bánfi Gyula
 Bikás Luca
 Czene Dániel
 Fekete Gergely
 Győri Sára
 Homonnai Zsuzsanna
 Illés Kata
 Illés Róbert
 Kis Annamária
 Kiss Mercédesz
 Kiss Veronika
 Nagy Péter
 Neszt Alexandra
 Pavkó Valentina
 Radics Richárd
 Sipos Magyar Hont
 Szabó Benedek
 Szabó Dániel
 Szentpéteri Farkas
 Tóth Zsiga Martina
 Török Péter
 Török Tina
 Varga Mariann
 Vas Balázs
 Vági Andrea

Vegyes Csoport

Csermák Márta (nagy)
 Dima Beáta (nagy)
 Dima Magdolna (nagy)
 Handa Nikolett (közép)
 Homok Noémi (nagy)
 Jaszper Bernadett (nagy)
 Juhász Balázs (közép)
 Kocsik Eszter (nagy)
 Megyeri Janka (közép)
 Nagy Renáta (közép)
 Nagy Szimonetta (közép)
 Sárossy Roland (közép)
 Simicz Dániel (nagy)
 Szabó Richárd (nagy)
 Tóth Anna (nagy)
 Vas Gábor (nagy)

Az óvoda kertje

Kiscsoport

Középső csoport

Nagycsoport

KÉPEK AZ ISKOLA ÉLETÉBŐL
(2000. május)

Első osztály

Második osztály

Harmadik osztály

Negyedik osztály

A 2000/2001-ES TANÉVBEN (felső tagozat)

5. osztály

Baranyi Benjámin
Győri Balázs
Juhász Krisztián
Kiss Csaba
Kiss Roland
Közép Dávid
Kurilla Bernadett
Nagy Gergely
Németh Tamás
Papp Éva
Péterfi Mátyas
Rába Zsófia
Sándor Krisztina
Seres Ferenc
Tóth Márta
Unger Gergő
Zsigri Csilla

6./A osztály

Balogh Erika
Erőss Zoltán
Gáll Dávid
Gálfi Anita
Gróf Lajos
Madarász Natália
Molnár Erzsébet
Seres Dániel
Schultz Brigitta
Szabó Anikó
Szabó Péter
Szél Nagy Marcell
Urbán Zsolt

6./B osztály

Baksza Csilla
Bálint Zoltán
Barsi Barbara
Elek Balázs
Erőss Nikolett
Ézsiás Dániel
Jónás Attila
Kiss Alexandra
Ludnai Erika
Lukács László
Majzer Zoltán
Nagy Adrienn
Neszt Balázs
Oroszi István
Riesz Ádám
Seres Krisztián
Szabó Tamás
Tóth Gergő
Vrabély Tamás

7. osztály

Balogh Ildikó
Benyovszky Éva
Csintalan Adám
Faludi Szabolcs
Györki Balázs
Illés Bella
Juhász Tamás
Kiss Ágnes
Klacsó Csaba
Kurilla Eszter
Madarász Csilla
Molnár Zsuzsanna
Pap Nikolett
Suba Kitti
Szabó Petra
Szabó Róbert
Vastag Tamás
Ványi Virág
Zsiga Brigitta
Dávid

Líceumba mentek:

Kapus Orsolya
Nagy Mária
Pálinkás Norbert
Rába Katalin
Szemerédy Géza
Túri Nagy Szabolcs

8. osztály

Bajkai János
Bánfi Barbara
Csajbók Orsolya
Eszes Dániel
Galambos Lívía
Gróf Anikó
Györki Ágnes
Győri Zsolt
Kiss Attila
Kovács László
Molnár Anikó
Molnár Tünde
Monoki Balázs
Móri János
Pajor Kinga
Pintér László
Puskás Zsuzsanna
Szabó Tamás
Szél Nagy Éva
Tóth Ágnes
Unger Dóra
Vrabély Tamás

KÉPEK AZ ISKOLA ÉLETÉBŐL

(2000. május)

Ötödik/A osztály

Ötödik/B osztály

Hatodik osztály

Hetedik osztály

A 2000-ben végzett nyolcadik osztály

**A SZÉKELY BERTALAN
ÁLTALÁNOS ISKOLA
DOLGOZÓI**

Baráth Mária (igazgatóhelyettes)
Benárd Katalin
Cs. Nagy Andrásné
Cziberéné Szító Mária
Dr. Dulai Sándorné
Gubcsiné Orosz Katalin
Harsányiné Gilváczy Györgyi
Homonnainé Essek Zsuzsanna
Horváth Anikó
Horváth Emese
Jávorné Németh Ágnes
Kocsisné Tepliczki Beáta
Mácsainé Verók Irén
Maráczai Mónika
Markovics Katalin
Máté Erzsébet
Pálmai Nóra
Sumbóné Gombos Ilona
Szarka Sándorné
Varga Józsefné (igazgató)
Verébné Kovács Rozália

Hidasné Tóth Edit
(iskolapszichológus)
Oroszi Istvánné
(iskolaitkár)

A Faluház dolgozói:

Kelemenné Boross Zsuzsa
Falucskai Zoltán
Szabó Józsefné
Zsolnai Péter

Technikai dolgozók:

Cserei Istvánné
Eszes Sándorné
Fehér László
Illés István
Szabó Zoltánné
Végh Sándorné

KALÁSZ-csoport:

Sípos Andrásné
Mihályi Imréné
Gombai Istvánné
Varga Istvánné
Pojzer Istvánné
Markovits Zoltánné
Molnár Gáborné
Molnár Jánosné
Kovács Tamásné
Baranyi Andrásné

ÓVODAI DOLGOZÓK:

Óvónők
Antalka Mária
Farmosi Lászlóné
Farók Henrietta
Kucsák Júlianna
Nagyné Pintér Erzsébet
Ocsobainé Szabó Erzsébet
Pészné Weitz Magdolna
(óvodavezető)
Seresné Járvás Éva

Dajkák
Bakos Gáborné
Balogh Józsefné
Gombai Józsefné
Kiss Istvánné

PEDAGÓGUS-ÉNEKKAR:

Horváth Anikó
Maráczai Mónika
Homonnainé Essek Zsuzsanna
Horváth Emese
Mácsainé Verók Irén
Benárd Katalin
Oroszi Istvánné
(iskolaitkár)
Kocsisné Tepliczky Beáta
Lódy Nóra

NYUDÍJAS-KLUB:

Tóth Lajosné
Petrák Jánosné (Székely B. u.)
Oroszi Andrásné
Baranyi Andrásné

Kiss András
Molnár Andrásné (Székely B. u.)
Illés Lajosné (Székely B. u.)
Zsigri Anna
Mihályi Imréné
Fehér Lászlóné
Petrák Gáborné
Szabó Istvánné
Szabó Jánosné
Kurali Nándor
Csuka Istvánné
Kovács Tamásné
Tóth Gáborné
Molnár Jánosné (Dózsa Gy. u.)
Illés Lajosné (Dózsa Gy. u.)
Rezgő Sándorné
Petrák Jánosné (Petőfi u.)
Tóth Istvánné
Molnár István
Serfőző Ernőné
Kurucz Józsefné
Gróf Jánosné
Tóth Jánosné
Rideg Jánosné
Opánszky László
Csordás Istvánné
Csizmadia Istvánné
Mohár Jánosné (Jókai u.)
Rideg István
Rideg Istvánné
Illés Istvánné
Nagy Lajosné
Török Sándorné
Török Sándor
Balogh József
Szabó Józsefné
Nagy Mihályné
Nagy Mihály
Gyebnár Istvánné
Mihály Sándorné
Vécsey Józsefné
Oroszi Sándorné
Illés Sándorné (Dózsa Gy. u.)
Illés István (Kossuth u.)
Kovács Géza
Bese Béláné
Tóth Józsefné
Csanádi Jánosné
Bíró Lászlóné
Tóth Istvánné
Elek Sándorné

KALÁSZ-csoport

Nyugdíjas klub

Óvodai dolgozók

Az iskolai pedagógusok énekkara

LEVÉL A NÉPI EGYÜTTESNEK, A SZADAIÁKNAK

Tudjon róla a falu, hogy értéket tart a kezében. A jóléti pénzimádó életformával a nyugathoz nekünk most állítólag fel kellene zárkózunk. A magyar út csak olyan lehet, mely őseinktől nem szakít el, mert ezek a gyökereink. Vállalkozhat ma sok felnőtt, kereskedhet, de tudniuk kell, hogy a lelkiületet és a szellemiséget nem szabad megengedni, hogy kipusztuljon életünkéből, tárgyainkból. A szadai utcákból ne pusztuljon ki a virág, de gyermekeink lelkéből sem. Ha kívánhatok még innen a távolról valamit, az az, hogy a színpadi feldolgozások mellett családi életünkbe is engedjük be a szokásokat, mert az öregek, akiktől ma gyűjtjük ezeket, ott éltek, ők ott töltődtek fel szívben, lélekben, és ez táplálhatja csak a szerepléseket is. A kettő együtt egészséges, olyan termőföld, melyből nemcsak kiveszünk, hanem vissza is adunk. Vigyázzatok! A hagyomány nélkül csak gépkorszak van. Ha pedig éltejük a hagyományt, akkor földjeinket, gyárainkat felvásárló németek, hollandok is „magyarrá” válnak rövid idő, azaz néhány generáció alatt. A Keszthely környékére költözött németek például magyar nyelvkönyveket vásárolnak a könyvesboltokban, nyelvtanárt keresnek, hogy magyarul tanuljanak. Itt egy „öntudatosabb” réteg magyarul köszön nekik, hogy éreztesse, ha idejött, „itt ez az elvárás”. Ne tanítsátok már az óvodában németül a gyereket, hogy komfortosabb legyen a „kiszolgálás”! Egy népet csak akkor lehet elpusztítani, ha maga mond le élni akarásáról. Amíg él a magyar nyelv, a hagyomány, addig védettek vagyunk, és a világ is mintát kaphat: Hogyan lehet összeegyeztetni a technikai civilizációt a hagyományokkal és nem a gépi kultúrával. (A hagyomány alatt nemcsak a néprajzot kell értenünk, hanem a reggeltől reggelig tartó lét erejét.) Isten áldása legyen a közösségen, az egyéni nézeteltérések felett soha ne feledjük, hogy egy közösség vagyunk; nagycsaládban, lakóhelyen, nemzetben, őseinkkel. – Árpádon, Attilán át – Hungarik és Magyarig.

Eltessük e „fát”, hogy élhessünk alatta.

Hintalan László;
a Gödöllői Művelődési Központ volt népművészeti előadója,
jelenleg az Életiskola nevű „iskola” egyik megteremtője, 1995.

A Szadai Művelődési Központ által fenntartott népi együttes a magyarországi s főleg a Pest megyei hagyományörző együttesek egyik legjellegzetesebb, legszínvonalasabb közössége. Az elmúlt húsz év alatt végzett munkájuk eredményessége több forrásból táplálkozik. Egyrészt abból a gazdag hagyományból, amely az intézetünkben folyó népzene- és néptáncutatásnak is bő forrásaként szolgál. Másrészt abból az egészséges önkifejező, önmegmutató szándékból, amely az együttes tehetséges tagjait és vezetőit mindig jellemezte. Abból a töretlen akaratból, hogy a helyi hagyományok ma is felhasználható elemeit gyűjtsék, őrizzék, tovább örökítsék az iskolai oktatásban és a falu kulturális életében. Az együttes munkája révén a falu nem egy jellegtelen arc nélküli lakóközösség, hanem egy népművészetről, művészeti kapcsolatairól jól ismert, hagyományait ismerő és megbecsülő faluközösség.

Budapest, 1995. március 20.

Dr. Felföldi László;
a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete Néptánc Osztályának Osztályvezetője

A NÉPDALKÖR TAGJAI:

Petrák Andás	Gelle Jánosné Molnár Ilona	Szabó Gáborné Molnár Margit
Petrák Andrásné Bajkai Lídia	Végh Sándorné Nagy Margit	Szabó Györgyi
Papp Gabriella	Huszár Zoltánné Benyovszky Ilona	Oroszi Erzsébet
Papp Nikoletta	Szabó Mária	Szabó József
Mihályi Imréné Gombai Margit	Kovács Tamásné Hajszter Ezsébet	Galambos Gábor
Varga Istvánné Benyovszky Teréz	Eszes Sándorné László Julianna	Kiss István
Oroszi Imréné Seres Erzsébet	Szabó Józsefné Romacsek Margit	Varga Adrienn
Galambos Gáborné Oroszi Ilona	Csuka Istvánné Zsigri Zsuzsanna	Unger Dóra
Molnár Gáborné Hajszter Borbála	Simicz Józsefné Galambos Katalin	Dulai Sándorné Márkus Éva
Kis Istvánné Illés Ilona	Nagyné Balla Mónika	Cziberéné Sztító Mária

KÉPEK A NÉPI EGYÜTTES ÉLETÉBŐL

Dulai Zoltán
 Balogh Roland
 Bartók József
 Rónai Lajos
 Bajkai János
 Vrabély Balázs
 Pál Imre
 Kovács László
 Móri János
 Kiss Attila

Eszes Dániel
 Molnár Tamás
 Szabó Tamás
 Puskás István
 Petrik István
 Molnár Attila
 Csajbók Orsolya
 Kiss Ágnes
 Kurilla Eszter
 Puskás Zsuzsanna

Mácsainé Verók Irén
 Molnár Anikó
 Galambos Lívía
 Györki Anita
 Tóth Éva
 Hamál József

BABA-MAMA KLUB TAGJAI 1997-TŐL

Szülő
 Farkasné Fülöp Hajnalka
 Illés Krisztina
 Molnárné Gajjas Andrea
 Baranyi Márta
 Török Andrásné
 Kálmán Andrea
 Törökné Csató Andrea
 Czifra Éva
 Opánszki Ilona
 Molnárné Antonin Viktória
 Seres Zsoltné
 Héjja Zsuzsa
 Farkasné Nagy Mónika
 Lipták Ildikó
 Szarka Szilvia
 Marlokné Mentési Ágnes

 Olajos Ágnes
 Búki Eszter
 Szurkos Erzsébet
 Ferenczi Anita
 Siposné Fekete Beáta
 Csendes Vera
 Szabó Erzsébet
 Haás Ildikó
 Sarkadi Zsuzsa
 Osztolykán Judit
 Gyetvai Éva
 Samayoané Mező Renáta

Gyermek
 Márton, Boglárka, Fruzsina, Zsolt
 Anna
 Noémi
 Nándor, Albert
 Gergő, Dávid
 Eszter, Dániel
 Petra, Tina
 Tímea
 Ivett, Balázs
 Dániel
 Anita,
 Gergely
 Csenge
 Mátyás, Máté
 Fanni
 Karolina
 Bencsik Dávid és Gergő
 Patrik
 Boglárka
 Alex
 Roland
 Sára
 Márton, Dániel
 Gergő, Ákos
 Gergely, Zsombor
 Gergő
 Alex, Soma
 Ármin, Ágoston, Laura
 Carlos

MESEHÁZ ÓVODAKÖR

Kaszáné Újvári Brigitta
 – Kasza István
 Osztolykán Judit
 – Végh Sándor
 Gyetvai Éva
 – Nagy Árpád
 Hartmanné Tanczos Erika
 – Hartmann Péter
 Haás Ildikó
 – Miletics Péter
 Nagyné Balla Mónika
 – Nagy László
 Magyar Zoltánné
 – Magyar Zoltán
 Molnárné Molnár Katalin
 – Molnár György
 Juhászné Bajkai Ilona
 – Juhász János
 Szabó Erzsébet
 – Szabó József
 Bánfiné Ambrus Mária

ZENEISKOLÁSOK:

Andrási Tünde
 Balogh Nóra
 Baranyi Barnabás
 Baranyi Benjámin
 Bittek Annamária
 Faludi Szilvia
 Jobbágy András
 Kabany Tímea
 Kiss Adrienn
 Mohácsi Teréz
 Nagy Ármin
 Oroszi Nóra
 Parádi Richárd
 Pálkás Norbert
 Russu Alexandra
 Seres Anna
 Szemerédy Géza
 Tóth Márta

Unger Dóra
 Unger Gergő
 Varga Marika
 Vahus Lilla
 Vahus Csaba
 Zsuffa Aba
 Galántai Attila
 Mészáros Eszter
 Mészáros Nóra
 Szekeres Judit
 Szekeres Dóra
 Antal Édua
 Tóth Dávid
 Molnár Judit
 Nagy Gergely
 Györki Dániel
 Benyovszki András
 Juhász Richárd
 Szentpéteri Csenge
 Duka Andrea Kincsó

Illés Imre
 Glasz Georgina
 Kocsis Alex
 Kocsis Dávid
 Kiss Bernadett
 Oroszi István
 Barsi Barbara
 Vrabély Tamás
 Seres Laura
 Tóth Dóra
 Benárd Tünde
 Sándor Krisztina
 Hajdú Alexandra
 Győri Gina
 Simon Dóra
 Közép Dávid
 Kiss Péter
 Csajbók Orsolya
 Pálmai Anna

**LENOLAJ
 SZÍNJÁTSZÓ KÖR :**

Buzogány Márta
 Boros Ágnes
 Juhász Ivett
 Szilágyi Fanni
 Puskás István
 Deák Orsolya
 Deák Emese
 Illés István
 Bánáti Vanda
 Barsi Balázs
 Sárai Tícia
 Oroszi Márta
 Oroszi Éva
 Tóth Balázs
 Monoki Dávid
 Udvard Gizella
 Kupecz Tamás
 Móri Mihály
 Kiss Adrienn
 Varga Erika

Baba-Mama Klub

Lenolaj Színház

Fitness csoport

Zeneiskolások

Palotás-tánckör

SPORTOLÓK

SZADA S.E.

Labdarúgó szakosztály

Felnőtt labdarúgók névsora

Nagy Ferenc
Kis Zoltán Tóth Attila
Marinov Zoltán
Nagy Péter
Pántlik Antal
Fekete Dániel
Oroszi Zoltán
Andi Zsolt
Czakó Zsolt
Telek Csaba
Buzás István
Molnár Attila
Marinov László
Rác László
Szél József
Dömötör Tibor
Gyeván László
Szabó Gábor
Králik János

Ifi csapat:

Kupecz Tamás
Monoki Dávid
Ribárszki Róbert
Fábián Márton
Kiss Péter
Vrabély Balázs
Eszes Géza
Hajdi Norbert
Juhász Zoltán
Gyöngyösi Mihály
Kovács Sándor
Dulai Péter
Monoki Balázs
Eszes Dániel
Szemerédy Géza
Pál Imre
Györki Gyula

Serdiülő előkészítő csapat

Riesz György
Seres Dániel
Seres Krisztián
Neszt Balázs
Közép Dávid
Riesz Ádám
Ézsias Dániel
Markóczi Diana
Molnár Anikó
Kiss András
Gyöngyösi Roland
Markóczi Bálint
Vécsey Kristóf
Pálosi Viktor
Nagy István
Máté József

Lovas szakosztály

Vezető:
Hrustinszky Ferenc

ERDŐJÁRÓ SZAKRAJ

Bakos Gábor
Barsi Balázs
Dulai Péter
Eszes Dániel
Eszes Géza
Dulai Zoltán
Illés András
Puskás Balázs
Molnár Zoltán
Gombai József
Seres Szilárd
Mokos Péter
Mokos Balázs
Unger Balázs
Petrák József
Papp Tibor (vezető)

Futball (serdülők)

Futball (ifik) 1998

Futball (felnőtt) 1998

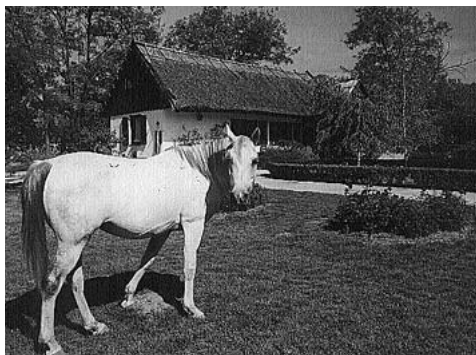

Erdőjáró szakraj 2000

PARKOK, TEREK, ERDŐK

Lovas tanya a Margitán

Szőlőhegyi játszótér

Kiserdei játszótér

Székely-kerti játszótér

A SZADAI POLGÁRŐR EGYESÜLET TAGJAI:

Elnök:

Suhajda István

Elnökhelyettes:

Boros Imre

Gazdasági felelős:

Marek Károly

Gépkocsiszerező:

Unger Róbert,
tiszteltbeli tag

Tagok:

Andrási István

Bajkai János

Balog László

Bánfi Gyula

Benner László

Benner Bernadett

Boros Richárd

Chlopkó Mihály

Czakó József

Galambos Gábor

Guba Zoltán

Hódos Sándor

Kiss András

Kissné Kőszegi Ildikó

Kiss István

Kiss Zoltán

ifj. Lerott János

Molnár Attila

Molnár Tibor

ifj. Molnár Tibor

Neuser Lajos

Oroszi Sándor

Pántlik Oszkár

Petrák Árpád

Radics József

Szabó György

ifj. Szabó György

Szabó Sándor

Tóth Ilona

Tóth Sándor

Varga István

Ványi János

Végh Sándor

Új házak, kertek a Béke utcában

A Polgárőrség készenléti helyisége
a Székely-kerti házban

Kertészeti áruda (Czibula Péter)

Gazdabolt (Petrák Árpád és Molnár Ildikó)

Van-e szadaiság?

Ha az ember először jár valahol, keresi a helyét, az egyedit, az összetéveszthetlent, a másra nem hasonlítható, csak ott érvényeset. Szerencsére még nem kellett végleg leszoknunk erről a kíváncsiságunkról, bár a tömören csak „fejlődés” szóval illetett változások településeink arculatának zömére végleges, megmásíthatatlan törésvonalakat rajzoltak. Településeink arculata veszendőben. Lakótelep-országban vagyunk Debrecen lebontott, utánozhatatlanul egyedi városrészének helyén, az Árpád-híd budai hídfőjénél vagy bármely városunk, jó esetben csak a régi belváros köré épült „modern” negyedében járva. „Pillanatok” alatt összetakolt házak sugallják a szerves, a stabil, a fejlődést fokozatosan követő helyett az átmenetiséget, az otthonatlan otthonoságot, fogadnak magukba falunyi, megannyi különböző településről összetereztelt népet, kiknek egyénisége, szakértelme, életvitele itt saját magánügyük marad, nem tud megmutatkozni. Nincs hozzá élettér. Közös múlt, közös értékek, normák nem szabályozzák életüket, törvényük a házirend. A városok bizony így járnak manapság. És a falvak? A falvak életfunkciói is csökkennek. Életterük, lehetőségrendszerük egyszerre szűkebb és tágabb a városokénál. Átláthatóbb nagyságrendjük és egysíkúbb termelési történelmük miatt képebbek megőrizni múltjukat, vallásukat, erkölcsüket, szokásrendjüket, a földdel, a természettel való kapcsolatukat, de képtelenebbek korszerű kultúrára, választható és változtatható munkalehetőségeket adni. A fiataloságot már nem a falu, hanem a falu és a város konglomerátuma neveli, a falvak megszokott hétköznapjait az öregek és a kicsinyek tengetik. A falu értelmisége helyett pedig a faluban dolgozó értelmiségiekről beszélhetünk. Az orvos, a tanár, a könyvtáros, a népművelő, gyakran még a tanácselnök is ritkábban helyi ember, mint idegen, „jöttment”, kinek életében az adott település gyakran csak egy állomás. Jönnek-mennek biztos és bizonytalanabb egzisztenciák, különböző szándékok és kezdeményezések kerülnek egymás mellé, mögé, jó esetben építik, rossz esetben keresztezik egymást. Az emberek, a mindig ott maradók pedig eleinte figyelnek, elleneznek vagy támogatnak, együttműködnek, majd erőt vesz rajtuk a bizalmatlanság, a cselekvés értelmetlenségének érzése, s bezárkóznak a magánélet szférájába. Az „én házam az én várom”? Alvó települések? Felhígult lakosság, kommercializálódott ízlés, emlékezetnélkülség, esetleges jövő?

Szadának még van arculata.

Vannak még szadai polgárok, akik tesznek is falujuk érdekében. Vannak – helyi vagy bejáró – értelmiségiek, akiknek fontossá vált Szada és cselekvően kérnek részt életéből.

Szadának vannak felismert és megtett lépései és további lépéslehetőségei.

Mi a szadaiság?

Szada megtartotta zártságát, összetartó erejét, annak ellenére, hogy többszörösen városközelben van, sőt, nagyváros: Budapest közelében is. Tartja a hagyományait, annak ellenére, hogy elsősorban ipari foglalkoztatottságú település. Szada a csak rövid ideig itt-tartózkodók számára is néhány óra után megmutatja lényegét, az itt lakók dolgos és erkölcsös, hargadt istenfélő életét, a hagyományos értékek jelenlétét: a vagyon, az életkor, a tanultság tiszteletét, a történelmi közelmúltban bevallottan, azóta látnem még ma is működő társadalmi hierarchiát. Látni a helyben maradt hagyományos, sokszoknyás viseletét, az eljárók „kivetkőzöttségét”, falusias városiaságát. A nyári konyhákban, a többszobás házak halljaiban, ritkábban nappalijában szívesen láttott és jól tartott, nehezen eleresztett vendég furcsán-boldogan érzi magát: mintha egy alföldi református falu megbonthatatlan világába csöppent volna félórás autóútra Budapesttől. Az egymást számon tartó, egymásról tudó faluközösség előnyei nyilatkoznak meg először az átlátható hierarchiát számon tartó közösséget nélkülöző városi ember számára. A kontrolláltság és a szűkebb élettér hátrányai, a közösség ítéletének megmásíthatatlansága, az életmód nehézségei lassabban kibontakozva árnyalják az eleinte szinte idillikus képet. Mindenesetre különös, hogy Szada még ma is Szada tud lenni.

A döntéshozást minden lehetséges esetben a lakosságra is szerencsés kiterjeszteni, mert növeli az emberek önrendelkezési jogát, felelősségét és közösségi aktivitását, ugyanakkor – megfelelő előkészítés, azaz a lehetséges valamennyi információ eljuttatása esetén –, minőségibb döntést is eredményezhet, mert mozgósíthat rejtett erőforrásokat is. Ezzel szemben ma nagyon nehéz az információkat eljuttatni, s nem csak azért, mert

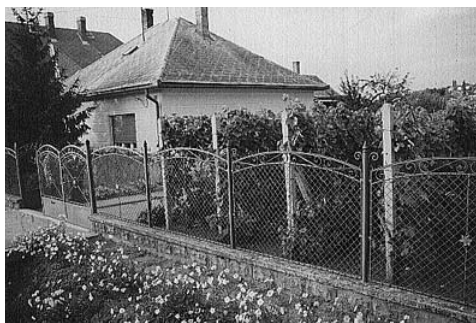
GYÜMÖLCSÖSÖK NYÁR VÉGÉN

Málnás a Várdombon (Puskás András)

Cseresznyés a Berkekben (Pintér Lajos)

Szőlő a házikertben (Galambos János)

**Kajsziбарackos a Korizmicokban
(Pálmai Zoltán és Puskás András)**

Őszibarackos a Korizmicokban (Sándor Gábor)

egy-egy információ mögött egész társadalmi mechanizmus és az ezeket feltáró újabb információtömeg áll, hanem elsősorban azért, mert az embereket nem érdekli az információ, közömbösek vele szemben. A „Mit tehetnének a szadaiai a leginkább a saját érdekükben?” kérdésre a könyvtáros így válaszolt: „Mindig el kellene menniük minden fórumra, és elmondani a véleményüket. De nem mennek, nem hisznek abban, hogy attól valami változik, nincs érdekeltységük. Érdekeltséget fejleszteni pedig csak úgy lehet, ha a belezórási és döntési jogot közelítjük egymáshoz, vagyis ha olyan dologban kérünk véleményt, amelynek kimenetelét valóban az fogja meghatározni. A belezórási és a döntés mellé még a hozzáértés is felsorakoztatható, mert nyilvánvaló, hogy mindenki abban tud optimálisan dönteni, amihez ért, amiben kompetens. Ha a szadaiai közösségének és demokratizálódásának folyamataért én lennék a felelős, egész biztosan megkérdezném a Baráti Kört arról, hogy véleménye szerint mit kellene kezdeni pl. a Székely-kerttel, a táborral, hogyan lehetne annak valamennyi lehetőségét kiaknázni? Mint ahogy minden további – a modern falu fejlesztésére vonatkozó – döntésnél, méginkább előkészítésénél is támaszkodnék a Baráti Kör véleményére (pl. mi legyen a tervezett szolgáltató házban?). Ahhoz persze, hogy ezt megtehessem, magamnak is – és érdemben! – Baráti Kör tagnak kell lennem!”

A nyilvánosság persze nem egyetlen – bármennyire is kiterjedt – nagylétszámú csoport működését jelenti elvben, hanem azt, hogy mindenki kiléphet egyéni bezártágából, és ha akar, kifejezheti gondolatait, de azt is jelenti ugyanakkor, hogy minden, a közösség további életét befolyásoló, jelentős tény – terv, javaslat, döntés, következmény – megismerése bárki számára hozzáférhető legyen. A nyilvánosság egyszersmind az egymáshoz való viszonyulást is javítja, miszerint megadja a lehetőségét annak, hogy abban a körben, amelyre kiterjed, valamennyi emberi csoportosulás, legyen az állami, egyházi, közművelődési vagy bármely hovatartozású, felmutathassa azt, amit tevékenységéből másra tartozónak gondol vagy arra érdemesnek tart, ami tevékenységéből érték. A nyilvánosság *tereket* követel magának, amelyeken megvalósulhat. Ahol minden szadaiai a leggyakrabban megfordul, s amelyik egyben találkozási központ is, a szadaiai nyilvánosság *centruma, két-ségkévivül* a falu középső részén az AMK – ABC-posta-zöldséges által határolt tér, melyet a közvetlen közelben több más kereskedelmi és vendéglátó egység egészít ki – vendéglő, kocsmá, presszó, fodrász, vetőmagbolt. Falurészre való tekintet nélkül mindenki megfordul még az orvosi rendelőben, a tanácsházán. A falu főútvonalának egy-egy végén, a buszvárókban való tartózkodás már a településrész függvénye. Sokan megfordulnak még a templomokban, a Székely-kertben, különösen nyáron.

A központi tér egyértelmű, a halmazoknak nemigen van spontánul létrejött központja. A kisboltot, a húsboltot, a múzeumot stb. sokan felkeresik, de nem tudunk nyilvánossági alközpontok meglétéről. Táviratilag bizonyára érdemes ebben gondolkodni, talán az egyesületi székházak helyének keresésével együtt. Ehhez persze szükséges lenne ezeket az ún. halmazokat megvizsgálni, kik lakják ma, van-e valamilyen elkülönülés vagy külön összetartás bennük, hol vásárolnak a legtovábbi ponton élők, stb., – s az elemzés eredményének megfelelően érdemes tovább gondolni egy valamikori fejlesztés szükségességét vagy szükségtelenségét.

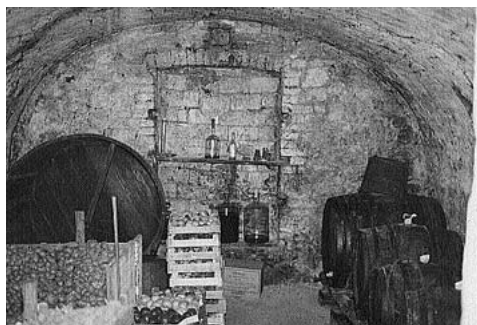
A központi teret feltétlenül szükséges lenne hosszabb tartózkodásra alkalmassá tenni, hogy betölthesse centrum szerepét. A posta előtti térfélen érdemes lenne információs centrumot kialakítani, a helyi hirdetéseknek megfelelő helyet adva. Itt nemcsak a lakosság tájékoztathatná egymást, hanem az AMK is segíthetne a lakosoknak. Felkutathatna pl. – ismerve a község kereső lakosságának szakképzettségét – közeli elhelyezkedési lehetőségeket, és kihirdethetné ezeket, hiszen a szadaiai akkor tudnak igazán a város kínálta tehetségekkel élni, ha megfelelően informáltak. Nem a gyárak szemszögéből hasznos munkaerő-felhajtásra gondolunk itt, épp fordítva, a szadaiai jelenleg bejárt lehetőségein túlmutató, azokat meghaladó információ közvetítésére, a szadaiaiak érdekében. De ez a hirdetési központ a zártkertekkel való kommunikáció egyik lehetőségét is jelentheti. Tanácsadó szolgálat kialakítására is gondoltunk, akár az óvoda-ifjúsági klubtól elvett kisebb, térre nyitható helyiségben, akár a postán is, és több más helyszínen, pl. a speciális boltokban, a leendő szolgáltatóházban stb. A blanketták kitöltésétől a kérvények, életrajzok, beadványok megírásai, gépelésig, az egészségügyi-pszichológiai tanácsadástól a kertészeti, mezőgazdasági kultúrát segítő vagy éppen az építkezőknek szükséges segítséget adó információk összegyűjtése, tárolása, eljuttatása hirdetőtáblákon és szóban, tanácsadás formájában, mind igen hasznos lenne. Az információk gyűjtése, tárolása és a szóbeli tanácsadás a helyi értelmiségiek további tiszteletdíjas mellékmunkáját jelenthetné. Végig kellene gondolni, hogy a tiszteletdíjas szakkörökből melyek a jól menőek, a nélkülözhetetlenek, és melyek nem érik meg az időt, pénzt, fáradságot, és az így felszabaduló energiákat itt lehetne kamatoztatni. A tér – megfelelő kialakítása esetén – helyet adhatna szabadtéri rendezvényeknek is. A jelenlegi felállásban a falu sokféle nyilvános térrel rendelkezik, de mindez valahogy nem szervesül, nincs egy központja. A tervek elkészítésére – nem segítséget kérve, hanem üzleti alapon, hiszen ott táboroznak – fel kellene kérni a Szadán táborozó képzőművészeket, vagy rajtuk keresztül épí-

Pince a Dózsa György úton

Pince a Székely Bertalan úton

Szeszfőzde a Szabadság úton

tészeket. Hasonlóan lehetne kérni az ő közreműködésüket a nyilvánosságnak teret adó egységek – intézmények, boltok, szolgáltatórészlegek – cégtábláinak, a buszvárók hirdetőfalainak elkészítésében, s egyáltalán a helyi reklám egységes és következetes megvalósításában.

A fedett nyilvános terek hasznosítása is végiggondolásra szorul. Ilyen, mint már részletesebben kifejtettük, a Székely-lakás hasznosítása, ilyenek lennének a távolabbi időben az egyesületi alközpontok a halmazokban, de mielőbb végiggondolásra szorul a nagyobb társas összejövetelek megtartására alkalmas helyszín kialakítása – falyugyűlések, bálók, discók. Nem szerencsés, hogy a falyugyűlések a zsbongóban kaphatnak csak helyet – hátha kinövik? –, s az sem, hogy a bálók bordásfalak között rendeződjenek, vagy csak a vendéglő adjon keretet nekik; eleve behatárolva a rendezvény hangvételét. Ezért is fontos az egyesületi székház kialakítása, vagy más megoldás, pl. annak végiggondolása, hogyan lehet a tornatermet egyszerűen stabil és könnyen beszerelhető elemekkel (függönyökkel, tételválasztókkal) több típusú rendezvény fogadására alkalmas teremmé átalakítani.

A modern falu

Mielőtt a „modern falu”-t érintő elképzeléseink felvázolásába kezdenénk, itt kell még érintenünk a tábor, a Székely-kert funkciójának kérdését, mellyel kapcsolatban már javasoltunk egy konzultációt a szadaiakkal. Véleményünk szerint, akár Székely Bertalan fémjelzi a szadai lokálpatriotizmust, akár nem, helyes, hogy a tábor képzőművészeti alkotóhelyként funkcionál – persze csak akkor, ha ez az elképzelés a falunak kifizetődő. Hihetetlennek és elfogadhatatlannak tartjuk, hogy ez a városközelség és mégis falusiaság, ez a természeti környezet ügyes gazdálkodás mellett ne hozná meg a megóvásra és fejlesztésre elegendőt, sőt, még az azon túlit is. A legalapvetőbb a bérleti viszony rendezése a Képzőművészeti Gimnáziummal, hogy az ne csak nekik, hanem a szadaiaknak is hozzon a konyhára. Másodsorban az önköltséget szűkösön fedező napi bérleti díj felemelése látszana célszerűnek, melyet még a szolgáltatás eddigi színvonala mellett is reálisnak látunk. Több és nagyobb létszámú tábor rendezése esetén a sátortáborozók fogadása is lehetséges lenne, természetesen camping-árak fejében. Az így nyert nyereséget persze az utolsó fillérig felemészténé a tábor fejlesztése, amely a tisztességes nyereség fokozását vonhatná maga után. Ha meg tudja őrizni képzőművészeti jellegét a tábor, ezeket a kapcsolatokat is a falu javára lehetne fordítani. A reklámtevékenységnél már érintettük ezt, de pl. az is egy példája lehet a faluhoz való kapcsolódásnak, hogy hivatásos művészek meghívásos alkotótáborra is lehetne itt a nyár egy időszakában. A meghívás az alkotás kedvező feltételeinek megteremtését tartalmazná: annak fejében, hogy a művészek ittlétük végén adományozzák a falunak egy itt készült szobrukat, képüket, itt-tartózkodásuk alatt tartsanak előadást, bemutakozást. Vásárlásokat is lehetne szervezni. Pár év elteltével a falut az ő szadai vonatkozású műalkotásaik népesítenék be; melyek közül nem egy, szinte a szadaiak szeme előtt születne. Szép példája van ennek Hajóson, de hasonló módon működött évekkal ezelőtt a nyírbátori képzőművészeti alkotótábor is.

A tábor hasznosításának kérdése szorosan összekapcsolható más falufejlesztési elképzelések realizálásával, amelyek napjainkban foglalkoztatják a falu vezetőjét. Elmondása szerint a falu közelében kialakítható lenne egy horgásztó, mely a szadai emberek kikapcsolódását jelenthetné, ugyanakkor a Forma 1-es pálya megépítése pedig apropó lehetne a falu idegenforgalmának beindításához. Akár kempingtáborban, akár fizetővendégszolgálatban, akár mindkettőben gondolkodnak, a tervet egyensúlyban kell tartani a helyi közvéleménnyel – Baráti Körrel? –, velük közösen érdemes végiggondolni és megcsinálni. A horgásztó kialakítása egyesület révén a legszerencsésebb, a jászszentlászlóiakhoz lehet fordulni tanácsért. Elképzelhető, hogy a tábor fejlesztését más bevételből lehetne megkezdeni, vagy fordítva, másból a táborét. Utána lehetne nézni a Gödöllő és környéke ÁFESZ, a Dunatours érdekltségének ezekben a témákban, sőt, egyikünk még olyan javaslattal is előállt, hogy mi lenne, ha a falu – a Baráti Kör véleményformálásával – dobná össze a pénzt szabaddidős lehetőségek fejlesztésére, és az övé lenne a bevétel. Nekünk ez lenne a legszimpatikusabb, bár kétségkívül nem holnaptól realizálható megoldás.

Mint ahogy a modern *falu* képe is fokozatosan megvalósítható célkitűzés. A közösségben rejlő erőforrások – mint azt bemutatni igyekeztünk –, nemcsak a szadaiság megőrzése, továbbadása, hanem a falu fejlesztésével kapcsolatosan is mozgósíthatók, s ez szükséges is, mert ha csak a központból jutó erőforrásokra számítana a vezetőség – eddig sem ezt tette –, akkor a falu aligha érhetné el belátható időn belül a modern, urbanizált falu fejlettségi szintjét.

Kunststopwerke Nordenia Kft (KNU)

Baldauf és Társa Kft

Kerakomplex Kft

Ipari övezet – önkormányzati fejlesztés

Miket kellene ehhez hosszútávon megoldania?

Legalapvetőbb az egészséges ivóvíz biztosítása lenne szennyvízelvezetéssel vagy a könnyebben kivitelezhető családonkénti zárt szennyvíztárolóval. A rendszeres szemétszállítás szakszerűen kijelölt szemétele-rakóhellyel, hogy a szemét ne fertőzze a talajvizet, szintén nélkülözhetetlen feltétele a modern falunak. Szilárd burkolatú utak, járdás, megvilágított főút, a legközelebbi város 45 percenkénti elérhetősége. Nyilvános, távhívásba bekapcsolt telefonállomások, gyógyszertár. Konkurens szolgáltatás és kereskedelem, ami azt jelenti, hogy a legszükségesebbek legyenek meg a faluban, s ami megvan, az ugyanolyan színvonalú legyen, mint egy városi egységé, ami viszont nincs a faluban, ahhoz legyen gyors kapcsolódási (közlekedési) lehetőség. A tervbe vett szolgáltatóház funkciójának megállapításánál pl. ilyen szempontokat kell figyelembe venni. Véleményünk szerint a mezőgazdasági és háztartási gégek javítása és kölcsönzése lenne az, amelyek jelenleg helyben a legfontosabb szolgáltatás lenne, de ugyanezen gégek vásárlása már megoldható a városokban is. Reklámozásuk, az új típusokról szóló információk bevétele azonban már az animátorok feladata, minden lehetséges helyi információs csatorna – közösségek, pl. vetőmagbolt stb. – felhasználásával. Nagyon fontos, hogy egy falu iskolája ne termelje újjá az indulási hátrányokat. Jól tudjuk, hogy ez nemcsak a nevelőtestülettől függ, hanem a lakosság iskolázottságától, értékeitől is. Úgy gondoljuk viszont, hogy egy ÁMK a gyerekek tehetségét és a szülők aspirációit figyelembe véve, differenciált szakköri rendszer révén végezhet tehetséggondozást – ennek törekvései máris látszanak –, hogy a többre érdemesek előrejutását elősegítse. De térjünk vissza az arculathoz, kiindulópontunkhoz. A mai értékzavarban nagy segítséget jelent, ha az újonnan épülő házakat, olyan építésszek tervezik, akik szívesen állnak a szadaiság megőrzése mellé. Az ezt kézbe tartó animátornak tudnia kell, kikkel terveztetnek a szadaiak, beszélnie kell velük, és meg kell találnia azt a tanácsadót, aki az építészeti jelleg megőrzésében, a modern és mégis jellegzetesen szadai Szada kialakításában partnere lehet, és segít az építkezők orientálásában.

PéNZ, péNZ, péNZ. Csak péNZ? Nem hisszük. Átgondoltság, a helyi erők felszínre hozása, a hely egyre vonzóbbá tételének akarása. A program nem maximális, nagyrésze már megvalósult, vagy afelé tart. A pénzszerezés lehetőségeit fokozottabban be kell kapcsolni a gondolkodás áramkörébe. A zártkertek eladási árának optimalizálásán és tulajdonságaik településfejlesztési hozzájárulásán keresztül a már említett erőforrások kiaknázásáig – pl. tábor – a falunak igenis arra kell törekednie, hogy legyen minél több bevétele, legyen gazdálkodási lehetősége, hogy az 1986-tól garantált fejlesztési hányad és a településfejlesztési hozzájárulás felett is legyen gazdasági ereje. (elemzendő pl. az is hogy hányan és pontosan mely munkahelyekre járnak, és hogy nem építhető-e el a munkahelyekkel valamiféle együttműködés, melynek helyben realizálható gazdasági haszna is lenne).

(Vercseg Ilona: Összehangolt együttműködés – részletek. Múzsák 1987)

A fa élete – Papp Tibor felvétele

SZADA ÁLTALÁNOS ALAPELLÁTÁSA

Megnevezés	Van	Nincs	Megjegyzés
Általános Iskola	X		AMK részegység
Óvoda	X		AMK részegység
Bölcsőde		X	
Gimnázium		X	
Szakközépiskola		X	
Szakmunkásképző		X	
Zeneiskola	X		Veresegyház kih.tag.
Művelődési Ház	X		Faluház AMK részegys.
Könyvtár	X		AMK részegység
Mozi		X	
Közzeti Orvosi rendelő	X		
Fogorvosi rendelő	X		
Gyógyszertár	X		
Polgármesteri Hivatal	X		
Posta	X		
Tűzoltóság		X	
Közzeti megbízott	X		
Vegyesbolt	X		
ABC	X		
Iparcikk bolt	X		
Presszó	X		
Étterem	X		
Italbolt	X		4 db
Zöldségbolt		X	
Illatszerbolt	X		
Ajándékbolt		X	
Dohánybolt		X	
Szociális Otthon (Idősek Otthona)	X		Név: Margitta
Öregek Napközi Otthona	X		
Katolikus templom	X		Felújítva
Református templom	X		Felújítva
Görög katolikus templom		X	
Evangelikus templom		X	
Baptista imaház	X		Épült 1932-ben
Sportpálya	X		
Panzió	X		Név: Gesztenyés
Tájház	X		
Polgárőrség	X		Szadai Polgárőr Egyesület

(önkormányzati nyilvántartás szerint)

STATISZTIKAI ADATOK

Megnevezés	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.
Lakosság száma	2215	n.a.	2257	2265	2287	2341	2366	2439	2546	2642
Születések száma	n.a.	31	(28)33	(36) 37	(24) 28	(29) 38	(25)29	35	36	38
Halálozás	n.a.	n.a.	37	34	41	38	28	23	37	31
Elvándorlás	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.				83	92	160
Bevándorlás	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.				190	232	270
Aktív keresők	974	n.a.	n.a.	800	820	860	870	900	1020	1070
Munkanélküli	37	n.a.	n.a.	n.a.			30		33	45
Ingázók száma	769	n.a.	n.a.	n.a.						
Helyben dolgozók	193	n.a.	n.a.	n.a.						
Házak, lakások	709	n.a.	744	751	760	787	817	832	865	
Családok száma	614	n.a.	n.a.	n.a.						
0-14 éves korúak	457	n.a.	n.a.	n.a.						
Csatomázott házak száma	-	-	-	-	-	-	-	12	114	
Folyóvízzel ellátott házak száma	542	n.a.	319	355		410	679		779	
Felsőfokú végzettségű	10-15	n.a.								
Nyugdíjasok 60.évf.	535	n.a.	974	972	976	975	960			4-5
Nem lakott házak száma	20	n.a.								
Gyermekes családok	323	n.a.								
Egyedülállóak	186	n.a.								

V. MILLENNIUM – 2000

MILLENNIUMI ZÁSZLÓÁTADÁS

Többször írtunk e lap hasábjain arról, hogy Szada falu május 14-én fogadja a millenniumi zászlót. A 2000. év szellemi töltekezésre szólít fel; szűkebb és tágabb világunk értékeinek, jelenlétünknek újragondolására. Álljon itt néhány kiragadott gondolat a díszünnepségen elhangzott beszédekből.

Dr. Győri-Nagy Sándor egyetemi docens Kun Éva „Turul-Életfa” szobránál mondott avatóbeszédéből:

Emlékművet avatni jöttünk Szada főterére. Egy főtérre, melyről nem is tudtuk, hogy az Park volt eddig, lelkes társadalmi munkások jóvoltából. A régi posta- épület telke. Ház hátamőge. De mától főtérre tesz az a szobor, amelyet egy törekeny asszony, Kun Éva látnoki lelke álmodott ide. Gyümölcstermő Szent Szadánk közepére, mely ezzel most áldott magyar hazánk közepe is. (...)Jelt állítani vagyunk itt. Jelt állítani, hogy vagyunk. Hogy leszünk (...) „Hazatalálás”-írta a meghívóba Sz. M. Igen. Ez a szobor a hazatalálás jele.

Életet és hazát csak az nyer, aki gyökereket ereszt. Földbe és időbe. S aki e gyökereket becsülni és óvni tudja. Erre figyelmeztessen bennünket ezután mindennapi hűségünkben Kun Éva gyönyörű alkotása. A szobrot ezzel Szada község - és általa az összmagyarság gondjaiba, szeretetébe ajánlom.

Dr. Martonyi János, a Magyar Köztársaság külügyminisztere zászlóátadó beszédéből:

Honfitársaim! Kedves Barátaim! Szadaiak!

Az Úr 2000. esztendeje a nagy évfordulók éve. 165 esztendeje született Székely Bertalan festőművész, e falu nagy lakója, akiről mint tudjuk, minden esztendőben e napon emlékezünk, és 1000 esztendeje született meg ennek a nemzetnek, a magyarságnak az állama.

1000 esztendő hosszú idő. Illyés Gyula mondotta; 1000 esztendőket még a népek is csak csodák révén élhetnek. Mert csoda volt az, hogy mi átéltük, túléltük ezt az 1000 esztendőt. De mit jelent nekünk, szadaiaknak ez az 1000 esztendő? Idéztük már nagyon sokszor, hogy azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne. Ez az otthon; a házunk, földünk, az állataink, a temetőink; ahol el fognak minket temetni, és ahol őseink nyugsznak, templomaink, ahová imádkozni járunk, de az otthon mindenekelőtt az emberek, az emberek közössége, az utca népe, a falu népe, és a közösség, amelyben élünk és a legnagyobb közösség a nemzet. A nemzet, amely adott nekünk nyelvet, adott nekünk történelmet. (...)

... Olyan országban, amely István király örökségének szellemében egyszerre kötelezi el magát a nemzeti tudat, a nemzeti önazonosság megőrzése, és az európaiság vállalása mellett. (...) Csak akkor lehetünk valóban otthon, ha megőrizzük nemzeti sajátosságainkat, egyedi kultúránkat, különleges nyelvünket. Csak akkor lehetünk „jó európaiak”, ha előbb büszkén tudjuk vállalni magyarságunkat. (...)

... Szabad, szuverén és bizakodó országban a nagy ügyekért összefogni képes, emelkedő nemzet tagjaként köszöntjük most a millenniumot. E gondolatok jegyében adom át az országzászlót Szada község polgármesterének és rajta keresztül mindenegyben polgárának, lakójának.

Vécsey László polgármester beszédéből:

A millenniumi zászlót köszönettel átveszem.

Ennek kapcsán természetesen én is, mint nyilván mindannyian sok mindenben elgondolkodunk. (..) A zászlók természete, hogy belefeszülnek a szélbe, mert magunk fölé emeljük, mert azt fejezik ki, ami mindannyiunkban közös, ami összetart, összefog bennünket. (...)

...Itt történt közöttünk, talán két éve, ebben a községben az, az eset, amit el fogok mondani. A népmesékből ismerjük az öreg király történetét, aki amikor érzi közeledni élete végét, akkor magához rendeli fiait és rendelkezik koronájáról, kardjáról, birodalmáról.

Tábla a milleniumi emlékművön

Egy közülünk való szadai ember, bármelyikőnk nagypapája lehetett volna – nevezzük Pista bácsinak (talan így is hívták) –, egy napon gondolt egyet és bement a belső szobába. A legmélyebb sarokban a szekrény legaljáról kivett egy irkalap nagyságú csomagot, melyet egy abroszba csomagolva és jó! átkötte rendben talált. Majd fölballagott ide a Faluházba, letette az asztalra és azt mondta: – Ezidáig én őriztem, most már őrizze más!

Körülbelül három hét múlva, innen 50 méterre összeesett és már nem lehetett segíteni rajta. A csomagban egy összehajtogatott hatalmas zászló volt. Nyers selyem, kézzel hímezve; egyik oldalon a Hadviseltek Országos Szövetségének zászlaja koszorúval, a másik oldalon gyönyörű magyar címer és megható felirat.

Fakeretben, üveg mögött láthatták a szadaiak tavaly a hősök napján és láthatják ez ünnepnapon az idén is.

Tárgy-e a zászló? Egészen biztos, hogy nemcsak az. Amikor ezt a milleniumi zászlót átvesszük, valamennyiünk nevében szeretném mondani, hogy bízunk abban, hogy ez az évezred nem hoz több olyan kort ránk, amikor zászlóinkat sokréthajtva szekrény mélyére kell tennünk, amikor szégyellnünk kell, – mert elhitetik velünk – szégyellni való az, hogy zászló alá álltunk.

A zászlót ezennel ünnepélyesen a község nevében átveszem, azzal a hittel és bizalommal, hogy ez a zászló időtlen időig itt fog lobogni. Köszönjük a zászlót.

Szecsődy Péter kanonok plébános:

Tisztelt Ünneplő Közösség! Zászló-megáldásunkhoz János evangéliumának egy igéjét választottam, a 8 fej. 12. versét. Jézus így szólt: En vagyok a világ világossága. Aki követ, nem jár többé sötétségben, hanem övé lesz az élet világossága. Akkor, amikor 1000 évvel ezelőtt, István király egy új zászlót adott a magyarságnak, a kereszténység zászlóját, új alapokra helyezte az életünket. Azóta fennen ragyog ez a zászló.

Mindenható Istenünk! Mennyei Atyánk!

Kérünk, áldd meg és szenteld meg ezt a zászlót, hogy mindazok, akiket e jel egységbe fog, hatékony építői legyenek ennek a községnek, és Isten országának.

Az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében! Ámen

Dr. Hegedűs Loránt, a Magyarországi Református Egyház Dunamelléki Egyházkerület püspöke beszédéből;

Kedves Hallgatóim! Testvéreim! Ünneplő Gyülekezet! Székely Bertalan sírjánál megállva Pál apostol 2. Korintusi levelének 4. fejezetét választottam mottóul, ahol írva van; Ne a láthatókra nézzünk, hanem a láthatatlanokra, mert a láthatók ideig valók, de a láthatatlanok örökké valók. (...)

Különösnek tetszik, pedig Székely Bertalan, mint a festői látás művésze a láthatatlant mutatta meg nekünk, nem a valót, hanem annak az égi mását.

Legyen áldott emlékezete!

Galambos Gáborné Oroszi Julianna Ilona, zászlóánya beszéde:

Felkötöm a zászlót annak jeléül, hogy vállalom a felelőséget, hogy a zászló sorsát figyelemmel kísérem, rendben tartom, méltó helyéről gondoskodom. Ha eróm fogytán lesz, akkor másnak átadom.

Köszönöm mindazoknak, kik rám gondoltak, akik erről a megtisztelő feladatról döntöttek.

Felkötöm a szalagot annak jeléül is, hogy e jelképben őrzött titkokhoz újabb titkokat zárjak be: mindannyiunk e percben megfogant gondolatait.

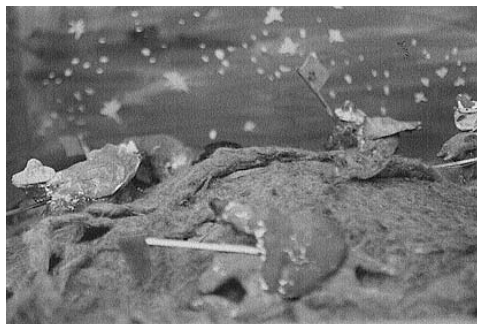
A zászló és a szalag láthatatlan antennákkal szól hozzánk, ha ránézünk; megszűnik magányosságunk, mert azt szólja, hogy részei vagyunk egy halhatatlan múltnak, és részei a manák tetteinkkel, itt Szadán; egyenként, külön-külön, családban és a faluközösségben.

Nemrég hallottam, hogy az elmúlt néhány évtized alatt 950 falu vált elhagyottá, azaz elhagyta a gyümölcs a törzset.

A milleniumi zászlót a községházán helyezzük el. Az ország és a falu zászlóját a Fótérre függesztjük ki. Ha bárki elkerülne közel vagy távol, és nem látná, merre az út, HAZATALÁLJON !

(Megjelent „A jó tudni...!” című lap 2000. júniusi számában)

**ÖT TÁRLÓ A MILLENNIUMI MAKETTSORBÓL.
GYERMEKMUNKÁK: RÉSZLET A MAGYAROK KRÓNIKÁJÁBÓL**

**Attila és a hunok (444–453) (rajzsakkör
Homonnainé Essek Zsuzsa vezetésével)**

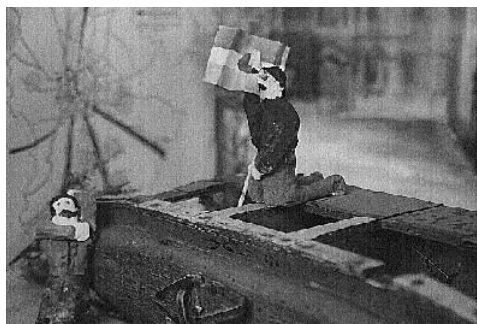
Honfoglalás (895–896) (rajzsakkör)

**1848-as forradalom és szabadságharc
(rajzsakkör)**

**István, a király (1000)
(kézműves kör Dulai Sándorné vezetésével)**

**1956-os forradalom és szabadságharc
(rajzsakkör)**

Méltó tiszteletadás
S Z E N T J A K A B F A L U N A K
Részlet Harsányiné Gilváci Györgyi cikkéből

Minden országnak, minden nemzetek kell, hogy legyen...nemzeti szelleme, amely a saját szellemiségéből, kulturális kincséből, történelméből alakul ki, és az emberek ehhez képest élnek és gondolkodnak...

„Kenyér nélkül, fedél nélkül – mondják – még ember az ember. Múltja nélkül, emlékei nélkül, meséi, hagyományai nélkül már biztosan nem az. Nem úgy van-e az, hogy akinek semmi igazodási pontja sincs, csak a ma, akit nem köt családi, nemzeti hagyomány, hit, barátság, hűség, azzal mindent meg lehet tenni?”

Hosszú gondolatsor elindítója lehet ez a pár mondat.

Szadán létezik egy kis csoport, a „Hagyományőrök”, akik azt tűzték ki célul, hogy segítenek felkutatni községünk azon emlékhelyeit, emlékeit, hagyományait, amelyek érdemesek a továbbadásra, emlékezésre, biztos támpontot adva utódainknak. Az ő munkájuk kap megerősítést az idej esztendőben, hiszen a Millenniumi év kiemelt fontosságú mindannyiunk életében. Az egész ország megpezsdült. Minden település kutat emlékeiben, adottságaihoz és lehetőségeihez mérten választja meg az ünneplés, tiszteletadás formáját. Így történt Szadán is. A Millenniumi ünnepségsorozat derekán vagyunk, s újabb emlékhellyel gazdagodott községünk.

A szadai kutatások szerint a Mogyoródra vezető út mentén volt Szada, Mogyoród és Veregyház előtelepülése: SZENTJAKAB falu. Hogy így volt, okmányok-és a levéltárakban megtalált iratok adatai igazolják.

A település történetére következtetni lehet, miszerint Lajos király idején, 1363-ban már a váci püspök birtokaként szerepel. Fontosságát bizonyítja, hogy az 1528-ból származó térképen szerepel „S.Jacob” néven. A török idők ez a falu sem élte túl. Az 1578. év püspöki nyilvántartásban már csak „praedium”-ként, azaz pusztá területként szerepelt. A XVIII. században kettévált, és részben Mogyoródhoz, részben Szadához tartozott. 1902-ben a püspökség felparcelláztatta és eladta. Jelenleg a Mogyoródhoz tartozó terület Pusztaszentjakab, a Szadához tartozó rész Szentjakabpuszta néven szerepel.

A nevéből – Szentjakabfalva – Szentjakabpuszta – arra lehet következtetni, hogy templommal rendelkező település volt. Az 1653 évi urbáriumban a templomról már, csak mint romról esik szó. Régészeti tanulmányok támasztják alá az írott dokumentumokat. Feltárási munka is folyhatna, de az anyagi feltételek nem adnak erre lehetőséget. A föld megművelésekor előkerült templomkövekből Galambos Gábor és családja, valamint Oroszi Andrásék jóvoltából két darab ezekből odakerült a most felállított kereszt tövébe.

Egy település embereivel, házaival, templomával, amelyet oly sok évvel ezelőtt a török pusztává jelöltett a térképen. A mai szadaiaik, elődeinek hamvai eddig nyomtalanul, jeltelenül nyugodtak a pusztaságban!

Az ősi település, dokumentumokból tudjuk, az idősebb Jakab apostolról kapta nevét. Hispániában, a mai Spanyolország területén terjesztette a keresztény hitet, és a keresztényüldözés áldozatává lett, elsőként az apostolok közül. Az utasok, hajósok, zarándokok védőszentje. Szent Jakab apostol zománcképe a Szent Koronán is megtalálható. Ez a Szent Jakab fordul felénk az útra, és emlékezésre szólít bennünket. „Nemcsak egyszerűen, bár ez is nagy feladat, a régi templom helyét megjelöli,... hanem út mellé állított kereszt. Valahányszor erre járnak, legyenek vendégeink! Minél többször gondoljanak arra, hogy jelen voltak ezen az ünnepségen!” – mondta Vécsey László polgármester az ünnepi beszéde zárószavaiban.

A keresztavatás és ünnepség alkalmából elhangzott beszédekből megtudtuk, (elgondolkoztató történelem óra volt) hogy a tatár és török időkben a Váci Egyházmegye területén közel ötszáz, Magyarország területén több mint háromezer, a régi Magyarország területén kb. ötezer templomos település lett a földdel egyenlő. A lakosság 2/3-a elpusztult és még csak jel sincs a sírjuk felett. A magyar történelemnek egyik legszomorúbb időszaka volt, ez az ország védőpajzsként védte Nyugat-Európát és ebbe beleroppant. Míg Nyugat-Európa számos középkori emlékekkel bír, addig hazánkban alig néhány maradt fenn. Ják, Zsámbék és Ocsa őriznek emlékeket azokból az időkben.

Jó lenne, ha erkölcsi kötelességünknek éreznénk múltunk életben tartását, eredményeivel és hibáival együtt! Az eredményekre legyünk büszkék, és adjanak erőt a további életünkhöz! A hibákból pedig okuljunk!

(Megjelent a Szadai Szó 2000. júniusi számában)

Emlékkereszt a Szentjakabokon (Polyák Ferenc fagaragó alkotása)

Damjanich tábornok és csapata táborozásának emlékhelye (Sárai Nándor munkája)

Malom-emlékkő

SZAKVÉLEMÉNY

Szada Község Polgármesteri Hivatala és a Közhasznú Alapítvány Szadáért felkérésére és költségvállalásával
Kun Éva keramikus művész, köztéri szoborművéről

A művészi elképzelés szerint az emlékmű cca 100 cm magas sárga kerámiatégla oszlopból kibomló, spirál alakú életfa. A lombkorona palmetta motívummal kezdődik, ez később kereszt mintázattá alakul. Az életfa koronájáról napba lőtt nyílként repül fel a Turul-madár figurája. A Turul mellkasán a tollmintázatból rajzolódik ki a kereszt, két szárnyán a Nap és a Hold finoman rejtett szimbóluma jelenik meg. Az életfa és a Turulfigura együttese cca. 80 cm, anyaga színes mázas kerámia.

A Képző- és Iparművészeti Lektorátus az emlékmű tervét dicsérettel javasolja elfogadásra és kivitelezésre a megbízónak.

Megállapítja, hogy a kompozíció egyszerű, visszafogott eszközökkel, mégis hatásosan és közérthető módon utal a magyarság életének folytonosságára, a honfoglalás korától a kereszténység felvételén át napjainkig. Léptéke, arányai megfelelőek, harmonizálnak a helyszíni adottságokkal. A türkiz, ezüst és arany színek használata fokozza a mű ünnepélyes, szakrális hatását. Szimbólumrendszere az ikonográfiai kötöttség és a művészi szabadság ötvözete. Az úgynevezett pogány motívumok (a Turul, Életfa, a Nap és a Hold) az ősi hitvilág olyan elemei, amelyek később a keresztény szellemiséggel átítatódva éltek tovább.

A szakértők ezzel kapcsolatban felhívták a figyelmet arra, hogy a Szent Korona keresztpántján (az ún. nyugati koronán) lévő Pantokrátor képen is megjelenik az örökéletet szimbolizáló Életfa, illetve a Nap és a Hold motívuma, így ezek ábrázolása nem ellentétes a millennium eszmeiségével.

A megrendelő által javasolt helyszínt megfelelő kertészeti rendezéssel a szakértők alkalmasnak tartották az emlékmű elhelyezésére.

Véleményük szerint a mű esztétikai hatását fokozná, ha közvetlen környezete is kerámiatégla burkolatot kapna. A kijelölt helyszín azért is szerencsés, mert a térrel szemben lévő klasszicista kúriaépület – a jelenlegi Faluház – és az emlékmű együttese szellemi centrumot hoz létre a községben.

A Képző- és Iparművészeti Lektorátus a szakértői vélemény alapján javasolja, hogy az emlékmű megvalósítása maximális támogatásban részesüljön.

Szakértők voltak: Pannonhalmi Zsuzsa keramikusművész, a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének tagja, a Lektorátus részéről Jancsó Ildikó tanácsos.

Budapest, 1999. augusztus 18.

Keszthelyi Ferencné s. k. igazgató

Megjegyzés: A szobor a Magyar Millennium Kormánybiztosi Hivatalának támogatásával készült.

Turul-életfa (Kun Éva kerámiaszobra)

Szada zászlajának és címerének bemutatása

Millenniumi Park

Millenniumi zászlóátadás
(Martonyi János külügyminiszter beszéde)

**Köszönjük az adatközlők lelkes, segítő munkáját,
a szóbeli és írásos anyagot, a fényképeket:**

ÁMK-dolgozók
Dulai Sándor és családja
Egyházi vezetők (református, katolikus, baptista)
ELTE Könyvtár
Farkas Béla
Forgács Erzsébet
Galambos János
Galambosné Szádeczky Andrea
Guary-család
Györe Zoltán
Győri-Nagy Sándor
Harsányi Sándor és Gilvácsi Györgyi
Hermann Dániel
Horváth Sándorné
B. Illés Sándor és családja
Juhász István és családja
Kajtor Márta
Karcsayné Szirmay (Bánó) Erika
Kerekes-család
Králik Jánosné
Lőrincz Ferenc
Martonyiné Rábai Rozália
Nagyné Balla Mónika
Nyáry Ferenc
Oroszi Sándor és családja
Országos Széchenyi Könyvtár
Önkormányzati dolgozók

Pálmainé Horváth Edit
Papp Tibor
Párdányi Miklós
Petrák László
Puskás András
Rába Krisztina és családja
Róka Kálmán
Rónay Csilla
Röck-család
Rubletzky-család
Sándor Gábor
Sebestyénne Puskás Aranka
Szabadság téri Református Egyház
Szada Község Képviselő-testülete
Szekeres István
Szontagh Gáspárné
Szőke Mária
Tóth László
Tóth Péter
Tóth Sándorné Petrák Lídia
Vály-család
Vargáné Benyovszky Teréz
Vásárhelyi József
Vécsey József és családja
Zalai-család
Zsigriné Horváth Csilla
és még sokan mások

